Den uforbederlige bibliotekar

Niels Jensen

Skanning / foto af tekst.

https://uforbederlig.dk

Udarbejdet 2024 af Niels Jensen

Friskolens Arkiv

DANSKEREN.

TIDSSKRIFT FOR LAND OG BY.

UDGIVET AF

FR. NYGÅRD OG L. SCHRØDER.

V. BIND.

OKTOBER 1890 — APRIL 1891.

KONRAD JØRGENSENS BOGTRYKKERI I KOLDING VED H. P. WARBERG.
1891.

BIBLIOTEKET FOR DET
FOLKELIGE ARBEJDE

Til Danskerens Læsere.

Da det har vist sig ønskeligt, at en i Kjøbenhavn bosat Mand deltager i Udgivelsen af „Danskeren“, har vi formaaet Valgmenighedspræst Fr. Jungersen til fra April Maaneds Begyndelse at deltage deri.

Fr. Nygaard. L. Schrøder.

INDHOLD.

Side

C. Appel:

Aarbog for Dansk Kulturhistorie, udgiven af Poul Bjerge. 375

H. Begtrup:

Fra Bogmarkedet 169, 242

Uffe Birkedal:

Thomas Carlyle 258

H. Brun:

Til og om en Skibskapitain 172

Hr. Ludvig og Daledronningen 176

Poul la Cour:

Om Grundigheden og Pålideligheden af vor Naturerkjendelse. Vore Erkjendelsesmidler 1

Naturlovene 131

Forklaringerne (Theorierne) 358

Chr. Faber:

Om Varemarkedet .... 61, 122, 193, 257, 320 og 383

H. F. Feilberg:

Norske Bøger 48

F. L. Grundtvig:

N. F. S. Grundtvigs Breve fra England til Dronning Caroline Amalie. 1843. 195

H. P. Hansen-Nørremølle:

Sønderjylland i 1890 352

N. A. Hansen:

Til det danske Landbrugs Historie 110

Jens Hansen i Holev 251

Fr. Jungersen:

Dr. J. Nørregaard: Spencer, Lotze og Grundtvig 145

Den prøjsiske Union og Præsteseminariet i Kropp, oversat fra Tysk, med en Efterskrift 365

Side

Alfred Levinsen:

Stavnsbaandene. Efterklang fra Stavnsbaandsfesten 291

S. N. Mouritsen:

I det mørkeste Afrika 163

H. Nutzhorn:

Knud Eskild Møhl 316
Hans Matthison-Hansen 317

Fr. Nygaard:

Kirkenyt fra udlandet 14
Frants Delitzsch. En selvbiografi 102
En students rejse fra efteråret 1827. (Af Chr. Sigfred Leys papirer) 140
Unge danske teologer fra 1827—29. (Af Chr. Sigfred Leys papirer) 220
Fra bogmarkedet 246

J. P. Kristensen-Randers:

En af Menneskelivets Grundlove. Et Foredrag 152

L. Schrøder:

Hvad Jung Stillings Levned skal minde os om 33
I hvilken Form kan Statistiken komme med som et Fag paa Folkehøjskolen 54
Peter Hiort Lorenzen 323
Bognyt 106, 128, 178 og 250
Sommerens Skolemøder 127
Fra Finland 193
Om N. J. Fjord 312

L. Wagner:

Knud Eskild Møhl 300

Mathilde Wergeland:

Leonardo da Vinci i den nyeste forsknings lys 67

Nye Bøger, hvorpå Opmærksomheden er henledt i Tidsskriftet:

Richard Petersen: Jung Stilling [L. Schrøder, S. 33]. *A. Hagemann*: Blandt Lapper og Bumænd; *O. A. Øverland*: Fra en svunden Tid; *A. Chr. Bang*: Kirkehistoriske Smaastykker [H. F. Feilberg, S. 48]. *Oscar Tybring*: Smaahistorier og Erindringer [L. Schrøder, S. 66]. *A. Andersen*: Marsus-Evangeliet; *Alfred Levinsen*: De tre første Evangelieskrifters Ælde og Oprindelse efter indre Kjendemærker [L. Schrøder, S. 106]. *Povl Hansen*: Jordfællesskabet og

Landvæsenskommissionen af 1757 [N. A. Hansen, S. 110]. *N. F. S. Grundtvig*: Historisk Børnelærdom; *M. Mørk-Hansen*: Kortfattet Lærebog i Verdenshistorien for Ungdommen; *M. Trøan*: En liden kirkehistorie for folkeskolen og hjemmet; *Vilh. Poulsen*: Fortællinger af Norges Historie; *A. V. Heffermehl*: Gejstlige Møder i Norge [L. Schrøder, S. 128]. *J. Nørregaard*: Spencer, Lotze og Grundtvig [Fr. Jungersen, S. 145]. *Henry M. Stanley*: I det mørkeste Afrika [S. N. Mouritsen, S. 163]. *Gunnar Heiberg*: Kong Midas; *P. A. Rosenberg*: Klytæmnestra; *Kristian Gløersen*: Strømskavl; *Fanny Suenson*: I Tusmørke; *Peter Nansen*: Korte Veje; *Herman Bang*: Under Aaget [H. Begtrup, S. 169]. *Vilhelm Birkedal*: Personlige Oplevelser i et langt Liv; *N. L. Feilberg*: En Præstegaard i Sundeved under Krigen 1864; *C. E. Bardenfleth*: Livserindringer; *Eduard Løventhal*: Efter 16 Aar i Indien; *Ernst Trier*: Femogtyve Aars Skolevirksomhed i Vallekilde; *A. Svendsen*: Tune Landboskoles Virksomhed i 20 Aar; *A. C. Poulsen*: Fra Kampen om Mosebøgerne; *Fr. Helveg*: Israels Aandsliv i Hjemfærdstiden; *Kayserling*: Jødernes Historie fra Bibelens Afslutning til Nutiden; *Herodot* ved F. Falkenstjerne; *Polybios* ved Hovgaard; *Skibbykrøniken* ved A. Heise; *Fr. Nielsen*: Dagbogsblade fra Italien; *Holberg*: Det lykkelige Skibbrud; *Fru Gyllembourg-Ehrensvärd*: Extremerne; *J. L. Heiberg*: Recencenten og Dyret; *Christian Winther*: Hjortens Flugt; *St. St. Blicher*: Brudstykker af en Landsbydegns Dagbog; *H. C. Andersen*: Billedbog uden Billeder og Gudfaders Billedbog; Sammes Lykke-Per; *N. F. S. Grundtvig*: Sangværk til den danske Kirke og Kirke-Skole; *P. A. Fenger*: Luthers lille Katekismus; *S. Tvermose Thyregod* og *L. M. Moe*: Oldemodors Fortælling om Nordens Guder; *Nordahl Rolfsen*: Illustr. Tidende for Børn [L. Schrøder, S. 178]. *S. Schandorph*: Fra Udlandet og fra Hjemmet; *Amalie Skram*: S. G. Myre; *Amalie Skram*: Børnefortællinger; *K. Franzos*: Judith Trachtenberg [H. Begtrup, S. 242]. *H. S. Vodskov*: Sjæledyrkelse og naturdyrkelse; *Chr. Richardt*: Fader vor [Fr. Nygård, S. 246]. *Juleroser*, *Børnenes Juleroser* og *L. Buddes* Julefortællinger; To danske Kongofarere; *J. F. Fenger*: Det sydvestsjællandske Broderkonvent [L. Schrøder, S. 250]. *V. Troye*: Thomas Carlyle [U. Birkedal, S. 269].

Om Grundigheden og Pålideligheden af vor Naturerkjendelse.

Af *Poul la Cour.*

Vore Erkjendelsesmidler.

Til Naturerkjendelse er i Almindelighed 3 Skridt nødvendige, og Historien frembyder næppe smukkere Exempel herpå end de astronomiske Arbejder, der i sin Tid blev udførte af Danskeren *Tyge Brahe* (1546—1601), Tydskeren *Johannes Kepler* (1571—1630) og Engelskmanden *Isaac Newton* (1642—1727).

Tyge Brahe *iagttog og målte* Stjernernes Stilling så fint og med Instrumenter, som han havde indrettet så sindrigt, at hans Iagttagelser var de bedste, man havde, næsten i et Par Århundreder efter hans Død, skjøndt man 8 År efter denne fik Kikkerten til Hjælp.

Johannes Kepler beregnede disse Iagttagelser og sammenstillede Resultaterne således, at det lykkedes ham at finde de 3 såkaldte Keplerske Love, der på en bestemt mathematisk Måde udtrykker, *hvorledes* Planeterne bevæger sig om Solen, hvilken Bane de går i, og hvor hurtigt de går på de forskjellige Steder af Banen.

Isaac Newton forklarede, *hvorfor* Planeterne går, som de går. Ved Forelæggelsen af Newtons Arbejde i det kgl. Videnskabernes Selskab i London sluttede Dr. Vincent sin

Lovtale med den Bemærkning, at Newton havde bragt denne Sag så vidt, at der intet mere var at gjøre.

Er der nogen Naturerkjendelse, overfor hvilken en sådan Bemærkning kunde gjøres, måtte Newtons Opdagelse ganske vist være en af dem; thi mere grundig Forklaring af et storslået og almeninteressant Naturfænomen er sikkert aldrig bleven givet; men en sådan Bemærkning kan dog virke i høj Grad vildledende m. H. t. til Opfattelsen af Grundigheden og Pålideligheden af vor Naturerkjendelse. Det er en altfor udbredt Mening, at såvel dette som mangt andet Naturfænomen har vi så ufejlbarlig erkjendt og så grundig forklaret, at der ikke derved er mere at gjøre. Denne Selvsikkerhed virker i høj Grad kritisk på andre Retninger af menneskeligt Åndsliv, og det kan derfor være på sin Plads at anbringe nogen Kritik på selve denne Opfattelse af vor Naturerkjendelse. En sådan Antikritik skal her forsøges, navnlig i 3 Henseender svarende til de ovennævnte 3 Skridt, der fører til den såkaldt »færdige« Naturerkjendelse.

Altså først en Undersøgelse af de Midler, hvorved vi iagttager Naturen, hvis umiddelbare Indtryk kommer til os gjennem vore 5 Sanser.

Følelsen giver os nogen Underretning om Indtryk, der er stærke nok til at forplante sig igjennem vor Overhud; men Underretningen er ikke mangesidig, den vedrører i Reglen kun den befølte Gjenstands Varme, Hårdhed og Form, og denne Sandsning har kun en ringe Grad af Finhed: én kalder varmt, hvad en anden kalder koldt, ja, hvad samme Person under andre Omstændigheder kalder koldt. Har man en Tid havt højre Hånd i koldt Vand, venstre i varmt, og føler man dernæst på en og samme Ting af Middelvarme med begge Hænder, vil højre Hånd finde den varm, venstre kold. Rører man ved en *meget* varm eller en *meget* kold Ting, får man *en og samme* Fornemmelse; man brænder sig nemlig, og der dannes

Brændvabler i begge Tilfælde. — På den anden Side afgiver Følelsen kun en meget grov Erkjendelse af Legemers Hårdhed. Derimod synes den bedre at kunne erkjende deres Form; men man vil dog her lægge Mærke til, at hvis man i Mørke eller med lukkede Øjne vil føle en Gjenstands Form, nøjes man ikke med at tage på den med fuld Hånd, men man berører efterhånden dens forskjellige Dele med sine Fingerspidser. Her er nemlig Håndens fineste Føleevne, og dog er den ikke finere end, at hvis to Nålespidser ikke har en Afstand af mindst 2 mm., føler Fingerspidserne deres Stik, som om der kun var 1 Nål. Hvor meget grovere Følelsen er på andre Dele af Legemet, kan sluttes af, at de to Nåle kan have en Afstand af indtil 6 mm., uden at deres Stik på Fingrenes Bagside opfattes som mere end ét; på Håndens Bagside kan de fjernes indtil 30 mm., på Overarmen indtil 60 mm. (over 2 Tom.), og dog gjøre Indtryk af kun én Nål.

Til Følelsen regnes ofte »Muskelsandsen«, ɔ: Evnen til at fornemme, hvor tung en Ting er; men selv den, der har øvet sig i denne Kunst, kan dog kun yde grove Angivelser i så Henseende.

Smagen er ikke nær så omfattende, som man i Reglen mener. Med Sikkerhed kan man nemlig kun afgjøre, om noget er bedsk, sødt, salt eller surt, hvortil de nærliggende Lugteredskaber dog gjerne kan føje en Angivelse af, om det tillige er aromatisk eller krydret, og hvortil Tungens *Føle*nerver, der synes noget finere i Erkjendelsen end Fingerspidsernes, endelig kan føje, om det, der berører Tungen, er snærpende, kølende eller hedende; men endog alle disse Egenskaber tilsammen er kun ganske få i Forhold til de mangfoldige Forskjelligheder, vi ad andre Veje ved, der findes ved Tingene.

At *Lugtesandsen* også er en meget begrændset Erkjendelsesevne fremgår bl. a. deraf, at det kun er meget få Ting, vi bliver klogere af at lugte til; og selv om vi kan lugte noget ved Tingen, da er det i Almindelighed blot visse særlige Smådele af den, der kan findele sig i Luften og nå op i Næsens Folder, medens Hovedmassen af Gjenstanden og dens øvrige Egenskaber ikke bliver udforsket af Næsen. Går jeg og en Kat igjennem en Stue med Moskuslugt, vil vi begge af en Næse i den følgende Stue erkjendes for Moskusdyr uden at anden Forskjel erkjendes af Næsen.

De tre nævnte Sandser har tillige den Mangel, at de kun bringer nogen Besked om Ting, som kommer i umiddelbar Berøring med vor Hud eller med Mund- eller Næsehulhedens Hinder. De to »ædlere« Sandser, Hørelse og Syn, kan derimod erkjende Egenskaber ved Ting, med hvilke eller med hvis løsrevne Dele vi ikke kommer i Berøring.

Øret[1]) kan opfatte Bølger, som i Skikkelse af skiftende Fortætninger og Fortyndninger forplanter sig ind i Øregangen. Øret kan vel ikke tælle de enkelte Bølger, men det modtager dog et forskjelligt Sandseindtryk, eftersom Bølgetallet i en given Tid er stort eller lidet. Jo større Bølgetallet er, des højere (musikalsk højere) kalder vi Tonen. — Vi får endvidere et forskjelligt Indtryk alt efter de enkelte Bølgers Form — ikke således, at Øret kan erkjende selve Formen; men alt eftersom Bølgerne i en Bølgerække har én Form eller en anden Form, opfatter Øret Tonen, som måske kan være lige høj i de to Tilfælde, for at have én Klangfarve (som f. Ex. fra en Violinstreng) eller en anden (som f. Ex. fra en Klokke). Ligeledes kan hver enkelt Bølge i én Bølgerække have en vis Art af Krusninger på sig, medens Bølgerne i en anden Række bærer andre Krusninger, og Øret får derefter Fornemmelsen af én Selvlyd (f. Ex. *a*) eller en anden (f. Ex.

---

[1]) Jvfr. „Ordets legemlige Natur", Danskeren, Juni 1889, Side 129—147.

[2]) Jvfr. samme Afhandling.

o), måske udtalte på samme Grundtone. Og endelig knytter Øret også en bestemt Fornemmelse til Formen af en enkelt stærkere Bølge, hvorpå Erkjendelsen af en Medlyd (såsom *b*, *m* osv.) beror.[1])

Af Luftens Sammentrykninger og Udvidelser har Øret altså en overordenlig fin Erkjendelse, der vel ikke giver os nogen ligefrem Opfattelse af Bølgernes Antal og Form, og altså ikke af selve de Naturfænomener, hvorfra Fornemmelserne skriver sig, men som dog er af den allerstørste Betydning for Mennesket, der kan tage disse Småting i Ordets og Åndens Tjeneste. Men først må det nu bemærkes, at for at Bølgerne overhovedet skal kunne opfattes af Øret, må de have en vis Kortvarighed, nemlig højst $\frac{1}{16}$ og mindst $\frac{1}{40000}$ af et Sekund. Man kan sikkert frembringe Bølger både langsommere end 16 og hurtigere end 40000 i Sekundet, men Øret mærker dem ikke. Der er altså et stort Råderum for Bølger, som Øret slet ikke kan udforske; men selv indenfor dettes Rækkevidde giver det ikke en Erkjendelse, der har nogen Lighed med det erkjendte, for ikke at tale om, at selv det mest musikalske Øre aldeles ikke vilde erkjende nogen Forskjel på to Toner med samme Klangfarve, men hvoraf den ene har 1000, den anden 1001 Svingning i Sekundet.

Endelig må hertil føjes, at det er et overordenligt ensidigt Fænomen, Øret kan erkjende, nemlig alene *Sammentrykninger og Udvidelser* i de nævnte Takter; alle andre Egenskaber ved Tingene er vort Øre absolut døvt for. Ikke en Gang et så nærliggende Fænomen som dette, at en Telefontråd gjennemstrømmes af *elektriske* Bølger svarende til dem, der ellers vilde kunne høres, hvis de var Sammentrykningsbølger, kan erkjendes af vort Øre. Lægges dette nemlig til en Telefontråd, hvorigennem der tales, gjennemstrømmes vi selv af elektriske Bølger, men Øret sandser intet. Først når Modtagertelefonen atter har omsat de elektriske Bølger til Sammentrykningsbølger, kan disse virke på Øret.

---

[1]) Jvfr. samme Afhandling.

De hidtil nævnte 4 Sandsers Begrændsethed og Ensidighed gjør, at det kun er rent lejlighedsvis, at vi bruger disse til at komme til Erkjendelse af Tingenes Natur — at vi føler, om det er varmt, smager, om det er sødt, lugter, om det er fordærvet, lytter, om der er Bevægelse i det —. Langt de fleste og fineste Undersøgelser af Tingene udfører vi med vort Syn.

Ved Synet erkjender vi på Afstand endog meget små Ting. Dette sker derved, at der fra disse — hvis de er selvlysende eller oplyste — eller fra deres Omgivelser eller Baggrund — hvis de selv er mørke — udgår en Kraft, som trænger ind i Øjet, hvis Baggrund er fin nok til at erkjende dens Virkning, skjøndt Kraften selv har en Lidenhed, der ikke tåler Sammenligning med andre Kræfter, som vi erkjender med andre Sandser.

Øjet er endvidere bygget således, at et helt Mylder af Nerver på dettes Baggrund ligger parate til samtidig, men hver for sig, at gjøre sine Iagttagelser: en Nerve for neden i Øjet er rede til gjennem Pupillen at modtage Lys fra en Ting, som er foran os højt oppe, en Nerve for oven i Øjet, fra en Ting langt nede, en Nerve til højre, fra en Ting til venstre, og en Nerve til venstre, fra en Ting til højre osv., så at alle disse Nerver samtidig bringer Besked fra meget forskjellige Gjenstande i forskjellig Retning. Øjet er således vort fortrinlige Ruminstrument,¹) hvorved man i et »Øjeblik« er orienteret iblandt sine Omgivelser.

Det kan nu imidlertid først bemærkes, at det også kun er en ensidig Egenskab ved Tingene, Øjet kan erkjende, nemlig, hvilken Slags Lys der udgår fra dem. Der-

---

¹) Ligesom Øret er vort Tidsinstrument, jvfr. „Lystelegrafen“, Danskeren, Juli 1888, Side 3—21.

for kan et Stykke Sølv og et Stykke Nikkel eller Guld og Messing gjøre ganske det samme Indtryk på Øjet — for ikke at tale om, at hele Malerkunsten tilstræber at få et Stykke Lærred til at gjøre samme Indtryk som forskjellige af Alverdens mangfoldige store og små Gjenstande.

Men — som det i en følgende Artikel skal blive vist — også Lyset består kun i Bølgerækker med bestemte Antal Bølger pr. Sekund, nemlig således, at

rødt	Lys	har omtr.	400	Billioner	Bølger
orange	»	»	532	»	»
gult	»	»	562	»	»
grønt	»	»	595	»	»
blåt	»	»	653	»	»
violet	»	»	733	»	»

Synderligt udenfor det nævnte Antal Bølger pr. Sekund kan Øjet intet erkjende. Vi ved, at der også gives Bølgerækker på 3 à 400 Billioner pr. Sekund, men Øjet er blindt for disse, hvorimod Termometret kan angive deres Tilværelse. Ligeledes er der Bølgerækker på 8 à 900 Billioner pr. Sekund, som påvirker visse Stoffer i kemisk Henseende (så at f. Ex. hvidt Papir, præpareret med en Sølvopløsning, bliver sort ved at udsættes for denne Slags Bølger); men Øjet mærker dem ikke.

Men selv indenfor det Område af Bølgerækker, hvor Øjet er følsomt, giver det dog en højst mangelfuld Besked.

For det første kan ikke det skarpeste Øje se Forskjel på Bølgerækker, der dog er Millioner, ja Milliarder, vistnok endog en Billion af Bølgeantal forskjellige i hvert Sekund.

Dernæst, hvis Øjet rammes af to eller flere Bølgerækker på en Gang, så kan Øjet ikke en Gang som Øret erkjende, at der er to eller flere Rækker, men man opfatter Blandingen som en Mellemfarve. Gult og blåt Lys giver som bekjendt grønt; altså en Række på 562 og en på 653 Billioner fornemmes af Øjet ganske som en Række

på 595 Billioner. En Blanding af alle mulige Bølgerækker fra 400 til 733 Billioner opfatter vi som hvidt Lys; men det selv samme kan nåes ved en Blanding af tre, ja blot to Rækker, når de er rigtig valgte.

Endelig kan det siges om Synet ligesom om Hørelsen, at den umiddelbare Sandsning ikke giver noget Indtryk, der har mindste Lighed med det, der er Lysets Grundvæsen. Når jeg f. Ex. står og betragter den stille Fuldmåne, ligger den Betragtning fjernt fra den umiddelbare Sandsning, at hvert Punkt af Månen nu sender en Blanding af Tusinder af Bølgerækker, hver Række på Hundreder af Billioner af Bølger eller Sittringer ind i vort Øje.

Menneskets umiddelbare Sandsning omfatter altså kun et meget begrændset Antal Egenskaber ved Tingene, og selv i disse Egenskaber trænger den ikke videre dybt ind. Hvad Sandsningens Finhed angår, står Mennesket ikke højere, i visse Tilfælde endog lavere end mangt et Dyr. Noget ganske andet derimod gjælder den Brug, som Mennesket på Grund af sit høje åndelige Stade nu kan gjøre af det sandsede.

Navnlig kan Mennesket *tælle* og *behandle Tal*. Denne Evne hænger på det nøjeste sammen med Menneskets Omgang med *Ordet*. Det er ved Hjælp af Ordet, at den Egenskab, der er fælles for fem Fingre og fem Fugle, fastslås. Det er ved Hjælp af Ordet, at Begreberne 5, 6 osv. så at sige optages fra Sandseverdenen til Tankens Verden (»Abstraktion«); og det er atter ved Hjælp af Ordet, at disse (abstrakte) Begreber behandles i Forhold til hverandre, så at vi f. Ex. finder, at 5 Gange 6 er 30. Denne Behandling af de tænkte (abstrakte) Størrelser foregår i Tanken og efter Tankens eller Ordets egne Love (Logik, dannet af det græske Logos, der betyder *Ord*); og det af Tanken eller Ordet fundne Resultat har da den væsentlige Egenskab, at det passer på alle mulige herhen hørende Tilfælde fra Sandseverdenen. Medens Tanken ad sine Veje har fastslået, at 5 Gange 6 er 30, vil alle praktiske Prøver stemme hermed, hvad enten man 5 Gange tager 6 Sten og derefter tæller hele Bunken, eller man 5 Gange kjøber 6 Fugle o. s. fr. Det er værd at lægge Mærke til, at Mennesket har denne Evne: fra Tingenes Verden formedelst Ordet at kunne gå over i Tankens Verden, operere her efter Tankens egne Love og da altid finde, når man vender tilbage til Tingenes Verden, at denne svarer på det nøjeste til det, som Tanken ved egen Kraft havde udfundet. Denne Overgang i Tankens Verden er Menneskets Ejendommelighed. Den er knyttet til Menneskets Omgang med Ordet; den er betegnende for Gudsbilledet i Muldet. — Dyret kjender det ikke. Man træffer på Gjøglere, der har dresseret Hunde og Heste til at omgås med malede Tal, Kort e. l., så at de synes at kunne udføre Talkunster — udøve Taltænkning; men dette er blot og bar Dressur, knyttet til materielle Gjenstande. Derfor er der heller aldrig Tale om, at Dyrene selv opfinder sligt. Det er Mennesket, der har tænkt for dem: 5 Gange 6 er 30, og så lært Dyret at gjøre noget i den udvortes Verden, hvorved denne Operation efterabes.

Hånd i Hånd med Menneskets Omgang med Tal går dets Brug af *Mål*. At »måle« en Linje med en Fod er i Grunden kun at »tælle«, hvor mange Gange Foden er indeholdt i den nævnte Linje. Har man først valgt sin Målenhed, består Målingen blot i en Optælling.

Det vil nu snart bemærkes, at al Naturforskning, der skal nå ud over den første overfladiske Sandseerkjendelse, som vi har fælles med Dyrene, må tage Tallene i Brug for at kunne føre Resultatet af Sandsningen over i Tankens Verden. Derfor hører også de første Talord til de Ord, der er hele Menneskeslægtens *fælles* i Eje, de Ord, hvis Rødder er fælles i alle Sprog i den gamle og den ny Verden, og som altså stadfæster Menneskeslægtens fælles Oprindelse, idet der ikke er nogensomhelst Rimelighed for, at Fornuftvæsener *uden* fælles Udspring hver for sig skulde have fundet på at give de samme Lyde overfor de samme Begreber.

Men alt som Mennesketanken stræbte at trænge dybere og dybere ind i Naturen, blev Tallene tagne mere og mere i Brug; og den græske Filosof og Mathematiker Pythagoras, født omtrent 580 f. Kr., gik så vidt, at han påstod, at alle Tings inderste Væsen var Tal. Man har ofte senere gjort sig lystig over denne sære Talfilosofi, og det går vel heller ikke an at fastholde denne Påstand i den tilspidsede Form, som Pythagoras gav den; men vist er det, at enhver Egenskab ved Tingene, som skal nogenlunde grundig beskrives, må beskrives ved Hjælp af Tal, noget, der sandes mere og mere i Nutiden, da ikke alene Tingenes Størrelse og Vægt angives ved Tal, men også sådanne Egenskaber som deres Hårdhed, deres Varmegrad, deres Varmeledning, deres elektriske Egenskaber, osv. Pythagoras har for så vidt stillet Naturforskningens Horoskop rigtigt, som det dog bliver med Tal, at alle en Tings Egenskaber skal betegnes; og det kan i Almindelighed betragtes som Kjendemærket på, hvor langt en Gren af Naturforskningen er nået, om den kan udtrykke sine Resultater i Tal.

Men Tallene har sine Vanskeligheder. Allerede Pythagoras opdagede, at der er Størrelser til, som hverken er hele Tal eller Brøker, og hvad mere er, han leverede et aldeles strengt, et tvingende Bevis for Rigtigheden af denne Påstand.1) Pythagoras kaldte sådanne Størrelser »usigelige«. I vore Dage, da man kjender Decimalbrøker (træffes først hos Araberne i det 13. Århundrede e. Kr.), er det ikke vanskeligt at forstå, at der er sådanne »usigelige« (irrationale) Størrelser til. Skriver man en Decimalbrøk som følgende 3,14159, så er denne lidt større end 3, nemlig først en Tiendedel, og dernæst 4 Hundrededele, 1 Tusinde-

---

1) Historisk Mathematik, af Poul la Cour, 1888, S. 162—69.

del, 5 Titusindedel, 9 Hundredtusindedel; men det er klart, at man kunde tænke sig Ciffre skrevne bag efter 9-Tallet *i det uendelige*, så at der ikke kunde findes noget Ciffer så langt henne i Rækken (åltså udtrykkende så liden en Brøk), at der jo kunde tænkes føjet flere Ciffre til; og hele Mellemrummet mellem 3,14159 og 3,14160 kan derfor ikke, så lidet som det er, udfyldes af Brøker, om end disse er nok så fine. Meget snarere — vi må betragte Tal og Brøker for uendelig tynde Mærkepæle med Mellemrum, der ikke kan udfyldes af hine; eller — med andre Ord — Mellemrummene eller Hullerne rummer uendelig mange Gange mere end Tal og Brøker. Det kan altså på Forhånd siges, at det skulde være et underligt Slumpetræf, om nogen Størrelse i den virkelige Verden skulde være at udtrykke ved hele Tal og Brøker.

Når vi derfor går til praktisk Opmåling eller Optælling, må det indrømmes, at man hjælper sig som man kan. Idet vi optæller, forudsætter vi, at alle de enkelte, der tælles sammen, er ens. Vi ser bort fra hver enkelts Ejendommelighed; men der er næppe to virkelige Ting ens i den hele Verden, ikke en Gang to Dråber Vand. — Og når vi opmåler, så, bortset fra, at vor Målestok ikke er ens med nogensomhelst anden Målestok i Verden, om den end er nok så godt justeret, bliver ikke alene selve Opmålingen Stykke for Stykke unøjagtig gjort; men det Stykke, der bliver tilovers, og som er mindre end Målestokken, vil vi dog hverken kunne måle nøjagtigt med en Tiendedel, en Hundrededel eller nogen som helst anden Del af Målestokken.

Gjælder det nu om at komme Sandheden så nær som mulig, så anvender man først al mulig Omhu på, at Resultatet skal indeholde så få og så små Fejl som muligt. Man gjentager Målingen flere Gange og finder et noget forskjelligt Resultat hver Gang, et håndgribeligt Bevis på vor Sandsnings Ufuldkommenhed; men sluttelig bøder man på denne ved åndelige Midler; og man beregner nu, ikke alene det sandsynlige Resultat, men endog hvor meget dette sandsynlige Resultat sandsynligvis afviger fra Sandheden. — Så kan vi ikke komme den nærmere.

Hertil vil måske en og anden sige, at større Finhed vilde det være Pedanteri at attrå, og — ganske vist, overfor praktiske Spørgsmål og Opgaver. Men når Talen er om Naturerkjendelse, da er det værd at lægge Mærke til, at denne har uendelig større Huller, end den har Udfyldning. Vistnok plejer man at hjælpe sig med den Slutning: vi Mennesker kan ganske vist ikke erkjende mange Ting; men når alle de Ting, vi erkjender, peger i samme Retning og ikke en eneste i modsat Retning, så er vi berettigede til at antage, at vor Erkjendelse er almengyldig.

Heri kan man dog stundom tage fejl, og Historien har såre vigtige Exempler i så Hensende. Da således Newton havde påvist, at det hvide Sollys ved at brydes igjennem et Glasprisme kan opløses i dets Grundbestanddele, rødt, orange osv., og man så alle de mange Farveovergange fra det yderste røde til det yderste violette, var det naturligt, at man mente, der måtte være uendelig mange Overgange, skjøndt man kun kunde overkomme at erkjende et begrændset Antal. Denne Opfattelse kunde man yderligere finde stadfæstet, da man opdagede, at hver Farveart bliver frembragt ved et bestemt Antal Bølger pr. Sekund. Det måtte naturligvis kunne bølge i uendelig mange forskjellige Takter mellem 500 og 733 Billioner. Men at denne Erkjendelse og den Slutning, der støttede den, var gal, viste Opdagelsen af de Frauenhoferske Linier i Begyndelsen af dette Århundrede. De Farvearter, Solens hvide Lys indeholdt, strakte sig ikke uden Afbrydelse fra det røde til det violette. I Tusindvis findes der Afbrydelser i Overgangene, om end overordentlig fine Afbrydelser.

Dette viser altså, at ovenstående Slutning fra de erkjendte Mærkepæle til de ikke erkjendte Mellemrum er upålidelig, og det viser tillige, at vor mangelfulde Erkjendelse kan lade overordentlig vigtige Ting ligge uændset. Således har Opdagelsen af de Frauenhoferske Linier ført til en hel ny Videnskab, den såkaldte Spektralanalyse, ved Hjælp af hvilken vi undersøger Stoffernes kemiske Sammensætning med langt større Finhed, end det kan ske ved nogen kemisk Analyse, så at man endog derved har opdaget hidtil ukjendte Grundstoffer, og ved Hjælp af hvilken vi erkjender, at der er Jern, Kalk osv. på Solen og de fjerne Fixstjerner, med samme Sikkerhed, som vi erkjender Jernet og Kalken, vi holder i vor Hånd.

Synet og de andre Sandser bringer os ganske vist nogen Besked om Yderverdenen; men hvor mangfoldige Naturvirksomheder kan der ikke være, som muligvis aldeles undgår vor Sandsning, bl. a. fordi vi ingen Sandseorganer har, der er følsomme for dem? Der skal blot henvises til Elektriciteten. Vi har intet særligt Sandseredskab i denne Retning. Kun de grove Virkninger (såsom Lynet) kunne mærkes af vore øvrige Sandser. Følgen heraf blev, at Elektriciteten, der altså kun kunde erkjendes ad Omveje, legede Skjul med Menneskeslægten, indtil Stephan Gray i 1729 ved et Tilfælde opdagede, hvorledes man kan holde den fangen og slippe den løs. Skjøndt det er gået Slag i Slag med Opdagelser af nye Egenskaber ved denne Naturkraft, navnlig i dette Århundrede, er det dog først i 1882 (kun 8 År siden), at de elektriske Målenheder blev fastslåede ved en international Kongres i Paris. Hvem ved, hvor mange Naturvirksomheder, der endnu unddrager sig vore Sandser?

Med Hensyn til vore sandselige Erkjendelsesmidler såvel som til den iøvrigt ypperlige Brug, Mennesket ved sine Åndsevner kan gjøre af sin Sandsning, må det altså indrømmes:

1⁰ Vore Sandser egner sig kun til Erkjendelsen af et begrændset Antal Egenskaber ved Tingene.

2⁰ Selv overfor disse bestemte Egenskaber er Sandsernes Rækkevidde begrændset, så at vore bedste Sandser, Syn og Hørelse, kjender både en højere og en lavere Grændse.

3⁰ Sandsningen af Naturvirksomhederne giver ofte et Indtryk, der ikke synes at have mindste Lighed med de Virksomheder, der har fremkaldt Sandsningen.

4⁰ Selv midt iblandt de forholdsvis få Ting, vi kan erkjende, kan der ligge overmåde vigtige Ting, ja Afvigelser, som fuldstændig undgår vor Opmærksomhed.

Kirkenyt fra Udlandet.

Fra de baltiske provinser. For domstolen i Petersborg fandt der den 10. juni en forhandling sted for lukkede døre, på hvis udfald mange ventede med den største spænding. Den tysk-lutherske præst ved St. Matthæi i *Estland, Franz Nerling,* var nemlig den 31. marts bleven dømt af retten i Reval til et års fængsel samt til tab af det præstelige embede for bestandigt. Det var i henhold til straffelovens artikel 180, i hvilken det hedder: »Når det viser sig, at den, der har tilladt sig på et offenligt sted at udtale ord, som må opfattes som Gudsbespottelse eller udskælden af herrens hellige eller som forhånelse af den kristelige tro og den ortodokse kirke, ikke har gjort sådant for med forsæt at vanære helligdommen, men ene og alene af uforstand, uvidenhed eller i drukkenskab, så skal han straffes med fængsel fra otte måneder til et år og fire måneder samt med tab af særlige rettigheder«. — Pastor Nerling er bekendt som en flittig teologisk forfatter, der har udtalt sig mange gange i tidsskrifter og pjecer navnlig over tidens brændende spørgsmål. — Han appellerede dommen til den petersborgske domstol. Men også hans anklager fra den revalske domstol appellerede den, fordi han fandt den for mild, og gjorde derfor fordring på, at Nerling måtte blive dømt efter straffelovens artikel 178, der lyder således: »Den, der på offentligt sted, hvor en større eller mindre talrig menneskemængde er tilstede, udtaler sig *med forsæt* ringeagtende om den kristelige tro eller den rettroende kirke, eller tillader sig usømmelige ord om den hellige skrift og de hellige sakramenter, han bliver at straffe: med fuldstændig tab af rettigheder og tvangsarbejde på fabrikerne fra 6—8 år. Dersom den omtalte forbrydelse ikke har fundet sted på et offenligt sted, men alligevel i nærværelse af vidner og i den hensigt at få personer til at falde fra deres tro, så bliver de skyldige straffede: med tab af alle rettigheder og med forvisning til Sibiriens fjerneste egne«.

Den 10. juni stod altså Nerling anklaget for den petersborgske ret i henhold til denne frygtelige paragraf i straffeloven. Men Guds barmhjærtige hånd frelste ham. Ikke blot afviste retten den revalske aktors påstand som ubeføjet, men kasserede endog den revalske rets dom. Pastor Nerling blev fuldstændig frikendt.

Anderledes gik det derimod den 21. juni med en anden luthersk præst i de russiske østersø-provinser, pastor *Karl Tilling* i Pussen i *Kurland*. Den 21. juni blev denne mand nemlig dømt til 4 måneders fængsel for sin levende lutherske bekendelses skyld. I en »befaling fra hans majestæt, selvherskeren over alle Russere, sendt fra det dirigerende senat til den kurlandske guvernementsregering«, findes en udførlig fremstilling af den omtrent 3½ år lange proces, som har svævet over denne lutherske præsts hoved. — Den 28. desember 1886 fremlagde den ortodokse biskop over Riga og Mitau til den kurlandske guvernements-prokurator en anklage mod pastor Tilling, undertegnet af seks personer, mænd og kvinder, af hvilke de fire ikke kendte skrift. Beskyldningen lød: Pastor Tilling har sagt i sin prædiken den 29. juni 1886, at djævlen løber om som en brølende løve og søger efter, hvem han kan opsluge; hans tjenere er de falske profeter, som går om i menigheden og lokker folk over til den russiske kirke; dennes tro udgår fra djævlen; de, der går over til den, befinder sig lige nede i helvede; disse falske profeter, de russiske gejstlige, salver dem, der træder over til rettroenheden, med smuds og møg.

Overfor denne anklage erklærede Tilling for overretten i Goldingen, at det var hverken i den indankede prædiken eller andetsteds falden ham ind at udlede den rettroende bekendelse fra djævlen eller på nogen måde at ville håne; ligeså lidt havde han påstået, at de, der trådte over til denne bekendelse, befandt sig lige nede i helvede, ikke heller havde han betegnet overgang som synd eller djævelsværk. I sin prædiken havde han derimod, sådan som teksten 1. Petr. 5, 6—11 havde lagt ham det nær, advaret imod de onde og ugudelige mennesker, der som djævlens redskaber gik om i menigheden og lokkede ved løfter om *jordiske fordele* dens medlemmer til utroskab imod deres tro. Men blandt disse kunde man ikke forstå den ortodokse kirkes gejstlige, så meget desto mindre som han udtrykkelig i sin prædiken havde beråbt sig på deres offentlige vidnesbyrd om, at antagelsen af den rettroende bekendelse bragte ingen verdslige fordele med sig.

Præstens erklæring fandt fuld stadfæstelse i »frikendelses-vidnernes« udsagn. De gik alle ud på, at han havde betegnet overgang *for jordisk fordels skyld* som sjælefarlig og forførelse til overgang ved at foreholde sådanne fordele som djævlens værk. Ifølge heraf frikendte overretten ham for den mod ham rejste anklage, »at han havde forhånet den rettroende bekendelse og dennes kirke i dens gejstliges person og havde bespottet det katolske konfirmations sakramente og gjort sig umage for på denne måde at holde de, der var tilstede i kirken, borte fra overgangen til den rettroende kirke«, en anklage, der vilde have ført den skyldige til tab af sin embedsret og hårdt tvangsarbejde på 6 til 8 år.

Imod denne dom protesterede guvernementsprokuratoren. Han opretholdt anklagen i sit hele omfang og betonede især, at den anklagede ved sin prædiken faktisk havde »*forhindret*« enkelte tilstedeværende fra at gå over til rettroenheden. Således kom sagen for senatet. Dettes kendelse er mærkværdig i mer end én henseende. Det lægger først anklagen for, at Tilling havde hånet den rettroende bekendelse og dennes kirke i dens gejstliges person, fuldstændig til side som en aldeles ubevislig anklage. Man skulde da mene, at senatet nu også havde måttet lade den anden anklage, som grundedes på den første, falde, denne, at Tilling havde gjort sig umage for at holde de tilstedeværende borte fra overgang til den græske kirke. Men at drage denne slutning fandt man ikke behag i. Senatet finder det konstateret gennem alle vidne-udsagn og gennem den anklagedes egen erklæring, at Tilling i sin prædiken har gjort sig det til opgave overhovedet »at holde den lutherske kirkes bekendere borte fra overgangen til den rettroende«, og at han dertil har benyttet sig af »*trudsel*«, har truet med de skrækkelige følger, som en overgang drager efter sig, nemlig tabet af saligheden og djævlens herredømme. Men senatet går endnu videre. Loven tildeler dem, som anvender »*trudsler*, tryk eller voldsgerninger« for at hindre overgang til den ortodokse kirke, tab af embedsret og indespærring i forbedringshuset fra ét år og fire måneder til to år. Senatskendelsen udtaler da den mening: »om også lovbogen i alle andre tilfælde kun da erkender trudsel for strafbar, når den positivt indeholder tilsagn om overfor den truede at begå denne eller hin voldsdåd, så kan man dog ikke andet end erkende, at trudsler af hin art har meget mindre kraft end trudsler med helvede og hjæmfalden til djævlens herredom o. s. v. Men som formildende omstændighed anfører senatet så, at Tilling efter sin værdighed var forpligtet til at varetage sin kirkes interesser og at han ikke kunde stå ligegyldig overfor den kendsgerning, at frafaldene fra Lutherdommen til ortodoksien blev stadig hyppigere«. Dommen faldt da på, at »pastor Karl Tilling, 28 år gammel, er skyldig, fordi han ved *trudsler* har *forhindret* sine menighedsmedlemmer fra at slutte sig frivillig til den ortodokse kirke«. Men på grund af de formildende omstændigheder, bl. a., at han med disse trudsler havde opfyldt sin pligt, indstillede senatet til hs. majestæt, at den ham tilkommende straf måtte bestå i indespærring i et *fængsel på fire måneder*. Hans majestæt har stadfæstet denne indstilling, men tillige skærpet dommen ved den tilføjelse, at pastor Tilling ikke må blive i embede i det *baltiske distrikt*.

Præsten Tilling sidder da nu i fængslet i Mitau. Og her nyder han langt fra nogen human behandling. Da han trådte ind i fængslet, blev straks ur, forlovelsesring, pengepung, blyant o. s. v. taget fra ham. Der blev anvist ham en 6 fod lang og 3 fod bred celle med en i højeste grad snavset seng. Hans bøn om, at måtte koste sig selv og lade sit eget sengetøj hente, blev afslået. I førstningen fik den lutherske fængselspræst lov til at komme til fangen, men senere er det nægtet ham under påskud af, at hans besøg finder sted for hyppigt og umuligt ene kan tjene til at bringe åndelig trøst. Først den kurlandske general-superintendent formåede ved en kraftig indskriden at tiltvinge sig uhindret adgang til sin ulykkelige embedsbroder. Den eneste gunst han har formået at opnå for præsten Tilling, er den, at han må lade sig maden bringe fra et gæstgiversted. Alle breve, som Tilling skriver til sin hustru og sine venner, bliver nøje gennemlæste af fængselsbestyrelsen, førend de afsendes. Alt i alt får den fangne præst en behandling, som ellers kun bliver mordere og stratenrøvere til del. I Mitau er man overbevist om, at denne behandling ikke blot bliver billiget, men netop ønsket således i de højere petersborgske kredse, og det så stærkt, at selv den øverste embedsmand i provinsen, der ellers optræder ret humant, ikke tør vove at anordne nogen forandring i den behandling, pastor Tilling har i fængslet.

Og denne dom er en af de mildeste, der er fældet imod de lutherske præster i de russiske østersø-provinser. Langt sværere straffe truer dem.

En Estlænder beklager sig i en offenlig artikel navnlig over Russernes hårdhed imod de *blandede ægteskaber*, som efter luthersk ritus nok kan komme istand, men som efter russisk kirkelov er utilstedelige. Børnene erklæres for uægte og mister arveret. Da de fleste præster er bleven stærkt anklagede og også nogle dømte og andre forbandede herfor, døbe mødrene nu selv deres børn og brudefolk vier sig selv.

På *skolevæsnets* område går det rask fremad med russifiseringen. Et sirkulære fra skolekuratoren i *Dorpat* befaler, at man skal skynde sig med at russifisere de mellemste læreanstalter. Ved slutningen af august iår skulde det russiske sprog uden videre bringes i anvendelse ved undervisningen i de tre nederste klasser, dog ikke ved religionsundervisningen. Samtidigt gør inspektørerne ved folkeskolerne opmærksom på, at fra slutningen af august må undervisningen i russisk sprog være indført i alle privatskoler og i de landlige parochialskoler.

For nylig er *de evangelisk-lutherske konsistorier i Riga, Reval og Arensborg* samt de *derværende super-*

intendent-embeder bleven ophævede. Det har været et hårdt stød for de lutherske der; ti ovennævnte institutioner stammede fra reformationstiden, og de gamle bymenigheder i Riga og Reval følte sig sammenvoksede med dem. Sager, der hørte ind under konsistorierne i Riga og Arensborg og disses superintendenter, er nu lagt ind under det liflandske konsistorium og den liflandske general-superintendent; de, der hørte ind under konsistoriet og superintendenten i Reval, er lagt ind under det estlandske konsistorium og den estlandske general-superintendent.

Forrige år vilde den nylig udnævnte præsident for det evangelisk-lutherske generalkonsistorium i St. Petersborg, *v. Giers,* på kejserens befaling gennemrejse de baltiske provinser, for at lære de kirkelige forhold dér nærmere at kende. Man knyttede fra luthersk side forhåbninger til denne rejse; man vilde nytte denne lejlighed til at overrække kejserens gesandt et bønskrift, at han kunde give kejseren det. Petitionen indeholdt kun en allerunderdanigst begæring om, at der fra regeringens side i religionsanliggender måtte blive ydet en sådan tålsomhed som på Alexander II's tid. Der var intet politisk blandet ind i petitionen. I hundredvis skrev folk under, og der vilde være kommet tusinder af underskrifter; men inden det kom så vidt, lagde kredspolitiet sig derimellem. De fór omkring på landet, anstillede husundersøgelser, åbnede med magt borde og skabe, når vedkommende personer ikke var hjæmme, skånede ikke engang barselkoner i deres sværeste øjeblikke og samlede alle bønskrifterne. Deltagerne blev da stævnet for politiet og taget i forhør om, hvilke motiver der havde drevet dem. — Overhovedet bar Russerne sig her lige så råt ad overfor Tyskerne, som Tyskerne i de senere år ved flere lejligheder har båret sig ad overfor det langt overvejende flertal af danske, der fra arilds tid har befolket Nord-Slesvig.

Man forbød petitionerne og udsatte endog en belønning for dem, der vilde angive en eller anden luthersk præst som deltager deri. Dette forsøg på bestikkelse kom dog ikke til at bære nogen frugt.

På foranledning af guvernøren i Wolhynien har den russiske regering anordnet, at den herefter i *Polen* ikke vil finde sig i oprettelsen af *romersk-katolske* kapeller og kors på landevejene. De, der findes nu, skal lidt efter lidt skaffes tilside.

Fra Vatikanet. Til de allerstørste fester i pavekirken hører *Kristi legems fest*, der fejres på den *første torsdag efter trinitatis søndag.* Denne dags højtideligholdelse er anordnet som almindelig kirkefest af pave Urban den fjerde i året 1264. Grundene til festen angiver denne pave selv i indstiftelsesbullen, idet han bl. a. siger: »omendskønt festen for alterets allerhelligste hemmelighed fejres hver dag ved frembærelsen af det guddommelige offer, så anse vi det dog for værdigt og passende at bestemme, at én særegen dag i hvert år indvies til en overordenlig fest til ære for denne hemmelighed, om det end ikke skulde ske af nogen anden grund end for at beskæmme de sidste tiders ugudelige vranglærdomme. Vistnok fejrer kirken på skærtorsdag ihukommelsen af denne hemmelighed; men da den på denne dag indhyller sig i sorg på grund af sin brudgoms forestående død, og da den desuden er beskæftiget med mange andre seremonier, så kan den ikke fejre samme med al den højtidelighed, som den fortjener. Man tør derfor med grund vente, at alle troende vil beflitte sig på ved forhøjet andagt og inderlig tilbedelse, ved offenlige æresbevisninger og lovsange værdigen at fejre denne fest.« —

I alle store byer i den romersk-katolske verden blev Kristi legems fest iår fejret med glimrende pragt. I München, Wien og Madrid deltog rigets øverste mænd tillige med de kronede hoveder i prosessionen. Kun i Rom, den romersk-katholske verdens midtpunkt, skete intet af den art. Intet kanonskud som forhen, ingen stillen til skue og ingen tilskuere. I alle de store romersk-katolske byer havde forretningerne lukket deres døre og hængt for deres vinduer. I Rom, pavens by, holdt — som et sælsomt tidens tegn — deputeretkamret møde uden at ændse den dag, som den pavelige lov regner blandt de største festdage. Men i Mailand, dér opførtes denne dags aften en opera, i hvilken Kristus og Judas såvelsom Lasaras' søstre optrådte syngende. I Neapel fandt den sædvanlige prosession sted; stor larm, meget politi, mange trommer og piber, og da trommehvirvlen var forbi, gik enhver sin vej, som var der intet sket; de fleste gik til deres sviregilder.

Det er en sorg for vatikanet, at det ikke kan vise sin glans. Derfor blev alle midler brugt for at få jubilæet og udstillingen sat i scene. Men sådant lader sig ikke gentage, og om også der flød 25 millioner ind i pavens pengepung, så lader guldstykkerne sig dog ikke ret vel udstille offenligt. Tidligere var det anderledes. Da tog paven selv del i prosessionen på Kristi legems fest. Han forlod Peterskirken, gik Peterspladsen rundt og vendte atter tilbage til ovennævnte kirke. Paven blev dengang båren på en prægtig stol, hvori hans person halvt var skjult. Det så ud, som om han knælede, men i virkeligheden sad han magelig i en stol med sakramentet i sin hånd. Hele den romerske klerus, kardinalerne, alle byens religiøse korporationer, senatet, det pavelige hof tog del i denne prosession, et prægtigt skuespil, som vakte erindringen om pavens triumf over kejseren. Men det var kun et skuespil. I den følgende uge efter legemsfesten fandt lige til 1870 andre prosessioner regelmæssigt sted. Da blev vinduerne i de gader, hvor prosessionerne skred igennem, smykkede med farvede tæpper, som man plejede at leje i timevis af Jøderne. Vejen, hvor højtidstoget drog, blev strøet med gult sand, med laurbærgrene og immergrønt, tribuner med stole på for skuelystne blev slået op. Gaderne vrimlede dengang af alleslags folk, høje og lave morede sig ved et sligt pragttog. Havde man betragtet prosessionen, så skyndte alt sig ind i vinstuerne, muntrede sig med drik og spil, med dans og kommers. Pavens politi havde regelmæssig den næste dag en del sårede og enkelte myrdede på sin liste.

Nu da der ingen glimrende prosessioner mere står til pavens rådighed, er han slået ind på en anden vej for at skaffe vatikanet berømmelse. I vatikanet er der bleven indrettet et astronomisk observatorium, forsynet med de bedste instrumenter, og hofbladet har derfor prist paven som den store Mæcen. Det er ganske vist ikke let at sige, hvad et observatorium har med pavedømmet at gøre, men i hvert fald er det noget nyt.

I dette efterår håber man at vække opsigt ved en hundreder af års mindefest for Gregor den første, der 590 blev valgt til biskop i Rom. Den vatikanske presse har for længe siden sendt artikler om denne pave ud i verden, som er fyldte med overdrivelser. Også i Peterskirken er der foretaget forskellige restaurationer, navnlig er den berømte indskrift: »du er Petrus o. s. v.« på ny bleven fremstillet.

Med vrede, men afmægtige blik ser vatikanet nu hen til deputeretkamrets bygning på monte citorio, hvor man har haft et vigtigt lovforslag til forhandling. Det angår veldædigheds-anstalterne, de såkaldte *opere pie,* som repræsentere en kapital på 1½ milliard. Det drejer sig om bestyrelsen af hine anstalters godser, som sikkert i århundreder har givet sig af med mange misbrug. Regeringen vil inddrage disse godser og kapitaler og når det sikkert engang trods vatikanets klageskrig.

Når dette værk er fuldbragt, vil regeringen have sit øje vendt mod de utallige »*broderskaber*«. Disse besidder kapitaler og godser, over hvis bestyrelse der hviler et helligt mørke. »Broderskaberne«, som alle står under klerikal indflydelse, forsyner vatikanet og dets hoved med hærskarer af lydige tjenere, der blindt hen vandrer frem i de spor, som for århundreder siden er trådt. Rom kunde til 1870 på alle tider af året nyde skuet af broderskabernes forskellige, ofte farvede dragter og emblemer i hundredvis. Snart drejede det sig om en fest, som en sådan forening holdt for sin specialhelgen og skytspatron, snart om en bønneøvelse, ligeledes forbunden med procession, snart om en øvelse i veldædighed, stadig foretaget med udvortes fremstillinger, som man den dag idag kan se det t. eks. i Neapel. Det har været og er mange af disse broderskabers pligt årlig på festlig vis — altså i optog med faner og standarter — at besøge de syv pilgrimskirker, af hvilke enhver af dem bærer denne indskrift: una ex septem (en af de syv). Men medens sådanne optog endnu bestandig er offenlige i Neapel, viser brødrene i Rom sig nutildags kun ved sådanne lejligheder kostumerede i kirken, hvor deres Gudstjenestepligt fordrer det. Når dette er sket, skynder de sig til campagna, for der i et eller andet værtshus at hengive sig til bordets glæder. I kvarteret Trastevere bestod (og består) en forening, der har helliget sig til spesialdyrkningen af madonna del carmine, og som hvert år til 1870 arrangerede en storartet prosession. Denne var berømt, fordi den svære standarts bærer udmærkede sig ved sin kæmpemæssige størrelse. Ved denne fest gik det højt til — om natten med orgier — og folkemunden kaldte denne prosession for de druknes optog. Sådan var det skik og brug i Rom på pavedømmets tid. Ingen alvorlige borgerpligter pålå én, og derfor kendte man ingen større smerte end den, der beredtes én ved tabet af en eller anden fest. I pavens skole havde folket i Rom lært at lade alle kirkelige fester munde ud i et karneval, og denne kunst forstod også broderskaberne.

Igennem disse sidste blev den fromme lediggang understøttet i utrolig grad; den, der vilde tage del i alle seremonierne havde med sin bedste vilje ingen tid til med alvor at tage sig af sit jordiske kald. Disse seremonier, fra alle kanter understøttede af broderskaberne, bunkede sig stundom op på en afsindig måde. Idag besøg på stationerne, imorgen besøg ved sakramentet, der er udstillet i en kirke i 40 timer til tilbedelse; idag en åndelig pilgrimsgang, kaldet via crucis (korsets vej), ved hvilken der vindes samme aflad, som andre opnår ved en rejse til Palæstina; imorgen et triduum, et novene for en eller anden madonna; idag hendes kroningsfest, imorgen en lignende til ære for en af skytshelgene; idag poenitense og skrifte, imorgen bakanalier; sådan var det til 1870, sådan er det tildels endnu den dag idag, selv om dette religiøse karneval i Rom ikke mere træder frem for offenligheden som tidligere. Offenlige prosessioner finder ikke mere sted i Rom; paven finder dem i modstrid med hans såkaldte fangenskab. I den forrige kirkestats øvrige byer holdes de derimod nu som tidligere, og også her er det broderskaberne, som sætter dem i værk og dækker omkostningerne af deres ofte rige midler. Iår har da ogsa på Kristi legems fest atter hin berømte prosession fundet sted, som hvert år drager tusender fra nær og fjærn til byen *Genzano* i Albanerbjærgene, og ved hvilken vejen danner en hovedpryd under festen, idet den ved blomster formelig er omdannet til et mosaik tæppe, hen over hvilket prosessionen kan skride frem.

Fredagen eller søndagen efter Kristi legems fest fejrer pavekirken en fest for *Jesu guddommelige hjærte.* — En *bønneforening af præster til ære for »Jesu guddommelige hjærte«* har i den sidste tid fået stærk fart. I 1889 fik den 837 ny medlemmer. Den har i det hele 4957 medlemmer, fordelte på 87 distrikter; i Østrig er der 3186 medlemmer. Bønneforeningen har fået et korrespondensblad, alene bestemt for dens medlemmer. Det hedder i dette blad: »Hvilken trøst er det dog for de levende medlemmer hvert år at blive delagtig i over 4000 messer, da der gennemsnitlig bliver læst for dem hver dag mere end 20 messer, og hvilken en trøst for de afdøde må ikke de tusinder af messer, som bliver læst for dem, være«. Ethvert medlem er da også pligtigt til at tage del i messelæsningen. I den sidste årgang af bladet findes bl. a. en artikel: »Nogle særlige grunde for præsterne til at ære den hellige Josef.« I denne bliver ordet: »alt til sin tid« også anvendt på, at det kunde være tidssvarende nu at anbefale den hellige Josef til særlig ophøjelse. Til ære for jomfru Maria fortælles der så om en straffefanges omvendelse. Han, der boede langt borte fra en evangelisk præst, begærede i sin sygdom åndelig trøst og vilde nu blive katolik, men døde om natten, før han skulde træde over. »I sit indre, pro foro interno, var han ikke mere evangelisk, men pro foro externo (udvortes) tilhørte han endnu ikke den katolske kirke«, kunde altså heller ikke begraves som katolsk. »Ved den hellige Gudsmoders forbøn, hende, hvem den fortabte søn kaldte på med tillid, er nu en langt større nåde bleven ham til del; tilbagevendelsen i den sande kirkes moderarme.«

I Warnsdorf i **Bøhmen** udkommer der på anden årgång et belletristisk tidsskrift: »*Immergrønt*«; det har fuldstændig katolske interesser. Det er beregnet på middelklassen og søger at vinde læserne ved belærende og underholdende stof. De spesielle katolske artikler er temmelig svage i formen.

Rektoren for den nyligt opbyggede romersk-katolske hellig Josefs kirke i **London** har iår udsendt en prospektus med et træsnit af hans kirke, hvori han opfordrer alle engelsktalende katoliker i Storbritanien og de forenede stater at tegne *aktier i kirken.* Hvem der køber disse aktier, vil få »både verdslige og åndelige fordele« derved. Alle aktionærerne deles i tre klasser, *benefactores, zelatores* og *fundatores.* Hvem der køber en aktie, bliver benefactor, hvem der køber fem, bliver zelator, og hvem der køber 25, bliver fundator. Men det er kun navne. En sum på 9000 kroner anvendes til præmier. Den, der har solgt det største antal aktier, får en præmie på 1900 kroner o. s. v. Enhver køber af en aktie erhverver sig »en part i alle messerne, kommunionerne, bønnerne og de gode gjerninger i st. Josefs kirke, sålænge denne står«. Og for at ingen skal blive bange for, at han måske bliver glemt, skal han være forvisset om, at »hans navn bliver anbragt under højaltret for bestandigt at blive der«. Dernæst vil der »blive læst 1000 messer for alle benefactores« — og »aktien køber én den hellige faders særlige velsignelse«. Endelig erholder enhver benefactor »som et tegn på taknemlighed en lille bog med 12 fotografiske prospekter af den ny kirke, virkelig en meget smuk gave og værd at modtage«. — Som særlig gave til en zelator bydes »en solid sølvmedalje af den hellige fader, eller, hvis man skulde foretrække det, en anden sølvgenstand«. Som et privilegium for fundatores nævnes det, at de må føre denne titel, ligesom også »deres navne bliver indførte i et pragtfuldt indbundet album, som skal overrækkes den hellige fader, og denne vil da udtale en særlig velsignelse over alle dem, der er indførte i albumet, tilligemed deres familier«. — Der udbydes 190,000 kr. Og den mærkelige prospekt slutter med denne opfordring: »Køb aktier i St. Josefs-kirkes-gældsindfrielses-kompagni! Gud velsigne Eder! Jeremias Diddler, rektor«.

En anden mærkelig kirke, som i denne tid er bygget færdig, er *en kirke i en jernbanevogn*, bygget på det kejserlig *russiske* jernbaneværksted i Tiflis. Kirken består af en waggon med fire aksler, der rummer et lille kabinet for præsten samt plads til 70 kirkegængere. Både udvendig og indvendig er vognen indrettet meget elegant og smykket med mange religiøse symboler. Alteret er af udskåret egetræ og findes i vognens bagende, et stort forgyldt kors hænger derover. På begge sider findes et antal siddepladser, men de fleste besøgende skal stående overvære Gudstjenesten. Under platformen er der tre små klokker. Denne kirke, som har kostet 12000 rubler, er bestemt for krigstider, for at de rejsende generaler og storfyrster også under troppetransporterne kan deltage i Gudstjenesten. Efter forlydende skal der indføres lignende jernbanevognskirker på alle russiske banedistrikter.

Helgoland. Helgolænderne bekender sig nu til den evangelisk-lutherske kirke og vælger selv deres præster, af hvilke den yngste tillige besørger undervisningen i skolens øverste klasse. Landsherren må lønne præsterne. På »overlandet« findes Nikolauskirken, bygget af kommersråd Rickmers i Bremerhafen. En ejendommelighed ved den helgolandske søndag er dette, at den allerede begynder ved solnedgang. Af denne grund bliver der ikke danset på øen om lørdag aften; søndag morgen finder der ingen strandkonsert sted, og kirken på »overlandet« er fyldt af tilhørere. Kirkestolene er malede med de forskelligste farver, her to lysebrune, der to bleggrønne, nogle rosa, andre gule. Alle bærer de deres ejeres navne. To eller tre skibsmodeller hænger ned fra loftet. De er ophængt af Helgolændere, som har tjent sig formuer på søen. Ved dåben finder der en ejendommelig skik sted. Medens en salme bliver sungen, træder et tog af smådrenge og piger ind gennem en sidedør og går forbi alteret. Ethvert barn bærer et lille fad med vand, som det hælder ud i døbebæknet. Således bærer slægtninge og fremtidige legekammerater til barnet, der skal døbes, det vand sammen, ved hvilket det skal optages i kirken. Præsten sidder sammen med guvernøren i retten, når det drejer sig om ægteskabssager. En Helgolænder må ikke gifte sig med en Jødinde, og en Helgolænderinde ikke med en Jøde. Borgerligt ægteskab findes ikke, derimod som i Danmark vielse efter forudgået kirkelig tillysning. Dog har guvernøren ret til at løse brudefolk for den kirkelige tillysning mod en betaling af 130 kroner. Som ved det danske »løsen kongebrev« kan altså vielse foretages der med det samme. Man har rost beboerne på Helgoland for fredsommelighed, ædruelighed og ærlighed. Endnu i den allersidste tid — også i danske aviser — har man for alvor påstået og skrevet, at der var på øen kun sket ét tyveri og at ægteskabsbrud var en ukendt forbrydelse. Fra anden side har man villet forhåne og nedværdige disse øboere ved alle slags tossede historier. Man har åbenbart fra begge sider taget fejl. Det mangler hverken på tyverier eller på usædelighed. Naturligvis gives der kun ringe lejlighed til tyverier i det store. Men man er kommen stærkt bort fra at lade være at lukke sine huse og butiker af. Heller ikke mangler det på ægteskabsbryderiske forhold. Helgoland er intet uskyldigt fiskersted, men et sted, hvor der leves et lidenskabeligt liv. Alle Helgolændere behandler hinanden fuldkommen som ligemænd. Den fattigste tiltaler den rigeste med du. Alle kalder hinanden ved fornavn. For penge gør Helgolænderen meget, han vover koldblodigt sit liv. Først i den sidste tid har nogle piger dristet sig til at træde i et slags tjenesteforhold.

Den reformerte synode i kanton St. Gallen er gået ind på kirkerådets andragende om, at det for fremtiden skal stå præsterne frit for at stæde *udøbte til konfirmation*. Det er vedtaget med stort flertal og som grund angiver man agtelse for samvittighedsfriheden.

Fra **England** meldes, at kardinal *Newman* er død i august måned i en såre høj alder. John Henry Newman var født den 21. februar 1801 i Ealing ved London. Hans fader var bankier og af anglikansk bekendelse. Newman studerede ved trinity college i Oxford, hvor han blev præst 1828 ved Mariekirken. Han blev sat meget højt og beundret i høj grad som en begavet prædikant, indtil den åndelige vending indtraf hos ham, der tilsidst førte ham over til den romerske kirke. Vendingen skete i skikkelse af Puseyisme eller traktarianisme, idet Newman sammen med Pusey fra 1833 udgav de såkaldte tracts for the times, i hvilke der lagdes en stærk hældning for dagen over mod den romerske lære. 1841 søgte N. endog at påvise, at den engelske kirkes 39 artikler helt vel kunde bringes i overensstemmelse med den romerske kirkes lære. Dette skrift vakte stor opsigt og førte til Newmans afsættelse fra hans præstekald. Snart rejste han til Rom, hvor han 1845 fuldbyrdede sin overgang ved at slutte sig til den tridentinske bekendelse. 6000 Englændere skal have fulgt hans eksempel, deriblandt 200 gejstlige. Newman trådte ind i Oratorianernes orden og grundede det katolske universitet i Dublin 1850. Fra 1859 forestod han i Edgabaston ved Birmingham en opdragelsesanstalt for den katolske adel. Den 12. maj 1879 udnævnte paven ham til kardinal. Han døde efter et kort sygeleje i Edgabaston, 89½ år gammel. Newman udfoldede en betydelig virksomhed som skribent. Han bliver fremhævet i høj grad af den katolske presse. Også som digter er han trådt op.

General Gordon i Chartum skal have brugt hans religiøse epos, »Gerontius' drøm«, som forberedelse til døden. Newmans medarbejder, *Edward Pusey*, der døde for nogle år siden i en høj alder, forblev i den anglikanske kirke. Blandt de mest fremragende Puseyister, der lever endnu, er den 82-årige kardinal *Henry Edward Manning*, der i begyndelsen af sit 30. år dannede det åndelige midtpunkt for den traktarianske bevægelse i Oxford, ligesom Newman tidligere havde været det. 1851 trådte Manning over til den romersk-katolske kirke. Og da hans hustru alt var død 1833 efter et barnløst ægteskab, blev han viet til papistisk præst. Den 8. juni 1865 blev han ordineret til erkebiskop i Westminster og den 15. marts 1875 udnævnt til kardinal. Den 8. juni iår fejrede kardinal Manning sit 25 års bispejubilæum. I anledning af højtideligheden havde man gjort en indsamling, ved hjælp af hvilken kardinalen kunde blive sat istand til at afdrage på den gæld, der hviler på hans egen kirke, katedralkirken i Kensington. Denne indsamling gav over 50,000 kroner.

Også *Gladstone*, der nu er en modstander af den højkirkelige retning, optrådte tidligere i flere skrifter som forsvarer af Puseyismen.

I **Kropp** — og dermed den lutherske kirkeafdeling i *Syd-Slesvig, Holsten og Lauenborg* — er der nu sket en betydningsfuld afgørelse, idet præsten *Johannes Paulsen* den 2. september af konsistorium i Kiel er bleven dømt til *et års suspension* fra sit embede som sognepræst i Kropp samt tab af halvdelen af sin embedsindtægt (ɔ: 1800 mark). Det er den samme sag, hvorfor Paulsen, dømt af den verdslige domstol, i foråret måtte sidde i fængslet i Flensborg, der nu er pådømt af den gejstlige ret som en disiplinær forseelse mod kultusministeren og har draget denne betydningsfulde straf efter sig. I et brev af 12. september skriver pastor J. Paulsen til mig: »Sagen berører mig meget lidt, vor herre véd sikkert, hvorfor dette sker, og hermed er jeg tilfreds. Men min menighed er i stor bevægelse og vil sandsynligvis danne en frimenighed.«

I sit kirkeblad den 19. septbr. slutter han sin korte redegørelse for, hvorledes han mener at have gjort sin pligt som præst og som kristen, således: »spørger man mig nu: hvad siger Du til dette edikt, så svarer jeg med Luther: det angår mig ikke, det angår den herre Jesus Kristus, hvis tjener jeg er. Vil han finde sig i, at hans tjener af den grund forhindres fra på embeds vegne at forkynde hans hellige ord, fordi han efter sin samvittigheds tilskyndelse har gjort sin pligt og aflagt vidnesbyrd imod dem, der efter hans overbevisning gjorde kirken uret, da kan jeg sagtens finde mig deri. Men vil han ikke lade sig det byde, da skal han nok selv tale og handle. Vi vil rolig vente, til han gør det. Vi tier og lader nu ham have ordet.« — Samtidig har et udvalg af menighedsmedlemmerne i Kropp udstedt en foreløbig opfordring, hvori de beder om gaver til at bygge et *kapel* for, hvori menigheden i Kropp roligt kan fortsætte sin Gudstjeneste, og for at de unge præsteemners uddannelse intet skår skal lide.

Mens vi danske kristne kun kan ønske Gud faders velsignelse og beskærmelse over disse tyske kristne venner og den hårde kamp, de er ført ud i, til syvende og sidst til forsvar for den sidste rest af tysk levende Lutherdom, så må vi nok også samtidigt, nu denne kamp tager sin begejstrede fart fra det sydligste Slesvig, der i umindelige tider har været tysk, ønske den Guds og vor herres Jesu Kristi styrelse til at blive indenfor sin egen sproggrænse. Med andre ord, den åndelige samling af kristne stridsmænd i luthersk dragt, som nu for alvor vil tage sin begyndelse fra Kropp, den har ene sin rette og sande samlingsplads, hvor tysk er og sikkert i fremtiden vil vedblive at være modersmålet; det er i det sydlige Slesvig, i Holsten og Lauenborg. Så vil spørgsmålet måske samtidigt rejse sig: men skal så det danske Sønderjylland (Nord-Slesvig) ligge værgeløst hen for den prøjsiske unionskirkes farlige angreb? Det står i herrens hånd. Men alle, der elsker dansk kristendom, må hjærteligt ønske, at de danske i Sønderjylland nu kunde vågne kirkeligt talt så meget, at de selv kunde sørge for deres præster, men kun sådanne lutherske præster, som har fået deres uddannelse i Danmark og på det danske modersmål.

Frederik Nygård.

Hvad Jung-Stillings Levned skal minde os om.

Af *L. Schrøder.*

Det er nu 120 Aar siden, at to af den Tids mærkeligste unge Mænd første Gang mødtes. Det var i den gamle tyske Stad Strassburg med den store Domkirke; den var da i Franskmændenes Eje, men derfor ikke Tyskerne mindre kær, og dens Universitet blev besøgt af mange tyske Studerende. I »Krämergasse« havde to Søstre Lauth et Spisekvarter, hvor der hver Middag samledes omtrent tyve tyske Studenter, der dannede et sluttet Selskab. Forsædet havde en ældre Jurist; der var flere andre Jurister; men de fleste var Medicinere. Der var en af disse, som stak stærkt af imellem de andre; han var tredive Aar gammel, og det var let at se paa hans Væsen, at han hidtil mest havde levet iblandt jævne Landsbyfolk; han var simpelt klædt, og om han end ejede en Pungparyk, saa vilde han gærne spare paa den og gik derfor til daglig Brug med en gammel rund Paryk. Men der var mere end dette, som havde vakt hans Bordfællers Opmærksomhed. Han lagde ikke Skjul paa, at han var en kristen Mand, og dette havde de unge Medicinere svært ved at forstaa. En af dem spurgte ham en Middag, om Adam ikke havde gaaet med rund Paryk i Paradis, og alle de andre undtagen den gamle Jurist og to til lönnede denne Vittighed med en lystig Latter. »De maa skamme Dem ved at spotte paa denne Maade!« — sagde saa Landsbystudenten med den runde Paryk — »den Slags Godtkøbs Indfald er ikke værd at le ad!« Og straks efter lød der en anden Stemme: »Prøv først et Menneske, om han fortjæner Spot! Det er lavt at göre Nar af en retskaffen Mand, der ikke har fornærmet nogen.« Det var en af de tre, der ikke havde været med i Latterkoret, som gav de lystige Fyre denne Rivaf. Han var en af de yngre, kun toogtyve Aar gammel. Landsbystudenten med den runde Paryk havde aldrig set ham för og var uvilkårlig bleven bange for ham, da han kom ind. Det var et usædvanlig smukt Menneske med store, klare Öjne og en höj Pande. Han gjorde Indtryk af at være et Rigmandsbarn, der kunde klæde sig efter nyeste Mode. Han syntes at være den toneangivende i Selskabet; ti uden at lægge an paa det kom han til at lede Samtalen, saa snart han havde taget Plads. Det maatte være en meget begavet ung Mand. Men han saa tillige ud som en vild og lystig Krabat. Landsbystudenten havde allermindst ventet nogen Bistand fra ham. Men det, at han fandt den, bragte ham til straks at nære venlige Følelser over for ham.

Paa denne Maade er det første Møde beskreven imellem den forhenværende Skræder og Huslærer, Heinrich Jung, som hørte til »de Stille i Landet« og derfor som Forfatter kaldte sig *Stilling,* og den unge Digter *Goethe.* Goethe var ikke blot Sön af en rig og anset Raadsherre i Rigsstaden Frankfurt ved Main, — han var ikke blot derhos udrustet med rige Aands-Evner; men han var tillige en Modsætning til »Stilling« derved, at han var »*et Verdensbarn*«. Paa en Rejse nogle faa Aar efter sad han en Gang og spiste til Middag imellem den fromme Præst Lavater fra Zyrich og den ivrige Pædagog Basedow; Lavater forklarede en Landsbypræst Hemmelighederne i Johannes' Aabenbaring, og Basedow søgte at overbevise en Dansemester om, at Barnedaaben ikke passede til vore Tider; men Goethe sad imidlertid og fortærede en Kylling; han har i et Digt skildret dette Maaltid:

> Profet til höjre, Profet til venstre,
> Verdensbarnet i Midten.

Allerede i Strassburg var han sig bevidst, at han havde vendt Kristentroen Ryggen.

Fra den Dag af, da Heinrich Jung og Goethe — »Stilling« og »Verdensbarnet« — mødtes ved Middagsbordet i Krämergasse, udviklede der sig snart et nöje Forhold imellem dem. Heinrich Jungs første Følelse overfor Goethe var Taknemlighed. Men der var mere, som efterhaanden knyttede ham til den unge Digter. Selv havde han megen poetisk Sans; men den havde kun i ringe Grad faaet Næring under de Forhold, hvori han hidtil havde levet; hos Goethe mødte han noget, der var beslægtet med hans egen Natur. Han var kommen fra en Kreds, hvor der raadede stor Snæverhed; han havde længtes efter de vide Udsigter, og disse aabnede sig for ham under Samlivet med Goethe. Og var der saaledes paa mere end en Maade noget fortryllende ved Omgangen med den unge Digter, saa er det rimeligt nok, at Jung tillige har taget det Forhold, hvori han var kommen til ham, som en Livsopgave, han ikke maatte gaa uden om. Naar Goethe godt en Snes Aar efter, da hans Hedenskab var ganske anderledes afgjort, meldte sig som Gæst hos den fromme Fyrstinde Gallitzin i Münster — det var efter det tyske Angreb paa Frankrig med Kanonaden ved Valmy, som han havde overværet, da han som Minister ledsagede Karl August af Sachsen-Weimar —, saa tog hun venlig imod ham og lod ham ikke føle, at han var hende fremmed; hun har vel tænkt, at det dog ikke var helt umuligt, at hun kunde øve nogen Indflydelse paa ham. Heinrich Jung har haft mere Grund til at se det som en Mulighed, at han kunde hjælpe Goethe til paa ny at komme i det Forhold til Kristentroen, som han havde været i, under sin Moders Venindes, Frøken Klettenbergs, Indflydelse. Og hvor meget vilde det saa ikke have at betyde, om han kunde vinde en stor Digter for Troen?

Vilde man omvendt spörge, hvad der drog Goethe til Jung, da begyndte det med, at han havde Medynk med ham. Men der blev snart mere, der gjorde hans Selskab kært for Goethe. Det var saare mærkeligt at høre paa, hvad Jung kunde fortælle om det omskiftende Liv, han efter sin Skoletid havde ført, og som vel bedst oplyses ved Faderens Udraab, da han som flere Gange för havde mistet en Plads som Lærer: »Naa, er du der igen, din taabelige Knægt! Jeg har gjort mig forfængelig Glæde for din Skyld; hvad hjælper dine brødløse Kunster dig? Haandværket er dig imod, du sidder og sukker og sukker, og naar du er Skolelærer, saa vil det ingen Steds gaa«.[1]) Jungs Maade at fortælle paa var saa jævn og naturlig, som den sjælden er hos dem, der har gaaet igennem de lærde Skoler. Det barnlig-enfoldige øvede altid en stor Tiltrækningskraft over for Goethe. Selv var han i sin Ungdom i en voldsom Gæring og fuld af Grublerier, og jo mindre han fandt Fred i dem, desto mere trængte han til at færdes med eller tænke paa Mennesker, i hvis Hjærteliv hverken de vilde Lidenskaber eller de mørke Tvivl havde forstyrret Freden. Han har jo malet sit eget Billede i den fredløse Gransker Faust; men ogsaa deri lignede han Faust, at enfoldige, barnlige Kvinder som Gretchen bestandig drog ham til sig. I den Tid, da hans Forhold til Heinrich Jung blev befæstet, gjorde han sine Rideture ud i Elsas for at samle tyske Folkesange, og der forelskede han sig i den sekstenaarige Præstedatter, Frederikke Brion, som i sin Landsbydragt med det korte, hvide Skört og det sorte Silkeforklæde, med Straahatten paa Armen og de smukke Haarfletninger, der faldt ned over den hvide Hals, øvede den samme dragende Magt over den unge Digter som de Folkeviser, hun ude i det frie sang for ham med sin muntre og friske Stemme. Det var noget af det samme, som drog Goethe til Frederikke Brion, der gjorde, at han gærne vilde underholde sig med Heinrich Jung. Det mærkeligste Bevis paa, hvor kær den ejendommelige gamle medicinske Student var bleven Patricier-Sönnen fra Frankfurt, er det, at Goethe udgav hans Fortælling om hans Barndom og Ungdom (Stillings »Jugend«) og derved bidrog til at skaffe ham Indgang i den tyske Læseverden. Men vil man vide, hvordan Forholdet senere udviklede sig imellem dem, da kan man gaa til den Virkeligheds-Fortælling, som »Heinrich Stilling« udgav 1784—85 under Navnet »*Theobald eller Sværmerne*«. Denne Bog indeholder nemlig ikke blot righoldige Oplysninger om det attende Hundredaars gudelige Livsrøre i Egnen østen for Rinen imellem dens Bifloder Main i Syd og Ruhr i Nord, hvor Forfatteren havde færdedes fra sin Barndom af imellem »de Stille«; men mange Træk i Helten Theobalds Liv er tagne ud af, hvad Heinrich Jung selv havde oplevet. Man sammenligne hans Frierhistorie, som Richard Petersen har meddelt den (S. 82 f.), med hvad der fortælles om Theobald. Sammen med en ældre Kvinde vaagede han ved den hysteriske Sannchens Seng; da det lod, som hun sov, gik Sygeplejersken bort for at drikke Kaffe; men saa hørte Theobald pludselig den Syge tale om Guds Vilje, som hun skulde böje sig for. Han rev Forhænget til Side for Sengen og sagde: »Hvad er det, Mademoiselle! Hvad er der sket?« Hun saa tankefuld paa ham og sagde: »Den Herre Jesus har sagt mig noget meget vigtigt; men jeg tör ikke aabenbare det endnu.« I samme Öjeblik følte Theobald en Bevægelse i sin Sjæl og en dyb Overbevisning om, at det ikke var andet, end at Sannchen og han skulde have hinanden. Han sagde derfor: »Mademoiselle! Jeg ved, hvad den Herre Jesus har sagt til eder«. »Ved De det?« »Ja, jeg ved det; vi skal blive Ægtefolk. Her er min Haand!« »Ja, det er Guds Vilje, den Herre Jesus har sagt mig, at vi skal ægte hinanden.« Og saa blev de trolovede. — Goethe indføres i Romanen under Navnet Bokey.

---

[1]) *R. Petersens Jung-Stilling,* S. 51. Den udförlige Gengivelse af, hvad Jung-Stilling har fortalt i sine egne Livs-Erindringer, hører til det fornöjeligste i denne helt igennem i höj Grad læseværdige Bog.

Hvor ivrigt — hedder det — Theobald end bestræbte sig efter en fuldkommen kristelig Vandel, havde han et temmelig stærkt Hang til at sysle med Skönliteraturen, for saa vidt den kunde forliges med hans Grundsætninger. Han læste derfor de smukkeste engelske og tyske Bøger. Han havde ogsaa selv i nogen Maade Geniets Evne til at skrive og til at digte. Dog fortrøstede han sig ikke til at lade sine Ting trykke; ti han frygtede med Rette, at det ikke i disse Tider vilde lykkes ham at blive en berömt Forfatter. Imidlertid havde han dog skreven et og andet, som kun laa hen for i sin Tid at blive sønderrevet. Nu traf det sig en Gang, at en vis Finansraad Bokey besøgte hans Svigerfader; denne Bokey var en stor Skönaand, og det i Ordets bedste Betydning, og en ganske fortræffelig Mand af Forstand og Hjærte. I sin Ungdom havde han ligesaa fuldt som Theobald været en Sværmer; men siden havde han som Yngling gjort nogle Rejser; hans Skæbne havde ulykkeligvis ført ham til Genf og Ferney,[1]) og der led han Skibbrud paa sin Tro; han var nu bleven en udpræget Deist, men ingen Spotter, ingen Foragter af Jesus, men kun en Tvivler af Grundsætning, men derhos höjst velvillig, virksom for alt godt, ikke vellystig, men fin og smagfuld i sin hele Færd og derhos yderst venlig, indtagende og elskværdig. Da imidlertid denne Slags Mennesker er forfinede i höjeste Grad, og de har udviklet deres Smag i höjeste Grad, saa kan de i den hele af Gud skabte Verden ikke finde sig i noget dagligdags; alt saadant keder dem; men hvor de opdager Funker af Geniet, der jubler de, tager i Favn og kærtegner. Saaledes gik det ogsaa her. Bokey fandt Theobalds brave, retskafne Svigerfader uudholdelig; men Theobald selv forekom ham yderst interessant; til ham sluttede han sig og udtalte sig saa usigelig venligt lige over for ham, saa Theobald derover blev i höjeste Grad henrykt, og saa i Finansraaden en Engel, som Gud havde sendt ham til Trøst. Hvad er, spörger Forfatteren sine Læsere, naturligere end denne Theobalds Opførsel? Han var en Mand, der bestandig havde maattet kæmpe med Menneskene. Endnu havde han kun i ringe Grad nydt den Fornöjelse, som venskabelig Omgang kan yde. Han var fattig og foragtet, böjet og nedtrykt, og nu viste en stor, fornem og berömt Verdensmand sig ikke blot som hans Ven, men tillige som en varm Beundrer af hans Talenter, og opmuntrede ham til store Ting og til vigtige Foretagender for Samfundets Vel. Det var intet Under, at han med varm Kærlighed knyttede sig til denne Mand, forelæste ham, hvad han havde skrevet, og glædede sig, naar denne store Kender roste ham. Bokey lod ogsaa virkelig et lille Bind af det, som Theobald havde skreven, udkomme i Trykken, og det skaffede ham et ualmindeligt Bifald i Verden. — Dette Forhold gjorde imidlertid en brat Ende paa vor Doktors Virksomhed som praktiserende Læge; ti den hele Skare af Kristne og Farisæere faldt med al deres Kraft over ham og dömte om ham, at han var bleven Fritænker, eftersom han havde venskabelig Omgang med Raaden Bokey, stod i nöje Forbindelse med ham, og tilmed, som andre af den Slags, lod romantiske Sager trykke, som ødelagde Ungdommen i Bund og Grund; han var et afskyeligt, farligt Menneske o. s. v. Der hjalp ingen Undskyldning: at han vel kunde være Bokeys Ven uden at stemme overens med ham i religiøse Grundsætninger: at jo alle de, der havde recenseret hans Skrifter, hvor meget de end roste dem, stadig endnu beskyldte ham for Pietismus og Sværmeri, og hvad han ellers kunde anføre til sit Forsvar; det hjalp alt sammen slet ingen Ting. . . . . Og hvad Bokey angik, saa varm han havde været til at begynde med, saa kold blev han siden imod Theobald, og det fornemmelig, fordi denne paa ingen Maade vilde lade sig udrive af den Daarskab at tro paa Jesu Kristi Evangelium. Han erklærede da rent ud og offentligt, at Theobald kun var et middelmaadigt Hoved, at der aldrig vilde blive noget rigtigt ud af ham o. s. v., og saa stødte han ham efterhaanden ganske fra sig. —

---

[1]) Goethe var stærkt paavirket af *Voltaire*, der i sine senere Leveaar boede paa Ferney i Nærheden af Genf.

Det synes efter dette, som om Forholdet til Goethe har været afgörende med Hensyn til Heinrich Jungs Forhold til »de Stille«. Det havde været svært at döje for hans Bedstemoder, da hun første Gang saa ham med Pudder i Haaret.¹) Man da han fra Strassburg kom til Elberfeld for at leve som praktiserende Læge, gik han med Krave, Manchetter og Haarpung, som han havde været vant til ved Universitetet, og dette var i hans gamle Venners Öjne »det rene babelske Væsen«.²) För havde de omfavnet og kysset ham og kaldt ham Broder; nu holdt de sig i Afstand, bukkede og hilste høfligt. Hans Venskabs-

---

¹) R. Petersen, S. 76.

²) Smstds., S. 104.

forhold til Werthers Digter var den sidste Draabe i Bægeret. Men ogsaa han saa paa de Stille med andre Öjne end för; det snævre i deres Synskreds og Tilböjeligheden hos dem til at dömme alle andre efter, om de havde de samme religiøse Fornemmelser og førte samme Tale som de selv, var ham i höj Grad anstødelig.

Naar Stilling saaledes kom længere og længere bort fra »de Stille«, saa kunde han ikke finde Bod for Savnet af dem imellem »Verdensbörnene«. Omgangen med disse førte ham ind i mange aandelige Kampe. Han lærte i Strassburg alle de Indvendinger at kende, som »*Fritænkerne*« gjorde imod Kristentroen.[1]) Senere mødte han paa sin Vej »*Determinismens Goliath*«.[2]) Havde han ikke stadig haft udvortes Nød at trækkes med, havde Gud ikke altid holdt ham i Korsets Skole, havde han ikke bestandig følt, at han trængte til at gaa til ham for at *bede* om Hjælp, og havde han ikke erfaret paa underlig Maade, hvad det er at blive hjulpen i den haarde Nød, saa vidste han ikke, hvordan han skulde have kommen igennem disse Anfægtelser. Der kunde ikke for Stilling være Tale om i Længden at finde sig hjemme i Kredse, hvor der bestandig blev gjort Angreb paa hans Barnetro, og — som vi har set — blev Goethe ogsaa ked af ham. —

Naar jeg vil anbefale Richard Petersens Bog om Jung-Stilling paa det bedste for vore Dages Læsere, da er det navnlig, fordi det vel er værd at dvæle ved det pinlige, der følger med — som han at være løsreven fra »de Stille«, de gudelig vakte, uden at kunne finde sig til Rette med »Verdensbörnene«, — og uden at kunne finde nogen tredie Kreds, hvor *det* var forenet, som han savnede hos de Menneskekredse, han kendte. Der var en af Stillings Samtidige, Filosofen Jacobi, der tilstod om sig selv, at han med Hjærtet var en *Kristen* og med Forstanden en

---

[1]) Smstds., S. 95.

[2]) Smstds., S. 157 f.

Hedning og saaledes svömmede mellem to Vande, der ikke rigtig vilde forene sig i ham. Jung-Stilling havde det ganske vist paa en anden Maade; for ham var det en Livssag at være en Kristen baade med Hjærte og med Forstand; men for saa vidt svömmede ogsaa han imellem to Vande, som han *hverken* kunde finde sig til Rette i de Stilles *eller* i de Verdsliges Kreds.

Da han skrev den ovennævnte Virkeligheds-Fortælling »Theobald«, satte han som Motto paa Titelbladet: »Mittelmass die beste Strass«, og han gjorde det bestemt gældende, at Hensigten med Bogen var at anbefale en *Middelvej imellem Vantro og Sværmeri.* Det er et uheldigt Udtryk, og i alt Fald i Danmark vil vi, siden Oehlenschläger har digtet sit St. Hans-Aftenspil, være betænkelige, hver Gang vi træffer en Lovprisning over den gyldne »Middelmaadighed«. Men hvad Jung-Stilling aabenbart vilde udtrykke, det var sin *Længsel efter et Liv*, der hverken prægedes af verdslig Vantro eller af sværmerisk Gudelighed, men *som forenede det friere Syn og den rigere Sans, han havde mødt hos Goethe, med den ægte Gudsfrygt, der var nedarvet i hans egen Slægt, og som havde kvæget hans Sind* saa tit i de unge Dage, da han levede *i de Stilles Kredse.*

At Jung-Stilling maatte advare imod Vantroen, er ikke svært at forstaa. Det trænger maaske til en nöjere Forklaring, at han lige saa bestemt tog Afstand fra Sværmeriet, eller at han ikke indenfor de Stilles Kreds kunde paavise noget, der svarede til hans Længsler.

I første Kapitel af »Theobald« gör han nogle Bemærkninger om »*den tyske Nationalaand*«, hvorved han forstaar »den Del af Nationen« — eller rettere: Tankegangen hos den Del af Nationen —, »som de sædvanlige Symboler ikke tilfredsstillede«, det vil sige: som ikke havde nok i de Prædikener, de offentlig ansatte Præster holdt i Overensstemmelse med de vedtagne Symboler eller Læreforskrifter. Den tyske Nationalaand eller *de opvakte Lægfolks Tankegang* havde været stærkest paavirket af Jakob Bøhmes Mystik, stundom og af Paracelsus' Grublerier over Naturens Hemmeligheder, indtil noget ind i det attende Aarhundrede. Men fra 1720 og de følgende Aar gjorde en anden Indflydelse sig gældende. Hovedmanden for den var Peter Poiret, der havde sluttet sig nöje til Antoinette Bourignon og havde oversat hendes, Madame Guyons og Thomas a Kempis' Skrifter; han havde desuden paavirket en ildfuld Lægmand, Hochmann, der havde virket vidt og bredt som Opvækkelsesprædikant, men vel især i Landet mellem Rinens Bifloder Ruhr og Main. Naar den ældre Retning imellem de opvakte Lægfolk havde været fristet til at gruble over Forholdet mellem den indvortes og den udvortes Verden, Aanden og Naturen, og for Eksempel ogsaa kunde give sig af med at prøve paa at lave Guld, saa var den yngre Retning mere tilböjelig til Kvietisme, til at hensynke i et Inderlighedsliv, under hvilket de blev ligegyldige over for den Verden, der omgav dem. Den første Retning kunde maaske tage mere sværmerisk, den sidste mere spidsborgerligt paa, hvad der hørte den udvortes Virkelighed til. I hvert Fald indeholder baade Stillings Theobald og hans egne Livs-Erindringer Eksempler paa begge Dele. Det er at tage *sværmerisk* paa de borgerlige Forhold i den udvortes Verden, naar man som Eller i Rhonsdorf vil oprette det ny Jerusalem. Den ellerske Sekt, hvortil Schleiermachers Farfader en Tid hørte, er et af de uhyggeligste Vidnesbyrd om, hvordan Sværmeriet kan ende i Kødelighed.¹) Men hvordan *Spidsborgerligheden* kunde forliges med Gudeligheden, kom frem i Heinrich Jungs eget Liv, da en rig Købmand havde lagt Mærke til ham og fundet saa stort Behag i ham, at han ønskede at have ham baade til Kompagnon og til Svigersön; ti da

---

¹) Se Theobald, II, 1. Kap., Fortællingen om Ernst Koller.

var der det i Vejen, at han havde været Skrædersvend; men det mente Købmanden kunde blive glemt, naar han fik den medicinske Doktorgrad. Paa denne Maade kom det sig, at Jungs Husbond efter Købmandens Begæring sagde til ham: »Hør Præceptor! det falder mig paa en Gang ind, hvad I skal göre. I skal studere Medicin!«[2])

Det var Forhold af denne Slags, Heinrich Jung idelig havde truffen imellem de Opvakte. Snart vilde de bruge Bibelen som en Lovbog og umiddelbart føre ind i Livet, hvad de mente at faa ud af Johannes' Aabenbaring; de havde svært ved at tage Kristendommen som et virkeligt Evangelium, der skulde virke i Frihed paa Menneskene. Snart igen blev Kristenlivet dem et Søndagsliv eller dog et rent Inderligheds-Liv, og de tog saa prosaisk paa alt det udvortes, end ogsaa paa Ægteskabet, som om det var noget, der ikke vedkom deres Hjærteforhold til Gud.

Hvad Jung-Stilling savnede i sin Samtid, var vist nok det, som Grundtvig opstillede som Maalet for sine Börn, da han ønskede dem

> et jævnt og muntert, virksomt Liv paa Jord,
> som det jeg ej med Kongers vilde bytte,
> opklaret Gang i ædle Fædres Spor,
> med lige Værdighed i Borg og Hytte,
> *med Øjet,* som det skabtes, himmelvendt,
> *lysvaagent for alt stort og skönt herneden,*
> men med de dybe Længsler velbekendt
> *kun fyldestgjort af Glans fra Evigheden.*

I sit Tidsskrift »den graa Mand« har Jung-Stilling en Gang fremsat den Forventning, at *de nordiske Lande* skulde være »Gemmestedet for de sidste Udvalgte under den store Trængsel«, og det fordi de aldrig havde været underlagt *Romerriget.*[1]) Man kan da spörge, om det ogsaa passer paa de nordiske Folk, at der hos dem bedre end hos mange andre Folk kan udvikle sig en Livsanskuelse, der forener et frit Blik paa og en dygtig Deltagelse i Timelighedslivet med en alvorlig Kamp for den uvisnelige Krans.

---

[1]) R. Petersen, S. 76—78.
[2]) R. Petersen, S. 200 f.

I den Efterskrift, som Grundtvig 1869 föjede til sin verdenshistoriske Haandbog, da den udkom anden Gang, bemærkede han, at der under dette Aarhundredes Løb med de mange haarde Prøvelser, det havde bragt over vort Folk, havde der »i Danmark udviklet og udbredt sig *en kæk og lys Betragtning af Menneskelivet* i alle dets baade folkelige, kirkelige og videnskabelige Forhold«. Men denne kække og lyse Betragtning af Menneskelivet omfattede da for ham ogsaa dette, at det folkelige Liv, som er knyttet til denne Timelighed, kunde leves til Guds Ære.

Vil man saa se, hvordan denne kække og lyse Livsbetragtning for Grundtvig stod i bestemt Modsætning til den romerske, da kan man sammenligne hans Forklaring af Romermagten med hans Udvikling af, hvad der hører til den danske Folkelighed.

I et Krönikerim lader han Romermagten forklare sit inderste Væsen paa følgende Maade:

> Verdensklogskab er mit Navn,
> derfor stræber jeg at knytte
> hele Verdens sande Gavn
> til hver enkelts Egennytte.
> Glipper det, som let kan ske,
> er det dog en stor Ide.

Dette er i hvert Fald en ypperlig Forklaring af den Verdensklogskab, som Kristendommen fordömmer med Egennytten og dens Følgesvend: Misundelsen. Og det er en Forklaring, som er vel værd at paaagte i den Tid, hvori vi lever, da Overvejelsen af, hvad der svarer bedst Regning, langt mere end i tidligere Tider gör sig gældende i alle Samfundskredse. Det er jo i vor Tid ikke sjælden, at

Egennytten — rigtignok under det pænere Navn: Selvopholdelsesdriften — fremstilles som den store Drivefjeder i alt menneskeligt Arbejde. Og det er ikke blot, hvor man opstiller Kravet paa den mest ubetingede Frihed for alle de enkelte, den mest udstrakte frie Konkurrence, som den heldigste Form for Samfundsordenen, at man let kommer til at give sig den Verdensklogskab i Vold, som Grundtvig satte i Forbindelse med Rom; men det samme kan göre sig gældende i vor Tids mange samvirkende Foreninger, naar deres Ledere glemmer Hensynet til dem, der staar udenfor.

Den Folkelighed, der kan trives i det samme Hjærte som Kristentroen, har Grundtvig flere Gange i de to sidste Aargange af sit Ugeblad »Danskeren«[1]) forklaret ved at stille de tre Ord sammen: *Fæderneland*, *Modersmaal* og *Vennelag*. De udtrykte for ham »alt, hvad der udgör gamle Danmark, og hvormed det danske Folks Navn og Ære, Magt og Lykke staar og falder«, medens »alt, hvad man kalder Stat og Stats-Helhed, Stats-Økonomi, Stats-Klogskab o. s. v., hvor vigtigt, ja hvor godt det end ellers kan være, det er dog kun vigtigt og godt, for saa vidt det bidrager til at værge, frede og gavne *Fædernelandet,* bevare, uddanne og berige *Modersmaalet,* vedligeholde, frigöre, oplyse og glæde *Vennelaget,* som er hele Folkets Arv og Eje, Liv og Lyst, Hæder og Ære!« Fra Folkeligheden var for Grundtvig *Fællesskabs-Følelsen* uadskillelig; det udtrykte han ved at stille »Vennelaget« op ved Siden af Fæderneland og Modersmaal. Er Vennelaget i Kraft hos et Folk, da vil den ene Del af Folket glæde sig over det, naar det gaar den anden godt, da vil Nøden hos en Kreds af Folket føles som fælles Skade, og da vil aldrig en af Folkets Stænder søge at fortrædige en anden. Derfor er *Hjemmet* Moderskødet for det lykkelige Borgersamfund, fordi denne Fællesskabs-Følelse vokser naturligt frem i ethvert virkeligt Hjem, og fra de smaa Hjem skal den brede sig ud i större og större Kredse. Men tages de Opgaver op, som Samfundsfølelsen stiller, da skal det snart vise sig, at de kan ikke løses uden Hjælp ovenfra. Det menneskelige Vennelag vil ikke kunne bestaa og vinde i Styrke, uden der er et kristent Vennelag i dets Midte, som kan tilføre det Kræfter fra Kærlighedens evige Væld.

---

[1]) Nævnte Ugeblad, III, S. 5 f.; smlgn. III, S. 92 f. og IV, S. 276.

Det historiske Billede af Jung-Stillings trange Kaar, da han var bleven skilt fra de Stille, uden at kunne finde sig til Rette imellem Verdensbörnene, indeholder en Lære, der i höj Grad fortjæner at paaagtes i en Tid som den nærværende, da den gudelige Vækkelse paa mange Maader fremtræder, parret sammen med en overfor det udvortes Livs Opgaver snart i höj Grad sværmerisk og snart yderlig spidsborgerlig Tankegang, og da paa den anden Side den folkelige Fællesskabs-Følelse bliver sat paa en haard Prøve under Paavirkningen af den beregnende Verdensklogskab.

Det indeholder ganske særligt en Paamindelse om, hvor stor Betydning det har at göre alt for at nære og styrke den folkelige Følelse hos vore Landsmænd i Nord-Amerika, hvor Fristelsen vel er större end nogen Steds til enten at slaa sig til Ro i en snæversynet Gudelighed eller tabe sig i ren Verdslighed.

Til Fortrøstning og Glæde kan det være at dvæle ved dette historiske Billede, i samme Grad som vi selv er kommen ind paa en Livsbane, hvor oplyst Folkelighed gaar Haand i Haand med alvorlig Kristentro.

Bøger om norsk folkeliv.

Axel Hageman: *Blandt Lapper og Bumænd*, Billeder og Sagn fra en nordlandsk Dalbygd. Kristiania 1889. Cammermeyer.

O. A. Øverland: *Fra en svunden tid*, sagn og optegnelser, Kristiania 1888. Cammermeyer.

Dr. **A. Chr. Bang:** *Kirkehistoriske Smaastykker*. Kristiania 1890. Cammermeyer.

Det er jo godt og vel en menneskealder siden, da ialtfald første del af Grundtvigs »Gamle danske Minder i Folkemunde« var udkommen, at Valløe i en feuilleton artikkel i »Dagbladet« skrev »Emtejægerne« og morede sig selv og andre ved i en lystig spøg at göre löjer med, hvad »gamle Maren« fortalte; nå, Bojesens visebog og sangen af folkeviser i grundtvigske kredse fik jo deres ved samme lejlighed. Man så på slige optegnelser af folkeminder, remser og sagn, som på snurrepiberier, der ingenting var i, og som intet duede til, höjt regnet var det löjerligheder, som den uoplyste almue gæmte på, og som burde glemmes hellere idag end imorgen. Meget er siden forandret i betragtningen af slige mundtlige overleveringer. Der var samtidig med udstillingen i Paris ifjor møde, hvor man forhandlede alle slags spörgsmål folkeminder angående; der indbydes i disse dage til en lignende »folkehistorisk kongres« i London i Septbr. 1891; både i Amerika og Europa er der dannet samfund til indsamling af folkeminder og i de forskelligste sprog udgives tidsskrifter til indsamling og bearbejdelse af, hvad de forskellige folk ejer af fortidens overlevering. Man er kommen til at se på dette som vidnesbyrd fra længst henfarne dage, som stykker af mennesketankens udviklingshistorie. Det første, der overraskede, var et fællesskab i forestillinger, som

breder sig over alle civiliserede folkeslag, mens de vilde folkefærd jævnlig yder forklaring til, hvad der synes rent tåbeligt og meningsløst hos os andre. Hagemanns bog har som sådan sin store interesse; dens indhold er samlet under forfatterens ophold i Saltdalen, dels fra mundtlige kilder, dels fra Sommerfelts og C. F. Hagerups optegnelser og indholdet grupperer sig: I. Fra gammelkallenes dage, II. Fra ufredstiden, III. En aften i klængestuen, »forstvæsenets frøudklængningsanstalt« d. e. et rum, hvor nåletræernes frø ved stærk varme bringes til at falde ud af koglerne; IV. Saltdalens lapper; V. Jordsølv d. e. nedgravede skatte; VI. Overtro og endelig VII. VIII. IX. fortællinger om Svenske Henrik, Oter Mons, Per Olsa. Hvad jeg ovenfor antydede, sagnenes udbredelse, fælleskab i overtroiske forestillinger, finder ny bekræftelse i Hagemanns bog. H. P. Holst har skrevet et bekendt digt, »Bonden fra Lemvig«; han blev tagen til fører for en fjendtlig strejftrop under krigen, styrtede sig ned ad de höje brinker i Limfjorden, da han red foran for at vise vej i mørket, førte fjenderne med sig og friede således ved sin egen opofrelse byen fra at falde i fjendevold; Holsts kilde er sagtens Thieles Folkesagn I, s. 86. Skönt dette sagn altså er stedfæstet i Vestjylland, findes det også stedfæstet i Valders (Faye, s. 214), i Solør, Trondhjem, ved Tysfjorden (Faye, s. 196) og nu hos Hageman (s. 41) i Nordland, hvor personernes navne endog er meddelte; det hedder: »På ski bar det ind over Leifsethfjeld, og Thor var Kvænernes fører. Mørket faldt på, men han tændte sin fakkel og rendte i forvejen, og nu modnedes hos ham beslutningen om at redde sine landsmænd. Kommen frem på fjeldet, der hvor flåget styrter sig brat i fjorden, kasted han sin fakkel udfor og böjede selv tilside, medens kvænerne, følgende lyset, blindt styrtede sig i afgrunden.« Sammenlignes kan endnu Qvigstads fortælling, s. 17 flg. Meget andet kunde drages frem ved siden af dette, således sagnet om de dødes gudstjeneste, beretningerne om overtroiske skikke og forestillinger. Jeg skal endnu blot nævne, at den sidste ulv blev skudt i Saltdalen 1875; tidligere var ulven så nærgående, at den indfandt sig i selve præstegården, »hvor han, præstefa'r, mangen gang måtte jage den ned for trapperne og ud af gangen med sit pibeskaft« (s. 25). I Øverlands bog er fornemmelig to meddelelser af ganske særlig interesse; »Indtagelse i berg« (s. 10) er den ene. Forestillingen kender vi jo godt hernede fra sletten, at mennesker, vel mest kvinder, tages af de underjordiske ind i höjen, hvor de tilbringer kortere eller længere tid; undertiden lykkes det at få dem tilbage. Øverland meddeler udskriften af et forhør, der den 7—8. august 1720 er holdt på Nordrehougs præstegård i Ringerike »udi deres velærværdigheder hr. Daniel Rami og hr. Diderich Stillings overværelse, angående den udi Aadals annex i Nordrehougs præstegjeld omtr. først i Junio-næstforhen efter beretning i 5 dage udi bjerget indtagne pige, Astri Olsdatter, 15 år gl.« osv. Pigen fortæller udførlig, hvorledes alt er gået til, om samtale og alt hvad der skete under bryllupsfesten; hun var med til i fjeldet, hvorledes de derinde gentagne gange forsøgte ved overtalelse, ja ved tvang, at få hende til at spise og drikke hos dem, men hun vægrede sig standhaftig, indtil hun omsider slap hjem, og så slutter forhørsudskriften: »om hvilket alt, når forlanges, hun vil aflægge sin saligheds ed, så og de fire mænd, at have set indmeldte på vejen fra hendes forældre til klokkerens med hende gående lignelse (!).«

Ved at læse hele denne lange redegörelse, spörger man sig uvilkårlig: hvad er der sket med hende? Forklaringen ligger sagtens i de sidste ord (s. 19), hvor der fortælles, at da hendes madmoder kastede en kniv over hendes hoved og røgte hende med ild, blev hun syg, holdt sengen i tre dage og var ellers syg i otte, kraftesløs, med

hovedpine besværet og til sövn hengiven. Det hele er sagtens en feberdröm, der ved tidens overtroiske forestillinger har fået sit virkelighedspræg.

Den anden mærkelige meddelelse er en forlovelse på retterstedet (s. 65), og hr. Øverland har fuldt ud ret i at sige, at den hele sag er et ganske mærkeligt vidnesbyrd om, hvilken justits der øvedes i Nordland i det første tiår af forrige århundrede. Der var en stakkels pige, Anne Larsdatter af Karlsøen, der ved thinget den 30. marts 1701 i Tromsø beskyldes for barnefødsel i dølgsmål og fostermord. Hun benægtede bestemt at have taget sit barn af dage, men beviserne imod hende var for stærke, retten fandt hende skyldig, og dømte hende til at miste sin hals og hendes hoved at sættes på en stage »andre sådanne ukristelige mennesker til exemplariter straf«. I januar 1702 mødte så fogdens fuldmægtig og mestermanden for at udføre dommen, der var afsagt med udtrykkeligt forbehold af, at hendes hoved »skulde sættes på et åbenbare sted, hvor alfare vej forbifalder, til forskrækkelse og afskyelig spektakul«. Pigen havde i den sidste tid været angst og urolig, og præsten, hr. Michel, havde inderlig medlidenhed med hende og gjorde gentagne gange forsøg på at få henrettelsen udsat, men blev tvært afvist, det var for silde. På retterstedet var mange mennesker samlede, graven kastet; præsten gjorde endnu et forsøg hos retsbetjenten med bøn om nåde eller frist, men atter forgæves, så råbte han med höj røst til forsamlingen: »er der ingen, der føler såpas medlidenhed med den arme synderinde, at han vil tage hende bort fra en forsmædelig død?« Straks råbte en mand blandt de forsamlede, at han vilde gifte sig med Anne Larsdatter, »hvis fa'r og fogden ej havde noget derimod!« Det var en fantegut, Ole Nielsen, som præsten havde i sin tjeneste. Retsbetjentens indvendinger blev afviste, præsten påtog sig ansvar og udgifter, alle tilstedeværende forpligtedes som vidner, og trolovelsen fore-

gik på stedet efter ritualets ordlyd i fuldmægtigens, mestermandens og hele almuens nærværelse, og efter endt höjtidelighed drog præsten med de nyforlovede fra retterstedet hjem til sin gård. Såvidt syntes alt at skulle blive godt. — Men hvorledes kunde dette lade sig göre? Jo, det var en gammel, i mange lande udbredt, retsskik, at en dødsdömt forbryder kunde bjærge sit liv, når nogen, mens han stod på retterstedet, vilde indgå ægteskab med ham. Om nogen lov nogensteder er opbevaret derom, er mig ubekendt, men i folkesange, sagn og fortællinger er der mangfoldige vidnesbyrd om, at en sådan skik har gjort sig gældende, og fortællingen her viser jo noksom, at den var kendt og respekteret til begyndelsen af forrige århundrede i Norge. Almindelig synes det at være en mand, der således kan hjælpes, når en kvinde vil stå inde for ham. Således fortælles der fra Augsburg under trediveårskrigen, at en soldat skulde hænges, men på retterstedet trådte en gammel, spidsnæset og skarp pige frem og tilbød at overtage ansvaret for ham. Han så på hende og sagde:

a spitzig nasen,
spitzig kinn,
da sitzt doch der teufel d'rin! —

så lod han sig hænge.[1]) Også fra Danmark er der exempler, se Kristensens »Jydske Folkeminder«, III, s. 159, 222: »den gang havde vi den lov i landet, at dersom skarpretteren vilde tage den kvinde til ægte, som han skulde hugge hovedet af, så kunde hun blive benådet.« Jvf. VI, s. 106.

Enden var dog ikke endda på denne tragedie. Anna Larsdatter blev årevis i præstegården som et trofast og kærligt tyende; almuen roste sin præst, at han havde fået både foged og mestermand til at rejse med uforrettet sag, og alt kunde have gået godt, om ikke provsten i Tromsø havde anmeldt sagen; man fatter ikke rigtig, hvad det angik ham. Sagen blev atter optagen, og den 13. januar 1603 forelagt det theologiske fakultet til erklæring; herefter fik pigen lov til at appellere sin sag, mens biskoppen fik befaling til at suspendere hr. Michel og lade ham tiltale efter loven for hans store formastelse; han blev ved provstepretten 1704 dömt fra »embede, gods og fred«; ilde tilfreds med dommen appellerede også han, og fik virkelig en slags frifindelsesdom 1706. Såvidt om hr. Michel. 1705 afleverede han Anne Larsdatter til øvrigheden, da han var bleven så fattig, at han måtte indskrænke sit tjenerhold til det mindst mulige, mens der samtidig herskede almindelig og stor nød i Nordlandene. Sagen mod hende blev atter optagen 1706 og 25. novbr. 1710 faldt overhofretsdom for, at pigen i henhold til loven skulde miste sin hals, og hendes hoved sættes på stage. Fogedregnskaberne for 1715—16 udviser, at retfærdighedens sværd faldt og gav hende nådehugget, altså 13—14 (tretten —fjorten) år efter, at henrettelsen skulde have fundet sted. Man bliver underlig til mode ved at læse sligt! Men skal man ret have indtrykket af tiden, må det efterlæses i Øverlands bog.

---

[1]) Birlinger, Aus Schwaben, II, s. 433. Liebrecht Volkskunde s. 433.

Når dr. Bangs småstykker her er medtagne i denne anmeldelse, er det, fordi de indeholder et par bidrag til overtroens historie, et stykke om spredte levninger af hedenskabet i Norge, samt om svartebogen, som vi hernede plejer at kalde Cyprianus. Jeg beklager, at der er så lidt offentliggjort i Norge af kyndige mænd, der med forståelse og kærlighed indgående har skildret almuens liv, ikke blot i enkelte tilfældige løse træk, men virkelig således, at man kunde få hele den hedenske, traditionelle undergrund at se, hvorpå folkelivet er groet frem. Det synes mig rimeligt, at vi i Norges afsondrede fjelddale skulde kunne hente forklaringen på meget af det, der er dunkelt hos os. Dr. Bang oplyser, at en virkelig afgud, udskåret af træ, Faxe, er bleven dyrket i en afkrog i Norge til 1858, da den gamle kone på gården fik skrupler, tog billedet fra dets plads og kastede det på ilden, idet hun brast i heftig gråd.

I Svartebogen efterviser forfatteren, at en del af formularerne utvivlsomt er af ældgammel fælles germanisk rod, mens andre er indførte udenlands fra. Til hans tydning af de meningsløse bogstav-sammenstillinger, kan föjes et nylig afgjort exempel. Imod et bid af en gal hund skrives på en seddel: Homines Aer Ju menta Sulau bis Domine guemane mo Jugo multi pii Qusti miseri cor diam tu am deus. Dette er en Psalme 35, 7—8: homines et jumenta salvabis Domine: quemadmodum multiplicasti misericordiam, deus!¹)

H. F. Feilberg.

I hvilken form kan statistiken komme med som et fag på folkehöjskolen?

Indledningsforedrag

til en forhandling på det tredie nordiske folkehöjskolemøde.

Af *Ludvig Schrøder.*

Vi har nys²) hørt en opfordring fra en svensk höjskoleforstander, Th. Holmberg, til, at vi skulde lære ungdommen tidsruner og evighedsruner. Han talte især om *evighedsrunerne*; jeg skal bringe et æmne på bane, der i alt fald til at begynde med, nærmest synes at vedkomme *tidsrunerne*. Idet Holmberg bragte spörgsmålet frem om

---

¹) Am Ur-Quell II, 27.

²) Det foregående foredrag handlede om myterne.

myterne, som vist nok hidtil har spillet en större rolle på de danske folkehöjskoler end på de svenske, manede han *mine* landsmænd til at svare, og de har da heller ikke holdt sig tilbage; jeg håber, at vore *svenske* medarbejdere i den folkelige ungdomsskole vil tage broderparten i den forhandling, jeg skal indlede, og det fordi jeg ved, at den svenske folkehöjskole har et forspring for den danske i meddelelsen af »medborgerlig kundskab«. Trangen til en sådan har jo haft sin store del i, at der opstod folkehöjskoler her i Sverrig, og navnlig til oprettelsen af den skole, hvori vi nu er samlede. Det var jo den svenske kommunallov af 1862 og den svenske grundlov af 1866, der gav *Ola Andersson* i Nordanå og en anden bonde fra Syd-Sverig anledning til at fremsætte ønsket om, at svenske bøndersönner måtte få en sådan lejlighed til at erhverve sig kundskab om de ny rettigheder og pligter, deres stand havde fået, og i det hele om svensk lov, at de med ære kunde røgte, hvad borgerligt hverv der efterdags måtte blive dem betroet, og Ola Andersson blev en af folkehöjskolen Hvilans stiftere. *Grundtvig* har ganske vist allerede 1836 knyttet sit forslag om folkehöjskoler til indførelsen af rådgivende provinsialstænder og 1848 betonet, hvor nødvendigt det var, når der skulde indføres almindelig valgret til rigsdagen, at der da også blev sørget for en oplysning for den voksne ungdom, som kunde göre den skikket til at tage del i det offentlige liv. Men når han tillige med særlig styrke har fremhævet som den ny ungdomsskoles opgave at kalde det bedste til live hos folket, så kan det vel være, at denne *vækkende* side af folkehöjskolens gerning er kommen stærkest i forgrunden i Danmark, navnlig da også på grund af Kristen Kolds store indflydelse på den ny skoles udvikling. At Sverigs bønder aldrig som de danske har været berøvet stemmeret i rigets anliggender, har naturligvis gjort, at sansen for de offentlige anliggender bedre er bleven bevaret hos dem end hos deres standsfæller på den anden side af sundet. Vist er det, at oplysning i denne retning har spillet en stor rolle på svenske folkehöjskoler. Og det har været mig en naturlig trang, når der blev stævnet til folkehöjskolemøde i Sverig, at tage spörgsmålet frem, om hvordan den medborgerlige kundskab bedst skal meddeles, da jeg tör forudsætte, at man i denne retning her har rigere erfaring end på de danske folkehöjskoler. Det er muligt, at jeg ved at stille spörgsmålet hellere måtte have brugt udtrykket »*medborgerlig kundskab*« end »*statistik*« Når jeg har valgt det sidste, da er det, dels fordi jeg har tænkt på den omfattende betydning, hvori dette udtryk bruges i et værk som professorerne Falbe-Hansens og Scharlings »Danmarks statistik«, dels fordi jeg har fundet det i sin orden, at jeg måtte indlede mit spörgsmål med en redegörelse for, hvordan jeg selv som lærer meddeler »medborgerlig oplysning«, og fordi den fremgangsmåde, jeg hidtil har brugt, fører mig ind på en mængde af de spörgsmål, der behandles i en håndbog i statistik som den nævnte.

En del af mine tilhørere ved, at jeg i nogle år har været medlem af den danske rigsdag. Det er jeg ikke mere; men jeg mener at have lært noget under denne gerning. Navnlig er jeg kommen til at tænke meget over, hvilke kundskaber jeg burde have haft for at kunne göre fyldest på en sådan plads, og jeg er kommen til den slutning, at noget af det vigtigste, som en rigsdagsmand bör være kendt med, det er sit fædrelands *hjælpekilder* og *næringsveje* og *det forhold, hvori staten har stillet sig* til de sidste, hvordan den hidtil har, og hvordan den i fremtiden helst burde stötte dem. Den vigtigste lov, rigsdagen får at arbejde med, er finansloven, og det er ikke muligt at danne sig en begrundet mening om enkelthederne i denne uden at have en kundskab som den nævnte. Den slutning, jeg selv kom til at göre, ved at blive stillet over for den opgave at være medlem af en lovgivende forsamling, fandt jeg bekræftet ved at se, hvordan Grundtvig i et brev til Kristian den ottende om folkehöjskolen nævnte oplysningen om Danmark hjælpekilder og næringsveje som et hovedfag på den folkehöjskole, han ønskede, staten skulde oprette. Og så har jeg selv prøvet at undervise deri.

Det faldt mig naturligt at gå ud fra de hjælpekilder til erhverv, som var givne i vort lands geologiske beskaffenhed, altså fra brugen af de tilstedeværende mineralier, granit, kaolin, kridt, kalk, ler m. m. Under omtalen af kaolinen og leret har jeg imidlertid ikke indskrænket mig til at dvæle ved den porcellænstilvirkning, de pottemagerier og de teglværker, som nu er i virksomhed i Danmark, men har også søgt i korthed at fremstille disse industriers historie både i Danmark og i den store verden. Der kan ad denne vej vindes adskilligt til oplysning om *kulturhistorien.* Eksempelvis skal jeg nævne, at navnet Majolika, der i den nyere tid er taget op igen til at betegne en vis slags ovne, kommer af Majorka og peger på, hvordan denne ø i middelalderen var et mellemled imellem mavrerne i Spanien og de driftige borgere i Italien; over Majorka fik italienerne den færdighed i at sætte glassur på lervarer, som araberne havde medbragt til Spanien fra Evfrat-dalen.

Fra de hjælpekilder, der knytter sig til mineralriget, går jeg til dem, der findes i planteverdenen. Jeg dvæler da udførligt ved de danske skoves historie, ved den ødelæggelse af skovene i Vestjylland, som i sin tid har gjort 140 □-mil af vort lille land til en ørken, og ved den virksomhed med at tilplante heden og klitterne, som begyndte for 100 år siden, men som navnlig har haft glædelig fremgang, siden det danske hedeselskab i 1866 begyndte sin rige virksomhed. — Ved fortællingen om det danske landbrugs historie er der rig lejlighed til at komme ind på den indvirkning, *de skiftende statsøkonomiske sy-*

stemer har øvet på vort lands vigtigste erhvervskilde. I merkantilismens tid blev landbruget tilsidesat; men da fysiokraterne kom frem, begyndte de store landboreformer; frihandelssystemets sejr i England ved ophævelsen af korntolden har i dette hundredår fremkaldt det mærkeligste omslag i agerbrugets historie. — Går jeg over til forædlingen af landbrugsprodukterne, så kommer jeg til at tale om møller og bagerier, om brændevins-brænderier og bryggerier; her er da god lejlighed til at komme ind på spörgsmålene om forholdsregler imod drukkenskab, om beskatning af berusende drikke, om det såkaldte Göteborgsystem o. s. v.

Under landbruget bliver der også tale om husdyrene, om statens forhold til husdyravlen, om mejerier og slagterier. Går jeg videre til de andre dyr, da kan der kastes et blik tilbage til de tider, da jagten spillede en rolle som erhvervskilde; men fornemmelig må der dvæles ved fiskeriets tilstand för og nu og ved de forholdsregler, der fra det offentliges side er trufne til at frede om fiskeynglen og til at stötte fiskerne i deres erhverv ved anlæg af bådehavne m. m. Og herfra er overgangen let til behandlingen af skibsfarten og dens historie, lodsvæsenet, sømærkerne, fyrene.

Fra skibsfarten kommer jeg til handelen. *Handelshistorien* er et af de mærkeligste stykker af slægtens kulturhistorie. Til spörgsmålet om handelen knytter sig en række andre spörgsmål, om veje, (landeveje, jærnveje, kanaler), om meddelelsesmidler, (postvæsen, telegrafer, telefoner), om omsætningsmidler, (mønter, seddelpenge, veksler). Så kommer vi til bankernes udvikling, til sparekasserne og til forsikringsanstalterne.

Idet talen kommer til at dreje sig om alderdomsforsørgelse, ligger det lige for, at man kommer ind på spörgsmålene om, hvad samfundet gör for arbejderne.

Dertil slutter sig så spörgsmålene om fattigforsørgelse og om sygepleje, — om skolerne og om kirkevæsenet.

Under besvarelsen af alle disse spörgsmål møder man bestandig de myndigheder, der har afgörelsen af de forskellige sager i deres hånd, og er da vel forberedt på at komme ind på en samlet fremstilling af *den hele samfundsordning*, statsforfatningen og statsforvaltningen eller dé ting, man måske ganske særlig tænker på, når man nævner den »medborgerlige kundskab«.

Den vej, jeg har gået, har da været den, at begynde med de virksomheder, som foregår i det daglige liv i de kredse, hvor de unge færdes, og derfra lidt efter lidt at gå over til de foranstaltninger, der vedrører hele samfundet, og til dettes ordning. Det er kun i nogle få år, jeg har prøvet denne slags undervisning, og jeg kan godt tænke mig, at erfaringen vil bringe mig til at ændre meget både i enkelthederne og i den hele fremgangsmåde. Jeg har dog haft det indtryk, at jeg ved denne undervisning har kunnet fængle mine lærlingers opmærksomhed. Og det er jeg sikker på, at om end fremgangsmåden kan være en anden — enhver skole har sine hensyn at tage og sine lærerkræfter at råde over —, så er de kundskaber, jeg har hentydet til, sådanne, som har deres fuldt berettigede plads i den folkelige ungdomsskole.

Idet jeg gentager, at det fornemmelig er for at få besked om, hvad mine svenske medarbejdere — og særligt forfatteren til »medborgerens bog«, min gode ven Aldén, — kan meddele ud af deres erfaringer, skal jeg sluttelig göre opmærksom på, at om end statistiken, som jeg har fremstillet den, nærmest hører til »tids-runerne«, så er den dog ikke indskrænket dertil. Den har også med »evigheds-runerne« at göre, så vist som den kan yde sit væsentlige bidrag til *udviklingen af viljeskraftige personligheder*. Kan vi ved fremstillingen af det virksomme, dygtige menneskeliv give vore lærlinger lyst og mod på kraftigt at tage del i det, da har vi gjort dem en stor tjæneste. Der er ikke mange lægemidler, som jeg stærkere tör anbefale imod tidens værste sygdomme, tvivlesygen og dömmesygen, end det at tage kraftigt fat på en nyttig gerning i den udvortes verden, at gå ind i »et jævnt og muntert, virksomt liv på jord« som det, vi synger om som målet for en god opdragelse. Og når man med flid i sin undervisning dvæler ved mænd, som enten har brudt sig en bane under kampen med store vanskeligheder, eller som uden at trættes har brugt deres kræfter til løsningen af vigtige samfundsopgaver, da hjælper man de unge til forbilleder, som vinker dem frem ad til også at holde ud i arbejdet og aldrig lægge sig på den lade side. — En pålidelig oplysning om de ting, jeg har omtalt, kan dernæst ikke gives, uden at *samfundsfølelsen udvikles.* Den ene gang efter den anden vil det komme frem, at den enkelte kun formår lidet, men at de mange enkelte i fællesskab kan udrette storværk, og at hver af os under sin livsgerning på mangfoldige måder stöttes og bæres frem af det samfund, vi tilhører. — Jo mere historisk vi tager oplysningen om det virksomme menneskeliv, desto oftere vil vi endelig få lejlighed til at göre opmærksom på, hvordan de störste fremskridt skyldes mennesker, der har været lydhøre for de krav, som under de forhåndenværende omstændigheder stilledes i det hele samfund, eller klaröjede til at se de muligheder, som lå i forholdene; så er det da i virkeligheden ikke dem, hvem æren for fremskridtene tilkommer, men den höjere magt, som lagde omstændigheder og forhold således til rette, at de lydhøre og klaröjede kunde benytte sig af dem. Det har i höj grad med evighedsrunerne at göre, at *mennesket kan komme til at se de snævre grænser for sin egen magt* og böje sig i ydmyghed for den Gud, som råder for alt.

Under den følgende forhandling fik jeg lejlighed til at göre den bemærkning, at det var mig velbekendt, at meget af det, jeg havde omtalt, på danske skoler tit var taget med ind under den *geografiske* undervisning, — at *Nyholms* fremstilling af Danmarks statsforfatning og statsforvaltning blev købt af mange danske höjskolelærlinger og oftere er bleven nyttet som hjælpemiddel ved undervisningen, — og at man allerede på Rödding höjskole, da den blev styret af *Høgsbro,* som var til stede ved mødet, havde Danmarks statistik som et hovedfag ved undervisningen. *L. S.*

Om Varemarkedet.

Af *Chr. Faber.*

Såvel på Vare- som på Produktmarkedet har der fra Uge til Uge hersket en livlig Stemning med tildels höjere Priser for de fleste Artiklers Vedkommende. Også på Pengemarkedet har der været mere Liv, og Diskontoen er fast med opadgående Tendens. — *Kaffe* uforandret. Tilførslerne til Rio og Santos er vedvarende ikke ubetydelige; også til de større evropæiske Havnepladser tiltager Afskibningerne, så man skulde tro, at Priserne snart måtte komme noget ned. — *Sukker*markedet flovere, begrundet på det gunstige Septembervejr, der øver en meget heldig Virkning på Roerne, såvel i kvantitativ som i kvalitativ Hensende. — *Ris* uforandret meget fast. — *Kartoffelmel* ligeså, om Forårspriserne for denne Artikel er Meningerne meget delte.

Frugter. *Æbler* stigende. — *Korender* fastere, begrundet på store Afskibninger til Frankrig, hvor de afpresses og derefter anvendes til Iblanding af billige Rødvine. — *Valenzia-Rosiner* meget billige, men man venter snart højere Priser på denne Artikel. — *Blommer* knappe til opskruede Priser; senere hen vil vi komme endel lavere med denne Artikel. — Omtrent det samme kan siges om *Mandler*.

Kryderier gennemgående meget faste med Tendens til højere Priser.

Stearinlys stiger stærkt i Udlandet.

Frømarkedet. Haussen i *Rajgræs* er enorm, Priserne i Skotland stiger fra Dag til Dag, da man klager over, at den kolde Sommer har virket skadelig på Frødannelsen. — Hundegræsstigningen vedvarer. Priserne er allerede nået 50 pCt. højere op end forrige År. Alle andre Frøsorter meget fast med Tendens til højere Priser.

Amerikansk Kød lader til at skulle blive en stor Artikel her i Landet; Afsætningen heraf er allerede ret betydelig. Folk roser Kvaliteten, og Prisen er enorm billig.

Dansk Svinefedt er steget ca. 25 à 35 pCt. Beholdningerne på de fleste Slagterier er kun små. Fra Amerika indføres nu ikke så lidt rent, fint afsmeltet Taffelsvinefedt i Spande på 50 Pund. Kvaliteten heraf synes at være meget fin, ligesom Priserne er moderate. Ligeså indføres der betydeligt af fine og ordinære Kvaliteter i Fade på ca. 300 Pund.

Margarineforbruget tiltager her i Landet. Indførslen, inklusive den hjemlige Fabrikation, var i Månederne April 1889 til ultimo Marts 1890 ca. 10 Millioner Pund, Året forud kun ca. 4 Millioner, altså er Margarineforbruget herhjemme steget i det sidste År med 6 Millioner Pund.

Fragtmarkedet fastere.

Kornmarkedet gennemgående meget fast, de senere Dage dog noget roligere. Fra Amerika klages over, at Majsmarkerne har lidt meget af Tørke. Gennemsnitsstanden er den laveste siden 1881. Udsigterne for Hvedehøsten er ligeledes gået betydelig tilbage i Juli Måned. Man forventer den ringeste Havrehøst, man nogensinde har haft. Rug- og Byghøsten, mener man, heller ikke bliver stor, og med Bomuldshøsten ser det heller ikke lyst ud.

Sølv er steget endel.

Rubelkursen stigende. 1888 noteredes 100 Rubler i Berlin Mark 161,$_{60}$, nu derimod 261,$_{50}$. Hvad betyder nu det? Vist grumme meget! Højere Produktpriser, fastere Priser på Landejendomme og bedre Tiender for Præsterne o. fr.

Foderstoffer. Siden min sidste Beretning er der ikke sket nogen Forandring i Priserne for Foderstoffer; Situationen idag er for alle Sorter den samme som for en Måned siden, og den ringe Efterspørgsel har ikke formået at forandre Ihændehavernes Fordringer.

Smørmarkedet. Som forudsagt i sidste Markedsberetning sluttede Avgust med en Stigning af 5 Kr. i Sympathi med et udmærket Begær. Da dette holdt sig, måtte Noteringen yderligere forøges med 5 Kr. den første Uge i September og med 2 Kr. den følgende Uge. Som en Følge af disse hurtige Prisforhøjelser og måske endnu mere begrundet på, at Detajlprisen i England ikke mere kunde holdes nede på 1 sh. pr. engelsk Pund, er Begæret nu forsvundet og Markedet må kaldes flovt. Når man skal udtale sig om Udsigterne, gør der sig flere Meninger gældende, idet nogle tro på lavere Noteringer i den nærmeste Fremtid, medens andre venter Noteringen uforandret. Det sidste er vistnok det rimeligste, i alle Tilfælde går vi en stille Periode imøde.

Æg. De opskruede Priser i den første Del af Måneden har ikke holdt sig, Markedet er upålideligt, Priserne nedadgående og Artiklen sælges til meget variable Priser.

Bremens Industri-, Håndværks- og Handelsudstilling. *Jamaica* udstillede: Kamelblade, hvoraf man laver The, et Muskattræ, Ris, men af meget slet Kvalitet, Kinabark, Farvetræ, Rom, Blåtræextrakt, Allehånde, en stor Skildpadde, Palmefrø, Sukker, hele Frugten af Kakao, — ligner i Facon noget Kokusnødden, men er noget mere langagtig; indeni forefindes Kakaobønnen, — og endelig en Krokodille.

Mexiko: Perlemuslinger, Mineralier, Frugter, Hamp, Farvetræ, Gummi, Ærter, Bønner, Korn, Ris, Vine, Likører, Kaffe, Bomuld, Model af en hel Arbejdsgård, hvor Arbejderne udvinder Guld og Sølv, forskellige slebne Stene, aldeles som Perlemoder, Blåsten, Bjørnehuder, en Model af en mexikansk Landsby med Folketyper, Stråhytter, hvori der kun var åbne Vinduer og Døre. (Fortsættes).

Fra den vide Verden. Amerika opkøber Sølv, skruer samtidig sine Toldsatser i Vejret, og mange er de Varer, der fremtidig ej mere kan indføres i Amerika. Begrundet på Toldforhøjelserne, der indtræder i den nærmeste Tid, er Tilførslerne af Varer til Amerika for Øjeblikket enorme, og da alt skal fortoldes kontant ved Ankomsten forinden Toldforhøjelsen, er de amerikanske Pengemarkeder stærkt engagerede, og kort Sigt betales med høje Renter. Sølvloven i Amerika fordrer, at Regeringen *skal* opkøbe Sølv, og hvad den amerikanske Regering ikke køber, det køber Spekulanterne og Ejerne af Minerne. Sølvets Pris skal hæves til 59 Pence pr. Unze, og endnu er den kun 53. I England forventes en Renteforhøjelse, og man trykker for Øjeblikket her Kursen på de amerikanske Jernbaneaktier, fordi man antager, at den ringe Høst iår i hele Amerika for det kommen År vil give Jernbanerne for lidt at bestille. Toldforhøjelserne har virket i dobbelt Henseende på det engelske Marked: 1) Har Pengeknapheden i Amerika indvirket uheldigt på det evropæiske Marked og 2) **skadet den Del af den gamle Verdens Industri, der**

var beregnet på Export til Amerika. Østrigs Udførsel af Drejerartikler til Amerika er for Fremtiden bleven en Umulighed, *og mere end 15000 Arbejdere er af den Grund* **blevne brødløse.** Der menes, at en stor Del af dem udvandrer til Amerika for derovre at fortsætte Industrien. Flere Textil-Fabriker i Frankrig spekulerer på at flytte deres Forretninger til Nordamerika. Amerikas nye Toldlov vil mærkes næsten hele Verden over, og særlig er London ilde berørt af den, hvorimod Tyskland er mere interesseret i Ruslands og Rumæniens Pengemarked. Ruslands Papirspenge stiger uafladelig, og alle står spejdende efter: »hvorlænge mon det vil vare!« Vil Rusland i en nær Fremtid gå til at indløse sine Papirspenge i Guld? Der er dem, der mener det, og sker det, vil Rubelcursen — siges der — yderligere avancere 40 à 50 Points. Om dette enten—eller står Meningerne delte, og derfor svinger Rubelkursen i denne Tid noget frem og tilbage, alt eftersom Rygterne går i den ene eller den anden Retning. På vor hjemlige Børs, hvor man for endel lever sit eget Liv, ser man i Øjeblikket lyst på Tingene; man venter dygtig Guld ind for den Masse Korn, der iår er indbjærget; ingen høje Renter, men desto større Kurs på Obligationer.

Valgene i Sverig. 144 Valg er afgjorte den 13. September, deraf er 77 Frihandelsmænd og 67 Protektionister. Af de tilbageværende 84 Valg er over 50 Byvalg. Stockholm, Gøteborg og Malmø har endnu ikke valgt. Fra dem skal Frihandelsmændene have den store Majoritet, som skal til for at standse den overdrevne svenske Beskyttelse i Farten.

På mine Rejser i Sommer i Tyskland talte jeg alle Vegne, hvor jeg kom frem, med mine Forretningsvenner om **det nordslesvigske Spørgsmål** og udtalte for dem, at hvad der var dansk, måtte vi have tilbage, om et varigt, godt og venskabeligt Forhold igen skulde komme i Stand imellem det tyske og danske Folk. Alle, hvem jeg talte med derom — og det var ikke få — hørte med Opmærksomhed derpå, og var enig med mig om det overordentlig ønskelige deri, dels fordi vi var af én Race; men man var også klar over vor betydningsfulde strategiske Beliggenhed og dermed Nytten af — under et givent Forhold — at være sande Venner med os; — men hvorledes? Måske igennem de vestindiske Øer. Den Tanke mente man allevegne, hvor jeg talte med tyske Folk om det nordslesvigske Spørgsmål, at den var der Mening i. Der er en betydelig Forskel på at tale med Tyskere nu om vort Hjertespørgsmål og sa tidligere. Nu både vil og kan man drøfte det med os, nu begynder man at forstå os.

Odense, den 22. September 1890.

En underholdende Bog.

Lægen *Oscar Tybrings »Smaahistorier og Erindringer«*, der er udkomne paa Cammermeyers Forlag, er af den Slags, hvormed man kan hvile ud i en ledig Time efter anstrængende Hovedbrud. Af særlig Interesse er den Doktorhistorie, hvori man faar Besked om Holger Drachmanns »Skorstensfejer« fra »Derovre fra Grændsen«. »Paa ægte Amerikansk« og »Paa tyrkisk Maner« aabner Indblik i ejendommelige Kulturforhold. At Fortælleren føler varmt for, hvad der er ægte, kan ses af Fortællingen, der findes S. 232—37, med Udbruddet: »Hvilket Land har vel slige Lodser som vort«. *L. S.*

Leonardo da Vinci

i den nyeste forsknings lys.

Indledning.

Enhver, der har læst sin verdenshistorie, vil udentvivl paa spørgsmaal gi temmelig nøie besked om, hvad renæssancen er for en periode af historien. Det ligger jo i selve ordet, og det er ogsaa blevet gjængs at tale om »kunsters og videnskabers gjenfødelse« efter en lang periode af stilstand og afmagt. Og det skal være gjenoplivelsen af studiet af den klassiske literatur og de antike kunstværker, som har medført dette.

Imidlertid tror jeg ikke, man saa bestemt kan tale om nogen stilstand eller afmagt i middelalderen og hellerikke om nogen gjenoplivelse af studiet af antiken. Hvis der i nogen periode er bleven kjæmpet og arbeidet for at naa den klassiske kunstfærdighed og den klassiske dannelse, er det i middelalderen. Gjennem hele lange perioder klinger antiken som en skjøn drøm, man higer efter, men ikke kan naa — det er op mod dens fuldkommenhed, den uøvede haand stræber. Men jordbunden beredes kun langsomt for et forfinet kulturliv. De nye stater, som har dannet sig, skal først naa en vis grad af politisk sammenhold og velstand og indre ro, før der kan være tale om nogen blomstring for kunsten, og hvilken lang tid kræver ikke denne for overhovedet at kunne kaldes kunst! Og derfor er antiken ligesaalidt kilde til renæssancen, som middelalderen har undladt at stræbe efter det skjønne.

Det kommer dog ogsaa inden kunsten an paa den tro stræben og viljen til efter smag og evne at gi det bedste, naa et ideal, og i saa henseende har middelalderen git alt, hvad den efter sine forudsætninger kunde gi. Noget andet er det, naar udviklingen har naa't en vis høide,

haand og øie er bleven øvet gjennem talrige slægtled, de kunstneriske tanker er voxede til en vis fylde, forestillingerne er blevne gjennemarbeidede gang paa gang — og saa det skub kommer til, som driver alt paa spidsen.

Som dette lille skub fungerede en tidlang Constantinopels erobring af tyrkerne, hvorved landflygtige grækere udbredte kjendskabet til den klassiske literatur til Europa.

Men denne opvaagnen af interessen for de gamle sprog var foregaaet meget tidligere. I den sydlige del af Italien taltes som bekjendt endnu græsk af befolkningen, og det latinske sprog var vel aldrig rigtig glemt. Skubbet laa i tidsomstændighederne selv. Der var en higen efter et indhold til den skjønhedsform, man stræbte efter, der var en higen efter en text til de sange, man var ifærd med at komponere over tilværelsen. Der var en kraft hos nationerne, der var bleven udviklet og hærdet af store kampe, og nu vilde gi sig luft i rigdom, i former og farver. Og saa kom rygtet om oldtidens værker, tolkede af aandrige mænd: ruinerne fik stemmer, statuerne liv, og den fine, krydrede duft fra de antike forestillinger lagde sig berusende over alt og gav livet en anden mening.

Det, som gjenfødtes, var ikke studiet af antiken, men under en dybere forstaaelse af den klassiske kunsts inderste væsen: *studiet af naturen.* Det var det, som havde manglet middelalderen, som den søgte og ikke kunde finde.

Et andet produkt af dette opsving er den bevidste hævdelse af *individualiteten*, det næste og store kjendemærke paa renæssancen. Ogsaa det var gaaet langsomt og skjult for sig, ogsaa det var en af middelalderens utilfredsstillede længsler.

Middelalderen kendte kun to begreber: det kristelige og det borgerlige begreb; om mennesket, personligheden var der aldrig tale. En mand i staten er ingen mand for sig selv, han er enten vasal eller borger i en by. En prest eller en munk handler aldrig ifølge sin opfatning af det guddommelige, nei, han er kirkens tjener, en standsperson, et led i en kæde af store og smaa, hvis slutpunkt er paven i Rom. Og hvad blev der af denne, hvis han vilde glemme sin stilling og dens ide og følge personlige planer?

Men ogsaa her løser baandene sig lidt efter lidt. De enkelte stater, de smaa fyrster, de frie stæder kommer op og viser sig overordentlig beredvillige til at udnytte det givne raaderum. Ingensteder er dette saa tidlig gaaet for sig som i Italien. Den diametrale modsætning mellem keisermagt og paveligt vælde føltes stærkest her. De tyske invasioner vækker nationalhadet og sammenslutning mod barbarerne. Da endelig i det fjortende aarh. pavernes babylonske landflygtighed gjør landet til bytte for anarchi, og de tyske keisere ikke formaar at hævde sin overhøihed, begynder de smaa existenser, partihøvdingerne, tyrannerne, en i hver liden by, at skyde op som paddehatte i fugtigt veir og frodig sprede sig. De mægtige republiker kjæmper fortvivlede for at grunde en regjeringsform, der forener deres gamle populære frihed med monarkiske tendentser, men de ender kun med at falde i condottierernes hænder som velkommen seirsløn. Naar nu til disse forhold kommer minderne om Roms storhed, om Italiens fortid, er det klart, Italienerens selvfølelse voxer med hans politiske tøilesløshed. Disse kampe fremkalder jo udvikling af alle personlige evner, fortrin som fejl. Men ved denne vilkaarlighed blir ogsaa renæssancen staaende — disse kræfter kan ikke bøies, de maa brydes, og saaledes naar Italien dennegang hverken at blive et rige, eller noget lovbundet monarki faar væxt.

Men de skikkelser, som bærer denne udvikling, er saa mærkværdige, at man aldrig vil kunne glemme dem. Der er en tro paa tilværelsens berigende magt, en nydelse ved at være til, en overstrømmende iver, en kraft, som verden siden grækernes dage ikke har set magen til. Det var, som om jorden paa nyt var bleven opdaget, og de skulde forkynde dens herlighed. Den fuldkomne menneskelighed er i deres øine det eneste ideale. Og dog er det ikke antike forestillinger, som besjæler dem. Det er det 15. og 16. aarhundredes tanker, forhold, som bunder dybt i tidligere tiders sneverhed, og som først langsomt vikler sig ud af svøbet. Men der er en saa uforbeholden enthusiasme for at gjøre det mest mulige ud af disse forhold, gi dem saa at sige et nyt præg, at det er, som om verden ikke var den samme, som om man ikke havde høstet slemme erfaringer. En umaadelig selvbevidsthed karakteriserer disse kraftmennesker, disse humanister, disse poet-filologer, som søger at paavirke livet med sine vers, sine traktater, sine disputer.

En saadan tid maatte naturligvis være en sand guldalder for kunsten. Al stræben gik jo ud paa at forme, at skabe, at gyde gammel vin paa nye flasker, og intet kunde saa overtydende gjengi glæde over tilværelsen, selvbevidsthed, overstrømmende kraft, nydelse, som kunsten. Og den har ogsaa under renæssancen faaet et individuelt præg, som aldrig før.

Som bekjendt tar italienerne ikke imod gotiken, da den kommer over alperne, som noget færdigt, som de underordner sig, men søger at proportionere de gotiske masser paa en anden maade. Midtskibet i domkirken i Florents er næsten dobbelt saa bredt som Kølnerdomens, men bare halvt saa høit. Ligesaa er i Kølnerdomen det smaa som det store stilstrengt, fuldendt; man smykker bygningerne med ornamenter, der bestandig er det samme op igjen. Ganske anderledes i Italien. Her kan de ikke forstaa, at kunsten er et haandværk; kunstnerens pust, hans aandedrag, hans jeg maa mærkes i hans værk. Vidste man end ikke hans navn, skulde man af hans maade at udføre paa kunne kjende ham. Da Palazzo Pitti bygges i Florents, virker det ikke ved sin pragt eller sine elegante forhold — alligevel er det et underværk. Siden den antike tid er det den første bygning, der virker bare ved sine harmoniske forhold. Det er sammenvirkningen af det baarne og det bærende, som paa en maade opdages paany.

Inden de øvrige bildende kunster er det samme tilfældet. Portræt- og landskabsmaleri, som nærmest betegner den moderne kunst, ser sin begyndelse her. Naar hertil kommer oljemaleriets opdagelse, som Jan van Eyck gis æren for at have gjort, men italienerne videre har udviklet, saa er der jo frugtbare momenter nok til en storartet kunst. Endelig den eiendommelighed, italienerne har, at staffelibilledet mindre kultiveres, men de store vægflader i kirkerne bedækkes med malerier, hvorved kunsten faar det monumentale præg. Paa disse vægflader males gjerne en hel række af billeder, en cyklus, hvis indhold staar i forbindelse og danner en hel historie. Da kunstneren kun kan male, saalænge kalken er fugtig, er han nødt til forinden at gjøre sig rede for kompositionen: han tegner en carton og overfører saa dens indhold paa kalkgrunden.

Ogsaa de gjenstande, som fremstilles, undergaar forandringer. Stoffet er det samme, men behandlingen er en anden. Skikkelsernes religiøse gehalt alene tilfredsstiller ikke længer, man vil ha form, ikke blot skjønhed, men ogsaa virkelighed, ja, sandheden sker i begyndelsen ofte fyldest paa skjønhedens bekostning. Istedenfor de smalle ætheriske skikkelser kommer mennesker af kjød og blod med kraftige former, istedenfor det stærkt drapperede, omhyggelig tildækkede studiet af det nøgne. Christus blir en liden gut, som sidder paa Mors skjød og leger med Johannes, Madonna bortbytter idealdragten med en borgerkones ringe klæder, Gud fader viser sig i pelsbræmmet kappe, og englene, som omgir ham, vandrer om i harnisk, eller de er skjælmske bevingede smaa hjertetyve.[1])

I det 16. aarhundrede naar denne udvikling alt, hvad den kan naa af skjønhed og udtryk. Tre store mestre betegner dens faser: Leonardo da Vinci, Rafael og Michel Angelo.

Renæssancen har mange store mestre før disse tre, men ingen af dem naar det absolute. Der er en vis haardhed over dem — det fuldkomne optræder kun glimtvis. En rolig hvilen ud i produktionen kjendte de ikke, deres higen og søgen var altfor rastløs. Den sidste og største er Leonardo, men han er ogsaa den, som ved sin begavelses storhed formaar at smelte naturstudium og skjønhed sammen og direkt begrunde den tid, hvor Rafael hersker. Og han er tillige en type paa alt, hvad renæssancen skattede af stort og fuldendt.

Den alsidig udviklede menneskelighed er i dens øjne den største. Ynde og styrke hos en mand, klogskab og kundskab hos en kvinde. Mest bedaarer den, som ikke blot er digter, lærd, theoretiker, filosof, men ogsaa kunstner, statsmand, kriger, rytter, en lidenskabelig elsker — en saadan mand var i deres øine ikke ringere end en gud — og hvem overgik i guddommelige evner Leonardo da Vinci, hvis ry lød som et eventyr, som i sine værker virkede mægtig, ja betagende paa samtiden og endnu uvilkaarlig drager enhver til sig, som kommer indenfor hans genius' virkekreds.

* * *

Leonardo da Vinci er naturlig søn af Ser Piero da Vinci, kommen til verden under dennes kjærlighedsforhold til en bondepige, Catarina, og født 1452 i Castel Vinci, en liden flække i nærheden af Pistoja, men paa florentinsk grund. Kort efter sønnens fødsel indgik Ser Piero et standsmæssigt ægteskab, og Catarina giftede sig ogsaa. Leonardo var dog forinden bleven optagen i sin fars hus og vedkjendt som søn. Ser Piero var 4 gange gift. Hans to første koner skjænkede ham ingen børn, hans to sidste derimod 9 sønner og 2 døtre. Ved faderens næstsidste giftermaal var Leonardo 18 aar gammel. Disse hans halvsøskende blev ham en kilde til stadig fortræd og uhygge. Naarsomhelst de kunde, søgte de at forulempe ham, lod ham bestandig høre, at han ikke var født i ægteskab, og da faderen var død, gjorde de alt for at unddrage ham den lille arv, han havde i vente. Ja, Leonardo maatte kalde loven tilhjælp for at komme til sin ret. Ingen af disse børn af retmæssigt ægteskab synes at have hævet sig over det middelmaadige; men den geniale bror har de gjerne villet ærgre og krænke.

---

[1]) J. Burckhardt: Ciccrone.

Leonardo, der under faderens barnløse ægteskab voxede op i Vinci, var sin fars øiesten. Denne, som syntes at have anet, hvilken søn han besad, iagttog hans udvikling med opmærksomhed. Der siges, Leonardo havde stort anlæg for regnekunsten, men ogsaa for musik — dog mest for at tegne og modellere. Ser Piero havde en ven i Florens, en berømt maler: Andrea del Verrocchio. Til denne bragte han nogle af sønnens tegninger og spurgte, om han troede, det kunde nytte at la ham lære denne kunst. Verrocchio er forbauset over en saa talentfuld begynder og siger, han skal strax komme paa hans atelier. Og skulde Leonardo bli maler, kunde han ikke komme til en bedre lærer end Verrocchio. Denne var ikke alene betydelig som maler med dygtige theoretiske kundskaber — »han er den første, som ikke indrømmer tilfældighederne i maleriet noget raaderum mere« — en mester i perspektivet og aldrig hvilende i sin stræben efter at naa sandhed og liv, men han er ogsaa en af de bedste billedhuggere og metalstøbere, renæssancen har ejet. Hans rytterstatu af Colleoni er absolut det betydeligste, renæssancen har skabt paa dette felt. I visse henseender satte samtiden ham endog ved siden af Leonardo. Ihvertfald er der et indre slægtskab mellem dem. Begge lider af en indre uro, en produktionstrang i forening med ringe produktivitet — begge er musikere, begge skaber udmærkede billeder, som sjelden blir færdige, fordi de strax kaster sig over noget andet. En caprice eller et uheld gjør, at Leonardo ikke fuldfører et af sine bedste billeder (Anghiarislaget), og ligedan er det med Verrocchio.

I 1470 — formodentlig — kom Leonardo i Verrocchios atelier, i 1472 staar han nævnt paa byen Florents' malerliste, og blir der formodentlig til 1477 eller maaske endnu længer. Paa Verrocchios atelier males der, meisles og støbes og drives flittig theoretiske studier ved siden af. Leonardo har allerede her lagt grunden til sin universalitet. Vasari fortæller om ham i sin biografi, at han er optagen med geometri, mekanik, sculptur og arkitektur. Her skal Leonardo ogsaa ha udført to kvindehoveder i ler, der kjendes paa det smilende udtryk, som er Leonardo eget, og dernæst nogle udmærket smukke barnehoveder. Ikke længe efter har han overtruffet sin mester. Verrocchio faar opgit et emne: Christi daab, som han skal udføre i olje, og ved denne lejlighed overlader han eleven at male en af bifigurerne: en engel, som holder Christi klæder, og — som Vasari fortæller — trods sin ungdom løste han denne opgave saa udmærket, at den figur, han havde malt, tog sig bedre ud end Verrocchio's, og mesteren overrasket over sin lærlings talent, mener at noget saa godt kan han selv ikke gjøre og opgir fra nu af at male. Dette er vel en fabel. Verrocchio var sagtens en saa dygtig maler, at han kunde ta det op med hvemsomhelst. Hvorom alting er, saa er der en paafaldende forskel mellem den engel, der tilskrives Verrocchio og den, Leonardo siges at ha malt. Leonardo viser sig her som idealist, Verrocchio som realist — den sidste er i besiddelse af en sikker teknik, men er en ængstelig efteraber af naturen; mens Leonardo bevæger sig fuldkommen frit paa sit felt. — Efter denne prøve maatte den unge kunstner være store vanskeligheder voxen.

I denne periode fremstaar ogsaa det berømte skjold. En bonde bringer en dag et rundt træskjold til Ser Piero, som han fra før af er kjendt med, og ber ham la male noget paa det. Ser Piero gir sin søn det. Denne sender det først hen til en dreier og lar ham gi det en passende form, grunder det saa med gips og gjør det skikket til at males paa og begynder saa at tænke paa, hvad han nu virkelig skal male paa det. Et skjold skal jo virke afskrækkende, og Leonardo har hørt om de gamles Medusa. Noget lignende vil han ogsaa frembringe. For at det skal virke saa naturlig som muligt, gaar han ud og fanger ind alskens tudser, græshopper, sommerfugle, flagermus og komponerer af denne brogede forsamling et fabelagtigt uhyre, som, mens ilden spruder af det, kommer ud af en mørk hule. Og saa flittig arbejder han, at han ikke mærker stanken af de døde dyr. Da han har faaet billedet saadan, som han vil, vil han prøve virkningen, og ber faderen hente skjoldet, nu er han færdig med det. Ser Piero kommer ogsaa ganske rigtig. Leonardo ber ham vente et øieblik udenfor, skynder sig ind, stiller skjoldet i det rette lys paa staffeliet, saa at der kun falder et eneste lidet lysglimt paa det fra vinduet og kalder saa paa faderen. Da denne ser dette hvæsende, fantastiske uhyre komme sig imøde, kun belyst af den ene lille solstraale, kan han i øieblikket ikke besinde sig og farer forfærdet tilbage. Leonardo ser virkningen og er tilfreds, siger, han har opnaaet, hvad han vilde, og ber faderen ta skjoldet med sig. Men Ser Piero synes, det er for godt et kunstværk til at tjene som skildt for en landsbyvært, og kjøber for et par styvere et andet skjold, som han lar male et hjærte paa, gjennemboret af en pil. Det faar bonden og anser sig Ser Piero forpligtet for hele resten af sin levetid. Sønnens arbejde derimod sælger Ser Piero i hemmelighed til nogle kjøbmænd i Florents for 100 dukater; de sælger det igjen til hertugen af Mailand for det tredobbelte. — Det er forlængst forsvundet.

Et madonnabillede, en tegning af Neptun, der kommer kjørende med sine hippokamper henover bølgerne, et billede af Bacchus, en tegning af samme, et brystbillede af en engel, omtales af hans biografer. De er forstørsteparten forsvundne som saameget andet. Bacchusbilledet findes i Louvre, tegningen i Venedig.

Ved et overfladisk blik paa Leonardos levnetsløb kan det deles i 3 afsnit: I. fra hans fødselsaar 1452—80, da han lever i Florents; II. fra 1481 eller 85—1499, tiden for hans ophold i Mailand. Det er den rigeste periode af hans liv. III. fra 1499—1519 (hans dødsaar), vandreaarene, da han snart er i Mailand, snart i Florents, en kort tid i Rom, til han havner i Frankrig. Af disse er der igjen et tidsrum, f. ex. fra 1481 til 85, som man er uvis om, hvor Leonardo overhovedet har tilbragt, eller hvorledes han har anvendt. Men dette er blot en ydre inddeling, som ikke har noget med hans kunst at skaffe. Hans skrifter er endnu ikke i fuldt omfang opdagede, hvad hans billeder angaar, frakjender kritiken ham den største del. Saalænge han levede, var han selv, og efter hans død hans minde, gjenstand for en afgudisk tilbedelse, som gjorde, at alle gjerne vilde ha noget af, hvad han havde malet, og i tilfælde var glade ved at komme i besiddelse af bare en kopi. Derfor er der ved flere af de ham tilskrevne billeder endnu strid, om de er originale eller ei. Kun et halvt dusin er forblevne uanfægtede.

Efter dette lille bekjendtskab med mandens evner, melder det spørgsmaal sig uvilkaarlig: Hvorledes var Leonardo da Vinci? Samtidiges dom om ham vidner om, at han har gjort et mægtigt indtryk. Stor, kjæk, velskabt, med et smukt regelmæssigt ansigt, vindende, naar han talte, i besiddelse af en naturlig værdighed, som holdt uforskammede fra livet, overfor sine venner bare aand og elskværdighed, fattig og godhjertet — det er det billede, man udkaster af ham. »Glansen af hans skjønne ansigt opmuntrede ethvert bedrøvet sind, og hans tale formaaede at tvinge den mest haardnakkede til ja og nej«, og selv om Vasari, fra hvem dette er taget, smører vel tykt paa, er vel overstrømmende i sin ros, naar der er en, han vil fremhæve, kan han dog ikke ha opfundet det for anledningen, men maa tale ud af det indtryk, han har af samtidens opfatning og den tradition, som havde forplantet sig. En herkulisk skikkelse, en ypperlig rytter, en fegter og turner, det er hans legemlige fortrin. Den haand, som kunde tegne de fineste linjer, kunde ogsaa bøie en hestesko. For alting har han interesse, alting beskjæftiger han sig med. En tidlang var han kun optaget af theoretiske studier, ligesaameget en lærd som en kunstner. Aldrig har naturen frembragt en saa vidunderlig udstyret mand. Grublende og opfindsom af væsen, bygger han alle sine theorier paa erfaring — altid først forsøge; ved erfaring kan aarsag udfindes, aldrig omvendt. »Jeg vil behandle en eller anden gjenstand; dog vil jeg iforvejen gjøre nogle forsøg, fordi det er en grundsætning hos mig at ta erfaringen med paa raad for saa at kunne paavise, hvorfor legemerne i overensstemmelse med en eller anden lov er nødte til at paavirke hinanden. — Det er nemlig den maade, man plejer at benytte ved undersøgelser af foreteelser i naturen. Det er sandt, at naturen begynder med grunden og ender med erfaringen; men hvad gjør det? Os forekommer det mere passende at slaa ind paa den modsatte vei, vi maa, som sagt, begynde med erfaringen og ved hjælp af den udgrunde dens aarsag.« Saadan talte Leonardo hundrede aar før Baco, den moderne videnskabs fader.

Forunderligt, at han med denne begavelse har efterladt et saa lidet antal af værker. Men det kommer af, at han lægger det ene tilside for at begynde paa et andet. Han er en rastløs skabende natur, ingen rolig fuldførende. Derfor kunde mængden heller ikke rigtig komme ud af det med ham; han forekommer den altfor ustadig, ubestemt, flagrende.

Og dog har han arbejdet meget, ja titansk. Inden kunstens sfære var han komponist, arkitekt, plastiker, maler, og man tror, han ogsaa har forstaaet sig paa at skjære i træ og stikke i kobber. Paa de exakte videnskabers omraade var han: Ingeniør, artillerist, mathematiker, geometriker (kjender plus & minustegn, construerer sig en proportionalcirkel med bevægeligt centrum og beregner pyramidens tyngdepunkt; beviset herfor anvendes endnu), physiker, mekaniker — mekaniken priser han som videnskabens paradis; hydraulikens grundlægger; er overbevist om, at vandet bestaar af molekyler, og opstiller læren om bølgebevægelsen i havet. Denne theori overfører han saa paa lyset og lyden for at komme efter lovene for optiken og akustiken. Han har opfundet camera obscura og studerer øjets anatomi. Idetheletaget er han bekjendt for sine kundskaber om menneskets, hestens og fuglenes bygning og beskjæftiger sig gjerne med sammenlignende anatomi. Han var f. ex. klar angaaende blodets kredsløb og den berømte læge Marc Antonio della Torre og han understøtter hinanden. Efter della Torres præparater tegner Leonardo, og disse tegninger beundres endnu for sin nøiagtighed. Leonardo's karrikaturer er ligesaameget baserede paa den fineste iagttagelse af naturen og trang til at systematisere som paa lysten til at gjengi det latterlige. Fra analyse søger han at naa frem til synthese. Endvidere er han ivrig metallurg, bygger glødovne og fabrikerer krudt; geolog, studerer alperne, apenninerne og samler flittig forsteninger. Han interesserer sig levende for astronomi og geografi. Ingen ringere end Amerigo Vespucci er den, som holder ham à jour med opdagelsesreiserne og hvad de bringer, og selv er han vis paa, at de fleste kontinenter har ligget paa havsens bund. Endelig er han den første planteanatom og -fysiolog og grundlægger af videnskaben om bladenes construktion og gruppering og beskjæftiger sig med selvtrykket, som først i vore dage er gjenopfundet. Hvor betydelig han har været som maskinbygger, kan man se af hans talrige tegninger til maskiner; hans construction af marmorsagene i Carrara er endnu i brug. Som drivkraft benytter han mennesket, vandet og dampen. Ved siden af en skisse til en dampkanon findes af hans haand en notits om, at ved damp kan et skib sættes i bevægelse paa vandet. Og selv om ikke alt i denne fylde af viden er hans aandelige eiendom, men formodentlig ogsaa betegner videnskabens stilling paa den tid, saa er hans opfatningsevne ikke desto mindre vidunderlig.

Han er en tidlang generalinspektør for fæstningsvæsenet i Cesare Borgia's tjeneste, undersøger fæstningernes forsvarsevne, maaler og optar korter. Arno skal kanaliseres efter hans udkast — kort, det er en hero's liv og arbejde.

Denne hans syslen med videnskabelige problemer begunstigedes naturligvis mere end én gang paa kunstens bekostning. Hans historie som maler har exempler nok at fremvise derpaa. Den øverste kommunale myndighed, signoriet i Florents, bestilte 1478 et billede hos ham. Han begynder ogsaa paa det — men 7 aar efter maa en anden maler overta bestillingen. Leonardo kjærer sig ikke mere om den. Munkene i San Donatoklosteret sammesteds kommer overens med ham om udførelsen af »De hellige tre kongers besøg« (Marts 1480). Kontrakten fornyes (Juli 1481). Det skal være færdigt om 2 aar. Dette gaar det bedre med — det blir idetmindste undermalt, men saa standser ogsaa hele foretagendet. Munkene taber taalmodigheden og vender sig til en anden med sin bestilling. Et tredie: Den hellige Hieronymus, som forretter sin bod, har samme skjæbne. Leonardo har begyndt paa dem alle med megen iver; men da udførelsen ikke gaar saa hurtig fra haanden, som hans tanke har skabt billedet, saa taber han lysten. Snart er han igjen fordybet i sine spekulationer og experimenter, og lærrederne staar der. De undermalte billeder er endnu at se, »de hellige tre konger« i galleri Uffizi i Florens, »den hellige Hieronymus« i Vatikanet. Det første indtryk af Epiphania er just ikke tiltalende; men lidt efter lidt løser den ene gruppe sig ud af taagen efter den anden, og man har en anelse om mesterens evne.

I disse aar fra 1482—86 er der et hul i vor kundskab om Leonardo da Vinci. En vis anonym biograf siger, han kom 1482 til Mailand. Andre, og de synes at ha bedre grunde for sig, sætter hans ankomst til 1486. Ihvertfald — et tidsrum af 3—4 aar ved vi intet om. En af vor tids første Leonardoforskere, Jean Paul Richter, har, støttet paa, hvad han har opdaget af Leonardo's egne manuskripter, fremsat den paastand, at han i disse aar har været paa rejser. Han, Leonardo, taler nemlig i sine optegnelser om vulkanen Stromboli, om Ætna, om horisonten i Ægypten, hvorledes den for øiet svømmer sammen med atmosfæren, om Nilen, om de vestasiatiske elve, om Taurusbjergene paa en maade, saa man ikke godt kan tro andet, end at han har seet dem med egne øine. Omtaler ogsaa høiden og længden af en bro fra Constantinopel til Pera, fortæller historier, der tyder paa kjendskab til muhamedanernes skikke. Derfor tror Richter, at Leonardo har opholdt sig i Lilleasien som ingeniør i sultanens tjeneste. Der findes nemlig blandt hans manuskripter udkast til breve fra ham til defterdaren af Syrien, statholder for sultanen af Ægypten, hvori Leonardo tydelig siger, han opholder sig i Armenien af strategiske grunde. Da Leonardo ogsaa har været en produktiv forfatter, har en anden lærd fremsat den formodning, at brevet til defterdaren er et fragment af en roman i correspondanceform, som Leonardo har tænkt paa at skrive; men saa maa han ogsaa haft til hensigt at illustrere sin roman, mener Richter, for de vedføiede tegninger staar i inderligste sammenhæng med det skrevne. I brevet tiltaler Leonardo defterdaren med Du og synes at være en favorit af denne. Paa denne tid benyttede sultanen flere italienere som ingeniører i sin tjeneste, saa tanken er ikke urimelig; kun maa man endnu vente paa flere oplysninger for helt at kunne slutte sig til den. Leonardo fortæller selv, at han har arbeidet som ingeniør i Friaul, og af hans manuskripter ser det ud, som om han har gjort en hemmelig reise fra Rom til Neapel, men endnu er alt dette spredte glimt, som ikke evner at sprede mørket.

I 1485 eller 86 — formodentlig — er han altsaa kommen til Mailand. Grunden til, at hertugen indbyder ham til at komme, angir hans biografer at være hans selskabelige talenter, fornemmelig hans færdighed i at spille paa luth. Han har et instrument, han har lavet selv i form af et hestehoved og tildels af sølv, og paa det forstaar han ikke alene at spille de skjønneste melodier, men kan ogsaa improvisere dertil, saa de tilstedeværende er ude af sig selv af henrykkelse. Leonardo har dog forinden tilbudt hertugen sin tjeneste. I et mærkeligt brev, som forresten ikke har datum, opregner han sine færdigheder og erklærer sig rede til at ta det op med hvem, det skal være — det være sig paa det tekniske, krigsvidenskabelige eller kunstneriske gebet. Han minder ogsaa deri hertugen om det rytterbillede, han har isinde at reise af sin glimrende fader, hertug Francesco, og tilbyder sig at udføre det. Og dette rytterbillede, den »store hest«, som han kalder den, og haabet om at faa udføre den, mener Richter, er det, som holder ham saa længe i hertugens tjeneste. — Og

hertugen gjør sig ogsaa snart nytte af den kundskabsrige og opfindsomme kunstner. Lenardo faar nok at bestille for ham, men belønnes ogsaa fyrstelig for sine anstrengelser. Foruden en aarlig pension af 2000 dukater, faar han næsten hver dag store foræringer.

Det er udentvivl bekjendt, hvorledes ved den gamle hertugfamilies uddøen paa mandslinjen, en djærv og heldig condottiere, Francesco Sporza, en eventyrer forresten, ved at ægte en af den sidste Visconti's døtre kom i besiddelse af hertugtronen. Hans ældste søn og efterfølger myrdedes paa grund af sit voldsherredømme, og nu skulde den yngre søn være formynder for brodersønnen, saalænge denne var et barn. Imidlertid smagte magten Lodovico med tilnavnet Moro saa godt, at han lod sin myndling rydde afvejen for selv at herske. Derved kaldte han hevnen ned over sig, rigtignok fra en kant, hvor han ikke ventede den. En kvindelig Visconti var bleven gift i Frankrig — sønnen besteg den franske trone som Ludvig XII og gjorde krav paa hertugdømmet Mailand som sin modersarv. Denne modstander var Lodovico Moro ikke voxen. Han søgte støtte paa forskjelligt hold, men undgik ikke sin skjæbne; maatte tilsidst gaa fra sit land og endte sit liv som fange paa fransk grund. Dette rigtignok adskillige aar senere.

Hvad Lodovico Moro selv angaar, fældte man de haardeste domme over ham; man sagde, at han var feig, at alt hos ham kun gik ud paa skinnet, paa at vise sig, blænde. Folket holdtes i aande med prægtige fester og optog — naar det bare fik »brød og lege», som det gamle Roms befolkning, saa skulde det ikke bekymre sig om staten forresten.

Men man maa sige om Moro, hvad man vil; ét stort træk er der ved ham: hans hof er ubetinget i aandelig henseende det mest straalende i den tid. Han samler lutter betydelige mænd omkring sig. Den ypperste blandt dem er Leonardo da Vinci, og det er ikke det mindst smukke træk hos Sforza, at han til dennes ære stifter et akademi for malere, der bærer Leonardos navn, og hvis lærer han er.[1]) Ogsaa paa andre maader søger han at hædre den store kunstner: ved at stille ham opgaver, der er hans geni værdige.

Domkirken i Mailand havde i en række aar staaet ufærdig der. En hel kommission af tyske bygmestre indkaldes omsider for at overveie, hvorledes kuppelen — dette den italienske kunsts ideal, men ogsaa dens smertes barn, hvor den skal forenes med gotiske former — skal anbringes. Leonardo opfordres ogsaa til at levere en model — og det gjør han. Men da det kommer til stykket, har kommissionen besindet sig, og Leonardos arbejde benyttes ikke. Domkirken fik vente endnu adskillige aar paa sin fuldendelse.

Endelig har hertugen, som allerede nævnt, længe haft isinde at reise sin far et standbillede, en rytterstatu, og hvem kunde en saadan opgave efter det vundne kjendskab bedre overdrages til end Leonardo da Vinci? Og denne vier den ogsaa alle sine kræfter. Hans manuskripter er fulde af tegninger af maskiner, som skal løfte den tunge ekvesterstatu op paa sokkelen. Af statuen selv følger det ene udkast efter det andet. Han studerer ivrig hestens anatomi og holder pragtdyr paa sin stald for at glæde sig over deres skjønhed og altid ha dem for øje. Den 13. april 1490 hedder det i kilderne, begynder han for anden gang paa modellen. Tre aar senere er den færdig. Ved keiser Max's og Bianca Sforza's bryllup paraderer den som provisorisk mindesmærke og vækker almindelig beundring. Til støbningen forlanger Lenardo 1000 centner

---

[1]) Her undervistes der efter sikre principer, efter en methode, der var resultat af mange aars studier og erfaringer. Leonardo har jo selv altid henvist til planmæssigt studium af naturen, og „den, som styrter sig i praxis uden at være bevandret i theorien, ligner en sømand uden ror og compas“.

bronce (Schilling's Germania paa Niederwald veier kun 500 l); statuen selv er 26 fod høi — saa til en saadan kolos kan der nok trænges hensigtssvarende maskiner. Men af støbningen blev der intet. Da den tid kom, havde hertugen mistet sine penge og sin frihed og havde andet at tænke paa end at sørge for metal til et rytterstandbillede. Heller ingen af de andre havde interesse af at fuldføre det. Den, der erobrede Mailand, var Sforza's bitre fjende Gian Giacomo Trivulzi, som øieblikkelig bestilte sin egen statu hos Leonardo. Paa grund af forholdene, franskmændenes fordrivelse og deres gjenerobring af hertugdømmet, blev den nye statu ligesaalidt udført som den tidligere, sandsynligvis har den bare existeret som udkast, i teguing. Til forskjel fra Sforza's, som sandsynligvis skulde pryde en aaben plads, var Trivulzi's bestemt til en kirke.

Før havde Leonardo med stolthed kunnet sige: Jeg er Leonardo, florentineren, som udfører hertug Francesco's rytterbillede i bronce og faar nok at bestille med den for hele min levetid — nu var det forbi. Efterat hertugdømmet var erobret af Frankrig, var statuen en tidlang skive for de franske bueskyttere; alligevel holdt den ud i 2 aar. Kongen vilde føre den med sig til Frankrig, men om det er sket, ved man ikke. Formodentlig er den smuldret hen.

Et fund i kobberstiksamlingen i München, en tegning, fremstiller en rytter, der sprænger hen over en overvunden. Da den har lighed med udkast hos Leonardo, tror man, det maaske er en gjengivelse af den forsvundne model, tegnet af et øienvidne eller af Leonardo selv.

Alt, hvad Leonardo da Vinci har skabt, er næsten helt eller for størsteparten gaaet tilgrunde. Ogsaa hans »nadver« er en ruin, saa man kan bli ræd ved at se den.

Man ved ikke, naar der er begyndt paa den, eller naar den er fuldført. Ihvertfald har han arbeidet paa den samtidig med, at han modellerede Sforza's statu. I 16

aar (1481—97), siger en biograf, har han beskjæftiget sig med dette billede — nogen støtte for dette udsagns rigtighed har man imidlertid ikke. Han er ihvertfald gaaet langsomt og grundigt tilværks, derom vidner hele billedet.

Paa bestilling af munkene i klosteret, der hører til kirken St. Maria delle Grazie i Mailand, skulde Leonardo i deres spisesal male en gjengivelse af nadveren. Leonardo tog ogsaa fat paa det med brændende iver, og dennegang udførte han det til alverdens beundring og tilfredshed. I rækker af aar, saalænge det var i god stand og endnu længer, dannede det kirkens og klosterets største tiltrækning, hvortil man valfartede som til en relikvie.

Billedet bestaar af figurer af 1½ legemsstørrelse og er 28 fod langt.

Man er i besiddelse af talrige studier til Leonardo's nadver. Han tog som sædvanlig sagen meget alvorlig. Rafael gjorde, som bekjendt, skizzen til »skolen i Athen« i bare nøgne figurer, og Leonardo var ikke mindre streng i sit studium af naturen. Hvad begivenheden selv angik, og bestræbelsen for at gjengi den saa sand og levende som muligt, vendte han sig til sine omgivelser og var utrættelig i at udspeide selv det mindste træk, der kunde ha betydning for hans emne. Naar de unge malere, hans venner og lærlinge, kom sammen om aftenen i en skjenkestue eller i atelieret, disputerede og drak, var Leonardo paafærde og optog sine skizzer. Paa disse ser man Judas overfor Jesus. Johannes lar ho'det synke i haanden, én sidder med det ene ben over det andet, ho'det støttet paa haanden og lytter, en tredie taler ivrig og peger. Jesus lægger den ene haand paa brystet og peger med den anden paa tallerkenen foran sig, eller han holder en pokal i haanden. Men dermed var ikke nadveren malt færdig. Det største arbeide foregik i mesterens sjæl. Der kombinerede han og individualiserede enhver med den plads, han skulde ha i den samlede aktion.

Nadveren er sjelden bleven fremstillet i den italienske kunst. Florentinerne alene har beskjæftiget sig med den, og da er den fordetmeste opfattet som et rent ceremonibillede. Forræderen Judas og Johannes sættes overfor hinanden for kontrastens skyld og den sidstnævnte ligger da op til frelserens bryst. Brødbrydningen er det vigtigste, det er det historiske moment, hvorved det efterfølgende antydes, idet fristeren gaar ind i den fortabtes sjæl. Leonardo alene har forstaaet at forene det historiske og det symbolske. Han har grebet det moment, da frelseren i forudfølelse af det kommende siger: Unus vestrum — en af Eder skal forraade mig! — og en uhyre tilbagetrængt bevægelse reiser sig af hans ord mellem disciplene. Hvis det blir for lidenskabeligt, trænges frelseren, den lidende part, i baggrunden. Derfor har Leonardo fremstillet et tilsyneladende roligt maaltid; men hvad der bevæger sindene, er noget andet. Hoved og hænder gir psychologi — tolker eierens sjælekamp. I Christi nærhed er bevægelsen størst, jo fjernere, jo roligere, jo mere dæmpet. Figurerne selv er mindre bevægede, hoved og hænder alene bærer handlingen, og disse sidste i saa høi grad, at en Leonardobeundrer mener, man kunde tildække alt forresten, var kun de frie, vilde man af deres spil forstaa, hvad der foregik. I tolvstemmigt kor hører man dette bange og bebreidende spørgsmaal: Herre, er det mig, du mener? Og saa hvorledes grupperingen er ordnet, hvorledes selskabet løser sig op i tre og tre, som dog ligesom ved en elektrisk strøm staar i forbindelse med, bøier sig fremover mod den blide frelser, midtpunktet. Man kan studere nadveren en hel dag og blir mer og mer overbevist om mesterens visdom. Iøvrigt gjengis den som et festmaaltid i en stor sal med udsigt mod fjerne bjerge og ved et smukt dækket taffel, saadan som italienerne pleier at fremstille det.

En samtidig fortæller, at Leonardo glemmer mad og drikke over dette arbeide. Han kan sidde hele timer, ja dage, uvirksom og grublende overfor det. Klosterets prior, fortæller Vasari, som ikke forstaar, at det aandelige arbeide i mesterens indre er vel saa betydningsfuldt og svært som det ydre, havde paa en meget utaalmodig maade opfordret Leonardo til snart at bli færdig med billedet. Det forekom ham underligt at se kunstneren undertiden halve dagen fortabt i betragtninger. Det havde været ham kjært, om han ligesom arbeiderne, som grov om bedene i haven, ikke slap penselen af haanden, som de ikke spaden. Men det var ikke alt. Han besværede sig over det ogsaa overfor hertugen og trængte saalænge ind paa ham, at denne saa sig nødt til at sende bud efter Leonardo. Med al mulig høflighed bad han denne, at arbeidet dog maatte gaa noget hurtigere fremad og forsikrede, han stillede denne anmodning, alene fordi prioren ikke kunde la ham i fred. Leonardo fandt, fyrsten havde vist al mulig forstand og billighed i denne sag, og derfor besluttede han sig ogsaa til at tale med ham om det, noget han hidtil aldrig havde gjort overfor prioren. Han udtalte sig da vidtløftig om kunst og gjorde ham det klart, at ophøiede aander undertiden udfører mest, naar de arbeider mindst, nemlig i den tid, de opfinder og udformer sine ideer, som forstanden skal gribe, og hænderne udføre. To ho'der, tilføjede han, var der, som endnu manglede: forløserens, som han ikke vilde lede efter her paa jorden, og som han ikke troede kunde foresvæve hans fantasi i hele den skjønhed og blidhed, der maatte betegne den menneskeblevne gud. Den anden var Judas. Det forekom ham umuligt at finde passende træk for denne discipel, hvis trodsige sjæl efter alle de velgjerninger, som var blevne vist ham, var istand til at forraade sin mester, verdens frelser. Denne søgte han, og skulde han ikke kunne finde ham andensteds, havde han idetmindste den besværlige og ubeskedne prior, som ikke skulde undslippe ham. — Dette skaffede hertugen en god latter. Han gav Leonardo tusende gange ret, og den arme prior, som kom i en saadan forlegenhed, beflittede sig for eftertiden paa at holde øie med arbejderne i klosterhaven og lod kunstneren i fred.

Allerede i anden halvpart af det 16. aarhundrede var billedet i en ynkværdig tilstand. Frescotekniken er som bekjendt bunden til visse bestemte grænser, der kan aldrig være tale om dybe farver (sort faar f. ex. altid en tilsætning af grønt), og besidder ringe koloristisk virkning. Nu vil Leonardo forsøge at rydde disse hindringer afveien ved at forbinde fresco og olje. Mesteren har altid en mani for at løse problemer, experimentere med det uvisse. Det har da ogsaa kostet verden mere end et af hans bedste værker. Efter hans nye methode skal undermalingen være fresco, altsaa vandfarve paa fugtig kalkgrund, men udførelsen ske i olje. Da han til dette vovelige forsøg ikke engang er saa forsigtig at paase, at malergrunden forinden er i orden, at den kalk, mureren sætter op, ogsaa er ren, kan det ikke undre, at det gik, som det gjorde. Følgen var, at kalken efter kort tids forløb løste sig fra væggen og faldt af i store stykker. En omstændighed mer var det, at refektoriet paa denne side vendte ud til kjøkkenet, hvis dampe trak sig igjennem og ødelagde farverne. I det 17. aarh. brødes en dør igjennem hele den nedre del af billedet, ved hammerslagene faldt farvedele af i vid omkreds. Endelig stod refektoriet en tid under vand, og i revolutionskrigene benyttedes det af franskmændene til hømagasin, og soldaterne kastede med sten efter apostlernes ho'der. Hvad der saa er igjen, er forstørstedelen overmalet af fuskere. Heldigvis har vi afbildninger fra den tid, det endnu saa taaleligt ud, ellers vilde dette som saa meget andet af, hvad Leonardo har udrettet, været et sagn i vore øren.

Men denne nadver er ogsaa bleven en fælles eiendom for alle nationer, for alle kunstelskende sind. I en masse afbildninger har den spredt sig over hele den civiliserede verden. Den er ligesaa tidt at finde i bondens stue, som i rigmandens og fyrstens hus. Som der har dannet sig en Faust- og en Danteliteratur, saaledes ogsaa en literatur af beskrivelser og forklaringer til Leonardo da Vinci's nadver. Den bedste maleriske gjengivelse (al fresco) besidder landsbykirken i Ponte Capriasca i Tessin (Schweiz). En af hans elever, Marco d'Oggionno, anses for at ha malt det. Farven paa apostlernes klæder og udsigten fra salen er afvigende. Alligevel er vi glad, vi besidder det. Af andre gjengivelser bør nævnes fire gamle stik af den florentinsk-paduanske skole og Morghens store stik fra 1800.

Men ikke blot til saa alvorlige gjøremaal anvendes Leonardo i hertugens tjeneste; han maa ogsaa være mangt andet. Ved de fester, som fejres, fungerer han som regissør. Det er værker, som paraderer idag, og imorgen kastes i ovnen. Vi vilde kalde det ødslen med kunstnerisk kraft. Men slig var renæssancen. Festdekorationer overgik for den alt. Der er en brændende hast, en feberagtig iver efter at nyde livet i hele dets glans ved de dages hofliv. Morgendagen vidste man jo mangengang ikke, hvad kunde bringe. Lodovico Moro er en vendekaabe i sin politik, og saadan er han ogsaa i sine private tilbøjeligheder. Idag har han en mætresse, imorgen en anden. Leonardo maa male et helt harem for ham, men ikke saaledes, som vi vilde tænkt os det. Hertugens elskerinde, hvem det nu var, som var i vælten, fremstilles som Madonna med Christusbarnet paa skjødet. To vers nèdenunder udelukker al tvivl om, hvad der er ment. Den hellige Sebastian derimod er ingen helgen, men et profant menneske, der fremstilles saaledes, for at den elskede skal vide, hvilke kvaler han lider for hendes skyld, gjennemboret af kjærlighedens pile. I denne tid maler Leonardo ogsaa andre

billeder, portræter: »la belle Feronnière« (i Louvre), en ung pige (i Ambrosiana i Mailand), en ung mand, som siges at være Lodovico Moro selv (sammesteds), men deres identitet er omstridt.

Efter Sforzas fald forlader Leonardo Mailand (omkr. 1500) og vender tilbage til Florents.

Her anmoder brødrene ved Serviterklosteret ham om et alterbillede. Som sædvanlig trækker Leonardo sagen ud i det lange og brede — endelig, paa indstændig anmodning af sine venner, gjør han cartonen færdig; men den er ogsaa en af hans mest udførte. Den fremstiller den hellige Anna og Maria ved siden af hinanden, Christus paa moderens skjød bøier sig ned mod den lille Johannes, som leger med lammet. Leonardo har brudt det pyramidale ved at føie den lille Johannes til. Cartonen findes nu i Royal Academy i London. En anden opgave var et historisk billede for raadhusets sal. Signoriet havde besluttet, at de nøgne vægge skulde smykkes med fremstillinger af republikens historie. Michelangelo og Leonardo faar hver sit sujet. Michelangelo's er det moment, da de florentinske soldater bader sig, og forposterne saa pludsevarsler fjendens ankomst; Leonardo's det saakaldte Anghiarislag, florentinerne vandt over mailænderne den 29. juni 1440. For at Leonardo kan sætte sig ind i begivenheden, forfattes der først et skrift, hvori der gjøres rede for begivenheden, terrænet og slagets gang, og saa skrider han til udførelsen. 1504 paabegyndtes cartonen, 14 maaneder efter er den færdig og udstilles, og hele Florents er paa benene for at se den. »Saalænge de (Leonardo's og Michelangelo's udkast) var udstillede, den ene i Medicæernes palads, den anden i pavens sal i St. Maria della Novella«, siger Benevenuto Cellini i sin selvbiografi, »var de en skole for alverden.« Men da Leonardo skal overføre cartonen paa væggen, begynder han at experimentere igjen. Det er den samme tidligere forbindelse af al fresco teknik og olje,

som staar ham i ho'det. Kalken er ligesom forrige gang saa daarlig tilberedt, at da han begynder at male, falder den af, og saa mister han lysten, som sædvanlig. Cartonen gaar ogsaa tilgrunde. I 1813 er der en liden rest igjen af den, som saa helt forsvinder. Havde vi ikke en tegning af Rubens efter en kopi af den og et kobberstik efter denne tegning, rigtignok bare én scene: kampen om fanen — vilde vi ikke ha mindste idé om, hvordan den idetheletaget saa ud.

Under sit ophold i Florents maler Leonardo flere portræter: Amerigo Benci's hustru, en bekjendt skjønhed — det er nu forsvundet — og foruden andre billedet af Madonna Elisabetta Gherardini, en vis Giscondo's hustru. Det er for tiden i Louvre, Frants I kjøbte det for 4000 gylden — rigtignok nu en ruin, men alligevel beundringsværdigt. Leonardo skal ogsaa ha malet hendes mand, men det existerer neppe mere.

Det fortælles, at medens han malte hende, maatte der, for at hun ikke skulde kjede sig og faa det stive og ligegyldige udtryk, som saa let ved en saadan lejlighed kan snige sig over et ansigt, altid være en tilstede, som kunde underholde hende, spille eller synge og paa den maade holde hende i aande. Og saaledes blev det Leonardo muligt paa lærredet at gjengi dette smil og den ynde, som er eiendommelig for Mona Lisa. Her som i nadveren er hænderne trukne med ind som middel til at gjengi karakteren, og disse fintformede hænder med det rolige lag over hinanden er vel saa talende som ansigtet.

Under opholdet i Florents falder ogsaa hans stilling som generalinspektør (1502) for fæstningerne i Kirkestaten. Det kan vel undre, at Leonardo vil staa i et saadant afskums tjeneste som Cesare Borgia. Men det, som forbløffede det øvrige Italien ved denne mand, hans ubændige kraft, bedaarede vel ogsaa Leonardo. Ihvertfald kom han aldrig personlig i berøring med Borgia, og da pave Alexander døde (1506) og alle Cesares planer styrtede sammen, varede Leonardo's forbindelse med ham kun kort. Forresten var den tid, Leonardo tilbragte i sin hjemstavn, ikke behagelig for ham. Tvisten med hans egen familie forbitrede ham livet. Faderen døde i 1504, brødrene og søstrene vilde ikke gi Leonardo del i arven, skjøndt denne synes at være lovformelig lyst i kuld og kjøn af sin fader. Efterat han er reist til Mailand, maa han i et aar (1507) to gange reise fra Mailand til Florents og er gjentagne gange nødt til personlig at værge sig imod familiens chikaner. I 1511 er arvesagen endnu ikke ordnet.

1506 reiser han altsaa til Lombardiet og opholder sig fordetmeste paa en landeiendom, som tilhører en af hans venner og lærlinge i Vaprio i nærheden af Mailand. Sammen med ham havde han paa en af husvæggene malt den saakaldte store Madonna, der holder sine sex fod. Billedet gik senere tilgrunde ved indkvartering.

Den franske guvernør i Mailand, marechal Chaumont, er Leonardo's lidenskabelige beundrer. Til tvisten med familien om arven efter faderen, kom ogsaa ubehageligheder i anledning af arven efter en onkel, som brødrene hellerikke undte ham noget af — og da Leonardo af denne grund igjen maa gjøre en af sine hyppige reiser til Florents, sender Chaumont med ham en saa varm anbefalingsskrivelse, han vil kunde ønske sig, hvori han ber signoriet paaskynde arvesagen saameget som muligt, da det derved gjør hans allerchristeligste majestæt og ham selv en tjeneste, de begge ikke vil anslaa ringe. Ludvig XII havde allerede gjort Leonardo til sin hofmaler og medgir ham ved denne eller en anden leilighed et egenhændigt brev. Imidlertid hjalp hverken denne eller andre anbefalinger, han vidste at forskaffe sig, noget til, at arvesagen fik en gunstigere vending. I Florents' er raadet og borgmesteren ikke lidet forbitrede paa ham, fordi han, som det hedder, ikke har opfyldt sine forpligtelser med hensyn paa at udføre det bestilte slagbillede. Da han har modtat honorar for det og dog ikke gjør noget mere ved det, saa finder man, han han vist sig uordholden og lidet respektabel ved denne leilighed. Da den modtagne sum penge kommer paa tale, hviler Leonardo ikke, før han faar laant ligesaameget af en ven og vil betale republiken den tilbage; borgmesteren vil imidlertid ikke ta imod den — og saaledes er bruddet fuldstændigt.

Fra hvilken periode, den florentinske eller mailandske, oljemaleriet: Madonna med basreliefet skriver sig, fra denne tid eller senere, er mig ubekjendt. Et andet er det berømte: Madonna i grotten med Christus og Johannes, som fortiden er i Louvre, mens en reproduktion befinder sig i England. I denne tid omtales ogsaa den hellige Anna med Maria paa skjødet og den lille Christus, som vil ride paa lammet. Det er det i middelalderen yndede sujet den hellige Anna selvtredie, som her er benyttet. Et tredie Gudsmoderbillede med Madonna og Christus mellem den skaldede Josef og en guitarspillende engel, henføres ogsaa til Leonardo. Det findes i Venedig.

Forresten optar under hans ophold i Mailand ogsaa mekaniske arbeider hans tid. Da saa Mailand igjen for en kort tid kommer i den fordrevne fyrstefamilies magt, og en søn af Lodovico, Massimiliano Sforza, den 29. december 1512 holder sit indtog, forholder Leonardo sig som en kunstner skal og bør, neutral overfor denne systemsforandring, beskjæftiget med sine kunstneriske og videnskabelige projekter. Han haaber vel, at den nye hersker skal vide at finde ham og anvende ham i sin tjeneste. Maaske har tanken om mindesmærket for Sforza og den tabte model faret igjennem hans ho'de. Hvorom nu alting er, den unge hertug var altfor optat af sine egne sager — han kan ogsaa kun holde sig ved magten til oktober 1515 — til at kunne ofre noget paa kunstneren, og saa ser Leonardo sig nødt til at forlade Mailand og drage til Rom (24. septbr. 1513). To af hans lærlinge, Salai og Melzi, deler hans skjæbne.

Det kunde her være det rette sted til at berøre Leonardo da Vinci's forhold til sine elever. Det var som en fars til sine børn eller som en ældre vens. Han synes at ha delt alt, hvad han havde, med dem, naar han overho'det havde noget at dele, og altid været rede til at bistaa dem med raad eller daad, om de trængte det. En af dem, Salai, synes han i visse tilfælde at ha klædt fra top til taa, og senere laante han ham penge til at udstyre sin søster for. I regelen gjengjælder hans elever denne hans godhed og omsorg med den oprigtigste hengivenhed og ærefrygt. Den, han holder mest af, Francesco Melzi, er ham som en søn, følger ham endog til Frankrig og er hos ham i hans sidste stund. Men det hænder jo ogsaa, at pengene trækkes ud af lommen paa ham for at ha hans godhjertethed tilbedste. Det altsammen, hvortil kommer hans sværmeri for heste, gjør formodentlig, at Leonardo trods sin berømmelse og sine indtægter aldrig rigtig kommer paa nogen grøn gren i pekuniær henseende.

I Rom er medicæerne ved roret. En, Leo X, er pave, en anden, Giuliano de Medici, er kardinal. Denne ber Leonardo indføre ham hos paven. Men hans forventninger som følge af denne presentation opfyldes ikke. Pave og kunstner er lige skuffede af hinanden. Den sidste overdrages at male et billede, men henfalder i sin gamle slendian, optat, som han er, med tekniske experimenter — og kommer aldrig til at begynde. Paven, bekjendt for sine bidende bemærkninger, kan ikke afholde sig fra at la et par ironiske ord falde i den anledning. Da han hører, at Leonardo, saa saare han har faaet bestillingen, begynder at destillere olje og urter til fernis paa det vordende billede, udbryder han, at af det blir der vist intet, siden han tænker paa enden, før han er begyndt paa begyndelsen.

— Denne lille vits, som ivrige sjæle bragte til Leonardo's øren, gjorde sit til at forstemme ham. At Leonardo har staaet i den franske konges tjeneste, er vel ogsaa en torn i øiet paa paven. Man ved jo, hvor forhadt det franske regimente i Italien var medicæerne — Rafael har som bekjendt, i Heliodor, tempelskjænderen, foreviget Ludvig XII's træk — og Leonardo, som »Frankrigs partimand«, kan ingen betydelig bestilling vente. Michelangelo kunde vel ha gjort noget for at bortrydde denne hindring af sin store landsmands vei, men det er bekjendt nok, at Michelangelo ikke er fri for at være misundelig paa Leonardo's ry, og allede i Florents undsaa han sig ved en leilighed ikke for at overfuse den anden med grovheder.[1])

Leonardo forstaar, at her er der ingenting for ham at gjøre. Frants I. erobrer i denne tid Lombardiet, og Leonardo modtar indbydelse til at begi sig tilbage til Mailand. Og han bier ikke et øieblik med at følge kaldelsen. Nøiagtig, naar han er indtruffen, ved man ikke, men fra nytaar 1515 er han i den franske konges tjeneste. Frants er aldeles begeistret over den store kunstner og hans talent. Han vil ha med sig nadveren til Frankrig, men maa opgi det af tekniske grunde. Leonardo er, som under Ludvig XII, hofmaler og ordentlig ingeniør. Han gjør talrige kunstværker og dekorationer for kongen, f. ex. ved Frants's indtog en løve, der kan gaa, og af hvis bryst der springer frem liljer. Fra Mailand følger han saa 1516 kongen, da denne vender tilbage til Frankrig. At kongen tar ham med, har vel sin grund i hans veneration for den store mester. Leonardo var gammel og sygelig dengang og har vel ikke kunnet udrette stort i kongens tjeneste. Der existerer et selvportræt af ham fra denne tid — et mægtigt hoved med langt haar og skjæg og forskende øine under buskede bryn. Der er en vis utilfredshed i hans træk, men han har jo ogsaa oplevet skuffelser nok i sit lange liv.

---

[1]) En eftermiddag, da nogle bekjendte, deriblandt Leonardo, var samlede, og man kom i disput om forklaringen af et sted hos Dante, ser Leonardo Michelangelo gaa forbi og opfordrer denne, der var bekjendt som den, der bedre end alle andre kjendte og forstod den store digter, til at gi dem forklaringen af det vanskelige sted. Istedenfor fór denne op: „Du kan forklare det, Du, som har gjort udkast til et rytterbillede, som Du skulde støbe, men ikke kunde, maatte la det staa med skaden og skammen. Det indbildte de tykho'dede mailændere sig om Dig!“ Leonardo svarte ikke, men vredesrødmen steg op i ansigtet paa ham.

Det er muligt, at han endnu har fungeret som anordner af festligheder ved hoffet — hvad billeder af ham angaar, omtales der kun to: en leende Pomona og en Leda med svanen i skjødet, rimeligvis paabegyndte allerede i Mailand. Hvilket blandt de talrige Ledabilleder, som endnu findes i museerne, der kan tilskrives Leonardo, er uvist. Ihvertfald passer intet af de hidtil kjendte paa denne beskrivelse.

I kongen af Frankrigs tjeneste havde Leonardo 700 scudi i aarligt underhold og fri bolig i Cloux ved Amboise og var altid i hans gunst. Aandelig frisk, men med nedbrudt legemskraft, døde han efter kort tids sygdom her i nærheden af Amboise den 2. mai 1519 i sin mest afholdte lærlings arme; denne, Francesco Melzi, selv en dygtig maler, fik hans instrumenter og manuskripter og var den, som underrettede familien og kong Frants om dødsfaldet.

Paa kunstens omraade udøver Leonardo da Vinci et uindskrænket diktatur i over et halvt aarhundrede. »I oljemaleriet opfandt han en vis schattering«, siger Vasari om ham, »hvorved de nyere kunstnere gav sine figurer betydelig kraft og afrunding«. Han forstod at trække de stræbende og lærelystne til sig; men som rimeligt var, besad ingen af hans elever den mangesidethed i anlæg som Leonardo. De blir allesammen specialister.

For at komme til den kilde, hvoraf vi mere end af nogen anden øser vor kundskab om Leonardo da Vinci: hans manuskripter, er der intet af disse, som i saa høi grad tolker mesterens kunstneriske naturel, som hans afhandling om malerkunsten. En kunsthistoriker kalder den endog medrette Leonardo da Vinci's bekjendelser om sig selv. Ikke alt i denne afhandling dreier sig om malerkunsten — et kapitel omtaler bladenes stilling hos planterne, et andet handler om optik. De interessanteste er dog de, hvori han udtaler sin anskuelse af kunst og kunstnere. Saadan, som han skildrer kunstneren, saadan var han selv; saadan, som han tolker kunsten, saadan udøvede han den.

Disse Leonardo da Vinci's manuskripter har i lange rækker af aar været et kors for de lærde. Hvad enten han nu var kejthaandet eller ej — til sit private brug har han benyttet sig af en slags speilskrift, skreven fra høire og til venstre og med en masse afkortninger, som gjør hans optegnelser overordentlig vanskelige at tyde. En nyere forsker, den før omtalte J. P. Richter, har det ikke alene lykkedes at løse dette problem og bringe mening i, hvad han læser, men han har ogsaa forøget kundskaben om den store mester, idet han har udgivet disse optegnelser, forsynede med fotografier af texten selv, i et værk paa to tykke bind paa italiensk og engelsk under titelen: Literary works of Leonardo da Vinci. London 1883. Og ikke alene er det ved hjælp af dette værk blevet muligt at komme til klarhed om mesterens planer og arbeide, men opdagelserne fortsættes fremdeles, idet alle hans manuskripter uden undtagelse udgives i facsimile paa den italienske regjerings bekostning, under ledelse af Ravaisson-Mollien, der ogsaa er en ivrig Leonardoforsker, og der er saaledes mulighed for tilsidst at kunne danne sig en bestemt dom om Leonardo da Vinci's betydning som kunstner og videnskabsmand.

Hvad hans afhandling om malerkunsten angaar, existerer den, saavidt vides, ikke i original, men alene i afskrift og i sammenstilling efter Leonardo's notitser og collegiehefter. Det er allerede nævnt, at der i Mailand var et akademi, som bar hans navn — for eleverne der er det, at hans trattato della pittura er skreven, og den indeholder bemærkninger, som det endnu den dag idag kan være værd at gjøre sig bekjendt med. Hans udtalelser har naturligvis stor historisk interesse, men ogsaa ellers betydeligt værd ved den sum af erfaring, de repræsenterer, og den friskhed og det fynd, hvormed de foredrages. »Gud havde udgydt en saadan ynde over denne aand, havde skjænket ham en saa usædvanlig fremstillingsevne i forening med klar forstand, hans hukommelse stod ham overalt saa villig bi, og han evnede saa fuldkommen at gjengi sine tanker i tegninger, at han var istand til at beseire enhver med sin tale og forvirre ham ved sine grunde« (Vasari, s. 7).

Springer gir i sin »Bilder aus der neueren kunstgeschichte« et høist tiltrækkende referat af disse Leonardos selvbekjendelser. Jeg tillader mig at oversætte smaa stykker af dem for at gi et begreb om denne side af hans væsen:

Ved flittigt arbeide, stadig øvelse, ivrigt, uophørligt studium af naturen — ad den vej var det, Leonardo naaede sin storhed som kunstner. Han forsømte aldrig nogen anledning til at øve sit øie, nære sin fantasi. Bestandig bar han en liden bog hos sig af tonpapir, glattet med benmel. Deri optegnede han med sølvstiften i en fart alt, som var værd at lægge mærke til. Saadan udrustet vandrede han gjennem gaderne og ud i marken, helst alene. For kun, naar han var alene, tilhørte han sig selv, kunde tænke over, hvad han saa, uden at en ledsager var ham iveien, eller at han fornærmede denne ved ikke at kunne ta hensyn til ham. Spadsereturen blot for bevægelsens skyld kjendte han ikke. Hvert skridt ud i naturen skulde bringe ham videre i hans kunst.

Paa disse vandringer iagttar Leonardo folks stillinger, bevægelser, gebærder i forskjellige sindsstemninger, under trætte, i vrede, naar de ler, græder osv. Ved disse studier

maa han ikke ses af de handlende — for blev de vár, at de blev iagttagne, vilde deres gebærder øieblikkelig tabe i kraft og sandhed. Ved denne søgen efter udtryksfulde bevægelser maatte naturligvis de døvstumme fængsle hans opmærksomhed. De taler med hænder, øine, den hele person, naar de vil udtrykke sin tanke eller vilje. Paa denne maade saa Leonardo legemet som sjælens umiddelbare organ, lærte at beherske gebærdernes uendelige rige og blev istand til at sammenfatte sine iagttagelser i almindelige typer. »Smaa børn«, skriver han, »er livlige i sine bevægelser, men keitede, saalænge de sidder, frygtsomme og usikre, naar de staar. Gamle mænd er sammensunkne i knæerne, fødderne sætter de lige frem, bevæger sig langsomt, dukker, naar de gaar, og holder armene temmelig tæt ind til legemet. Gamle kvinder er dristige, heftige, deres gebærder udtrykker raseri, som om de var furier. Unge kvinder derimod maa man fremstille med armene lagte over hinanden, benene tæt sammen, hovedet bøjet let forover og til den ene side.« Med hænderne over hinanden malte Leonardo la Gioconda, et bevis paa, hvor fuldkommen hans lære og hans personlige virken falder sammen, og hvorledes han ikke anbefaler noget, han ikke selv følger.

Han foreskriver nøie, hvorledes maleren skal gjennemgaa sin læretid. Først skal han undervises i perspektiv og de rigtige proportioner, derpaa tegne efter en god mesters fortegninger og endelig studere efter naturen. Han skal ogsaa ta forskjellige mestres værker i øjesyn, før han forsøger sig i selvstændigt arbeide. Vi ved ikke, om denne læremaade var brugelig i Verrocchio's værksted, og Leonardo her har ældre exempler at støtte sig til, eller om han først har opdraget sine egne elever paa denne vis.

Ihvertfald beror den indretning af atelieret og de øvelser i malning, han anbefaler, paa egen erfaring. Atelieret skal ligge mod nord, med et vindu høit oppe, der skal betrækkes med lærred uden tvertræer. Forat lyset ikke skal staa for stærkt mod skyggen, skal vinduet omkring randen faa et mørkere anstrøg. Af samme grund maa de gjenstande, man maler i fri luft, ikke staa umiddelbart i solskinnet. Bedst passer et 10 alen bredt og 12 alen langt gaardsrum med et lærredstelt over til atelier, hvor væggene er sortmalte og der oventil er tagskjæg. Portræter holdt Leonardo af at male om aftenen eller naar himlen var overskyet, for han havde iagttat, at mænd og kvinder vandt i ynde og blødhed om aftenen og ved mindre klart veir.

Undertiden gjentar bare Leonardo, hvad allerede er praxis, f. ex. om farvernes harmoni og deres love. Men i mange tilfælde udtaler han, hvad der først langt senere blev »usus« inden kunsten. Man skulde tro, hollænderne havde lært af ham, naar de ved portræter helst anvender sorte klæ'r, da disse gjør kjødet klart i farven, eller sætter sine enlige figurer i et vindu eller med en dør bagved for at faa et virkningsfuldt relief. Nutildags prises friluftsmaleriet som begyndelsen til al viden, og man venter et opsving i kunsten af det. Ogsaa her har Leonardo noget at lære os. Netop det at male i det fri har han viet sin største opmærksomhed og lagt vel mærke til forskjellen mellem belysning og farver i fri luft og inden døre. Han gjør endda mere og fordømmer den uskik at fylde en scene, som skal foregaa under aaben himmel, med figurer, som males i et værelse. »Den maler,« skriver han, »tar storligen feil, der maler en figur med lys kun fra én side i et atelier og saa anvender den i et landskab. Han glemmer, at lyset beskinner figurerne fra alle sider, og sætter skygge, hvor ingen skygge er eller idetmindste ikke kan føles i den almindelige klarhed. Ligedan med reflexer, som anbringes paa umulige steder.«

I de fleste store kunstkabinetter i Europa findes saakaldte karikaturer af Leonardo. Mange er vistnok uægte,

adskillige bare kopier, men der blir alligevel nok tilbage til at vise hans forkjærlighed for den slags frembringelser. Disse karikaturer kan føres tilbage til forskjellig oprindelse. Nogle er overdrevne portræter, typer, som der er gjort det mest mulige ud af. Leonardo havde en forkjærlighed for at iagttage mennesker, som havde et paafaldende ydre, paa markeder og værtshuse og saa tegne dem i sin skizzebog. Men da dette først kunde ske, naar han var kommen hjem, blev det karakteristiske ved ho'derne uvilkaarlig for skarpt fremhævet. Det paafaldende var det, som huskedes bedst. Han holdt kalas for bønder, morede dem med temmelig grov spas, og naar de saa var færdige at krepere af latter, indprentede han sig deres minespil. Som allerede fortalt, fulgte han forbrydere til retterstedet for at præge deres ansigtstræk i sin hukommelse.

Andre af disse saakaldte karikaturer er aabenbart blevne til for et andet øiemed. De har ikke noget portræt som grundlag, de er ikke komiske paa grund af overdrivelse, men maa opfattes som forsøg af Leonardo paa at kappes med naturen, som bevis for den kunstneriske frihed, han altid holder paa. Han konstruerer ho'der, idet han gaar ud fra en eller anden besynderlig del og saa indretter de andre derefter. Han stabler enten alting op eller lar alt hænge — profilen bestaar af en række fordybninger eller en mængde pukler. Anatomerne forsikrer, at disse ho'der ikke er mod naturens love eller umulige hos levedygtige væsener, men de har hellerikke noget sidestykke i virkeligheden. Trods sin sælsomhed beror de paa et grundigt kjendtskab til naturen, forenet med stor fantasi.

»Jeg siger til malerne,« skriver Leonardo etsteds, »at de aldrig skal efterabe en andens maner, for paa den maade er de ikke sønner af naturen, men dens sønnesønner. Fordi denne byder én forbilleder i uudtømmelig fylde, skal man meget hellere vende sig til den end ta sin tilflugt til mestrene, som jo ligeledes alene har lært af den.«

Et andet sted vender han sig forbitret mod kunstnere, som bare tænker paa at tjene penge. Man behøver ikke saameget for at opholde livet, siger han. Hvad man erhverver mere end til det, er ingen rigtig eiendom, fordi det ikke benyttes. Ære og berømmelse, ikke rigdom, er den kunstneriske stræbens rette maal.

April 1890. *Mathilde Wergeland.*

Franz Delitzsch.

En selvbiografi.

Efter et indtrængende ønske af pastor Blom i Kristiania sendte Franz Delitzsch på sin 70de fødselsdag en kort selvbiografi til det norske »missionsblad for Israel«. Den findes i dette tidsskrifts april-hefte 1883. Det tyske originalmanuskript eksisterer ikke mere. Denne lille selvbiografi er den eneste udførlige udtalelse om sit eget liv, som eksisterer fra den i dette forår afdøde tyske kirkelige stormands hånd. Den lyder således:

»Jeg er født i Leipzig den 23. februar 1813, og jeg blev døbt den 4. marts i Nikolajkirken sammesteds. Min fader, som var fra Leipzig, havde den gang som også i min drengetid en marskandiserbutik. Fortjenesten var lille, og jeg havde en stræng ungdomstid. Min fader døde den 4. april 1836, i sit 54de år.

Min velgører fra min ungdom af var en Jøde. Han hed Hirsch Levy. Han boede hos os og handlede med

bøger. Uden ham havde jeg umuligt kunnet studere. Efter at have gået en drengeskole igennem, kom jeg i rådets friskole, hvis bestyrere vare Plato og Dolz. Her blev jeg fuldstændig rationalist. Jeg følte mig draget til Gud, men Jesu person var indhyllet for mig i det dybeste mørke. Jeg kom på universitetet for at studere filosofi og filologi. Idet jeg søgte efter sandhed, fordybede jeg mig i de store tyske filosofers systemer, især følte jeg mig tiltrukken af Fichte.

Men en af mine universitetsvenner, ved navn Schütz, som havde fundet frelseren og fået ham kær, arbejdede uafbrudt på at bringe mig til troen. Jeg stod længe imod; men den dag idag vil jeg endnu kunne påvise det sted, ikke langt fra den gamle indre grimmaiske port i den nuværende Goethesgade, nærved hjørnet af den grimmaiske gade, hvor under en spaseretur en stråle fra oven bragte mig i den samme tilstand, i hvilken Thomas var, da han råbte: »min herre og min Gud«. Nu blev jeg teolog. Jeg søgte omgang med de studerende, som var bleven vakte ved Guds nåde, og gik ind og ud i de troende familiekredse i Leipzig. Mine tre universitetsår 1832—34 er de skønneste i mit liv. Det var mit åndelige livs forår, den første kærligheds skønne tid.

En kær omgang for mig var Jødemissionærerne Goldberg og Becker, der besøgte messen i Leipzig for der at virke blandt Jøderne. Disse to lærte mig først at elske det folk, fra hvilket frelseren stammer, og at bede for deres omvendelse til den af dem forrådte Kristus. Det klinger næsten komisk, når jeg, den bekendte hebraist, siger, at missionæren Becker har givet mig den første rabbinske undervisning, og dog forholder det sig således. Jeg havde fra gymnasiet medbragt noget kendskab til det hebraiske. Dette sprog blev mit yndlingsstudium. Min beskæftigelse med det rabbinske begyndte med, at missionær

Becker læste med mig Frommanns traktat *or leêth ereb* (lys ved aftenstide).

En af mit missionsarbejdes frugter blev min velgører Hirsch. Min bekendelse af Kristus bar sildige, men modne frugter i ham. Den 10. maj 1848 blev denne min dyrebare velgører døbt. To år senere gik han hjæm herfra i fred.

I syv år ledede jeg de opbyggelige forsamlinger i en troende vennekreds. Nogle medlemmer af samme lever endnu. De står, Gud ske lov, faste i troen, og når vi ved lejlighed mødes, udtaler vi det for hinanden, at vort anker endnu hviler på den gamle grund. På den ene side praktisk i virksomhed gav jeg mig på den anden side ganske hen til de hebraiske og gammeltestamentlige studier. I Rosenmüllers og Fleischers skole blev jeg ført sammen med min kære Paul Caspari. Vort mål var det samme, og omendskønt meget forskellige af karakter, fik vi hinanden kær, vi blev intime venner. Jeg priser Guds nådige førelser, som lod mig se denne ven i nærværende tid blandt bestyrerne for den norske Israelsmission.

Min moder var datter af stadsmusikanten i en lille by mellem Leipzig og Halle. Da hun blev enke og stod alene i verden, oprettede hun en lille boghandel, som hun endnu forestod, da jeg alt var professor. Denne kontrast smertede mig meget; men hun vilde være uafhængig, hvad man ikke kunde fortænke hende i. Hun var en brav kone, agtet og elsket af alle, som kendte hende. Hun har haft meget lidt glæde i denne verden. Da hun døde i mine arme den 7. desember 1857, var hun meget glad ved at måtte gå herfra. Jeg er ikke den eneste, som fra tid til anden besøger hendes grav. Hun var en standhaftig korsdragerinde og en alvorlig kristen.

Man har allerede ofte bedet mig om erindringer fra mit liv, men så meddelsom som her overfor norske brødre

har jeg endnu aldrig været. Mit senere liv og virken er snart fortalt. I året 1842 udgav jeg i Leipzig et skrift om profeten Habakuk. Min kommunionbog fremgik af de opbyggelsestimer, som jeg holdt. I ungdommelig begejstring for den jødiske litteratur skrev jeg 1836 min bog »om den (efterbibelske) jødiske poesis historie«. I 1846 blev jeg professor i Rostock, 1850 i Erlangen og 1867 i Leipzig, hvor jeg nu håber at blive til min sidste stund. I Erlangen begyndte jeg på foranledning af den bajerske Jødemissionsforening i året 1863 Jødemissions-tidsskriftet: »sæd i håb«. Mit hebraiske ny testamente, som udkom 1877, bliver nu trykt i 5. udgave. De norske brødres offervillighed har frem for alt muliggjort mig udgivelsen af dette mit livs værk.

Min hustru lærte jeg at kende i vore opbyggelsestimer. Hun nedstammede fra en troende familie. Vi blev viet den 27. april 1845. Frugten af dette ægteskab var fire sønner. Den ældste, Johannes, døde som overordenlig professor i teologi den 3. februar 1876. Kort iforvejen havde han tilendebragt en bearbejdelse af Oehlers »symbolik«. Han ligger begraven på den evangeliske »Gudsager« i Genua. Allerede den 17. januar 1872 var hans broder Ernst gået hjæm. Han havde gjort hele den tyskfranske krig med som hjælpelæge. Først længe efter fredslutningen kunde han få orlov. Efterat han havde været svagelig i længere tid, bukkede han under for en hæftig pneumani. Hans grav er i Leipzig. Mine to yngste sønner er endnu i live. Den ældre af dem, Herman, er ansat ved den almindelige tyske kreditbank, og den yngre, Friedrich (født den 3. septbr. 1850) er overordenlig professor (nu ordenlig honorar-professor) i assyrologi.

Den 23. februar 1883 nåede jeg min 70de fødselsdag. Endskønt jeg hader alle ovationer, gjorde man mere stads af mig end jeg holder af. Mange ønsker om velsignelse modtog jeg navnlig også fra missionsforeninger uden for Tyskland, og de klingede så sødt i mine ører, så sødt som en vuggesang lyder for barnet, der sover ind.»

Frederik Nygård.

Bibelforklaringer.

Medens Provst, Dr. **Rördam** fortsætter Udgivelsen af sin Oversættelse af Apostelskriften med oplysende Anmærkninger, er der ogsaa yngre danske Præster, som sysler med Arbejder af en beslægtet Natur, der fortjæner Opmærksomhed. — **A. Andersen**, der 1878 har udgivet »Matthæus-Evangeliets Opfattelse af Herrens Liv, fremstillet i Grundtræk«, og senere tilsvarende Bøger om Lucas-Evangeliet og Johannes-Evangeliet, har nu hertil föjet: »*Marcus-Evangeliets Opfattelse af Herrens Liv, fremstillet i Grundtræk*«. (Schønbergs Forlag). Medens Matthæus-Evangeliet i Herrens Liv »ser et Gjentagelses- og Opfyldelses-Liv i Forhold til den gamle Pagts Historie og saaledes ser det særligt *fra Jødefolkets Standpunkt*«, og medens Lucas-Evangeliet »ser det samme Liv som Menneskens Söns Liv og paaviser, hvorledes Guds Riges Vej ved dette blev lagt fra Jødefolket ind i Hedningeverdenen og altsaa ser det *fra Hedningefolkenes Standpunkt*«, saa »er der intet af disse Standpunkter, der gjör sig gjældende i Marcus-Evangeliet. Vel kan der af den Række Ord, laant fra det latinske Sprog, som her er brugt, og af de Forklaringer over jødiske Skikke, som gives, drages den Slutning, at det er skrevet for Hedningechristne; men . . . Tanken er udelukkende henvendt *paa Guds Riges Tilblivelses-*

historie, paa dettes Indlevelse i og Forklaring for Disciplene. Medens det første og det tredie Evangelium nu, som svarende til hinanden, maa betragtes som to Sideskud, hvert dog indeholdende det hele Evangelium, maa det andet nærmest betegne *den oprindelige Stamme*, der paa sin Side svarer til *Topskuddet i Johannes-Evangeliet, i hvilket Menighedslivets Tilblivelse i Herrens Liv paavises*«. — Dette Brudstykke af Indledningen til den foreliggende Bog kan give en Forestilling om, hvad Forfatteren har tilsigtet med sine Arbejder, der gjör Indtryk af at hvile paa grundige og paalidelige Undersøgelser. Men om det end er fire ret anselige Bøger, han har udgivet, saa synes han ikke dermed at betragte Æmnet udtömt fra sin Haand. »Det er«, skriver han nemlig, »kun en Side af det hele Evangeliearbejde, som herved er fuldført, den, der angaar Ejendommeligheden i den enkelte Opfattelse af Herrens Liv; den Side, der angaar Ligheden og Enheden, er endnu ikke berørt. Nødvendigvis hører den med til den fulde Belysning af Evangelierne, men kunde først optages, naar Forskjellighederne vare belyste. Til denne Side hører Spörgsmaalet om Enheden og Ligheden i de tre første Evangelier, om disses Forhold til hinanden, om denne Overleverings Forhold til den, som det fjærde Evangelium indeholder; alt dette er imidlertid kun Indledning til det, som maa blive Hovedsagen: Enheden af de fire forskjellige Opfattelser af Herrens Liv. Først naar denne Side tages op, foreligger den hele Sag belyst.« — Medens det herefter kan ventes, at A. Andersen vil gaa videre med sine Arbejder over Evangelierne, synes en anden Præst, uden først at give sig i Lav med Forklaringen af hvert Evangelium for sig, at ville gaa lige løs paa Løsningen af en Opgave, der ligner den, Andersen har stillet for sit Fremtids-Arbejde. Den lollandske Sognepræst **Alfred Levinsen** har nemlig paa Schønbergs Forlag udgivet første Del af et Værk om alle Evangelierne (»Vore Evangeliers

Paalidelighed og Beskaffenhed«) under Særtitelen: »*De tre første Evangelieskrifters Ælde og Oprindelse efter indre Kjendemærker*«. Og han har i Indledningen dertil skreven: »Denne Bog har nu den Opgave at prøve de tre første Evangeliers, de saakaldte Synoptikeres Paalidelighed ved at sammenligne dem indbyrdes. I næste Bog ville vi overveje, hvad vi maa slutte, naar vi undersøge deres Forhold til det fjærde og sidste Evangelium, der tillægges Apostelen Johannes. Ved alle disse Undersøgelser ville vi naa til det Resultat, at, selv om Overleveringen intet fortalte os om disse Evangeliers Forfattere, maatte vi dog henføre det fjærde og det første, Matthæusevangeliet, til Apostle. End videre vil den Antagelse paatvinge sig os, at det andet Evangelium, Markusevangeliet, paa nogle faa Linier nær er en ordtro Optegnelse af Apostelen Peders mundtlige Fortælling om Herrens Liv, og at denne Fortælling er benyttet af de to andre Synoptikere. Hvad endelig angaar det tredje Evangelium, Lukasevangeliet, da skulle vi ud fra dets Fortsættelse, »Apostlenes Gjerninger«, godtgjöre, at dets Forfatter er en Aposteldiscipel, og at det helt igjennem maa have været Kilder af første Rang, han har haft at øse af.[1]) Det vil altsaa blive os klart, at Evangelierne hidrøre fra Mænd, der have set eller hørt, hvad de fortælle om, eller have været i nær Berøring med Øjen- og Ørenvidner hertil. Og tilmed skulle vi se, at de bekræfte hinanden indbyrdes paa mange Maader. Navnlig ville vi lægge Mærke til, at Johannesevangeliet forudsætter de andre paa en Maade, hvoraf det fremgaar, at det anerkjender dem. Det Resultat, hvori vi skulle havne, er kort sagt dette, at der ikke lader sig tænke nogen historisk Overlevering, der maa betragtes som mere tilforladelig end Evangelierne, og det trods alle de underfulde Fortællinger, de indeholde. Thi enten anerkjende vi Evangelierne og derigjennem de Undere, de fortælle om; eller ogsaa forkaste vi dem og betragte dem væsentlig som Digtninge, men da er den dybe Bekræftelse, de yde hinanden, et Undernes Under. Det er altsaa et saare stort Resultat, vi her stille Læserne i Udsigt, og endnu mere Udbytte mene vi, at vore Undersøgelser ville give, naar vi ud fra hint Resultat belyse Evangeliernes Beskaffenhed; de ville medføre en gennemgribende Forandring i Opfattelsen af disse, saa det gamle helt igjennem vil blive nyt. Og vi antage, at den Læser, der ikke paa Forhaand vil forhærde sig mod Tanken om, at Evangelierne hvile paa en uventet fast Grund og rumme en uanet stor Rigdom, vil finde, at vi have gode Beviser at anføre for vore Paastande. Vi gjöre altsaa Fordring paa at have *store, nye, sikkre Resultater* at meddele, og vi bede Læseren om i Forventning om saadanne ikke at trættes, om det trods megen Umage ikke skulde lykkes os at gjöre Fremstillingen saa let, som vi ønskede. Det er nemlig *helt igjennem nye Veje*, vi vandre, *Førstehaandsundersøgelser*, vi bygge paa, og sligt er det vanskeligere at lægge nemt til rette, end naar det er det gamle fortærskede, man disker op med. Dog den, der skyr al Ulejlighed, fortjæner heller ikke de Resultater, som vi have at bringe.« Man kan se, at Forfatteren tager kjækt paa sin Opgave, og hans Frejdighed vil sikkert give adkillige Læsere Lyst til at følge ham igjennem hans Undersøgelser. Hovedstykket i det foreliggende Bind er vel det femte, der har Titelen: »*Den store mundtlige Fælleskilde*«. — Om én Ting er Andersen og Levinsen enige, at de fire Evangelier helst maa betragtes hver for sig; det er forskjellige Synspunkter, hvorfra de er skrevne, det er forskjellige Læsekredse, de har haft Ærinde til, og det er forskjellige Forfattere, som har paatrykt de fire Bøger hver sit Præg; en kan fremhæve et, en anden et andet af disse tre Forhold særlig stærkt; i hvert Fald bryder man med den synoptiske Behandling af de evangeliske Efterretninger, og dette staar for mig som en Vinding. — Naar man tænker paa de betydelige danske Bøger, der i senere Tider kommer frem til Oplysning om den hellige Skrift, og paa dem, der oversættes fra fransk og engelsk, da kan man ønske de unge, som søger at lægge sig efter grundig Kundskab om Bibelens Indhold, til Lykke med, at de ikke — som vi ældre i sin tid — væsentlig er henviste til at læse tyske Kommentarer.

---

[1]) Forfatterne gjætter S. 145—48 paa, at Fattigforstanderen, „Evangelisten“ *Filip* er en af Lukas' Hovedhjemmelsmænd, og at han er den unavngivne af de to, der vandrede til Emaus. Godet har formodet, at den unavngivne Discipel var Lukas.

L. Schrøder.

Til det danske Landbrugs Historie.

Bidrag til *det danske Landbrugs Historie: Jordfællesskabet* og *Landvæsenskommissionen af 1757.* Af **Povl Hansen.** August Bangs Boghandels Forlag. Kjøbenhavn 1889. 175 Sider.

Det er nu over et Aar siden, at denne Bog udkom, saa det kan maaske synes noget underligt, at den først anmeldes nu. Jeg har imidlertid ogsaa havt fat paa det Stykke Arbejde før, men den Gang blev der ikke noget ud deraf. Nu har jeg imidlertid for kort Tid siden paa Askov Højskole hørt Povl Hansen holde Foredrag om Bondens Stilling ved Midten af forrige Aarhundrede, og dette Foredrag maatte nødvendigvis vække Interessen for det Arbejde, Povl Hansen har gjort ved at gjennempløje de gamle Skrifter fra hin Tid, der er opbevarede i Kongerigets Arkiv, et Arbejde, hvoraf nævnte Bog er en saa smuk og god Frugt, saa den gjærne skulde udnyttes af mange. Det turde vel derfor endnu ikke være af Vejen at gjøre opmærksom paa Bogen, selv om der ogsaa er gaaet et Aars Tid, siden den udkom.

Bogens Indhold svarer fuldstændig til Titlen: »Jordfællesskabet og Landvæsenskommissionen af 1757«. Den falder i 3 Hovedafdelinger. I den første og mindste Hovedafdeling, Side 1—9, giver Forfatteren en kortfattet Skildring af den ynkværdige Forfatning, i hvilken Landboerne og Landbruget befandt sig ved Midten af forrige Hundredaar, samt af den eller de Maader, hvorpaa man søgte at raade Bod derpaa. En hyppig anvendt Fremgangsmaade var Nedsættelsen af Kommissioner, der skulde forhandle om, hvad der var at gjøre, og saaledes nedsatte da ogsaa Frederik den femte — sikkert paa Forslag af Grev Adam Gottlob Moltke — Landvæsenskommissionen af 1757. Denne Kommission lod da, for at skaffe sig et saa godt Kjendskab til Tilstanden i alle Egne som muligt, indhente Oplysninger gjennem Amtmændene og Godsejerne om Forholdene paa Landet rundt omkring i Riget, særligt angaaende Jordfællesskabet. Det er de Indberetninger, som Amtmændene og en Del Godsejere saaledes indgav til Kommissionen, og som er opbevarede i Kongerigets Arkiv, der for en stor Del har dannet Grundlaget for eller Kilderne til den anden og den største Hovedafdeling i Povl Hansens Bog.

Denne, den anden Hovedafdeling, S. 9—126, handler om *Jordfællesskabet*, dets Væsen og Omfang, de Misligheder, det førte til, og de Vanskeligheder, der vildre hindre dets Afskaffelse. S. 9—14 tales der først lidt om Fællesskabet i Almindelighed, og dernæst gives der Oplysninger om, hvorledes mange Godsejeres eller Proprietærers Bondergods laa »ganske smaalig blændet mellem mange andre Proprietærers«, undertiden endog saaledes, at der var 10 til 15 Mil mellem de yderste Bøndergaarde paa hver sin Side af Hovedgaarden. Bøndergaardene i én By tilhørte altsaa ikke saa nær altid én og samme Godsejer. Tværtimod. Hyppig var det saaledes, at en Del Gaarde i en By hørte til en Godsejer, en Del til en anden, en Del til en tredje o. s. v., og dog dreves alle Gaarde i Byen i Fællesskab af Byens Bønder. En væsentlig Grund til dette indviklede Fællesskab mellem forskjellige Lodsejere var Jagtloven, mener Forfatteren. Danske Lov bestemmer nemlig, at enhver adelig Sædegaardsejer har Jagtret, ikke blot paa sine egne Jorder, men ogsaa paa alle de Byers Marker, i hvilke han er Lodsejer, og han stræbte derfor efter at blive Lodsejer i saa mange Byer som muligt. Der kunde paa den Maade blive mange jagtberettigede paa en Bys Mark. »Naar den 12. Septbr. kommer«, skriver en Forfatter fra denne Tid, »da er det, som Fjenden falder ind i Landet, i det mindste maa »Mikkel« og »Morten« da tro det, thi da maa alle og enhver til Hest og her ud, er de end énøjede, krumme, puklede og lamme.« — Var Bondens Sæd ikke kommen af Marken, naar Jagten begyndte, saa fik den sikkert ikke mindre end »Mikkel« og »Morten« at føle, at Fjenden var i Landet.

S. 14—51 skildres Fællesskabet vedrørende *Overdrev*; først omhandles de græsdækkede Overdrev, S. 14—29, saa de skovdækkede, S. 29—39, og dernæst de Overdrev, der benyttedes til Tørveskjær og Lyngslæt, S. 39—44. Afsnittet slutter med at omhandle de Tvistigheder, Fællesskab om Overdrev kunde give Anledning til, S. 44—49, samt de Vanskeligheder, Ophævelsen af Fællesskab i Overdrev vilde møde. — Allerede ved at læse dette Afsnit mærker man, hvorledes Fællesskabet gjennemtrænger hele Livet paa Landet. Forfatteren faar Lejlighed til at gjøre Strejftog saa til en Side og saa til en anden Side. Under Omtalen af de Ulæmper, som Fællesskab om græsdækkede Overdrev medfører, kommer han til at give en meget interessant Skildring af Husmændenes Stilling, S. 23—29. Her findes ligeledes en Skildring af, hvor usle Bøndernes

Heste var, saa en Forfatter fra hin Tid f. Eks. skriver, at »vor sjællandske Bonde spænder gemenlig 6 ja 8 Heste for sin Plov, og den ganske Ekvipage ser ud, som var det en liden Karavane«, S. 21—22. Skovtyvene faar deres Behandling S. 34—39. Og hvis nu nogen vil mene, at alt saadant ikke kommer Fællesskabet om Overdrev noget ved, saa vil han sikkert komme paa andre Tanker, hvis han læser Bogen.

Fællesskabet vedrørende *de dyrkede Marker* omhandles S. 51—114. Dette Afsnit viser ret, i hvilken Grad Fællesskabet paatrykkede Livet i Landsbyerne sit Præg. Efter at have omtalt Sædskiftet, S. 51—52, giver Forf. S. 53—62 en interessant Skildring af *Bylaget*, dets Embedsmænd, Vedtægter og Virkemaade. Markernes Dyrkning og til Dels Kvægets Pasning medførte nemlig saa meget Fællesskab i Arbejde, saa der nødvendigvis maatte en vis stærk Organisation til — for at bruge et moderne Udtryk — hvis det hele skulde gaa, og denne Organisation dannedes af Bylaget. Det havde sin Formand, Oldermanden, sine Forretningsførere, Stolsbrødre, Pantemænd, Byhyrder, og sin Grundlov, Byloven eller Byskraaen, og hvert Medlem havde, hvad de fleste Markarbejder angik, at holde sig Bylagets Bestemmelser efterrettelig, hvis han da ikke vilde have en Bøde paa Halsen. — S. 62—71 omhandles de dyrkede Markers Deling, dels mellem Bymændene i en enkelt By, dels undertiden mellem flere Byer. Dernæst følger en Skildring af de forskjellige Fællesarbejder og deres Iværksættelse, dels vedrørende den Del af den dyrkede Jord, der laa »i Vang«, d. e. med Korn, S. 71—78, dels vedrørende den Del, der laa »i Fang«, d. e. med Græs, S. 78—99. Disse 2 Afsnit er meget lærerige, og navnlig bliver blandt andet Bylagets Virksomhed godt belyst. Her omtales ogsaa de saakaldte »Fælleshøj«, S. 78—81, d. e. Møder af Valgmænd fra flere Byer, der skulde raadslaa om Græssets Benyttelse i et for de vedkommende Byer fælles

Fang. Men den Bestillingsmand, som man her især kommer til at holde af, er Byhyrden, saaledes som han skildres S. 82—88. Af andre Ting, hvorom der kan hentes Oplysninger i disse 2 Afsnit, skal her endnu kun gjøres opmærksom paa de saakaldte »Opeigninger«, der omhandles S. 90—93. — S. 99—114 findes et Afsnit om *Hegn*, deres Udbredelse og Vanskelighederne ved at paabyde Hegnsætning ved Lov.

Ulemperne af stillestaaende Vand omhandles S. 114—126. Man kunde saa godt som aldrig enes om Oprensning af Vandløb, og derfor blev der i Regelen ingen Ting gjort. Enkelte mente endog at have Skade af en bedre Vandafledning, og særlig stod Vandmøllerne i Vejen for Vandets fri Løb.

Bogens tredje og sidste Hovedafdeling omhandler *Kommissionens Arbejde og Virksomhed*, S. 126—175. Kommissionen foranledigede, at der udkom 4 Forordninger om Fællesskabets Ophævelse, hvoraf den første udkom den 29. Decbr. 1758, den sidste den 15. Maj 1761. Den første Forordning, der udkom, er i Korthed gjengivet S. 128—131; de andre er omhandlede henholdsvis S. 144, 145 og 146. — Det Fællesskab, som Kommissionen ønskede at faa afskaffet, var paa ingen Maade det, der bestod mellem Bønderne om den enkelte Bys Marker, men derimod det, der bestod, dels mellem forskjellige Lodsejere om samme By og dels mellem forskjellige Byer om Jord. Ophævelsen af Fællesskabet mellem de forskjellige Lodsejere frembød dog store Vanskeligheder, se S. 132—136. Efter Forordningerne burde de mindre Lodsejeres Gaarde i en By efterhaanden ved Magelæg eller Kjøb gaa over til en større Lodsejer, men de smaa Lodsejere var ikke altid tilfredse hermed. Kjøbenhavns Universitet havde f. Eks. sit Gods saa spredt, saa det næsten altid var mindste Lodsejer i de vedkommende Byer. De store Lodsejere vilde da mageskifte med Universitetet, hvorved dettes Lærere ikke blot fandt sig forurettede, idet de stadig skulde fortrække, men de fik endog »Samvittighedsskrupler«, idet Fundatserne (Regler for Godsets Brug), hvorved Godset var givet til Universitetet, fremhævede, at ingen maatte afhænde det skjænkede Gods derfra, »under Guds evige Hævn, Straf og Vrede«, som det hedder i Frederik den andens Fundats. Kommissionen fik saa mange Bryderier med den Slags Godser, saa den fik udnævnt en »*a parte*« *Kommission*, der særlig skulde forhandle om disse Sager; men dennes Virksomhed fik dog ingen videre Betydning, se S. 136—143. Ogsaa i andre Retninger fik Kommissionen saa mange Bryderier, saa den i 1761 faar udnævnt *2 landkyndige Mænd* i hvert Amt, der skal foretage Aastedssyn, d. e. tage Syn paa det omtvistede Sted og søge at mægle. Deres Virksomhed møder ogsaa mange Vanskeligheder, S. 146—163. Ogsaa Bønderne var imod de tilsigtede Forbedringer, tildels paa Grund af, at Hoveriet derved vilde forøges. Forbedringerne førte nemlig en Masse Hegnsarbejde med sig, og naar Godsejeren blev Eneherre i en By, kunde han meget anderledes tumle med Bønderne, end naar der var flere Herrer; se S. 163—166. Endelig gives S. 169—173 en kort Skildring af, hvad der naaedes ved hele den omtalte Bevægelse. Der naaedes mest paa Sjælland og mindst i Jylland. Men paa Sjælland klages der ogsaa over en utaalelig Forøgelse af Hoveriet.

Povl Hansens Bog er i det hele en god, let læselig, fornøjelig og lærerig Bog: Den gjør Indtryk af at være paalidelig, og man mærker, at Forfatteren har været Herre over sit Stof. Ofte lader han sine Kilder selv føre Ordet, idet han gjengiver et større eller mindre Stykke af dem ordret, og disse Gjengivelser passer saa godt ind i Bogens øvrige Indhold, saa de — langtfra at trætte Læseren — paa sin Maade gjør Bogen end mere fornøjelig og livlig. Jeg har i det foregaaende søgt at give enkelte Eksempler herpaa. — Bogen har, saa vidt jeg skjønner, kun én væsentlig Fejl: den er fuldstændig blottet for Overskrifter saa vel som for Indholdsoversigt, og den kjender kun lidt til udhævet Tryk. I det Haab, at det kunde lette Brugen af Bogen, har jeg derfor ogsaa i det foregaaende søgt at give en Oversigt over dens Indhold, og af den Grund har jeg ogsaa været nødt til at gaa mere i Enkeltheder, end jeg ellers vilde have gjort.

Forfatteren slutter Bogen med følgende Udtalelse:

»Er en stor og god Sag ved Slægtleds Arbejde trods alle Hindringer ført frem til Sejr, da har Eftertiden stedse en stærk Tilbøjelighed til at give hele Æren derfor til den eller de Mænd, der endelig hidførte Afgjørelsen, og en lignende Tilbøjelighed til at glemme de Mænd, som først fik Øje paa Opgaven, og som indledede Arbejdet og gjorde de første usikre Skridt hen imod Maalet. Der er altid en vis Uret i dette, saa sandt som disse forberedende Arbejder om end fejlende og vildledte, dog stedse til en vis Grad betinger Sagens lykkelige Udfald. Hver Gang Slægten atter staar midt i Arbejdet for at løse et af de store Samfundsspørgsmaal, hver Gang den føler sig utaalmodig over Stilstand eller ringe Fremgang, da er det godt for en Stund at fæste Blikket paa Tider, der har været stillede paa samme Vis, godt at lægge Mærke til, at de Hindringer, der for Eftertiden viser sig som smaa, de har for Samtiden ofte vist sig som store, og næsten uovervindelige; den Afgjørelse, der for Eftertiden viser sig som saa hurtig og let opnaaet, den har ofte maattet kæmpe sig frem gjennem Menneskealdres haarde Kampe, før den kronedes med Sejr. — Landvæsenskommissionen af 1757 kan vel give Anledning til Tanker og Overvejelser af den Art.«

Ja, sandelig, vi trænger ikke mindst i vore Dage til den Slags Minder, og Tanker af omtalte Art vil heller ikke udeblive, naar man læser Povl Hansens Bog.

Af de anførte Slutningsord, saa vel som af enkelte andre Udtalelser i Bogen synes det at fremgaa, at Forf. ser paa Landvæsenskommissionen af 1757 som den, hvis Medlemmer og Ophavsmænd »først fik Øje paa Opgaven, og som indledede Arbejdet«, det store Reformarbejde i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Hundredaar. Dette er vistnok ogsaa den almindelige Opfattelse; og ganske vist: den unge Slægt lever jo altid paa Skuldrene af den gamle. Men jeg kunde dog have Lyst til at udkaste det Spørgsmaal, om ikke den omtalte Kommissions Arbejde snarere skal betragtes som en Aftenrøde, der minder om, at der nu snart kommer en Dag med Solskin, end det skal betragtes som en Solstraale i den tidlige Morgenstund? Den brave Adam Gottlob Moltke — Farfader til Ædlingen Adam Vilhelm Moltke, der i 1848 overtog Forsædet i Martsministeriet — var sikkert Hovedmanden for hele Bevægelsen, og han var dog i Virkeligheden en bestemt Aristokrat. Povl Hansen har da ogsaa fremhævet, at Bevægelsen var aristokratisk, idet den nærmest kun tog Sigte paa Godsejernes Tarv, og Bondens Stilling blev derfor snarere værre end bedre, værst paa de Steder, hvor de tilsigtede Forbedringer var mest kjendelige. Men dette hænger ganske anderledes nøje sammen med den Udvikling af Landboforholdene, som fra Enevældens Indførelse, eller i alt Fald fra Kristian den femtes Tid, havde været fremherskende, end det hænger sammen med Landboreformerne i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Hundredaar.

Ved Enevældens Indførelse var baade Land og Stat ganske overordentlig fattige. Staten maatte fordre overordentlig store Skatter i Forhold til Skatteevnen af alle og enhver. Bonden kunde ikke svare baade Landgilde til Godsejeren og Skatter til Staten, ofte ingen af Delene, og Staten fandt derfor sin Fordel ved at frigive Sædegaardene eller Hovedgaardene for Skatter og saa paa den anden

Side gjøre Sædegaardsejerne ansvarlige for Skatterne af alt deres Bøndergods, hvad enten det var øde eller beboet. Dette var sikkert ikke nogen let Sag for Godsejerne, da mange Bøndergaarde laa øde hen, og Bønderne paa Resten sad i Armod. Statskollegiet udtalte i 1673, at de fleste Godsejere rimeligvis havde mere øde end besat Gods. Da nu Staten altsaa hævede største Delen af Skatterne paa Landbruget hos Godsejerne, saa maatte Spørgsmaalet om deres Stilling ogsaa særlig komme til at ligge den paa Sinde. Det maatte være en betænkelig Sag for Staten, om Godsejerne ikke kunde bestaa, og mange af dem, maaske de fleste, sad meget løst i Sadlen. En Masse Godsejere gik fallit i de nærmest følgende Aar efter 1660, og i 1685 fremhævede Rentekammeret den sørgelige Kjendsgjerning, at de fleste Godsejere eller Proprietærer, som de den Gang sædvanlig kaldtes, var enten uformuende eller mistrøstige, saa at de ofte forlod deres Herregaarde og Godser, fordi de ikke formaaede at udrede deres Bønders Skatter. Deres Ejendomme gik da over til Statskassen, »Eders Majestæt ikke til ringe Afgang udi sine Intrader«, som det hedder i Rentekammerets Betænkning. Grunden til disse tilvisse sørgelige Tilstande var Bondens usle Kaar. Som nævnt var mange Bøndergaarde øde, og Bønderne paa Resten kunde ofte hverken svare Landgilde eller Skatter. Værdien af Hoveriarbejdet var derfor og blev i den følgende Tid i Almindelighed den væsenligste Indtægt, Proprietæren havde af sit Bøndergods, og om han skulde kunne bestaa eller ikke bestaa, maatte i en væsentlig Grad bero paa, *om han kunde bringe noget ud af Hovedgaarden ved Hjælp af Hoveriarbejdet.* At bringe saa meget ud af Hovedgaarden som muligt var da ogsaa Maalet for mange Foranstaltninger i denne og den følgende Tid. — Naar vi nu hertil mindes, at det netop var paa denne Tid, det merkantile System eller Beskyttelsessystemet fik Indgang, og at det i Overensstemmelse hermed var den almindelige Tankegang, at Staten ved Tvangsforanstaltninger skulde lede Udviklingen i bestemte Retninger, saa har vi, synes jeg, Nøglen til Forstaaelsen af Landboforholdenes Udvikling i Enevældens første Hundredaar.

For Landbrugshistoriens Vedkommende vil jeg kalde nysnævnte Tidsrum for Proprietær-Politikkens Tidsrum, og af det foregaaende vil man forstaa Meningen hermed. Staten maatte ved alle Landbrugsforanstaltninger have Proprietærernes Stilling for Øje af Hensyn til Skatterne. Proprietærerne var desuden Landbrugets Fabrikanter, og i Overensstemmelse med det merkantile System skulde deres Virksomhed ledes og beskyttes fra oven.

De første enevældige Konger forstod meget godt, at Landbruget var Danmarks Hovedindtægtskilde, og naar Kristian den femte derfor i sit Testamente indskærper sine Efterfølgere, hvad de særlig skal fæste Opmærksomheden paa, »for at de kongelige Intrader maa jo længere jo mere tiltage«, saa nævner han som det, der har størst Betydning, at »Agrikulturen og Jordens Dyrkning vel i Agt tages«. Baade Frederik den tredje, Kristian den femte og Frederik den fjerde søgte da ogsaa at fremme Landbruget, saa godt de forstod det. Regeringen prøvede paa at foreskrive, hvad der som Regel skulde saas paa en ikke ringe Del af Landets Jorder: Hampefrø, Hørfrø, Roefrø. I 1710 fik Stiftamtmanden i Aarhus Stift Ordre til, hvis der paa Grund af det foregaaende Aars slette Høst ikke var saaet saa megen Rug som sædvanlig, da at tilholde Proprietærerne og andre, at »der da desto mere af Byg og Havre og anden Sæd nu i Foraaret bliver lagt«!!! Men særlig søgte dog Regeringen at regulere Udviklingen af Husdyrholdet ved f. Eks. at paabyde, at Hingste, der gik løse paa Fælleden, skulde være af en vis Højde, eller at Proprietærer og andre, der evnede det, skulde holde gode Stutterier. Denne Virksomhed for Landbrugets Fremgang svarer, synes jeg, fuldt ud til Adam Gottlob Moltkes Virksomhed i en senere Tid. Landbruget var i Mellemtiden gaaet fremad andet Steds, og derfor kunde Moltke, belært heraf, arbejde for Indførelsen af et bedre Sædskifte; men Maalet for dette hans Arbejde var ikke højere, end det havde været for de ovennævnte Konger og deres Mænd. — Og naar Landvæsenskommissionen af 1757 særlig arbejdede for Ophævelse af Fællesskabet mellem de forskjellige Lodsejere, saa var dette heller ikke noget nyt. Det var et Arbejde, der allerede begyndte i Kong Hans's Tid, og som siden mer eller mindre stødvis var bleven fortsat ned gjennem Tiderne. Da Godserne dannedes i Middelalderen kom den enkeltes Gods nemlig i Almindelighed til at ligge meget spredt, ofte saa godt som over hele Landet. Og mærkeligt nok: som Proprietær-Politikkens Tidsrum slutter — mener jeg — med et kraftigt Arbejde for en tæt Samling af Bøndergodset i Nærheden af Hovedgaarden, saaledes at hver Proprietær faar sit for sig uden Fællesskab med andre, et Arbejde, i Spidsen for hvilket Landvæsenskommissionen af 1757 altsaa gik, saaledes indledes Tidsrummet med et Samlerarbejde af selv samme Art, navnlig fremkaldt derved, at Regeringen som en Betingelse for Hovedgaardenes Skattefrihed satte, at der til Hovedgaarden skulde høre mindst 200 Tdr. Hartkorn Bøndergods, der skulde ligge inden for 1 Mils Afstand fra Hovedgaarden. Formaalet med dette Arbejde for at samle Godserne var og blev stadig det samme: Jo mere Bøndergodset samledes, desto bedre kunde Proprietæren overse det og lede dets Dyrkning, desto bedre kunde han udnytte Bøndernes Hoveriarbejde, og desto større Udbytte maatte han kunne have af Godset. Men dette er netop god Proprietær-Politik. Og gik Landvæsenskommissionen af 1757 end lidt videre, end man hidtil var gaaet, idet den søgte at skille By fra By, saa forlod man dog derfor ikke det gamle Spor, efter som en saadan Adskillelse i Almindelighed var nødvendig, naar enhver Proprietær virkelig skulde have sit for sig uden Fællesskab med andre.

Men ogsaa flere andre Foranstaltninger viser os, at man før 1757 havde arbejdet alvorligt for at hjælpe Landbruget frem. Jeg skal her nævne et Par af de vigtigste. *Stavnsbaandet indførtes slet og ret som en Beskyttelse for Landbruget og dettes Fabrikanter.* Navnlig Frederik den fjerde, men da ogsaa de andre Enevoldskonger forud for Frederik den femte havde rimeligvis fuldt saa meget som Moltke Syn for, at Bonden var usselt stillet, og at han burde hjælpes. Men Proprietær-Politikkens ubøjelige Krav tvang først Frederik den fjerde til at se gjennem Fingre med, at Proprietærerne til Trods for Loven efterhaanden indførte Stavnsbaandet, og siden blev Kristian den sjette paa samme Maade tvungen til at gjøre Stavnsbaandet lovligt, 1733, skjønt han ved sin Regeringstiltrædelse havde givet Bønderne fri. Der var nemlig tilsyneladende ikke andet at gjøre. Proprietærerne raabte i Munden paa hinanden, at de ikke paa anden Maade kunde bestaa, da Bønderne ellers løb fra dem, saa de ikke kunde faa Jorden dyrket, og naar Proprietærerne ikke kunde bestaa, hvorfra skulde da Staten hente sine Skatter? Stavnsbaandet kan altsaa betragtes som en Beskyttelse for Landbruget og dets Fabrikanter, et Slags Udførselsforbud, der skulde hjælpe Fabrikanterne til en rigelig og billig Produktion. 2 Aar efter Stavnsbaandets lovlige Indførelse, 1735, kom Modstykket dertil: *Forbud mod Indførsel af Korn til Danmark og det søndenfjeldske Norge*, hvorved Prisen skulde hæves paa et af Landbrugets vigtigste Produkter, Korn. Men som Udførselsforbudet gik ud over Bønderne, Landbrugets Arbejdere, saaledes kom Indførselsforbudet heller ikke dem til Nytte. Det var nemlig meget sjældent, at Bønderne fik Korn til overs til Salg, hvorimod Proprietæren skulde have en stor Del af sine Indtægter gjennem Kornsalg.

Der kan altsaa ikke være Tvivl om, at man forud for 1757 har arbejdet endog temmelig alvorligt for at fremhjælpe det betrængte Landbrug, men selvfølgelig har enhver Tids Mænd arbejdet efter den Forstaaelse, de nu havde af Sagen. Det samme gjorde Landvæsenskommissionen af 1757. Men gjennem alle disse Arbejder — og jeg mener ogsaa gjennem nysnævnte Kommissions Arbejder — gaar der en rød Traad, som hedder Proprietær-Politik. Gjennem de Arbejder, der fremkaldte de store Landboreformer i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Hundredaar gaar der ogsaa en rød Traad, men denne har et helt andet Navn. Det, disse Arbejder sigtede mod, var Bonden, hans Frigjørelse og Opkomst, men dette Maal kjender Moltke og hans Mænd sikkert endnu mindre til end f. Eks. Frederik den fjerde.

Dalum Landbrugsskole, den 10. Oktbr. 1890.

Niels Anton Hansen.

Om Varemarkedet.

Af *Chr. Faber.*

Vare- og Produktmarkedet har i den forløbne Måned været fast, jevn Omsætning, med tildels højere Noteringer. Pengemarkedet fast, med højere Diskontosats. — *Kaffe.* Tilførslerne til Rio og Santos er vedvarende betydelige og Priserne derfor paa Produktionsstedet nedadgående; men Udlandet tør under disse Forhold ej købe, da man frygter for endnu lavere Priser, forinden man når at få eventuelt købte Varer hjem. Priserne er derfor såvel i Amerika som og i Europa meget faste, begrundet på, at Lagrene herhjemme mere og mere smelter sammen; men der er dog nu nær Udsigt til lavere Priser, såmeget mere som den kommende Høst lover meget stort Udbytte. — *Sukker.* Artiklen ligger ikke ugunstig, Statistiken er meget god og de lyse Septemberforhåbninger ikke så ganske slåede til. Imidlertid er det vanskeligt på dette Tidspunkt at udtale noget positivt om Artiklen — synderlig lavere Priser tror jeg næppe, man tør gøre Regning på. — *Ris* meget fast. — *Kartoffelmel* flovede noget af først i Måneden, men er nu atter fast med Tendens til højere Priser. Der klages over, at Kartoflerne iår — begrundet på det kolde og fugtige Vejr vi har haft — indeholder så lidt Stivelsemel. — *Sago* rolig, men fast.

Frugter. Tørre *Æbler* meget faste. — *Korender* ligeså. — Prisen for *Blommer* på Levering er stegen betydeligt i den seneste Tid, og Tendensen for denne Artikel er vedvarende meget animeret. — *Valenzia-Rosiner* holder sig endnu billig, men der ventes senere hen højere Priser, da Høsten iår, såvel af *Smyrna-* som af *Sultana-Rosiner* er lille, og Priserne for disse Kvaliteter derfor meget høje. — *Mandler* ublu dyre. Istedetfor bitre Mandler begynder man nu at bruge Kærnen af Ferskenstene. — *Sucade* stigende. — *Malaga-Rosiner* meget faste.

Kryderier gennemgående rolig. — *Nelliker* flov. — *Cassia* fastere.

Frømarkedet uforandret meget fast.

Amerikansk Kød knapt og Priserne noget højere.

Dansk Svinefedt uforandret. Af fremmed, rent Svinefedt bruges der nu en hel Del her i Landet.

Sølv noget lavere. Rubelkursen ligeså.

Foderstoffer. Skønt Købelysten for Foderstoffer er svag og meget ringere end sædvanlig for Årstiden, hvilket også giver sig tilkende ved små Tilførsler, er Fordringerne dog vedvarende faste, og navnlig gælder dette for *Hvedeklid*, der i den sidste Måned næsten er stegen **8 pCt.** Til-

budene heraf er vedvarende meget ringe. — *Rapskager* flovere og udbydes fra alle Sider meget rigeligt til lavere Priser. — *Palmekager* og *Hørfrøkager* uforandrede. — *Solsikkekager* og *Hampefrøkager* mattere; ved Bud kan Prisen vist trykkes 1 à 2 Mark.

Smørmarkedet. Ganske mod Forventning har Smørmarkedet i denne Maaned været overordentlig livligt. Den 25. f. M. gik Noteringen 5 Kr. lavere, og holdt sig uforandret i 91 Kr. den følgende Uge, skønt Markedet allerede da var betydelig bedre, men gik så den 9. Oktober 5 Kr. højere, den 16. igjen 5 Kr. højere og endelig den 23. gik Noteringen op i 105 Kr. — Skal man søge Aarsagen til dette glimrende Begær, tror jeg, at to Ting væsentlig spiller en Rolle her, nemlig 1) at Produktionerne er aftagne uforholdsmæssig meget, samt 2) at der iår kun har været meget små Lagre i Skotland, og at disse næsten er udtømte, således at Skotterne bliver nødte til at sende Ordres herover på frisk Smør, hvilket vi ellers ikke er vante til på denne Årstid, ialfald ikke efter saa stor en Maalestok, som det er sket de sidste Uger. Udsigterne er nærmest for et slæbende Marked i de nærmeste Uger.

Æg. Priserne har nu nået en Højde, som er meget sjælden for denne Årstid, og vore engelske Købere trykke sig ved at anlægge de exceptionelle høje Priser. Piklede Æg kommer nu frem og finder god Påagtning.

Bremens Industri- og Handelsudstilling. *Vestindien* udstillede: Svampe, Skildpaddeskaller, Tobaksplanter, Stråhatte, søde Kartofler (kan veje indtil 150 Pd.), vegetabilsk Uld (fin som Dun), Vox, Honning, Træ, Kakao, Sukker, Syltetøj, Cigarer, Hamp og Sukkerrør. — *Amerika* udstillede ved Standard Oil Compagni i Newyork: Modellen af et Tankskib, der er inddelt i forskjellige selvstændige Rum, som ved Rørledninger står i Forbindelse med hin-

anden, og hvorigennem Petroleumen ledes ind i Skibet fra Sisternerne i Land. (I Bremen er der nu etableret en Petroleumtøndefabrik, der kan lave indtil 2000 Tønder om Dagen). Det samme Kompagni udstillede også en Model af en Petroleumsbrøndborer, der har meget tilfælles med vore hjemlige Aparäter for artesisk Brøndboring. Endelig udstillede Amerika en stor Model af en Bomuldsplantage, hvori man så Negre beskæftigede med at plukke Bomulden af Træerne og bagefter pakke den i Baller. (Forts.)

Mac-Kinley-Lovens Virkninger. (Den nye Toldlov i Nord-Amerika). »De betydelige, ofte 100 pCt. store, Prisstigninger, som indtrådte i Amerika efter den 6. Oktober, viser bedst, i hvad Retning Loven virker, og af hvilken Ånd den er gennemtrængt.

Den nye Toldtarif er det absolute Kapitalvældes Grundlov. Amerikas Storkapitalister har længe set alle deres Foretagender lykkes, og Millionerne har hobet sig i deres Pengekasser. De store Gevinster, de har taget ind, ægger dem mod endnu større Vinding — Millionerne stiger dem til Hovedet, en Art begærligt Vanvid griber dem, og gjort svimle af de kæmpemæssige Summer, de har indvunden, drømmer de nu en Drøm om at suge al Amerikas Rigdom ind i deres Formuer. Mac Kinleys Lov er den Skruestik, ved hvis Hjælp hin Udpresning skal sættes i Værk. Under dens vældige Tryk vil Guldet og Sølvet tvinges ud af alle de amerikanske Samfunds brede Lag og samle sig i Milliardmændenes Pengeskabe. Det er Storkapitalens Guldalder, som nu oprinder hinsides Atlanterhavet. Fri for al udenlandsk Koukurrence kan den amerikanske Producent nu tilråbe de forenede Staters store konsumerende Befolkning et »Pengene eller Livet«, der er ligeså frygteligt som de middelalderlige Vejrøveres Tilråb.

Det bliver Amerikas Konsumenter, som må betale dette Hausse-Gilde, som nu begynder derovre! I første Række Arbejdernes store Masse. Gennem deres Organisation vil de søge at værge sig, og det vil måske lykkes dem at opnå højere Lønsatser. Men samtidigt med denne Indrømmelse vil Fabrikanten erklære, at Lønningsforhøjelsen har forøget hans Produktionsomkostninger så stærkt, at han må sætte Prisen op på sine Varer. Og Arbejderen er lige nær. . . .

Skulde da under dette Væddeløb imellem Arbejdsløn og Varepris den sidste komme så højt til Vejrs, at Udlandets Produkter atter — Tolden til Trods — kan komme med i Konkurrencen, da må enten Tolden forhøjes pány eller den amerikanske Industri må vige for Udlandets importerede Varer — og den amerikanske Arbejder er dermed brødløs. I Evropa har Mac Kinleys Lov allerede begyndt at virke. De wienske Perlemoder-Arbejdere står pludselig uden Beskjæftigelse, og det vil gå mange Industrigrene som denne.

Man har henvist til, at der måske i Sydamerika kunde findes en Erstatning for det Marked, Evropas Industri har tabt i de forenede Stater. Men den nordamerikanske Industri vil — styrket ved de høje Priser, dens Produkter betales med i Indlandet — sikkert kunne underbyde alle Konkurrenter på sydamerikanske Markeder. De evropæiske Producenter har i den Tid, der gik umiddelbart før Mac-Kinley-Lovens Ikrafttræden ved en forøget Produktion tjent Summer, som tildels holder dem skadesløse for de Tab, der nu vil tilføjes dem. Men for de evropæiske Arbejdere ser det ilde ud. De sidste Tiders forcerede Produktion i de evropæiske Exportfag har draget store Arbejdermasser ind i disse Brancher; idet Mac-Kinley-Loven nu afskærer disse Industrier fra deres Hovedmarkeder, bliver alle disse Arbejdere med et brødløse. I Evropa som i Amerika virker den potenserede Protektionisme hinsides Atlanterhavet i samme Retning — ødelæggende for Arbejdernes store Masser, beskyttende Kapitalens få Mænd.« (Efter Børtidenden).

De Lande, der særlig kommer til at lide under Mac-Kinley-Loven, er i første Række Frankrig, derefter Tyskland, Østerig og England, men forøvrigt vil den sandsynligvis blive mærket overalt; ti den betydelige Industri i Amerika, som Mac-Kinley-Loven nødvendigvis meget snart må fremtvinge, vil skabe 1) forøget Brug for Arbejdere, 2) høje Lønsatser, og disse Forhold vil igen, ganske naturligt, bevirke stor Udvandring fra den gamle til den nye Verden. Bismarcks Protektionisme begynder at hævne sig, Amerikanerne har været lærvillige Elever; og hvem, der lider under hele den dæmoniske Bevægelse, det er Samfundets brede Lag; men Spørgsmålet bliver: hvorlænge vil det tåle det? Det synes, som om et Opgjør umulig kan udeblive.

Tang. Hvorfor driver vi danske ikke Tangindustrien langt mere end vi gør? Langs hele Norges Kyst er det en stor Industri, hvorved mange Mennesker tjener meget betydeligt. Efter at man har bjerget Tangen, spredes den på Landjorden og tørres, hvorefter den samles i store Bunker og brændes — ikke i Lue — men ulmende, som ved Fabrikationen af Trækul. Asken er grålig og meget efterspurgt, da den indeholder endel *Jod.*

Odense, den 28. Oktober 1890.

Sommerens Skolemøder.

Dansk Skoleforenings Møde i Viborg i de to første Dage af August har efterladt lyse Minder hos Deltagerne. Forhandlingerne samlede sig især om to af de Hoved-Spörgsmaal, som Foreningen har sat paa sit Program: *Börnehjems*-Sagen og Ønskeligheden af Oprettelsen af

Seminarier for Lærerinder i Smaabörns-Skoler. Rigsarkivar *A. D. Jörgensen* holdt et historisk Foredrag, der blev varmt paaskjönnet. Beboerne af Viborg viste stor Velvilje overfor Foreningen.

Det nordiske Skolemøde i Kjøbenhavn, som fulgte kort efter Mødet i Viborg, har vel især haft Betydning ved at tilvejebringe ny og forny gamle Bekjendtskaber imellem Lærere fra Sverig, Norge, Finland og Danmark. Professor *Kromans* Tanker om Skolevæsenets Omdannelse vil ventelig efter dette Møde, endnu mere end för, komme under Forhandling.

Lærermødet i Askov havde paa Grund af dets Tilslutning i Tiden til Mødet i Kjøbenhavn mange Deltagere fra Nordens andre Lande, der vilde nytte Lejligheden til at se en dansk Folkehöjskole.

Det store Folkehöjskolemøde sidst i August paa *Hvilan* ved Malmø talte færre Deltagere fra Finland og fra Norge end Mødet i Askov; men det gav rig Lejlighed til at bringe svenske og danske Folkehöjskolelærere i nærmere Forhold til hverandre. Professorerne *Ribbing* og *Weibull* fra Lund og Literat *Svensén* fra Stockholm bidrog ved deres Foredrag meget til at give Mødet sit rige Indhold. Dr. Holmstrøms Hjem vil være uforglemmeligt for Deltagerne i den fornöjelige 5 Dages Sammenkomst.

Historiske Bøger.

N. F. S. Grundtvigs »*Historisk Börnelærdom*« er nys udkommen i 9. Oplag (hos Lybecker & Meyer). Som bekjendt er det den lille Oversigt, hvormed Forfatteren i sin Tid indledede sine »Krönnikerim«, som man har fundet

det ønskeligt at faa trykt særligt, for at den kunde lægges til Grund ved den første Undervisning i Historie. De talrige Oplag af det 24 Sider store Hefte vidner om, at det har været brugt mange Steder. Saa længe Grundtvig levede, foretog han jævnligt ved de ny Oplag smaa Ændringer, som man kan faa Rede paa i Sv. Grundtvigs Udgave af Krönikerimene (1875). Det var i Udgaven fra 1867, at den da 84 Aar gamle Mand fremstillede det som Vilkaaret for en lykkelig Fremtid for Evropas Folk, at *den* Oplysning sejrede: »at Menneske-Folkenes virkelige og lykkelige *Frihed* ikke bestaar i Flertallets Selvraadighed paa Papiret og paa Rigsdagene, men i en *folkelig* Styrelse og *folkelig* Lov og Ret, der sikkrer alle Frihed til at *tro*, at *tale* og at *gjöre*, hvad de vil, naar de kun lade Næsten nyde samme Skjel.«

M. Mørk-Hansens »*Kortfattet Lærebog i Verdenshistorien for Ungdommen*« hører ogsaa til de mest brugte Bøger af denne Art. Den foreligger nu i sjætte Oplag (187 Sider, Schubothe). Det er en bemærkning, som bör benyttes i fremtidige Levnedsskildringer af den af vort Landbrug höjst fortjænte falsterske Godsejer *Tesdorph*, at Mørk-Hansen efter hans Opfordring holdt historiske Foredrag for unge Bønder og Bønderkarle, der om Vinteraftenerne samledes paa Ourupgaard. Optegnelserne til disse Foredrag ligger til Grund for Bogen, og dermed hænger det vel sammen, at den udmærker sig ved en anskuelig Fortælling i et jævnt og klart Sprog. Paa de sidste 14 Blade dvæles der ved Begivenhederne fra 1848 til 1890 (Bismarcks Fald). Det kan synes at være, men er dog næppe i Virkeligheden en Modsætning til det, der oven for er anført af Grundtvigs lille Bog, naar Mørk-Hansen slutter sin Lærebog med den Bemærkning om Rusland: »Her som andre Steder i Verden er det ikke saa meget Frihed og Lighed, hvortil der trænges for at göre Menneskene lykkelige, som det er en bedre Folkeoplysning i kristelig Aand.«

M. Trøans »*En liden kirkehistorie for folkeskolen og hjemmet*« er udkommen paa Cammermeyers Forlag (45 Sider). Det er en kort Fremstilling af Kirkens Historie, som vist nok i det hele er paalidelig, om der end i det enkelte findes Urigtigheder, f. Eks. S. 20, at Martin Luthers Fader »var Hans Luther i Landsbyen Mohra, ikke langt fra Eisleben«. Naar det, at Luther opslog sine 95 Sætninger mod Afladshandelen, henføres til 1518, er det vel en Trykfejl. Det af Wichern oprettede »Rauhe Haus« har vistnok den Opgave »at uddanne kristelige Mænd for den indre Missionsvirksomhed«, men er dog først og fremmest en »Redningsanstalt«.

Vilh. Poulsens »*Fortællinger af Norges Historie*«, der udkommer paa Mallings Forlag, er nu med det 19. Hefte naaet frem til det 18. Aarhundrede, da den tiltagende Selvejendom hjalp de »norske Odelsbønder« frem, medens deres Fæller i Danmark, som fik Stavnsbaandet at bære paa, blev mere undertrykte end nogen Tid för, — da en aandelig Paavirkning fra England gav en Del norske Forfattere et Præg, der var vidt forskjelligt fra det, de fleste danske fik ved deres Skolegang hos Tyskerne, — og da der i det hele viste sig Tegn, som varslede om, hvad der skulde fuldbyrdes i det nittende Aarhundrede ved Norges politiske Frigjörelse. Poulsen fortæller særdeles godt, og hans Bog er udstyret med mange Billeder.

A. V. Heffermehls »*Gejstlige Møder i Norge*« (Cammermeyer) indeholder blandt andet en udførlig Meddelelse om den baade af Trøan og Poulsen nævnte Forening »*Syvstjernen*«, der bestod af 7 romsdalske og normørske Præster i det andet Aarti af det attende Aarhundrede: *Thomas von Westen* i Veø, Jens Juel i Thingvold, Nicolay Engelhart i Næsset, Amund Barlow i Kvernæs, Eiler Hagerup smstds., Peder Ström i Bod og Ments Ascanius i Aure, — og som har efterladt sig et uforglemmeligt Minde i »Finnemissionen«; men »Syvstjernen« har ogsaa arbejdet for en Reformation af Kirken »paa Hovedet og paa Lemmerne«.

L. Schrøder.

Om Grundigheden og Pålideligheden af vor Naturerkjendelse.

Af *Poul la Cour.*

Naturlovene.

Naturlovenes Uforanderlighed. Hvis det ikke er en medfødt Forvisning, er det i hvert Fald noget af det første, et Menneskebarn opdager, at saledes som det hidtil er foregået, foregår det fremdeles — det går idag som igår. Med hele Selvopholdelsesdriftens Ihærdighed griber Barnet såvelsom Dyrets Unge denne Grundsætning og bygger på den også imorgen. I mere moden Alder bliver Mennesket sig den bevidst, så at man kalder enhver tænkelig Afvigelse derfra *et Under* (Mirakel).

Tusindtals Erfaringer stadfæster efterhånden denne Sætnings Rigtighed — Sætningen om Naturlovenes Uforanderlighed — i den Grad, at mange Mennesker betragter den som *absolut.* Hvem der gjør dette, motiverer denne Betragtning på forskjellig Måde. Nogle, der ikke anser Naturen for knyttet til et personligt Ophav, tager det for en tør Kjendsgjerning, at Naturen er, som den er, og ser selvfølgelig ingen Mulighed for, at den nogensinde kunde have været anderledes. Andre, der tror på en Skaber, mener, at denne på Grund af sin guddommelige Uforanderlighed må lade sit Kraftens Ord, der bærer hvert mindste Gran, lyde uforanderligt til alle Tider.

I begge Tilfælde hviler Påstånden om, at Naturlovene er absolut uforanderlige, på Tro — jeg vil her sige: kun på Tro; det vil sige: Påstanden herom har ingensomhelst Vægt, når Talen er om Natur*erkjendelse.* Kun Erkjendelserne, Erfaringerne har her en Stemme.

Nu er Erfaringerne imidlertid mange — såre mange; og det er derfor rimeligt nok, at vi efterhånden har vænnet os til at betragte Naturlovenes Uforanderlighed som noget sikkert, noget, hvorpå ikke alene Naturforskeren, men også Lægmanden bygger sit Arbejde, ja, indretter sit Liv — hvad skulde man vel ellers indrette sig efter? Men, som det i forrige Afhandling blev fremdraget, om end Erfaringerne er talrige, er det Ikke-erfarede endnu uendelig talrigere; og vi kan ikke svare for Umuligheden af Afvigelser, hverken udenfor vore Erfaringsgrændser (vor Levetid eller, højt regnet, Menneskeslægtens Historie) eller endog midt i vor egen Tid. Naturforskningens Historie har vist (S. 12) Utilstedeligheden af sådanne Påstande.

Naturforskningen kan altså på ingen Måde nægte *Plads* for Underet, medens den selvfølgelig heller ikke kan befatte sig dermed; thi den kan kun arbejde — ligesom ethvert Menneske kun kan *arbejde* — under Forudsætningen af Naturlovenes Uforanderlighed.

Hvad Troen på Mirakler angår, forekommer det mig ikke en Gang nødvendigt, at denne knytter sig til en foreløbig *Ophævelse* af Naturlovene; thi er Naturlovene en Udøvelse af Guds Ord, vil Loven jo simpelthen blive, som dette Ord lyder; og når nu Gud lader sit Ord lyde anderledes til en syndig end til en syndfri Slægt, over en oprigtig bedende end over en Gudsfornægter (hvad godt kan tænkes, uden at Gud bliver sig selv ulig), så er der ikke hermed noget ophævet; thi det, der skulde kaldes ophævet, existerede jo slet ikke; det var kun det, der vilde være kommen til at existere, hvis Guds Ord havde lydt som sædvanlig.

Men hvorledes man end af andre Grunde — Troesgrunde — stiller sig til dette Spørgsmål, så er det klart, at vi såvelsom Dyret indretter og må indrette vort Arbejde og vort Liv på *Naturlovenes Uforanderlighed*, men at *vi ikke i mindste Måde kan indestå for denne Lovs uendelige Udstrækning, hverken i Evighed eller endog i Tiden.*

Naturlovenes Beskaffenhed. Endvidere møder Mennesket Naturen med en Tro, hvortil der næppe kjendes tilsvarende fra Dyrenes Verden, og denne Tro er ikke bygget på Erfaring, men er Mennesket medfødt. Den går ud på, at der må være Enhed i de Mangfoldigheder, som åbenbarer sig for os; men er der Enhed, må denne Enhed kunne udtales i Ord, og dette på en overkommelig, ventelig enfoldig Måde.[1]

I Kraft af denne Tro søger vi at samle så mange Fænomener under et enkelt Udsagn, så kort og fyndigt som muligt, såsom: »Varmen udvider alle Legemer«. Når man nu fra først af har gjort en Del Erfaringer, som har ført til Udtalelsen af denne Lov, var det på Forhånd ikke urimeligt, men tværtimod på Forhånd det simpleste, at begynde med den Antagelse, at alle Legemer udvidede sig lige meget med Varmen; men her vilde man dog snart opdage, at Ordet »lige meget« ikke kunde bruges, men at Loven, for så vidt den skal give ordentlig Besked, ikke lader sig udtrykke ret simpelt, men måtte lyde f. Ex. således: Varmen udvider alle Legemer, om der end er Forskjel, så at 1 Varmegrad udvider Rumfanget af Kviksølv med 180 Milliontedel, af Jern med 35, af Kobber med 52.....; og herefter måtte følge en Fortegnelse over alle mulige Stoffer i Verden, ikke blot de 60 Grundstoffer, men også deres mange Tusinde Forbindelser.

Dernæst vilde man vel til en Begyndelse antage, at dog hvert enkelt Legeme udvider sig lige meget ved enhver Varmegrad; men nærmere Undersøgelse viser, at dette ikke heller er Tilfældet, og nu må man til at udtale Loven, f. Ex. således: Varmen udvider alle Legemer; men Udvidelsen er for en enkelt Varmegrad for Kviksølvets Vedkommende 179 Milliontedel ved 0°, 183 ved 100°, 189 ved 200°, 194 ved 300° osv., for Jernets Vedkommende 35

---

[1] Denne Tro på Enhed hænger åbenbart sammen med Menneskets Forhold til Gud.

Milliontedel ved 100°, 44 ved 300° osv. osv. Loven vilde nu blive en overordentlig vidtløftig Tabel, hvortil der dog måtte føjes, at hvert eneste Tal er unøjagtigt (jfr. S. 11). Men selv her vilde man ikke kunne standse. Udvidelserne blive nemlig forskjellige, alt efter det Tryk, der hviler på Legemet; og skulde vi endnu en Gang omskrive Loven og nævne Udvidelsen for hvert enkelt Stof ved enhver Varmegrad og ved alle mulige Tryk, så vilde vi komme ind på en ren Uendelighed.

Den første simple Ordlyd for Loven: »Varmen udvider alle Legemer« er altså kun en rå Tilnærmelse til, hvad der ikke med Nøjagtighed vilde kunne udtrykkes i en stor Bog; og den Smule Besked, hin Ordlyd giver, er ikke en Gang rigtig; thi der er Legemer, der trækker sig sammen ved Opvarmning, for Ex. Vandet, der trækker sig sammen ved at opvarmes fra 0° til 4°.

Der er mange Exempler på, at Menneslægten først har antaget en Naturlov for at kunne udtrykkes på en lignende simpel Måde, som foran nævnte, men ved grundigere og grundigere Undersøgelser har fundet, at der var Afvigelser og Undtagelser fra Loven, ja, at der tilsidst ikke blev det mindste Stykke af Loven tilbage, som var nøjagtigt, hvorimod man måtte nøjes med at udtrykke hvert enkelt af de mangfoldige Fænomener ved særlige Talstørrelser, der alle er beheftede med Fejl. Et andet sådant Exempel er i sin historiske Sammenhæng følgende:

Engelskmanden *Robert Boyle* opdagede i 1660, hvad man plejer at kalde *Mariottes Lov*,¹) nemlig, at en vis Mængde afspærret Luft, ved at trykkes dobbelt så stærkt, svinder ind til det halve Rumfung, ved at trykkes 3 Gange så stærkt, svinder ind til en Trediedel osv.

Efter at man imidlertid i det attende Århundrede havde opdaget, at der er forskjellige Luftarter til, hver med sine

---

¹) Franskmanden Mariotte fandt senere det samme uden at kjende Boyles Opdagelse

særlige Egenskaber, ligeså udprægede som de faste og dråbeflydende Legemers (Guld, Bly, Kviksølv osv.), kom man ind på at gjøre Undersøgelser over hver enkelt Luftarts Sammentrykkelighed. En Franskmand, *Despretz*, indespærrede således ved Hjælp af Kviksølv forskjellige Luftarter, hver i sit Glasrør, og underkastede dem alle samme Tryk, hvorved de ikke viste sig nøjagtig lige stærkt sammentrykkede. Da imidlertid nogle af de mest sammentrykkelige ved endnu stærkere Tryk lod sig fuldstændig forvandle til Vædske, blev den Mening almindelig blandt Fysikerne, at man måtte skjelne imellem Luftarter, der kunde trykkes til Vædsker, og Luftarter, der under alle Forhold forblev luftformige. De første, mente man, tilkom egentlig slet ikke Navn af Luft; man kaldte dem Dampe, således f. Ex. Kulsyre, den Luftart, der dannes ved Kuls Forbrænding, og som består af Kul og Iltluft, den samme Luftart, der stiger op af brusende Drikke, Øl, Sodavand, Champagne. Kulsyren har ellers alle en Luftarts Egenskaber, men den viste sig at sammentrykkes noget stærkere end efter Mariottes Lov; og den forvandler sig ved et stærkt Tryk til en vandklar Vædske.

To udmærket dygtige og navnkundige franske Fysikere, *Arago* og *Dulong*, foretog senere en Række fine Målinger af det Rumfang, som atmosfærisk Luft indtager ved forskjellige Tryk. Trykket blev målt ved en Kviksølvsøjle, hvis Højde i Meter ses i første Talrække i følgende Tabel, det målte Rum af den sammentrykkede Luft findes i anden Række; og i tredie Række findes det Rumfang, som Luften efter Mariottes Lov skulde indtage.

Tryk	Målt Rumfang	Beregnet Rumfang
0,76000	501,300	—
3,61248	105,247	105,470
5,00078	76,095	76,198
8,59623	44,308	44,325
12,62000	30,119	30,192

Tryk	Målt Rumfang	Beregnet Rumfang
16,58490	22,968	23,044
20,49868	18,525	18,588

Om disse Målinger, der blev udførte med en til den Tid ukjendt Omsigt og Omhu, siger så Arago og Dulong selv, at de bekræfter Mariottes Lov, idet Afvigelserne fra de beregnede Rumfang er så små, at de må anses for Målefejl. Disse berømte Fysikere var nemlig overbeviste om, hvad der den Gang var den almindelige Mening, at Mariottes Lov var rigtig, ja, man betragtede den næsten som en Fornuftlov, hvorfra der ikke kunde være Tale om nogen Afvigelse, forsåvidt Luften var virkelig Luft og ikke en Damp, som kunde gjøres til Vædske og derfor gav for stærkt efter for Trykket. — Og dog skulde man have ventet, at et ædrueligt Blik på ovenstående Tal, ja, på alle Arago og Dulongs Målinger i denne Henseende, kunde have vist Fysikerne tilrette; thi de målte Tal er vel ikke meget mindre, men dog *alle* mindre end de beregnede; og dette plejer ikke at være Tilfældet med Målefejl. Sådanne plejer gjerne at gå, snart til den ene Side, snart til den modsatte.

Så kom Mesteren for alle fysiske Experimentatorer, Franskmanden *Regnault*, og ved endnu finere Methoder end Arago og Dulongs undersøgte han ikke alene atmosfærisk Luft, men også andre Luftarter, og han fandt, at for Ex. ved 14 Atmosfærers Tryk sammentrykkes
atmosfærisk Luft omtr. 0,006 mere end efter Mariottes Lov
Kulsyre » 0,156 » » » » »
Brint » 0,007 *mindre* » » » »

For atmosfærisk Lufts Vedkommende kunde man imidlertid skyde sig hen under, at denne måske ligeså lidt som Kulsyre var en rigtig Luftart, men »Damp«, så at den kan trykkes sammen til Vædske. Dette sidste har ganske vist senere vist sig at være Tilfældet. Det samme måtte da siges om alle andre Luftarter, som efter Regnaults Målinger også viste sig at lade sig sammentrykke stærkere end efter Mariottes Lov. Men hvad skal man så sige om Brinten; thi som det ses af ovenstående, følger heller ikke denne Luftart Mariottes Lov, men lader sig sammentrykke *mindre* end ifølge Beregning; og for en Afvigelse i denne Retning skjønnes ikke nogen Undskyldning. Iøvrigt har Brinten senere vist sig også at kunne trykkes til Vædske, og den burde derfor ligeså vel som de andre sammentrykkes stærkere end efter Mariottes Lov og ikke mindre stærkt.

Der blev altså i den virkelige Verden ikke nogen eneste Luftart tilbage, som følger Mariottes Lov; og end ikke Forklaringer byggede på, at alle Verdens Luftarter er Dampe, og at virkelig Luft, som kunde følge Fornuftloven, slet ikke existerer, kan redde den indbildte »Fornuftlov«; thi Brinten, der vitterlig også er »Damp«, viser ved sin for ringe Sammentrykkelighed, at det ikke er den begyndende Fortætning, der skyldes Afvigelsen.

Det går her ligesom ved Varmeudvidelsens Lov: man begyndte med at indordne Fænomenerne under en formodet simpel Naturlov; men ved nærmere Eftersyn blev der ikke det mindste af Loven tilbage. Den simple Lov måtte afløses af lange Registre af Tal, som tilmed kun kjendes med en vis Grad af Tilnærmelse.

Desuagtet kan Loven i grove Træk være ganske brugelig i Praxis. Det er som med et Espaliertræ: man opstiller rette Stænger eller spænder Ståltråd, som Træets Grene skal følge. I Hovedtrækkene sker dette; men *strengt taget* vil Grenene ikke absolut følge de foreskrevne Linier. Dette er uden Betydning i Praxis, og ligeså Afvigelserne fra de udtalte Naturlove; men når Spørgsmålet er om, hvor grundigt vi har erkjendt Naturlovene, da vil det af de nævnte Exempler være klart, at, medens vi ikke kan måle de enkelte Tilfælde med fuld Nøjagtighed, kan vi heller ikke trøste os herover med en Påstand om, at Naturens Love er altid simple, og at vi derfor nok kan få

Øje på dem i al deres Renhed bag ved vore ganske vist unøjagtige Målinger. Hvad vi får Øje på bag ved Målingerne er ikke Naturloven selv, men en af os påfundet mathematisk Formel, der i grove Træk ligner den virkelige Lov.

Jeg tør ikke påstå, at der i enhver Lov, vi udtaler med mathematisk Bestemthed, findes og vil blive fundet lignende Afvigelser som de foran nævnte, hvortil der dog vilde kunne føjes mangfoldige andre; men det anførte er tilstrækkeligt til at vise, at det, som vi kalder Naturlov, ikke tør påstås at være nogetsomhelst andet end *kortfattede Registre, hvori vi med større eller mindre Forgribelse på Sandheden indordner Naturens Fænomener, for bedre at kunne samle og overskue dem i vor Bevidsthed.*

Jeg mener selvfølgelig ikke hermed, at Naturen ikke skulde besidde Lovbundethed, at for Ex. Brint ved et vist bestemt Tryk skulde have en anden Sammentrykkelighed ved en Lejlighed end ved en anden, når ellers Forholdene er de samme; men jeg mener blot, at hverken kan vi måle denne nøjagtigt, ikke heller står det i menneskelig *Tænknings* Magt at udfinde, hvor stor den må være.

Jeg mener selvfølgelig heller ikke, at der skal kastes Vrag på Mathematikens Anvendelse på Naturfænomenerne; thi den er det bedste Middel, vi har, til ad Tankens Vej at bearbejde og anskueliggjøre de indvundne Resultater; ja, så længe en Naturvidenskabsgren ikke er nået til at give nogenlunde mathematiske Udtryk for sine Resultater, må denne Gren vistnok siges at være i sin første famlende Begyndelse. — Mathematikens egne Sandheder kan vel kaldes absolute Sandheder, og anvendte på Fysiken betegner de en Bestræbelse efter Nøjagtighed, men ingenlunde, at Nøjagtighed er nået, eller overhovedet opnåelig.

Det er påfaldende, at mange Mennesker uden Betænkning hylder Naturlovene som *Fornuftlove,* det vil sige: Love, der på simple Måder og efter rent mathematiske Formler fuldbyrder Fænomenerne, og det er endnu mere påfaldende, at det ofte er de samme Mennesker, der ikke anerkjender noget *fornuftigt Ophav* bagved Naturlovene. En grundig Undersøgelse og ædruelig Betragtning måtte dog snarere lede lige til det modsatte; thi medens en Fornuftbestemmelse af Naturlovene viser sig at være umulig, er den Del af Naturlovene, som vi kan erkjende og opfatte, på sådan Måde *fornuftig,* at det er umuligt andet end at antage, at de er satte, som de er, *med Hensigt.* Dette ses let, når man vil indlade sig i en Betragtning over, hvor uundværligt det vilde være for vor Tilværelse, at nætop dette og dette foregår, som det gjør; at, med andre Ord, Verden er teleologisk, at der ligger en Hensigt til Grund for den, og at den må have et fornuftigt Ophav.

Jeg har oplyst dette ved adskillige Exempler i en Afhandling i »Danskeren«, I, S. 67—82, hvor jeg væsentlig holdt mig til de Egenskaber, hvormed Vandet er forsynet. Der er bleven udtalt Ønske om, at jeg skulde angive flere Exempler, hvad der vel også ved Lejlighed kan ske; men for dem, der ellers er lidt kjendte med Naturen, behøver jeg blot exempelvis at pege på Kullets Egenskaber, navnlig i dets talrige Forbindelser med Ilt, Brint og Kvælstof. Den Rolle, som disse mangfoldige Forbindelsers ejendommelige Egenskaber spiller i hele den levende Verden på Jordkloden, giver rigelig Anledning til at studse ved, at disse Egenskaber nætop er blevne, som de er.

En students rejse fra efteråret 1827.

(Af Chr. Sigfred Leys papirer.[1])

Efter en del bryderi blev den 21-årige Sigfred Ley i oktober 1827 dimitteret til Kjøbenhavns universitet af dr. Rudelbach.

Det første sted, som den unge mand nu længtes efter at gæste, var Sønderborg på Als. Her levede endnu hans fromme farmoder, Marie Schou.[2]) Hun var ved den tid 88 år gammel, svag og meget skrøbelig af legeme, men stærk i troen. Hendes unge sønnesøn kom nu til hende for at få hendes velsignelse til sin livsgerning.

Sigfr. Ley har efterladt sig nogle små dagbogsoptegnelser fra denne rejse, som vi her vil følge.

Fredag den 19. oktober kl. 12 gik han ombord på Kjøbenhavns rhed på et fragtskib, ført af kaptejn Clemmensen. Kl. 1 hejsede de sejl, og søndag middag kastede de anker i Flensborg bugt. For denne fart måtte Ley betale 10 mark kurant (»det er 3 specier på 20 skilling nær«); men så lå han også i kahytten og havde »særdeles god bekvemmelighed«. Hans medrejsende var, foruden to skibskaptejner, en juridisk kandidat Preen fra universitetet i Kiel og en forvalter Rønnenkam, »en lystig fyr«. Med den kielske kandidat samtalede Sigfr. Ley en del. Om lørdagen ud for Falsters kyst fremsagde Ley Baggesens »Danfane«, og om middagen trakterede kandidaten med vin til kødsuppen. Men ude i østersøen tumledes skibet således af bølgerne, at borde og bænke og flaskerne i hans kurv styrtede ovenpå hverandre.

Ud for Kolbergerhejde undredes Ley over, at Holstenereren også kendte Kristian den 4de. Kl. 4 søndag eftermiddag nåede han Sønderborg og tog om natten ind på

---

[1]) jvfr. „Danskeren"s februar-hefte 1890.

[2]) jvfr. „historisk månedsskrift", X bind, side 275.

»Stadt Hamburg«, hvor han måtte give 2 mark kurant og 1 skilling for kvarteret og 6 skilling i drikkepenge, så han næste dag besluttede at tage ud på landet.

Ley søgte straks sin bedstemoder op, og skrev samme nat hjæm til sine forældre om dette besøg: »Min gamle gode bedstemoder og min kære tante har jeg set og talt med. Jeg har været hos dem fra kl. 4 i eftermiddag til kl. 9 i aften. Min bedstemoder har bedet herrens velsignelse over mig, og jeg er inderlig glad derved. Hun ønskede nu snart at dø, da herren havde undt hende den glæde, som hun så længe havde bedet om, at se os allesammen. Hun havde drømt om mig i nat. Hun blev ret munter henad aften, bad mig at forskaffe hende et friskt hoved fra Kjøbenhavn, ti hendes var sa dårligt, og talte så længe med mig, at tante måtte bede hende at tie for ikke at blive syg i nat. Med tante talte jeg også meget og spaserede lidt med hende i deres have. Det er herlige mennesker. Der er dejligt hos dem. Jeg befandt mig der så inderlig vel.

Også om bibelsager talte bedstemoder. Hun vilde vide, hvad synd mod den helligånd var, og et sted i huspostillen havde hun ladet tante lægge et mærke ved for at spørge mig, når jeg kom. Jeg forklarede begge dele, så godt jeg kunde, og de var ret vel tilfreds dermed. Min kære Hanne holdt de så meget af, og de kunde aldrig nok som sige mig, hvor meget det glædede dem, at Du min gode moder huskede fader imellem på at skrive dem til. Vi talte så længe og så meget både alvor og spøg, at jeg ikke tør begynde med at fortælle det; ti jeg får ikke plads til hundreddelen. Når jeg kommer hjæm, skal jeg ret fortælle.«

Mandag middag tog Sigfr. Ley afsked med sin bedstemoder. Han skriver: »armod er vanskelig at bære også i vort forhold til andre, men kristentro er også der overvejende.« Han gav sin fattige bedstemoder 15 mk. kurant af sine få penge. Med en bonde kørte Ley så om eftermiddagen til Adserballe præstegård, hvor han hørte, at en bekendt af ham, teologisk kandidat Steenfeld,[1] for tiden opholdt sig som »prædikant«. Om stedets præst, Paerchøj, hedder det i dagbogen: »se, hvilke præster«.[2] Ved aftensbordet foreslog Steenfeld, at Ley skulde prædike næste søndag, og da præstens familie stemmede i med, gik han ind på at blive der den uge. Han skriver derom til sin søster: »Det er ikke sikkert, at jeg gør det, men måske. Gud i himlen hjælpe mig for Jesu skyld, så at det, jeg foretager mig, falder ud til hans navns ære. Tante ønsker meget, at jeg skal prædike, og sagtens kommer hun, hvis det sker, for at høre mig. — — Tal ikke til nogen om, at jeg prædiker. Bed fader heller ikke gøre det, det er jo så ganske uvist.

Allerede næste dag tog Ley fat på udarbejdelsen af sin prædiken og syslede så hver dag i ugen med den. Men han tog sig også tid til små udflugter, var i Sebbelev at gæste guldsmed Clausens fædrehjæm, tog også til Augustenborg, hvor han så hertugen og udbryder: »se, hvilke adelsmænd«, idet han hører om hertugens valgsprog: »ohne religion kein glück«. (Uden religion ingen lykke). Han træffer sammen med pastor Svensen fra Notmark, »måske en dygtig bonde, men en ulykkelig præst«, og med pastor Bering fra Tanslet, »sagtens en bedre præstemand«. Og søndag den 28. oktober kl. 10 stod så den unge student på prædikestolen i Adserballe kirke, »meget bange — først skamfuld over mig selv — siden bedre«. — Dagens evangelium var kongesønnens bryllup. Vi har kun titelbladet til Sigfred Leys prædiken: »herren kalder os!« og til motto: »at prædike er ikke at skrive med pen og blæk. Grundtvig.«

Ley sendte næppe denne prædiken til sine venners kritik. Det havde Frederik Hammerich derimod gjort med sin første prædiken, som han et par måneder iforvejen havde holdt hos sin onkel Salling, sognepræsten i Vonsild, en gammel troende, hernhutisksindet præst.

---

[1] Steenfeld endte i Liørslev på Mors som sindssyg præst.

[2] Året efter entledigedes da også denne præst.

Medens Hammerichs slægtninge til hans ærgrelse spurgte ham, om han ikke have pillet sig i næsen på prædikestolen, og om, hvor tit han under prædikenen havde rømmet sig, så tilskrev hans ven, Sigfred Ley, ham derimod til hans glæde: »Jeg er ingen kritiker; min mening er kun den, at du har talet af dit hjærtes fylde, talt, som det kun er givet dem, der har set og smagt vor frelsers søde kærlighed.« Og Laurent skrev til Fr. Hammerich: »Mig synes, den prædiken er skreven, som det sig bør, i sand begejstring. Jeg finder både liv og kraft i den. Gud være lovet, det ene fornødne ved enhver prædiken .det behøver jeg ikke at lede efter hos dig: den barnlige og faste tro.«[1])

Fra Als gik rejsen nu til Åbenrå, Haderslev, Kristiansfeld og Vonsild præstegård, hvor han var meget glad ved at træffe sin ven, den 18-årige *Frederik Hammerich.* Efter al rimelighed meddelte den åbenhjærtige Hammerich nu til sin fortrolige ven Ley om det sværmeri, der var blusset op hos ham for den unge Marie Boesen, hans søskendebarn, hvem han oftere i de dage besøgte til hest i Løgumkloster, og som han sang med og læste højt for af Aladdins lampe og Jung Stillings ungdomsliv. Da der endnu intet var klaret mellem de to unge, var det selvfølgelig under tavsheds løfte, Ley modtog meddelelse om hemmeligheden. Men i sin lomme havde han et brev af 27. oktober fra en anden ven. Det var fra den unge *Laurits Hagen.* Brevet var kommet til ham på Als. Men nu i Vonsild præstegård måtte han nok læse det for Fr. Hammerich. Det begyndte således: »Elskede ven. — Hun elsker *mig!* og intet skal adskille os mere på jorden. Hun er min for evig såvel for mennesker som for Gud. — Du kan naturligvis gætte, hvad jeg vil sige: jeg er bleven forlovet med min Line![1]) Tak Gud med mig, at han atter haver samlet os under sine velsignede vinger! Kære ven! jeg er nu så glad og fornøjet, og intet kan forstyrre min glæde, uden lidt, når jeg tænker på den smule skænd, jeg skal have af min fader, fordi jeg er forlovet! Du må nemlig vide, at enhver, der lyster, må gærne vide det. — Du vilde måske spørge, når det skete, og jeg svarer i søndags. Alt andet desangående vil jeg gæmme, til vi ses.« — — »Fortæl til Fenger, at jeg er bleven forlovet! Gud véd, hvad han vil sige dertil!« — — —

---

[1]) Fr. Hammerich: Et levnedsløb, side 164.

Hjæmrejsen for Sigfred Ley gik nu over Fyn til Sælland, hvor han nåede Glumsø præstegård søndag den 4. november om morgenen. Her traf han sin kæreste ven, *Harald Laurent*, endnu dybt nedbøjet efter den sorg, han forrige år fristede, da han mistede sin lønlige ungdomskærlighed, Marie Tryde. Laurent kunde sidde i timer ved hendes grav og han gæmte enhver lille gave, han fik efter hende. Da Ley og han havde hørt pastor Tryde prædike og da de havde spist til middag, fulgte Ley med Laurent ud til Maries grav. I sin dagbog skriver han her: »Elskede, kære Laurent! Danmark skal nu være din brud! ak! sådanne studenter!«

Vi har i ovenstående småtræk et lille vidnesbyrd om, hvorledes den øhlenschlægersk-ingemannske digtning og hvorledes Grundtvigs åndelige påvirkning også hjalp den danske ungdom til at blive frigjort for de bånd, hvormed det 18. hundredårs snusfornuft havde søgt at fjerne den fra ægte erotik. Var det end i en såre tidlig alder, at Eros vakte sjælens dybeste trang, så blev der dog på denne vis banet vej for naturfriske menneskehjæm i Danmark.

---

[1]) d. e. Dorotea Pauline Berg, datter af bødkermester Berg på Kristianshavn. Hun var dengang 17 år. Hagen var 19 år. Hun blev 11 år derefter hans hustru.

I nogle dage tøvede Sigfred Ley i Glumsø præstegård. »Se, det er præstefolk«, udbryder han, »skade, at man vil more sig over Grundtvigs Sakse, når man ikke bedre forstår at tale til bønder.« Men trods det, at han stadigt må disputere med præsten om Sakse, trosbekendelsen o. s. v., så hedder det dog: »her befinder jeg mig vel.«

Fra Glumsø blev der gjort en lille udflugt til Slotsbjærgby præstegård, hvor *Peter Andreas Fenger* den 29. juli samme år var bleven indsat som sognepræst. — »Elskede. kære lærer!« — det er den unge students udbrud. Til Fengers overraskelse har Ley nok blandt nyhederne også meddelt den om Laurits Hagens forlovelse. —

Over Præstø, Køge, Roskilde gik nu turen tilbage til Kjøbenhavn, som nåedes efter en måneds rejse den 13. november kl. 11 om formiddagen. Sigfred Ley havde efter hans egenhændige, nøjagtige regnskab tilbagelagt i denne tid 67 mile på landjorden, største delen af dem til fods. Alle hans udgifter, deri beregnet adskillige drikkepenge, også 2 skilling kurant for at få sit pas påtegnet, først i Nyborg, så i Korsør, beløb sig til 25 rdl. » mk. 12 sk.

Frederik Nygård.

Dr. J. Nørregård:

Spencer, Lotze og Grundtvig.

Jeg skal først sige et par ord om en anke, som Axel Plenge har gjort overfor Nørregård, der i dette stykke sammenstilles med mig og andre — i det hele: de nuværende Grundtvigianere.[1])

---

[1]) Jvfr. Septemberhæftet af „Israel og vore dage“, s. 151—152.

Vi opfatte dåbspagten ikke blot som et »nådestilbud«, men som en »trosfordring«.

Denne fejl vilde dog ikke være vor alene, men hele den hellige almindelige kirkes, som virkelig på sin herres vegne stiller *den fordring* til enhver, som vil døbes, at han må kunne svare ja til den hele pagt, ej blot til en brøkdel af den, før han kan døbes og således optages i menighedens og herrens samfund. Der er ej heller nogen mening i, at gud skulde *tilbyde* os sit hjærte uden at *kræve* vort igjen, så vist som en bejler vilde gjøre sig latterlig ved at sige til en kvinde: jeg »tilbyder« dig hele mit hjærte, men du må endelig ikke tro, at jeg »kræver« dit til gjengjæld; du kan frit beholde det hele, lidt eller meget deraf, som du lyster. —

Vi gjøre os skyldige i den selvmodsigelse, at vi idelig ad tankens vej søge at begrunde, hvad der dog på forhånd skal være hævet over al begrundelse; vi lade trosbekjendelsens autoritet hvile på kirken, kirkens igjen på trosbekjendelsen; »tanken søger at godtgjøre med vidtløftig argumentation, men når den hele kredsbevægelse har våret tilstrækkelig længe, ender det dog uvægerlig med, at tanken ikke har det allermindste at skulle have sagt: kirken er »stolt nok« til at forlange at troes på sit ord.«

Hertil kan svares: kirken har jo også spurgt hr. Plenge: **tror** du på — den hellige almindelige kirke, og han svarer ja dertil, thi han vedkjender sig jo den kristne tro; men hvad jeg ved tankens hjælp kan *bevise,* det *tror* jeg ikke, det *véd* jeg; overfor *troen* har tanken dette at skulle have sagt: den må *bevise muligheden, afbevise umuligheden* af, at det, som udgives for *troværdigt*, kan være sandhed, men sandheden må så afgjøres ved *dens* sandfærdighed, som fører vidnesbyrdet.

Det er derfor aldeles rigtigt, at trosbekjendelsens avtoritet hviler på kirken; når f. eks. hr. Plenge siger: troen er fuldkommen fri, da er det meget tvivlsomt, om dette er en kristelig trosbekjendelse; er meningen kun den, at troen må tilegnes i frihed, så er dette i sin orden, eftersom sandhed aldrig ved nogen tvang kan gjøres troværdig; men er det meningen, at fordi dåbspagten kun er et tilbud, så kan jeg frit sige ja til det af den, som jeg mener at kunne bruge, og sige nej til det øvrige, fordi min tanke har noget, den skal have sagt derimod, da er dette *uforeneligt med den kristne tro*, som ingenlunde lyder på, at jeg tror *min egen forstand bedre end kirkens vidnesbyrd*, hvilket er enstydigt med, at jeg ikke tror. Trosbekjendelsen har autoritet ɔ: gyldighed og myndighed, fordi den ikke er enkeltmands vidnesbyrd, men *kirkens*; og kirken er hellig ɔ: *dens ånd er sandheds ånd*; kirken er *almindelig:* fælles for alle tider, *den samme* gjennem alle tider, hvoraf så følger, at et samfund, der nu til dags *udgiver* sig for kirke, men har en pagt, som *vitterlig* og *bevislig* er forandret, ikke *kan* være i den hellige almindelige kirke; heri ligger, at *kirkens avtoritet hviler på trosbekjendelsen.* — Om kirkens udvortes vidnesbyrd er troværdigt, om åndens indvortes vidnesbyrd i kirken er troværdigt — ja, det må troes *på ordet*, ellers *troes* det slet ikke; kirken siger: jeg vil troes, fordi jeg er den, jeg er — jeg nedlader mig ikke til at føre bevis for det, som ikke kan bevises, men forud må troes, før det kan erfares; du kan på eget ansvar frit tro mig eller lade være, men har du én gang bundet dig til mig, så er din tro ikke mere fri, så er den min.

Har nu enten dr. Nørregård eller jeg, Grundtvigianerne eller Grundtvig selv heri tillagt kirken en tankegang, som den ikke kan vedkjende sig, eller har vi ikke holdt os indenfor de her angivne grænser, så er det vor fejl, og så kan dette jo påvises, og vi må finde os deri; men er det kirkens egen tankegang, man angriber, da er det selvmodsigende og meningsløst at bekjende tro på kirken, så må man se at finde sig en anden kirke, hvis bekjendelse lyder på *fuldkommen fri tro* og *fuldkommen fri tanke* — hvad den kristne kirkes tro som bekjendt aldeles ikke lyder på.

Dr. Nørregårds i overskriften nævnte bog holder sig indenfor de angivne grænser, og hr. Plenges tale om, hvorvidt den er i overensstemmelse med Grundtvig før 1825, har intet at sige i denne sammenhæng: hovedsagen er, om Grundtvig har retvist os ved at vise hen til hele kirkens vidnesbyrd som det, der afgjør, hvad kristendom er: kirken er sat som det rette vidne derom, Grundtvig ikke; véd *den* det ikke, saa véd *ingen* det; taler man om, at *hver enkelt* har sin Kristus, da er det ikke kirkens kristendom, thi i denne er vi alle fælles om Kristus som **vor** herre, *vor* Kristus.

Men nu siger man, at dette er uden betydning, eftersom hver forstår troen på sin vis, efter sit hoved, og denne tale kunde synes at finde medhold hos dr. Nørregård, når han søger at vise, at ordene i trosbekjendelsen er »uadækvate«, ikke fuldt ud nøjagtige udtryk for det, som de betegne.

Han er kommen til denne tanke ved at gjennemgå Spencer og Lotze og jævnstille deres forsøg på at drage grænserne for det, som kan være gjenstand for erkjendelse, med Grundtvigs opgjør mellem tro og viden; først gjengiver han (klart og fortræffelig) de tre mænds tankegang hver for sig (Grundtvigs efter »sand kristendom og kristendommens sandhed«), derpå forsøger han at fastslå som det vilkår, på hvilket tro og viden kan forliges, at viden bliver sig sine grænser bevidst (et spørgsmål, hvorom prof. R. Nielsen vist nok burde været hørt), og at troen indrømmer, at dens begreber ere »uadækvate«, hvilket søges godtgjort overfor selve trosordet.

Der er fra flere (sidst fra Laurids Nygård i »Dansk kirketidende« for 2. Novbr.) gjort indvendinger imod denne tankegang som formentlig uforenelig ved trosordets guddommelige oprindelse.

Jeg er for min part i tvivl, om dr. Nørregård har villet sige, at udtrykkene *er* uadækvate, eller kun, at vi *ikke kan godtgjøre,* at de ere adækvate, eftersom vor tilegnelse af dem er som barnets forståelse af voksnes tale: såre ufuldkommen, hvilket jo ingenlunde udelukker, at de voksnes tale i sig selv kunde fuldkommen nøjagtig betegne, hvad den skulde.

Kan gud og mennesker have *sprog* til fælles?

Dette er egenlig det store, overordenlig vigtige spørgsmål, som herved rejses; kan gud i ord gjøre sig *virkelig* kjendelig for os, så vi kan forstå, hvad han mener og vil os, så vi kan svare ham og leve efter hans ord? Kan gud og mennesker have *ånd* til fælles? umulig, dersom vi ikke kan have *sprog* til fælles!

Spencer vilde betragte et bejaende svar på dette spørgsmål som et udtryk for »de frommes hovmod«, »langt værre end videnskabens hovmod«, og når *mennesket* Jesus af Nazareth påstod, at han kjendte faderen og var et fuldkommen »adækvat« billede af ham, måtte Spencer egenlig stemme med dem, der dømte ham til korset, fordi han gjorde sig gud lig. Spencer mener nemlig, at menneskelig bevidsthed i **enhver** henseende er afskåret fra at rumme det uendelige i sine bestemmelser, undtagen i den: at vide, at det er til! Men dette er jo dog altså én bestemmelse af det uendelige, som den menneskelige bevidsthed rummer; konsekvent måtte han sige: vor bevidsthed kan slet ikke træde i noget som helst forhold dertil; nu stilles vi med trangen til det evige, som indeholder alle livets kilder, således, at vi véd, det er til, mens det dog hviler i evigt mørke for os, hvilket ret egenlig er en filosofi til brug for helvede og dets beboere.

Men vi, som tro, at vi kan stå i børneforhold til gud og skal blive som hans enbårne søn og se ham, som han

er, kan jo ikke indrømme, at *selve menneskenaturen* er en hindring for at kjende gud: så nåede vi det i evighed aldrig, og i så fald kunde sikkert guds søn ikke blive et *virkeligt menneske*, og dog påstå, at han kjendte faderen. Nørregård siger om Kristus: »han taler det, han véd, og vidner om det, han har sét; men der er noget, han ikke kunde sige dem: det himmelske, som *ikke lader sig iklæde menneskelige forestillinger og ord, og som han derfor holder tilbage*«[1]) (s. 245). **Enten** måtte man her sige: lader det himmelske sig ikke iklæde menneskelige ord og forestillinger, så kan Jesus *som virkeligt menneske* ejheller vide noget derom, og i så fald er der ingen sandhed i at tale, som om *han* nok kunde sige det, *men hans tilhørere* ikke fatte det;[2]) **eller** også må man indrømme, at *menneskenaturen* kan have nøjagtigt kjendskab til gud, så når vi ikke har den, ligger hindringen ikke i, at vi er mennesker og *som sådanne* fattes »øjne til at se, øren til at høre, tunge til at udtrykke det guddommelige«, men dels i, at vi er syndige mennesker, dels i, at vi er børn endnu, ingenlunde voksne.

Jeg skal øjeblikkelig gå med til at indrømme, at *jeg* ikke i ét og alt kan **eftervise**, at trosordene fuldkommen dække den tilsvarende virkelighed, men jeg forbeholder mig retten til at **tro**, *at guds egen ånd*, som hverken fejler eller lyver, virkelig har udtalt sig i disse ord, derfor kan øse af dem, så længe kirken står, ja kan forklare dem, når himmel og jord forgår, men **herrens ord** består; men bestå i al evighed gjør sikkert kun det, som ikke indeholder stykværk; men ord, som kun ufuldkommen svare til virkeligheden, må forgå med alt andet stykværk.

Min opfattelse af spørgsmålet er altså denne, at vi som børn endnu se stykkevis og som i et spejl, forstå

---

[1]) Udhævet af mig.

[2]) Hvorledes skulde I tro, *om jeg sagde eder det himmelske* (Joh. ev. 3, 12).

ordet som en dunkel tale, men at *ordet selv skal blive stående*, og vor forståelse deraf klares til at fatte, at det udtrykker det, som det skal, adækvat: fuldt ud, som sagen er.

Det forekommer mig, at dersom Nørregårds opfattelse er denne, at ordene ere ufuldstændig svarende til virkeligheden, så vilde ånden aldrig kunne samle menigheden til troens enhed: der vilde ikke en gang af selve sandhedens ånd kunne opstilles nogen fuldkommen nøjagtig forståelse af ordet, og dette vilde bestyrke denne for al menighedsbevidsthed dræbende tale om, at hver har sin Kristus. Jeg venter, at han vil udtale sig nærmere derom.

Fr. Jungersen.

Efterskrift. Siden ovenstående blev skrevet, har Nørregård svaret Nygård, at han mener: *vi* kan ikke godtgjøre, at troens ord er adækvate; om de i sig selv er det, er noget, ingen véd, og spekulationen derover betragter han som ufrugtbar.

Man vil se af mit stykke, at jeg ikke kan indrømme dette. Men jeg ser ej heller, at man vinder noget som helst overfor videnskaben ved at lade dette stå hen i det uvisse, så for dens skyld kunde Nørregård formentlig gjærne gå med til, hvad jeg ovenfor har sagt: videnskaben kan dog ikke modbevise muligheden af, at ordene kan være adækvate, og mer forlanger vi ej af den.

En af Menneskelivets Love.

Et Foredrag

af *J. P. Kristensen-Randers.*

Et gammelt Ord, der rimeligvis stammer fra en Egn med stenede Jorder, siger: »Den Bonde bliver ikke rig, som er ræd for at flytte Sten.« Og sandt er det, at mange fik en fattig Lykke, fordi de af Modløshed, af Mageligheed eller af Uvidenhed lod Sten ligge fast, som de kunde have væltet bort. Man bør ikke lade det være urørt, som baade kan og skal rokkes.

Dog, det var ikke derom, jeg vilde tale, men om det stik modsatte. Der var en Gang en Mand, som sagde om Rundetaarn: »Lad nu *det* staa!« Ham kalder jeg et lykkeligt Menneske; thi det er en Lykke at agte det ubøjelige for, hvad det er: ubøjeligt. Tusender og atter Tusender har spildt deres Tid og ødt deres Kræfter derved, at de satte sig op imod det, som spotter Menneskers Magt. —

Naturens Love lader sig ikke ændre af os, og de lader sig heller ikke omgaa. Det er godt at kjende dem og at bøje sig for dem. Folk, der ikke kjender dem, kan finde paa at ville lave en saadan Umulighed som en Evighedsmaskine. Folk, der kjender dem, falder vel vanskeligt paa sligt Galmandsværk. Det er nok en ren Undtagelse, at en Mand, som vidste, at *i Følge* Naturens Love lader en Evighedsmaskine sig ikke gjøre, alligevel holdt fast ved Planen om at bygge en saadan, i den Vanvidstanke, at som en klog Sagfører kan vinde en Sag *mod* Loven, maa en klog Mekaniker ogsaa kunne smutte uden om en Naturlov.

Menneskelivet har sine Love. Heller ikke dem kan vi rokke eller omgaa. Prøver vi Kunster i den Henseende, maa vi lide derunder. Men bøjer vi os for disse Love, bliver de til Gjengjæld tjenstvillige over for os. De er paalidelige, trofaste, holder, hvad de giver Løfte om.

I »*Nordens Mythologi eller Sindbilled-Sprog*« fremsætter Grundtvig en saadan Lov i følgende fyndige Ord: »*Klarhed* i Grunden og i det hele, den alt gjennemtrængende Klarhed, er vel nødvendig Maalet for alt, der er sig Liv og Aand bevidst; men just fordi den er Maalet og Kronen, *just derfor* kan den umulig tillige være Vandringsstaven paa Vejen eller Hjælmen, som smykker vort Hoved i Kampen. Aldrig har derfor Menneskeslægtens Fjende udruget en Løgn saa fordærvelig som den, at *Klarhed* skulde være *Lysets* og Haandgribelighed Sandhedens *Fødsels-Mærke;* thi intet under Solen frister saaledes de bedre og mest opvakte som *Skinnet* af *Fuldkommenhed*, og intet er dog heller vissere, end at de, som griber derefter, forfejler Maalet, som de derved ikke blot taber af Sigte, men vender sig fra.«

Som jævn Leveregel lader Loven sig udtrykke saaledes: »Far sagte, saa fremmes din Færd!« »Tro, og hast ikke!« og saa almengyldig er den, at den drager sine Spor hen over alle Verdens Stier og Veje. Lad os derfor være varøjede og lydhøre for dens Gang, og lad os se, hvorledes den gjør sig gjældende paa adskillige Omraader.

Hvem der har skrevet den ABC, der blev brugt ved min første Indøvelse i Læsekunsten, véd jeg ikke. Men det skjønner jeg nu, at dens Forfatter har været en »lovløs« Person, og at hans Værk burde have nydt samme Skæbne som den, der paa Viborg Landsting overgik Kristian den andens Love. Værket var nemlig indrettet saaledes, at først skulde jeg have alle »de store Bogstaver« til Livs og derefter alle »de smaa«. Naar jeg saa var bleven »klar« over alle de Tegn, der bruges til at danne Ord af, skulde jeg til at bruge dem alle sammen i Løbet af kort Tid. Følgen af dette Hastværk blev, at det hele løb rundt for mig, saa jeg var den sorteste Læselede nær.

Meningen, om der var nogen, har vel været god nok: at jeg hurtigst muligt skulde staa med Klarhedens Krone over mit lille Drengehovede i Henseende til den Kunst at læse. Men, som sagt, Arbejdets Frugt kunde let være bleven idelt Mørke. Jeg blev i hvert Fald narret for Arbejdets Glæde i mange Uger. Havde man derimod haft »*Hanebogen*« af *Julie Heins* eller *Niels Kristensens* »*Stave- og Læsebog*« at byde mig, *det* havde været noget andet. Her er der »Lovtroskab«. Da havde jeg f. Ex. bare faaet alle Selvlydene — 10 i Tallet — med smaa Tegn paa én Gang til at begynde med; dernæst havde jeg faaet et lille s, og saa kunde jeg have stavet: so, si, sø, sy, aas, os, es, is og øs. Fremdeles et lille t, der kunde hjælpe mig til: taa, to, te, ti, tø. Naar jeg endelig var kommen godt igjennem alle de smaa Bogstaver og stod med en lille Anelse om, hvad de kunde bruges til, havde jeg faaet at se vidunderlige Ting, som kan siges i Enstavelsesord, saa som: »vi maa ro ud i en sø og gaa op paa en ø og se at faa hø til en ko«. Og medens Vejen stadig var bleven gaaet med smaa faste Skridt i glad Forventning efter nye Syner, vilde jeg lidt efter lidt have naaet Maalet: Klarhed over, at alt, der kan siges, ogsaa kan skrives og læses.

»Regningen kan ikke lyve, sagde Drengen, han havde regnet ud, at han var ældre end sin Fader«. Dette Ordsprog er rimeligvis lavet af et Menneske, der ikke havde ret meget tilovers for Regnekunsten, og vist og sandt er det, at den har været drevet og tit endnu drives, saa den piner de stakkels Lærlinger, der skal tumle med den. Man vil naa alt for langt i kort Tid. Smaabørn gjennes til at tælle helt til 100 eller 1000, lærer alle Cifrene og deres Brug til langt op i Talrækken og er snart helt inde i magre Abstraktioner. De véd, inden de er 8 Aar gamle, at $171 + 88 = 259$, at $1717 \div 19 = 1698$, at $14 \times 13 = 182$, og at $\frac{4389}{33} = 133$; men Glæden ved at sysle med »levende« Tal — om jeg maa bruge et saadant Udtryk —

bliver dem kun sparsomt tilmaalt. Hvor vilde Børnene ikke finde Regnekunstens Vej ganske anderledes tiltalende, hvis de maatte begynde med nogle faa Tal, f. Ex. Tallene til 20, og en Tid lang bruge dem sammen med Virkelighedens kjendte Ting. Siden kunde da de mange Tal komme til. Og endelig kunde man lære dem at tumle med tænkte Størrelser. Det vilde aldeles afgjort lønne sig, om man lod Abstraktionens Højder være i Fred, til Børnene var naaede godt op i Barndomsaarene.

At fortælle Historie fængslende kræver Agtpaagivenhed overfor den nævnte Lov. Jeg tænker ikke her paa et Kneb som det at afbryde en Fortælling paa det mest spændende Sted med Løftet: »Resten kan I faa i Morgen,« skjønt jeg nok kan se, at en saadan Afbrydelse kan være overensstemmende med Loven. Men jeg mener, at den Historiefortæller er den bedste, som har mest Evne til at give Tilhørerne Indtrykket af det ufærdige, af det, der peger videre, af det, der maner til at tage Fortidens Traade op for at faa dem spundet længere. Den, der derimod giver Historien saaledes, at Tilhørerne er færdige med den, naar den er fortalt, han er en daarlig, en »lovløs« Fortæller. Meget nytter det vel for Resten ikke at tale om i al Almindelighed, hvorledes Historie bør fortælles. Men et brugbart Vink ligger der dòg vistnok i den Paastand, at har man under Syslen med et historisk Æmne mærket Fremskridtslængslernes Vingeslag i sit Sind, da har man nogen Forudsætning for at kunne fortælle Historie til Gavns. Paa en Tavle, opslaaet ved en amerikansk Vej, staar der at læse: »Hvem er det, Staden N. venter paa? Netop Dig!« Et lignende Spørgsmaal og Svar vil Tilhørerne finde i den velfortalte Historie.

Overfor Naturens Kræfter og Love er vi aldeles afgjort saaledes stillede, at der slet ikke kan være Tale om fuld Klarhed som det første eller det tidlige. Vi har maattet famle os frem til mere og mere gjennemtrængende

Forstaaelse ved Anelsens og Forventningens dæmrende Lys. Skridt for Skridt vandt vi frem til Højder, fra hvilke Opdagerøjet skimtede saa hin og saa denne Kraft. Bogstav for Bogstav, Stavelse for Stavelse, Ord for Ord lykkedes det os at tyde Kræfternes Love. Og Tomme for Tomme sneglede vi os frem ad Vejen til Kræfternes frugtbare Anvendelse. Men jo videre vi naaede, jo mere fik vi Indtrykket af, at det længste og bredeste Stykke var ukjendt endnu. Naturens Bog er af Gud skrevet paa en saadan Maade, at Loven om langsom, stykkevis Tilegnelse hævder sig selv, i det vi arbejder paa at gjøre os Jorden underdanig. Og det kan nok indses, at saaledes er det bedst. Hvis denne Bog laa aaben for selv et overfladisk Blik, ja saa havde Opdagelsens og Opfindelsernes Vej ikke snoet sig gjennem Verden med alle sine fejlslagne Haab og alle sine ødte Kræfter; men alle dens opdragende Sejre og al dens Jubel vilde da være blevet nægtet Menneskeslægten. I det hele og store havde den ikke faaet andet Udbytte af Naturen for sin Opdragelse end den, som Skoledrengen faar ud af Regnebogen, naar han stjæler sig til at kigge i Facitlisten. Lessings navnkundige Ord: »Hvis Gud i sin højre Haand holdt den soleklare Sandhed og i sin venstre Trangen til at søge Sandhed, og han bød mig vælge, da vilde jeg sige: »Den venstre, Herre! den højre er ikke for mig,«« disse Ord, siger jeg, har fuld Gyldighed, naar Talen er om de Sandheder, der gjælder Naturen.

Forstaaelsen af Menneskeverdenen har samme Vilkaar som Forstaaelsen af Naturens Verden. Ogsaa her maa vi fare sagte ved Anelsens, Forventningens, Haabets, Troens dæmrende Skjær. Fra gammel Tid af hedder det her til Lands om to, der elsker hinanden: De har skjænket hinanden deres Tro. Trolovede kaldes de. Forholdet mellem dem grundes selvfølgelig til Dels paa det, de kan se og sikkert vide om hinanden: hans Udseende og hendes Udseende, hans Evner og hendes Evner, hans Dannelsestrin og hendes Dannelsestrin, hans Stilling og hendes Formue o. s. v.; men hvis de ikke har Tro og Haab til hinanden langt ud over, hvad de véd om hinanden, ja vi kan føje til mange Gange: stik imod deres Viden om hinanden, da bygges der nok paa gyngende Grund. Vi tør godt sige rent ud, at kun i samme Mon, som vi i Forhold til hverandre gaar den gode Tros og det lyse Haabs Vej, faar vi Gavn og Glæde af hverandre og kommer vi til Klarhed over hverandre. Naturligvis undgaar den, som vandrer ved Mistænksomhedens indbildt klare Lys adskillige Skuffelser; men han gaar til Gjengjæld glip af Menneskelivets Rigdom. Ikke for intet har der lydt en Forjættelse om, at de sagtmodige skal arve Jorden. Det er dem, der færdes sagte blandt deres Medmennesker med Tro paa langt mere godt, end de klart kan se hos dem, og som kan unde det gode Tid til stille Væxt, det er dem, der bliver de store Arvtagere til sidst.

Naar Talen er om Grundvilkaarene for Menneskelivet, vilde det være unaturligt at se bort fra det religiøse, Gudsforholdet. Dér mere end andensteds gjælder det, at Klarheden umulig kan være Staven, der støtter vor Haand paa Vejen, eller Hjælmen, der pryder vort Hoved i Kampen. At dette fastholdes, er en Nødvendighed for en Tid som vor, da der — efter Digterens Ord — »raabes med Klarhed som med Rejer paa Gaden«. Overalt, hvor en løs Kritik faar en snæver og lidet dybtgaaende Oplysning sat i Højsædet som den formentlig fuldkomneste Klarhed, vi kan naa, dér tilsidesættes store Livsværdier som gamle Fordomme, og dér spærres i Grunden Fremskridtets Vej. Hvor mange har ikke bragt »Tæring« ind i deres aandelige Liv ved utaalmodigt at vrage Tro og Haab for en indbildt Tankens Klarhed! Derfor er det vel værd at mærke sig de mange Træk i det religiøse Livs Historie, som godtgjør, at dette ikke skal have Klarheden til Udgangspunkt, men tværtimod til Endemaal. Jeg gaar tilbage til

Begyndelsen. At læse den gamle Skrift om Træerne i Edens Have er som at se ind i et Par dybe Øjne. der lyser af Gudfrygtighedens Hemmeligheder. Hvilken underlig vis Tale, den om Havens tre Slags Træer! Der var Livets Træ midt i Haven, der var en Mængde af Træer, som var gode at æde af, ligesom de var skjønne at se til, og der var Kundskabens Træ, som Adam og hans Hustru ikke maatte røre. Her har vi hele Menneskelivets Historie i nogle faa Linjer. Det Træ, der staar paa Hæderspladsen, Havens Centrum, og som bærer det store Navn *Livets* Træ, er et ypperligt Billede af den Sandhed, som vel ingen vil nægte, at vort aandelige Livs Opholdelse, Væxt og Lykke i Grunden altid er knyttet til noget enkelt og enfoldigt, det, der kaldes »det ene fornødne«, det barnlige Tillidsforhold til Gud. De mange andre Træer, som Adam og Eva maatte nyde Frugten af, udtrykker paa deres Side lige saa godt alt det meget her nede, som i god Forstand kan krydre Livet uden, strængt taget, at være nødvendigt for dets Opholdelse. Og Kundskabens Træ, som sikkert i sin Tid skulde have ydet Menneskene Næring, men først, naar de havde en lang Udvikling at se tilbage paa, afbilder den Klarhed, der aldrig er til Livets Gavn, undtagen naar den kroner et Levnedsløb, der har været levet efter Loven: »Saligt er det at tro uden at se.« Slangen fik vore første Forældre til at synde mod Troen, i det han skildrede den for dem som en aflægs Fordom. For tidligt søgte de da Klarheden, og som umoden Frugt bekom den dem ilde. Da Grundloven var brudt, bar Jorden Torne og Tidsler; thi kun med Loven kan Landet bygges. — Gaar vi fra Tidernes Morgen til det store Vendepunkt i Slægtens Liv: Frelserens Komme, ser vi strax, at Loven om den stille Væxt og den sent indtrædende Klarhed fremdeles staar ved Magt. Den gjælder for Jesus Kristus selv. Han, til hvem al Magten i Himlen og paa Jorden skulde gives som Sejrskransen efter Kampen, fødes som et lidet hjælpeløst Barn, der foreløbig hverken kan støtte eller staa; der gaar for ham — som for andre Børn — rum Tid, inden han har en eneste klar Forestilling, og da han er langt oppe i Drengeaarene, hører vi om ham, at han voxer i Visdom og Naade for Gud og Mennesker, som han voxer i Alder. Som trediveaarig Mand mødes han med Fristelsen til at bryde Loven; den onde vil have ham til at foregribe den jævne Udviklings Gang og naa Maalet i et Spring. Jesus slaar Fristeren af Marken, tager Kampen op, lever sit Liv i barnlig Tro til sin Fader, tager med Bøn og Tak hver fornøden Gave af hans Haand, har saa liden Klarhed lige for ved Dødens Port endog, at han ikke véd, om han kan slippe for at gaa igjennem den eller ej, lægger saa alt i den alraadendes Haand, gaar tillidsfuldt ind i det store Mørke og sent, men sødt svinger han sig op i Paaskemorgenrøden: Dæmringsskjæret, der indleder den klare Dag. — Selvfølgelig slipper ingen i sit Forhold til Frelseren for den Lov, han selv levede under. Der tales undertiden om, at det var ingen Sag at blive Kristen, hvis Frelseren vandrede om her nede som i sit Kjøds Dage. En stor Misforstaaelse! Historien om hans samtidige viser det modsatte. Hans himmelske Herlighed blev ikke baaret saaledes til Skue som Helgenbilleders Glorie. For det ydre Øje var han Lægprædikanten fra Nazareth, vel nok et mærkeligt Menneske, men dog kun et Menneske at se til. Bare én eneste Vej førte ind til hans Guddomsglans, Troens Vej, som er lang at vandre. Det maa vi forstaa, ellers føres vi vild af saadanne Oplysninger som den, at hans nærmeste Slægt og Disciple, som daglig fulgte ham, har ondt ved at bøje Knæ for ham som den enbaarne. Hans hele Skikkelse kræver Tro. De store Øjeblikke i hans Liv, naar det er, som om alle Skyer gjennembrydes af Himmelglansen, kan støtte Troen paa ham, men gjøre den overflødig kan de ikke. I Sammenhæng hermed maa det fremdrages, at *han efter sin Opstandelse aldrig viser sig for sine Fjender*. Kun de troende og den Thomas, der sørgede over sin Vantro, fik hans Opstandelses-Skikkelse at se. Havde han gaaet ind blandt sine Fjender, vilde Synet af ham sagtens have lamslaaet dem med Rædsel eller have virket en Trodsighedens Forstening hos dem. Men lamslaa eller forstene vil han ikke; han vil *tros* paa. Saaledes ogsaa den Dag i Dag. Nu er han tagen bort fra vore Øjne. Hans Magt og Herlighed er nu klædt i det Ord, han efterlod sig, og kun ad Troens Vej naar vi ind til ham. Naar der er dem, der sætter Kraft paa at vise, at »Troens Ord« ikke er Herrens eget Mundsord, er der andre, som længes efter at faa videnskabelig godtgjort, at det stammer fra Herren selv. Overfor de første bør vi, mener jeg, nøjes med at vise, at deres Arbejde er frugtesløst, da der er Vidnesbyrd nok imod dem til, at det aldrig kan lykkes dem at godtgjøre, at Trosordet bare er Menneskeværk. Og overfor de sidste skal det siges, at selv om Videnskaben, hvad den ikke kan, aldeles uimodsigeligt kunde vidne, at Daabspagtens Ord stammer fra Jesus selv, saa kunde den dog ikke forvisse nogen om, at han er Guds enbaarne Søn, i hvis Navn der er Frelse. Det kan være godt at lægge Mærke til Grundtvigs myndige Tale om denne Sag paa det første skandinaviske Kirkemøde 1857: »Om det virkelig er sandt, hvad vi læser i de fire Evangelier og i Apostlernes Gjerninger om *Ordet*, som blev Kjød og boede iblandt os med den enbaarnes Herlighed, fuld af Naade og Sandhed, eller med rene og tydelige Ord, at Gud-Faders enbaarne Søn blev et Menneske som én af os, kun uden Synd, for at frelse det fortabte, og at han, Vorherre *Jesus Kristus*, ved sine Apostler stiftede et nyt *Tros-Samfund*, der blev kjendeligt fra alle andre ved sin levende, faste og urokkelige *Tros-Bekjendelse* og var besjælet af den Aand, som udgaar fra vor himmelske Fader og gjør levende, gjør alle ægte Kristne til Guds Børn og opelsker dem til nye, fuldvoxne Mennesker, der er i denne Verden, ligesom *Jesus Kristus* var, og skal i al Evighed dele hans Herlighed: herom har jo de lærde tvistet, lige siden den lærde Farisæer *Saulus* blev vidunderlig omvendt til Apostelen *Pavlus* og tvistedes med de lærde i *Athenen*, og derom vil sikkert de lærde, baade i Kjøbenhavn og Kristiania, baade i Lund og Upsala, saa vel som andensteds, blive ved at tvistes til Verdens Ende; men det er dog i Grunden slet intet *lærd* Spørgsmaal, som de boglærde eller skriftkloge kan eller skal afgjøre; thi det er aabenbart et *Livs-Spørgsmaal* for de læge, saa vel som for de lærde, for hvert Menneske, som kommer til Verden og faar det glædelige Budskab, det mageløse Evangelium at høre; og det er tillige et Spørgsmaal, som umulig kan afgjøres af al Verdens Lærdom og Skriftklogskab, men kun af *deres Livserfaring*, som fæster Tro til Evangeliet og faar da her og hisset at fornemme, om det holder Stik eller ikke. At det nu er ligesaadan med min, saa meget miskjendte og lastede Grundsætning, at det er med *Ordet til os* af Herrens egen Mund, ved den hellige Daab og den hellige Nadver, at den kristne Tro paa Evangeliet *lever* og *dør*, den sande Kristi Kirke staar og falder, saa at til dette Herrens levende Ord til os skal alle de, som vil være Kristne, henvises og henledes, for at de kan høre Guds Søns Røst og leve, saa dette mit Vidnesbyrd er heller ikke noget *lærd* Spørgsmaal, men et *Livs-Spørgsmaal*, som ikke al Verdens Lærdom, men kun de troendes og hele den kristne Menigheds Livs-Erfaring kan afgjøre: det er, hvad jeg kalder at stille min bekjendte Grundsætning i sit rette Lys, og det er, hvad jeg en hel Menneske-Alder har stræbt at lægge mine Tilhørere paa Hjærte og med Pennen stadig henpeget til for mine Læsere.« Saa vidt Grundtvig. Naar han siger, at de lærde ikke skal afgjøre, om de fire Evangelier farer med Sandhed eller ej, er der al Grund til at lægge Øren til i vore Dage. Den Kamp, der for Øjeblikket staar om Evangeliernes Paalidelighed, kan Kristne fristes til at lægge alt for megen Vægt paa. Vi maa vistnok ikke finde os roligt i, at Evangeliets Fornægtere kommer til at staa med Skinnet af uomtvistelig Sandhed paa deres Side; men langt mindre maa vi glemme, at Videnskaben aldrig i det væsentlige kan afgjøre, om Evangelierne farer med Sandhed eller Løgn; thi ogsaa her er Livserfaringen den rette Prøvesten. Det er vel ikke for intet, at Gud har maget det saaledes, at Skriftens Ægthed og Paalidelighed alle Dage bliver et aabent Spørgsmaal fra Videnskabens Stade.

Nu har jeg faaet sagt i alt Fald det meste af det, jeg havde tænkt at føre frem ved denne Lejlighed. Men af praktiske Grunde vil jeg nødig slutte, inden jeg har gjentaget det alt sammen i Korthed.

I Guds Styrerplan for *denne* Tilværelse opdager vi, at han har anlagt Menneskelivet saaledes, at *dets Trivsel er betinget af en jævn Udvikling ud fra smaa Begyndelser*. To Mennesker, bare to Mennesker, det er Udgangspunktet for Menneskebørnenes Vrimmel. To Mennesker, bare to Mennesker, det er Spiren til hele det udvalgte Folk. En liden Flok, »svag og bly og bange nok«, den er det Frø, som hele Kirken voxer op af, Sennepskornet, der bliver til det vældige Træ. Saa langmodig er Gud, at han giver Regn og frugtbare Tider gjennnem Tusender af Aar og først kræver at se moden Frugt ved »Verdens Ende, som er Høsten«. Vi har noget at lære af dette, baade i Henseende til vor egen Udvikling og til andre Menneskers: Taalmodighed og Haab.

Trosevnen er af langt rigere Livsværdi end den kritiske Klarhed; den er Betingelsen for de store Udviklingssejre. Alle de Sværd, som Uffe mønstrede kritisk, før han skulde gaa i Kampen paa Ejderholmen, brast som skørt Glas; men Skræp, som han tog i Tro til den gamle

Vermunds Ord, blev ikke underkastet anden Prøve end Livets egen: Kampens Prøve, og det holdt. Deri ligger der ogsaa en Lære.

Alt i alt! det var slet ikke saa ilde, hvad der stod paa den gamle Forskrift:

Menneske! betænk dit Livs Vilkaar!

»I det mørkeste Afrika.

Af *Henry M. Stanley.*«

Da Stanley i 1872 kom hjem fra Afrika efter at have bragt Livingstone den Hjælp, han saa haardt trængte til, stempledes han som en simpel Bedrager, der selv havde skrevet de Breve, han udgav for Livingstones, saa han maatte til offentlig at værge sin Ære. Det er kjendt, hvor grundigt Munden da blev lukket paa hans Fjender.

Nu da han atter (i 1887—89) vovede sit Liv paa et lignende men langt vanskeligere Tog for at bringe Emin Pascha Hjælp, fik hans Fjender atter Mæle. Der blev ikke levnet ham Spor af Ære. Der var intet saa lavt, han kunde jo beskyldes derfor, lige til, at han kun var rejst til Afrika som en simpel Røver for at bemægtige sig Emins store Elfenbensskat, altsaa egentlig var en hvid Tippu-Tib. Desværre synes det, at han i Emin og Casati langt fra har fundet saa ædle Personer som sin gamle hedengangne Ven, David Livingstone, hvilket jo ogsaa vilde have været en aldeles enestaaende Lykke.

Som Svar paa de talrige Angreb og Ærekrænkelser foreligger nu Stanleys Rejseskildring »I det mørkeste Afrika« i 10 Sprog, og han giver deri saa klar og fyldig Besked, at man bliver i Stand til at danne sig en ret vel grundet Mening om Manden og hans Arbejde. Noget, som straks slaar en ved Læsningen af dette Værk, er den religiøse Alvor, som der kommer til Orde. Af Livingstone modtog Stanley en saa stærk aandelig Paavirkning, at han maa nævnes som dennes aandelige Søn, men først i hans sidste Værk mærkes det, at der er sket et aandeligt Gjennembrud hos ham. Man leder forgjæves i hans tidligere Værker efter Udbrud som disse:

»Nødt til i den mørkeste Time ydmygt at tilstaa, at jeg foruden Guds Hjælp var hjælpeløs, gjorde jeg midt i de store Skoves Ensomhed det Løfte, at jeg lige overfor Menneskene vilde bekjende hans Hjælp. En Tavshed som Dødens laa omkring mig, det var Midnat, jeg var svækket ved Sygdom, bøjet af Anstrængelse, og jeg pintes af Uro for mine hvide og sorte Ledsagere, hvis fremtidige Skjæbne var mig en Gaade. I denne legemlige og aandelige Nød bønfaldt jeg Gud om at give mig mine Folk igjen. Ni Timer senere jublede vi i overvættes Glæde, thi for vort Syn udfoldede sig Purpurflaget med Halvmaanen og under dets vajende Folder den længe savnede Bagtrop.«

... »Vi nærmede os de Strøg, hvor vort Ideal af en Guvernør sagdes at være belejret. Alt det, vi havde hørt af de indfødte, som vore Spejdere havde fanget, forberedte os paa fortvivlede Træfninger med Folkehobe, om hvis Tal eller Beskaffenhed ingen formaaede at give os noget klart Begreb. ... Dersom han (Paschaen) med sine 4000 Soldater trængte til Hjælp, hvad kunde vi saa med 173? Natten før havde jeg læst Moses' Opmuntringstale til Josva, og enten det var en Virkning af disse kraftige Ord, eller det var en Stemme, det ved jeg ikke, men det forekom mig, at jeg hørte nogen sige: »Vær frimodig og vær stærk ... Og Herren, han, som gaar for dit Ansigt, skal være med dig; han skal ikke slippe dig og ikke forlade dig; frygt ikke og ræddes ikke!« Da Mazamboni Dagen derpaa befalede sine Folk at angribe og ødelægge os, fandtes der ikke én Kryster i vor Lejr, medens jeg Aftenen før havde udraabt i Bitterhed, idet jeg saa fire af mine Mænd flygte for en indfødt: »Og dette er de Uslinger, med hvem vi skal naa Paschaen!««

Et andet Sted skriver han: »Naar jeg i Aanden lader de mange stygge Episoder gaa forbi mit Syn . . . føler jeg mig endmere ude af Stand til at tilskrive vor Frelse anden Aarsag end et naadigt Forsyn, der bevarede os til Fremme for sine uransagelige Planer.«

Stanley er af en tysk Forfatter bleven kaldt Afrikas Bismark, og det kan der være noget rigtigt i, men naar man saa fra anden Side gjør ham til en Blodmand, der særlig udmærker sig ved Foragt for de indfødtes Liv, da er man paa Vildspor. Allerede i »Gjennem det mørke Fastland« mærkes det tydeligt, at han i de vilde ser Mennesker af samme Oprindelse som han selv og med samme menneskelige Følelser, og han giver talrige Eksempler paa en Taalmodighed, der var en Livingstone værdig, en Taalmodighed, som hans Anklagere hurtigt vilde fornægte, naar de kom til at indtage hans Plads overfor de vilde. Ogsaa i dette Stykke er Stanley bleven sig selv lig. Man læse blot følgende i hans sidste Værk:

»Man kan ikke vente, at Afrikas indfødte skal begribe, at der er Velsignelse i Civilisationen, naar man tillader, at de bliver undertrykte og behandlede, som om de ikke fortjente samme Behandling som ethvert andet menneskeligt Væsen, og naar de bliver vilkaarlig plyndrede og gjorte til Slaver af en tøjlesløs Soldaterhob. Vanen til at betragte de indfødte som intet bedre end hedenske *Abid* eller Slaver skriver sig fra Ibrahim Paschas Tid og maa blive fuldstændig udryddet, førend noget som helst Lys af Civilisationen kan ses udenfor de militære Stationer. Naar hvert Korn, hver Høne, Ged, Faar eller Ko, der behøves til Tropperne, bliver betalt med rede Penge eller sammes

Ækvivalent i Livsfornødenheder, da vil Civilisationen blive uimodstaaelig i sin Indflydelse; da kan ogsaa Evangeliet blive indført, men uden upartisk Retfærdighed er ingen af Delene mulig, og sikkerlig aldrig, naar de indledes og ledsages af Plyndring, som jeg frygter for har været en altfor almindelig Skik i Sudan. — De, som har noget tilovers for en stræng Retfærdighed, maa finde Trøst i den Tanke, at indtil Civilisationen i sin sande og virkelige Skikkelse bliver indført i Ækvatorialprovinsen, saa skal de indfødte allerede nu nyde nogen Fred og Hvile.«

I sin Bedømmelse af Emin søger Stanley med Held at vise stræng Retfærdighed; han sparer ikke paa anerkjendende Ord, om han end er langt fra at være en blind kritikløs Beundrer af ham, og det er en kjendt Sag, at Sandheden er ilde hørt. Han priser Emin som en udmærket Administrator, der elskede de indfødte, var retfærdig, menneskekjærlig, ærlig og barmhjærtig. »Man kan ikke ønske sig noget bedre og højere Bevis paa den Anseelse, i hvilken han stod hos sine Tropper, end at hans Liv blev frelst ved det Ry, han havde vundet for Retfærdighed og Mildhed.« »Hver Time, han kunde spare af Søvnen, »anvendtes til nyttige Øjemed, skikkede til at fremme Oplysning, udvikle Menneskelighed og befordre Civilisation.«

Sine hvide Ledsagere yder Stanley den største Anerkjendelse. Han skriver f. Eks.: »Det er med usigelig Fryd, jeg anerkjender mine Venner, Stairs, Jephson, Nelson og Parke's uskatterlige Tjenester, fire Mænd, hvis Offervillighed for sine forskjellige Pligter var saa fuldkommen, som Menneskenaturen er i Stand til.« For de ulykkelige ved Bagtroppen, der ved Ulydighed mod hans Instrukser voldte deres egen Fordærv, har han undskyldende, ja til Dels endog rosende Ord, medens han dog paa samme Tid stiller deres Fejlgreb i et klart Lys og erklærer, at deres Handlemaade er ufattelig.

Stanleys Hovedopgave var at undsætte Emin, og hvad der ikke kunde forenes dermed, maatte sættes til Side. Det var ikke nogen videnskabelig Expedition, han drog ud paa; han skulde blot se at naa frem til Emin hurtigst muligt. Følgelig kan der ikke med Rette kræves store videnskabelige Resultater af hans Rejse. Kampen med de fjendtlige vilde og den vældige Skov samt Nødvendigheden af at bringe Emin hurtig Hjælp lod ham ikke megen Ro til videnskabelige Iagttagelser, men han er en hurtig, skarp og sikker Iagttager, og man finder derfor langt mere videnskabeligt Stof i hans Rejseskildring, end nogen med Rette kunde vente. Særlig faar man god Besked om Afrikas mærkværdige Dværgfolk, Folkene i Ruwenzoriegnen, de politiske Forhold i Afrikas Indre o. s. v., og som bekjendt har Rejsen været rig paa geografiske Opdagelser.

Men hvad der mere end noget andet tager ens Interesse fangen under Læsningen af »I det mørkeste Afrika«, er Skildringen af selve Rejsen med dens utallige Besværligheder, som man undrer sig over blev overvundne. Som man lærer Stanley at kjende der: modig og uforskrækket, med Jærnvilje arbejdende sig frem mod Maalet og en sjælden Evne til at opretholde Lydighed og Orden, selv under de vanskeligste Forhold, men tillige i høj Grad menneskelig med Hjærte for sine Ledsageres Lidelser, de sortes ikke mindre end Evropæernes — kan han ikke andet end afvinde en Beundring, ja vække Begejstring. — Og saa at se ham selv begejstret for Menneskelighedens Sag i Afrika! Der er saa faa, der begejstres i vore Dage. Han prædiker formelig Korstog mod Elfenbensjagten, Slavehandelen og Slavejagten, og han prædiker med Kraft og Forstand.

Efter at have givet en gribende Skildring af Arabernes Røverier skriver han: »Det er mere end sandsynligt, at dersom man forbød Indførsel af Krudt til Afrika, vilde der blive en almindelig og hurtig Udvandring af alle Arabere fra det indre til Kysten, thi de indfødte Høvdinger vilde være umaadelig stærkere end hvilken som helst Styrke af Arabere, bevæbnede med Spyd. . . .

»Der er kun et eneste Middel mod denne Ødelæggelse i det store af Afrikas Indfødte, og det er en højtidelig Forening mellem England, Tyskland, Frankrig, Portugal, Syd- og Østafrika og Kongostaten mod Indførsel af Krudt til nogen som helst Del af Fastlandet, undtagen til Brug for deres egne Agenter, Soldater og Betjente, eller en Beslaglæggelse af hver Elfenbenstand, som udføres, da der ikke er et eneste Stykke nu til Dags, som er erhvervet paa lovlig Maade. Hver Tand, hvert Stykke, hver Smule, der er i en arabisk Handelsmands Besiddelse, er bleven dyppet og farvet i Blod. Hvert Pund har kostet en Mands, en Kvindes eller et Barns Liv, for hvert femte Pund er en Hytte bleven nedbrændt, for hvert Par er en hel Landsby bleven ødelagt, hver Snes er vunden for en Pris af et helt Distrikt med Befolkning, Landsbyer og Plantager« . . .

Særlig Interesse har Stanleys Bog ved den Samling gamle Kort (fra 500 Aar før Kristus og fremover) den bringer fra det kongelige Bibliothek i Kairo.

Dette faar være nok. Alle bør læse om ikke eje »I det mørkeste Afrika«. Afrikas Morgengry synes at være nær, om det ikke allerede er inde, og faa eller ingen har bidraget saa meget dertil som *Henry M. Stanley.*

S. N. Mouritsen.

Fra Bogmarkedet.

Af *Holger Begtrup.*

Julen nærmer sig, og med en vis Uro tænker Anmelderen paa det Arbejde, den lægger paa ham. Paa denne Aarstid fyldes jo Markedet med en stadig voxende Bogdynge, der kræver at blive expederet. — Først maa dog Lageret af overgæmte Varer rømmes for at give Plads for de ny, og idet jeg hermed gaar til dette Arbejde, beder jeg udtrykkelig bemærket, at det er en daarlig Egenskab — ikke ved *Bøgerne* men ved *Anmelderen* —, der har voldet, at de først nu bliver omtalte i »*Danskeren*«. — Dette gaar til Gengæld ud over ham selv, thi det er meget vanskeligt at skrive noget om Bøger, der *enten* forlængst er bleven læste af alle, *eller* som allerede har faaet Tid til at glemmes af de faa, som maatte have læst dem.

Til den første Klasse hører bl. a.:

Kong Midas, Skuespil i fire Akter af **Gunnar Heiberg.** (Schubothes Forlag, 1890). Kong Midas var som bekendt en gammel frygisk Konge, der kunde gøre alt til Guld, hvad han rørte ved; men denne Egenskab havde nær taget Livet af ham, for selv Mad og Drikke blev til Guld i Munden paa ham. I Heibergs Skuespil optræder der en Redaktør og Folkehøvding under Navnet Ramseth, som har den Egenskab at gøre alt det, han rører ved, til store, gyldne, moralske Spørgsmaal, saa selv de uskyldigste Fornøjelser og naturlige Nydelser bliver aldeles usmagelige efter hans Behandling. Meningen er, at hans Moraliseren just ikke er det *ægte* Guld, og hele Stykket stiler paa at gennemhegle Norges »*store Lægprædikant*«, *Bjørnstjerne Bjørnson,* der allevegne »kommer stikkende med sit *Sandhedskrav*« og netop den Gang havde gjort »sin store *Sædelighedsturné*«.«

Mange retskafne Folk har forarget sig over Heibergs Stykke, og dets Opførelse paa Nordens forskællige Theatre vakte overalt en livlig Meningskamp og Pennefejde. Bjørnstjerne Bjørnson selv hører dog næppe til de forargede. Han har tidligere selv bragt sig selv paa Brædderne, rigtignok paa en mere elskværdig Maade, i »Geografi og Kærlighed«, hvis Hovedrolle hans Søn sidste Vinter spillede med Faderens Maske i København; og han har ikke fundet noget at indvende imod, at hans gode Ven *Alex. Kielland* i *St. Hansfest* paa det kendeligste har fremstillet og hudflettet Præsten *Lars Oftedal.* — En ganske anden Sag er det, om slige »Virkelighedsbilleder« under poetisk Forklædning i sig selv er fuldt tilstedelige, naar man indfletter stygge Træk, som kommer til at kaste Skygge paa Kunstnerens »Model«. Men Heiberg er i al Fald ikke den første moderne Digter, som har gjort sig skyldig i saadant, og hans Skuespil hævder sig ved Siden deraf paa en vis Maade ved sit Forsvar for den friske Naturlighed, som altid fortjæner en Talsmand, naar Moralens Røst længe har tordnet. Skade kun, at Naturlighed og Sædelighed skal regnes for Fjender. Alvor og Gammen kan ikke længer altid sammen hos vore Digtere.

Klytæmnestra. Drama i fem Handlinger af **P. A. Rosenberg** (K. Schønbergs Forlag, 1889) blev ogsaa opført sidste Vinter, paa Dagmartheatret. Det er et agtværdigt Forsøg, efter fremmed Forbillede, paa at genoplive den græske Tragedie paa Nutidens Skueplads. Stykket vandt imidlertid intet Bifald. I »Kong Midas« laa Æmnet Dagens Spørgsmaal *vel nær*, i Klytæmnestra laa det for *fjærnt.* Kunde Læsningen af det give Folk Mod til at give sig i Lag med de virkelige gamle græske Tragedier, som foreligger i ret gode danske Oversættelser, vilde Forfatterens Møje dog ikke være ganske spildt.

Strømskavl, Fortælling af **Kristian Gløersen** — første Del (C. A. Reitzels Forlag, 1889) — er trods Titelen en meget retskaffen Bog, hvis Handling foregaar i den ikke længer ubekendte norske Vestfjordsby. Da Bogen kun er förste Del af et större Arbejde, maa den endelige Dom opsættes, indtil Fortsættelsen kommer. Det vilde være godt for Forfatteren, om *anden* Del kom, inden Læserne har faaet Tid til at glæmme *förste*.

I Tusmørke, Fortællinger af **Fanny Suensson** (Schubothes Forlag, 1890) er endnu mere retskafne. Forfatterinden indrømmer, at vi ikke længer lever i den romantiske Tidsalder, men Tonen i de smaa Fortællinger vidner om, at hun ikke helt har kunnet rive sig løs fra den svundne Romantik. Dog vasker hun sine Hænder og kaster Skylden paa de handlende Personer. Se den sidste lille pæne Fortælling om »Idioten«, der trods sit eventyrlige Indhold skal være en nøgen Virkelighedsskildring.

Korte Veje, Scener og Smaahistorier af **Peter Nansen** (Schubothes Forlag, 1890), er i Modsætning til foran nævnte Bog en meget *moderne* Samling af galante Eventyr. Vi Landboere vil maaske let lade os støde af Københavnerens flotte Elegance; men det gaar med disse Historier som med saa mange smukke Modeherrer, at der i Grunden stikker et meget skikkeligt Menneske i de fine Klæder. Men »dybt« er Indholdet just ikke. — I den Henseende er der mere at hente i

Herman Bang: *Under Aaget.* Noveller. (Schubothes Forlag, 1890). — Forf. begynder med en lang og varm Tilegnelse til *Jonas Lie*, hvem han hilser som Mester. De to Digtere har øjensynlig det tilfælles, at se med Forstaaelse paa Livet i de smaa og daglige Forhold, men Herman Bangs Opfattelse er mere sygelig og aparte end Jonas Lies. Dog gaar det fremad med den unge Digters aandelige Sundhed. Hans Udvikling minder deri noget om Ingemanns og H. C. Andersens, der begge i deres tidlige Ungdom har lavet mange højst usunde Poesier, inden den gode danske Natur brød igennem. Ogsaa Herman Bang har en dansk Natur i sig, som forhaabenlig med Tiden vil faa Held til at tage hans mærkelige Ævner i sin Tjæneste.

»Under Aaget« indeholder, foruden Tilegnelsen paa 19 Sider, tre Fortællinger: *En dejlig Dag*, *Irene Holm* og *Frøken Caja*. De er en Slags Mellemformer mellem Forfatterens »*Excentriske Noveller*« og »*Stille Existenser*« og handler om dagligdags Liv paa Tilværelsens Udkanter.

Inden jeg slutter disse Linjer, maa jeg endnu nævne af nysudkomne Bøger: **Schandorph**: *Fra Udlandet og fra Hjemmet* (C. A. Reitzels Forlag) og **Amalie Skram**: *S. G. Myre* (Schubothes Forlag), som jeg haaber at kunne give en nærmere Omtale i næste Hefte af »Danskeren«.

Den 18. November 1890.

Til og om en Skibskaptein.[1])

I.

Som Skibskaptein og Forlovet.

(April 1866.)

Velkommen, Dagens Minde!
i Vaardagsmaaned prud,
da af den gamle Stamme
et Skud paany sprang ud.
Det Skud vi hilse gjærne,
det er Kapteinen vor,
som fylder just paa Dagen
de *sex og tyve* Aar!

---

[1]) *Martin Bentsen*, yngre Broder til den ogsaa i Danmark kjendte Storthingsmand, nu Postmester, *Halvor Bentsen*.

Alt aarle han paa Voven
i Kaagg og Skjække[1]) stod,
til paa Atlanterhavet
blev prøvt hans Ungdomsmod,
saa kjæmped han med Ære
i mangen Bølgedyst,
fuld værdig Høvding-Navnet
vi hilse ham med Lyst.

Og mens fra Gut han vokste
til Høvdingkaaret op,
paa Kjæmpeveje kolde
henover Bølgetop,
han blev i varme Egne
dog fremmed ej derfor:
som Bejler, Ven og Broder
han hjærtefavnet staar.

Gud signe da Kapteinen
hver Dag og saa hvert Aar,
og *hende,* som trolovet
her ved hans Side staar!
et Hus for dem snart bygget
paa *Klippegrunden* staa,
hvor lyse Alfer lege
som Sangens Toner gaa!

Naar Stormens Døn vi høre
og mørke Skyer gaa,
det hviskes i vort Øre,
naar ham vi tænke paa:
hvordan end Strøm sig vender
med Stormene om Stavn,
han er i gode Hænder,
ja i Guds-Lykkens Favn!

Til Bryllupet.

(April 1867.)

Velkommen Dag i Vaaren
med Myrtekrands om Haar

---

[1]) Smaa Farkoster i Kragerø-Egnen.

paa Husets unge Datter,
hvor Brudehjærtet slaar!
velkommen Dag i Vaaren
til den Sø-Høvidsmand,
som hende frit har kaaret
blandt Blomsterne paa Strand!

Til ham er Bruden viet,
hun dele vil hans Kaar,
om hun paa Snekken følger,
om hun tilbage staar;
dog det han stille hvidsker:
du véd det, Sømandsbrud!
tit har vi Dage haarde
i Storm og Regn og Slud.

Ja, svarer Havets Vætte,
hvor Storme gale højt,
hvor Toug og Takkel knage
i vilde Bølgers Sprøjt,
hvor skjules tit hver Stjærne
i Mulmet under Gny,
der Lodd for jer er kastet,
Brudgom og Brud saa bly!

Til Lykke dog i Vaaren,
trods hvert et Stormens Døn!
— saa synger Lykkesfuglen,
som daler ned i Løn —
til Lykke, du, som Haanden
har til den Sømand rakt!
jeg ogsaa med vil synge
til eders Ægtepagt.

Jeg véd, hvor Magter milde
udrette hvert et Vink,
jeg véd, hvor Magter vilde
maa flygte for et Blink,
jeg véd, hvor Liv har Kilde
og Kræfter har sit Væld,
jeg véd, hvor Lys med Styrke
brat splitter Mørkets Tjæld!

Der Lykken er beskaaret
den Høvding rigt som faa;
den Egn med *Klippegrunden*
ham favne vil og maa;
I har til Ven den Bedste
hvor Kjærligheden bor,
staar midt i Havets Fraade
paa Lykkens Fastlandsjord.

III.

Udgangen her.

(1876.)

To Aar fra nu at,
Langfredag var det,
vesterude
sig Bølger vælted,
græsgrønt, skumhvidt
med Hvirvler vilde.
Der paa »Alice«,
paa Agterdækket
stod ædlest Høvding,
den høje, slanke;
graaned i Skyen
som Skudens Grander
Shetlands Klipper
i Uvejrs-Kampen.

Saa vild en Bølge
med Brus og Bragen
da slog i Vælde
med højest Hævning
om Agterdækket.
— *Ej mer* da stod der
den stille Stærke,
den Mandskabs-Yndling
med Troens Eje.
Tyst var Farvellet
fra Havets Fraade.
— Men Alfer hvide
i Savnet hvidsked:

I gode Hænder,
i. Lykkes-Havnen!
det gyldned Taaren
hos Troens Kvinde.

IV.

Opstandelses-Haabet.

(1885?)

I Vorherres Menighed
Død skal ej sin Sejer love;
selv med »Støv«, som sænkes ned,
her i Grav og hist i Vove,
skal engang *Guds-Under* ske,
det er »*Kjøds-Opstandelse*«.

Jesus Krist, som klar og gild
selv stod op i Morgenrøde,
Livets Sejer dele vil
saa med alle sine Døde.
Evig blomstrer Livet da
under lydt Haleluja!

H. Brun.

Hr. Ludvig¹) og Daledronningen.

(Norsk Kjæmpevise fra 1860.)

»*Fjeldmelodien*«, den vene Viv,
hun fristed i Fjeldet saa længe sit Liv;
men Lykken hun vender sig ofte om.

Hun sukked: jeg før var en Dronning i Dal,
nu lister jeg mig om i Kveldstunden sval;
men Lykken hun vender sig ofte om.

---

¹) Naturligvis *Ludvig Lindeman*, hvis „Fjeldmelodier“ vist ogsaa kjendes i Danmark.

Og taler med mig nu en Mø eller Viv,
det er som en Helg i et useligt Liv.
Men Lykken hun vender sig ofte om.

Hr. Ludvig tog Syvmilstøvlerne saa:
Luk op! Bergevæggen den bankte han paa,
for Lykken hun vender sig ofte om.

Og hør, du Bergekonge, hvad jeg siger Dig,
den vene Daledronning beholder du ej!
for Lykken hun vender sig ofte om.

For Bergekongen ringte Hr. Ludvig saa,
at bedre knap »Bøherreds Klokker« end gaa;
for Lykken hun vender sig ofte om.

Hr. Ludvig den Dronning fremleder i Gaard,
hun var vel værd at klædes i Sobel og Maar;
og Lykken hun vender sig ofte om.

Det mindes i Dal, hvad Hr. Ludvig han kvad:
det var en ædel Dronning, bag Bergevæggen sad;
for Lykken hun vender sig ofte om.

Nu rygtes det vidt over Dal, over Strand,
det rygtes i alle tre Nørreleds Land;
for Lykken hun vender sig ofte om.

Og alle vene Møer og Fruer i Sal
saa mildelig de hilse den Dronning fra Dal;
for Lykken hun vender sig ofte om.

Og derom kurrer »Duen paa Lilliekvist«,
imorgen drager Fruen til Kirke forvist;
for Lykken hun vender sig ofte om.

H. Brun.

Bognyt

af *Ludvig Schrøder.*

1. Bidrag til den nyeste Historie.

Af de forskellige Livs-Erindringer, der i den senere Tid har set Lyset, har ikke mange vakt den Opmærksomhed som den Bog, **Vilhelm Birkedal** har begyndt at udgive paa Schønbergs Forlag under Titelen: »*Personlige Oplevelser i et langt Liv*«. Det er ikke sit Levned, Birkedal fortæller, om man end i Bogen kan finde Oplysninger om hans indre Udvikling, om hans Livs Gerning og om den Maade, hvorpaa han er kommen til at faa Indflydelse paa vor kirkelige Udvikling (f. Eks. ved Dannelsen af Frimenigheden i Ryslinge). Han har meget mere valgt en tilbagetrukken Stilling, idet han vilde løse den Opgave, han vel med god Grund kunde finde, han skyldte Efterslægten at tage op, at göre Rede for, hvordan de danske Stormænd, han i sit lange Liv var kommen i Forhold til, havde vist sig for hans Øje. Der er jo mellem dem en hel Række af vore betydeligste Politikere, Andræ, Fenger, Hall, Knuth og Monrad, der er imellem dem mange fremragende Theologer og Præster, F. Hammerich og Martensen, V. Bloch, Fr. Bojsen og P. A. Fenger, der er mere eller mindre betydelige Digtere og Forfattere, Oehlenschläger og H. P. Holst, K. F. Allen, Fr. Barfod, P. O. Brøndsted og M. Hammerich. Og her har jeg endda kun nævnt Personer, der træder i Forgrunden i Bogens første Del. Man kan vente at møde Mynster og Grundtvig og vel adskillige andre i den anden Del. Bogen bærer Præg af Forfatterens ejendommelig livlige Personlighed og har Ærinde i en langt videre Kreds end Historikernes, for hvem saadanne Meddelelser altid er særligt kærkomne. — Dette samme gælder den Dagbog i Brevform, som den forhenværende Sognepræst i Ullerup i Sundeved, **N. L. Feilberg**, har offentliggjort først i Tidsskriftet »Museum« og siden i Særtryk under Titelen: »*En Præstegaard i Sundeved under Krigen 1864*«. Det første Brev er fra 9. December 1863; men det tager kun et Blad; den betydeligste Række begynder 16. Februar 1864 og gaar til 30. Juli samme Aar og tager 126 Sider. Det er en god dansk Mands Liv mellem Fjender og under nöje Samkvem med höjere preussiske Officerer, som vi faar et levende Indtryk af ved at læse denne Bog, og der er sikkert Træk i den, som ogsaa de, der til Gavns vil oplyse Krigen i 1864, vil vide at benytte. — **C. E. Bardenfleths** ufuldendte »*Livserindringer*«, der er udkomne med hans Portræt hos C. A. Reitzel, har stor Betydning, dels ved de Bidrag, Bogen indeholder til Belysning af Frederik den Syvendes Personlighed, dels ved Meddelelsen om, hvad der gik forud for Marts-Ministeriets Dannelse. Der er ikke mange, som har kendt Kong Frederik bedre end hans jævnaldrende Ungdomsven, og vel ingen, der har haft mere Indflydelse paa ham i de første Dage af hans Regering. — **Eduard Løventhals** lille Skrift »*Efter 16 Aar i Indien*« (Schønbergs Forlag), er ikke blot et Indlæg i Spörgsmaalet om den danske Hedningemission, der ventelig vil give Anledning til en Del Strid, hvori nærværende Anmelder ikke ønsker at blive indblandet. Men det er tillige et Bidrag, som jeg i höj Grad paaskönner, til at lære den Udvikling at kende, der foregaar mellem de dannede Hinduer under Mødet med den evropæiske Kultur. I denne Retning bringer Skriftet vist nok ikke andet, end hvad flere end jeg har hørt af Løventhals Mund; men det kan baade minde dem, der har hørt ham, og hjælpe andre Læsere til at se, at den Stund nærmer sig med stærke Skridt, da Hinduerne vil staa over for det afgörende Valg mellem Kristendom og Fritænkeri. — **Ernst Triers** »*Femogtyve Års Skolevirksomhed i Vallekilde*«, første Afsnit, er »trykt for Venner«, men kan dog købes i August Bangs Boghandel i Kjøbenhavn. Naar *Karl Jörgensens* Afhandling i Höjskolebladet om Rödding Höjskoles Historie kaster Lys over Folkehöjskolens første tyve Aars Historie, saa aabner Triers Bog et Indblik i de Stemninger og Forholde, hvorunder man tog fat efter Krigen i 1864. Ikke mindre end over disse to Afhandlinger skal jeg udtale min Glæde over, at Forstander **A. Svendsen** har udgivet en lille, men indholdsrig Bog om *Tune Landboskoles* Virksomhed i 20 Aar. (I Kommission hos August Bang).

2. Andre Bøger af historisk Indhold.

Til Oplysning om *Jødernes Historie* har den nyere Tid set flere Bøger komme for Dagen, som her skal nævnes. Lic. theol. **A. C. Poulsen** har under Titelen: *Fra Kampen om Mosebøgerne* paa den Gyldendalske Boghandels Forlag udgivet en Bog, der foruden en Indledning af ham selv omfatter en Fremstilling og Kritik af Wellhausens Lære af en schweitsisk Præst Rudolf Finsler og en Forelæsning om det jødiske Skriftstudiums Begyndelse af Professor Ryssel. — Stiftsprovst **Fr. Helveg** har nys paa Schønbergs Forlag udgivet anden Halvdel af sit med offentlig Understøttelse trykte Værk om »*Israels Aandsliv i Hjemfærdstiden*«, hvori han blandt andet har givet udførlige Bidrag til at belyse »*Apokryferne*« (Tobiæ Bog, Judits Bog, Salomons Visdom, Siraks Söns Bog, Baruks Bog, Manasse Bog, Makkabæernes Bøger, Henoks Bog m. fl.). — Paa Schubothes Forlag er udkommen en dansk Oversættelse af **M. Kayserlings** korte Fremstilling af *Jødernes Historie fra Bibelens Afslutning til Nutiden*, forøget med et Tillæg om Jødernes Forhold i det danske Monarki af *M. A. Levy*. Det er en nyttig Bog med gode — om end korte — Oplysninger om de Forfølgelser, Jøderne har væset udsatte for, og om deres boglige Virksomhed.

De, der vil læse *Grækernes og Romernes Historie* i Kildeskrifterne, kan glæde sig ved, at der er begyndt at udkomme en ny Oversættelse af *Herodot* ved F. Falkenstjerne og en ny Oversættelse af *Polybios* ved Hovgaard. Det er »Selskabet til historiske Kildeskrifters Oversættelse«, som har begyndt et nyt Afsnit af sin Virksomhed med at udgive et Hefte af hvert af disse Skrifter tilligemed et Hefte af »*Skibbykrøniken*« i A. Heises Oversættelse. Selskabet, der nu selv er Forlægger, har faaet en Bestyrelse bestaaende af Professorerne ved Kjøbenhavns Universitet *Kr. Erslev* og *M. Cl. Gertz*, Rektor *H. H. Lefolii*, Höjskoleforstander *J. Nörregaard* og den, som skriver disse Linjer. Og at det er for at lægge et virkeligt Arbejde ind i denne Virksomhed, at de to Professorer er traadt til, giver det foreliggende Hefte af Polybios Vidnesbyrd om, idet *Kr. Erslev* baade har givet sit Bidrag til Indledningen ved at göre opmærksom paa, hvad der maa paaagtes »for at kunne værdsætte Polybs Troværdighed som historisk Kilde«, og samtidig har stillet i Udsigt, at der ved de vigtigere Punkter i Anmærkninger blandt andet vil blive gjort Rede for, »hvad andre Kilder fortæller om de Begivenheder, Polyb omhandler«, og hvor vidt dette fortjæner Tiltro; »ved Værkets Slutning vil der maaske være Lejlighed til i en samlet Oversigt at fremstille det almindelige Resultat, der kan uddrages af de enkelte Bemærkninger«. Lige som det kan ventes, at Selskabet i sin ny Skikkelse vil vinde Indgang i ny Kredse, saaledes tør det vel haabes, at dets gamle Venner vil hilse det med Glæde, at det bedre end för kan vejlede til en ret Brug af Kildeskrifterne.

Frederik Nielsens »*Dagbogsblade fra Italien*« stammer fra en Rejse til den apenninske Halvø, som Forfatteren har gjort i Forsommeren. Bogen svarer for saa vidt ikke til de Forventninger, Titelen kan fremkalde, som det kun er faa Meddelelser, man finder om det *nuværende* Italien. Det er en vakker Samling *historiske Studier*, der er samlede i det lille Hefte paa 90 Sider, som hører til de paa Schønbergs Forlag udkommende »Smaaskrifter til Oplysning for Kristne«, der nu snart udgör 5 Bind.

3. Ny Udgaver af værdifulde Bøger.

Siden Boghandler *P. G. Philipsen* tilkøbte sig Forlaget af *Oehlenschlägers* Skrifter, har han ladet en hel Del af dem udkomme i en Folkeudgave, hvad der forhaabentlig har bidraget og fremdeles vil bidrage til, at vor store Digters Hovedværker bliver saa kendte, som de fortjæner. — Det priselige Spor, som saaledes er traadt, har en anden Boghandler fulgt. *C. A. Reitzel*, der havde en hel Række af vore betydeligste Forfatteres Skrifter paa sit Forlag, har nemlig nu begyndt en »*Folkeudgave af danske Forfattere*«, der vil hjælpe til, at en stor Del gode Bøger vil blive tilbudte til billig Pris. Der er sikkert ikke faa Sköler, hvori Folkeudgaven af en Bog af Oehlenschläger er bleven benyttet ved Dansk-Undervisningen, og det er muligt Erfaringen heraf, der har bragt Reitzel til at sætte sig i Forbindelse med »Dansklærerforeningen«, som i 1890 bestaar af følgende Medlemmer: S. Bauditz, R. Bay, O. Borchsenius, F. Christensen, F. Claudi, V. Dahlerup, C. Dorph, H. Gad, A. G. Ø. Hauch, N. Hjort, G. Hornemann, Alfr. Ipsen, L. Jacobsen, O. Jespersen, P. Kistrup, G. A. Kofod, H. Larsen, H. Michelsen, Kr. Nyrop, Joh. Ottosen, H. V. Rasmussen, P. A. Rosenberg, O. G. T. Ruschke, F. Rönning, K. A. Schneekloth, O. Siesbye, E. Slomann, A. Sörensen, P. K. Thorsen, H. Trier, L. Trier. S. L. Tuxen og K. P. I. Wiese. Medlemmer af denne Forening besørger delvist Udgivelsen og forsyner, hvor dette er Tilfældet, Bøgerne med oplysende Indledninger, hvori der saa gærne er indflettet Levnedsskildringer af Forfatterne, og Anmærkninger, der *kan* lette Bøgernes Benyttelse i Skolerne, og som *vil* göre dem mere skikkede til at være Folkelæsning. *Chr. Dorph* har besørget: Holbergs »Det lykkelige Skibbrud«, *Axel Sørensen:* Fru Gyllembourg-Ehrensvärds »Ekstremerne«, *F. Christensen*: Heibergs »Recencenten og Dyret«, *Verner Dahlerup:* Christian Winthers »Hjortens Flugt«, og *Gerh. Hornemann:* Blichers »Brudstykker af en Landsbydegns Dagbog«. H. C. Andersens: »Billedbog uden Billleder og Gudfaders Billedbog« samt »Lykke-Per« har ingen oplysende Anmærkninger, som vel heller ikke behøves. Oplysningerne i de andre Bøger har gennemgaaende megen Værdi. Naar man ser denne Række Bøger af klassiske Forfattere falbudne for Kr. 2.50, da kan det ventes, at mange vil nytte denne Lejlighed til at forsyne sig med et Udvalg af den danske Literatur og derved opmuntre Boghandleren til at gaa videre ad denne Vej.

Bestyrelsen for det grundtvigske Salmefond (M. Cold, Fr. Nielsen, Skat Rördam og P. Schjörring) vil inden Jul have forelagt Læseverdenen **N. F. S. Grundtvigs** »*Sangværk til den danske Kirke og Kirke-Skole*« i fjerde Udgave. Det vil udgöre 5 Hefter paa omtrent 12 Ark og koste Kr. 4.50 (i Kommission hos Karl Schønberg). Det er jo de to første Dele af Grundtvigs Salmer og aandelige Sange, der paa denne Maade paa ny tilbydes Læseverdenen i en smuk og billig Udgave.

Endelig skal Opmærksomheden henledes paa en lille Bog, der nu er udkommen (hos Lybecker og Meyer) i »femtende Oplag« med den af Ministeriet paabudte ny Retskrivning. Det er den af **P. A. Fenger** i sin Tid besørgede saakaldte »Pave-Katekismus« eller Luthers lille Katekismus med Reformatorens Billede og det berömte Vers:

Hør mig, du Pav', jeg være vil
Din Pestilens, mens jeg er til;
Naar jeg er død, skal du forgaa,
Det siger Luther, vaer derpaa!

Den lille Bog indeholder jo foruden Börnelærdommens fem Parter bl. a. en Del Salmer som: »Frygt, mit Barn, den sande Gud!« »Nat, Søvn og Slum og Seng far vel«, »Dagen nu sin Afsked tager«, »Vor Disk og Dug er alt bered«, »Hav Tak, o Gud, vor Skabermand«, »Et Barn er født i Bethlehem«, »I Døden Jesus blunded« og »Gud Helligaand! i Tro os lær«.

4. Underholdende Bøger.

I *Ernst Bojesens Kunstforlag* udkommer i denne Tid »*Oldemoders Fortælling om Nordens Guder ved S. Tvermose Thyregod,* illustreret af *L. M. Moe*«. Naar et Værk udkommer i et Kunstforlag, maa det først og fremmest være Billederne, der tildrager sig ens Opmærksomhed, og den norske Maler Moes Tegninger fortjæner det ogsaa, at man ser paa dem den ene Gang efter den anden. Det er en saare betegnende Modsætning, han stadig véd at faa frem imellem Aser og Jætter. Og efter de Tegninger, der alt er kommen frem, tør jeg anbefale Værket, der vil komme i 6 Hefter à 85 Øre. Om Teksten skal jeg ikke fremsætte nogen Mening. Det er en saare vanskelig Opgave at samle alle de mythiske Fortællinger, der jo er af höjst forskellig Værdi, i én Fremstilling. Kendere af Oldkvadene og af Gylfelegen vilde vel hellere set Brudstykker af disse gengivne som Tekst til Billederne. Men dette lod sig af praktiske Grunde næppe göre.

Paa Cammermeyers Forlag i Kristiania udkommer **Nordahl Rolfsens** *Illustreret Tidende for Börn* med et koloreret Billede af Werenskjold paa Omslaget og med et righoldigt Indhold, baade af Tekst og Illustrationer. Man kan her finde historiske Stykker som »*Kampene ved Lier, Matrand og Skotterud 1814*« af Premierlöjtnant K. I. Nandrup og »*Billeder fra Paris' Belejring*« af G. Gran; i dette meddeles blandt andet, hvordan den berømte Statue

»Venus fra Milo« først kom til Paris, og hvordan den blev gemt hen under Krigsurolighederne; Skildringen er ledsaget af et godt Billede af Kunstværket. Til de historiske Stykker kan ogsaa regnes: »*Flugt fra preussisk Fangenskab i 1864*« af en dansk Frivillig, der da kun var 18 Aar gammel, og hvis Fader var Præst tæt ved Dybbøl. Blandt de danske Bidrag kan videre fremhæves et Stykke af Missionær Eduard Løventhal: »*Fra Hinduernes Land*«. Mathematikeren *Elling Holst*, der forleden Aar udgav en meget fornöjelig Börnebog, har skreven Teksten til et Billede, der kaldes »Sygebesøg«, og gjort Rede for, *hvordan man bygger et Dukketeater*. Af Forfatternavne, der ellers er kendte i Danmark, skal foruden Udgiverens og hans stadige Medarbejder Sofus Tromholdts Navn endnu nævnes *Wenche Sivle*, der har skreven en Fortælling: Lille Ida.

Om Varemarkedet.

Af *Chr. Faber.*

Den lyse Horizont, der gennemgaaende hvilede over Forretningsverdenen for knap en Måned siden, varede kun kort; allerede i Begyndelsen af November trak et heftigt Uvejr op på Fondsbørserne i London og Newyork, der i nogle Dage — da et af Evropas største Bankfirmaer måtte standse — så ret truende ud. Sølvet faldt endel i Pris, og Rubelkursen trykkedes efterhånden 20 Points; men allerede nu synes det værste Stød overstået, Londons Banker har heldigvis fået endel Guld skrabet sammen, og de mest ansete Bankhuse i England og New York er trådte hjælpende til overfor det nødlidende Bankfirma i

London. — Penge noget rigeligere. Diskontoen høj endnu, men dog noget lavere end den har været.

Vare- og Produktmarkedet, med deres *selvstændige Banker* på Hovedpladserne, har endnu ej været synderlig berørt af Spektaklerne på Fondsmarkedet, hvilket beviser, at Stillingen her ligger meget sundt. — *Kaffe.* Til Rio og Santos vedvarer de enorme Tilførsler fra Indlandet. Markedet derfor flovet af og Priserne cirka 4 à 5 Øre lavere end for en Måned siden. Pr. Marts—Maj noteres Kaffe på Spillebørserne yderlig lavere, men da Beholdningerne i de konsumerende Lande er overordentlig små, er det tvivlsomt, hvorvidt vi senere hen legitimt kommer synderlig ned med Priserne. Den kommende Høst 1891 tegner til at blive den største, man nogensinde har kendt, og anslås allerede til ca. 10 Millioner Sække. Hvis denne Spådom slår til, vil 1891—92 bringe billige Kaffepriser for Konsumenterne. — *Sukker.* De synlige Forråd tager til, Konsumen forsyner sig sparsomt, hvorfor Priserne er flovet af og noteres 88 pCt. Rendement fr. o. B. Hamborg 12 à 12¼ Mark. — *Ris* uforandret, japanesiske Varer meget knappe og så dyre, at de nu foreløbig så godt som er gået ud af Konsumen. — *Kartoffelmel* stiger uafbrudt. — *Sago* fast.

Frugter. Amerikanske *Æbler* bliver meget dyre iår. — *Korender* stigende. — *Blommer* gik kun en kort Tid ned i Prisen, så svingede Fløjen atter, og Noteringerne er nu højere, end de har været i mange År. Artiklen synes at ligge meget gunstig. — *Valenzia-Rosiner* er stegne endel i den sidste Tid, og går vist højere endnu. — *Sultana-Rosiner* meget knappe og så kostbare, at de iår ej når vort hjemlige Konsum.

Kryderier gennemgående flov.

Frømarkedet. *Rajgræs* i Skotland noget lavere, men meget fast og ikke så lidt højere end vore hjemlige Noteringer. — *Rødt Frø* rolig, men prisholdende. *Hvidt og gult Alsike* i stigende Retning.

Amerikansk Kød er der iår brugt betydeligt af her i Landet. Priserne er stigende. Endnu er det måske for tidlig at udtale sig om de forskellige Mærker, der er komne frem på vort hjemlige Marked.

Dansk Svinefedt knapt og stigende. Beholdningerne på vore hjemlige Slagterier vedvarende meget små.

Taffel-Svinefedt fra Amerika i Spande på 50 Pd. slår godt an, der bruges allerede ikke ubetydeligt heraf her i Landet. Prisen er jo — i Forhold til danske Varer — enorm billig.

Kornmarkedet vedvarende meget fast, Stillingen synes at ligge sundt, og der er ikke Udsigt til lavere Priser, snarere det modsatte. Under Børskraket krængede Priserne i et Moment, men det var kun af kort Varighed, så var Skuden atter på ret Køl igen.

Sølv endel flovere.

Rubelkursen har fået Smæk under sidste Krak, og er sunken fra 261 Mark til ca. 240. Pari Kurs på 100 Rubler er 300 Mark.

Foderstoffer med Undtagelse af Klid, som har været stærk efterspurgt til stigende Priser, sluttede i det hele taget med dalende Tendens for alle Sorter. — *Hvedeklid* er atter stegen ca. 5 pCt. og har nu nået en Højde, som ingen turde påregne, og til Trods for, at Efterspørgslen i Virkeligheden har været meget mindre end den plejer for Årstiden. — *Rapskager* udbydes fremdeles fra alle Kanter til reducerede Priser, hvilket dog især gælder for franske Kager, som udbydes til Priser, man ikke har kendt i mange År. — *Palmekager* noteres 1 à 2 Mark lavere. — *Hampefrøkager* og *Solsikkekager* stille, Priserne noget variable, eftersom Kursen noteres, og der er fragtsøgende Skibe.

Smørmarkedet. Markedet i sidste Uge af Oktbr. Måned sluttede temmelig roligt med 5 Kr. højere Notering; den højeste Sats gik op til 110 Kr. pr. 100 Pd. I November Måned er Markedet gået jævnt tilbage, den 13. blev Noteringen uforandret til Trods for, at Ordrerne fra England indløb meget sparsomt, og at meget forblev usolgt. Den 20. kunde Noteringen imidlertid ikke opretholdes mere, men blev kun sat 5 Kr. ned, hvilket uden al Tvivl var et stort Fejlgreb. Noteringen skulde have været sat 10 Kr. ned den 13., vi vilde da have kunnet gå bedre Tider i Møde, hvilket der ikke er Udsigt til nu. Der siges, at Noteringsudvalget holder Priserne oppe for at demonstrere mod de høje Overpriser, der af enkelte Firmaer betales til Landmænd og Mejerier; men hvis dette er Tilfældet, er det højst urigtigt, da det foruden at skade en Mængde Købmænd, der handler i god Tro til, at Noteringsudvalget sætter Noteringen i Sympati med de engelske Markeder, tillige skader selve Noteringssystemet i Englændernes Øjne, og derigjennem ødelægger disses Lyst til at give frit-om-Bord Ordre.

Æg meget knappe og Prisen stigende; men denne er nu så høj, at man ikke tør vente væsentlig højere Noteringer. Som Følge af Mac-Kinley-Loven, hvorefter Indførselstolden i Amerika er 19 Øre pr. Snes Æg, har et større Exportfirma påbegyndt Indførsel af kanadiske Æg til England, som utvivlsomt vil øve sin Indflydelse på Prisen for danske Æg.

Baring Brothers i London. Allerede i nogen Tid har der løbet urolige Rygter om, at ansète Bankhuse i Englands Hovedstad har haft Vanskelighed ved at overstå Londons Fondsbørs sidste Afregningsdag, og at særlig et stort og anset Bankhus i London, der har været Meddeltager og Underskriver af sidste Års større og største internationale Ny-Emissioner og Konverteringer, og hvis Rekurser ansås som mere end uendelige, måtte henvende sig til Venner, for ved disses Hjælp at klare Situationen. Efterhånden blev Rygterne mere og mere vilde, og ved Forespørgsler herfra til England fik man det Svar, at for Tiden talte man i London ilde både om »Bank of England«, om Rotschild, om Baring Brothers og mange andre, men at Rygterne alle vare grundløse og tåbelige; dog — hvad der end blev meddelt fra England, Rygterne blev ved at holde sig, og mærkelig nok kun en enkelt bekendt Bankdirektør stod klar og turde nævne Navnet Baring Brothers som det Firma, der var i Forlegenhed, hvorimod alle andre Bankfolk og Pengemænd i Kjøbenhavn stod i Uvished om Navnet. Som en Høne værner om sine Kyllinger, således rugede Londons indviede Børsmænd over Hemmeligheden, og i det skjulte arbejdedes der i England paa at forebygge Katastrofen; Masser af Penge blev opkøbt til Englands Bank for at sætte den i Stand til at opfylde alle mulige og umulige Krav. Imedens man i England arbejdede i det stille, stod man ængstelig og afventende over hele Verden.

Wienerbladet »Neue Presse« skrev i Lørdags otte Dage i siñ Børsberetning: »Londons Børs holder på sin uhyggelige Hemmelighed, som ingen endnu vover at sige højt. Vi ser Krampetrækningerne, vi mærker, at Organismen er i Ulave, vi hører de svirrende Rygter om Firmaer, der antages byggede på Granit og nu synes at vakle, vi iagttager, hvorledes Bankhuset Rotschild opbyder al sin Kraft for at kvæle Krisen i Fødselen, for at bringe Hjælp og afværge, at en Forlegenhed vokser til Ruin. Rotschilderne har skaffet Guld, de har gjort de største Anstrengelser for at holde »de synkende« oppe. De har stillet sig i Breschen, og har i denne Situation vist sig som virkelige Storkøbmænd.«

Så i Søndags Morges blev Hemmeligheden åbenbaret, rentud blev der sagt, at det var Londons største Bankfirma, Baring Brothers, der havde haft Vanskeligheder, og som var bleven tvungen til at søge Hjælp. I Fredags havde Barings sammenkaldt sine vigtigste Kreditorer, Repræsentanter for flere ledende Banker og store Finansmænd var tilstede, og her enedes man om at støtte Huset. Som et koldt Lyn slog Meddelelsen om Baring Brothers' Vanskeligheder ned, i al Almindelighed havde ingen vovet at tænke sig Muligheden heraf. Firmaets storartede Engagement i sydamerikanske Statspapirer havde hidført Katastrofen, og skønt Barings er lovet fuld Assistance, ængster man sig dog på Londons Pengemarked for Afviklingen ved denne Måneds Slutning. Baring Brothers likviderer deres Forretning, og hvad en sådan Likvidation vil sige, vil føles mer eller mindre i den kommercielle Del af den civiliserede Verden. Baring Brothers har Forbindelser over hele Verden, dets Vexelforpligtelser angives til ca. 270 Millioner Kroner, og at få dette Beløb ud af Verden — eller over på andre Hænder — bliver slet ingen let Sag. Firmaets nominelle Overskud anslås til 70 Mill. Kroner; dets Rigdomme er naturligvis reduceret betydelig ved, at Formuen er rendt fast i sydamerikanke for Tiden næsten usælgelige Papirer. Garantien, der er tegnet i London til Fordel for Barings, andrager nu 14 Millioner Pund Sterling eller 252 Millioner Kroner. Såvel i Buenos Ayres som i Uruguai hersker stærk Bevægelse, begrundet på Baring Brothers Likvidation. Guldagioen er stegen, og sydamerikanske Papirer falder stærkt.

I Berlin imødeser man med stor Ængstelse Vanskelighederne på det engelske Pengemarked, og med ikke mindre Ængstelse ser Tyskerne, at det er deres nærmeste Rivaler — Franskmændene — der må forstrække Englands Bank med Guld; men med endnu større Skræk hører man i Berlin Lyden af det franske Udenrigsministeriums Organ

»Temps«' Sejerstoner over, at i Frankrigs Bank er opkøbt og henligger *2500 Millioner i Guld*, og — ikke uden Grund — over, at Frankrig føler sig sejerssikker i den ødelæggende økonomiske Krig, der snart har været ført i tyve År. Millitarismens Levetid i Evropa synes næppe at have Udsigt til at fortsættes i mange År.

Jay Gould i Amerika. (Tildels efter »Børstidende«). Hvem er Jay Gould? Verdens rigeste Mand! Amerikanerne kalder ham — med fuld Berettigelse — »den lille Djævel«, og det synes også, som om alle dæmoniske Magter er samlet i denne Person. I New York som i London er man i Pengeforlegenhed, flere Banker er trådt til for at assistere de større Forretningsfolk, og — som sædvanlig — Jay Gould opererer, og skraber endnu flere Kapitaler til sig. Jay Gould er en lille mager Mand; i sin Barndom var han ustyrlig, Forældrene kunde ikke magte ham, og han stod derfor allerede i 12 Års Alderen ude i Verden, blottet for alt, hvad der hedder Penge. Jay Gould led ligefrem Nød, han gik i Skole om Dagen, og om Aftenen kæmpede han for Føden hos en Grovsmed. Allerede i 18 Års Alderen var Gould Ågerkarl, og udsugede alle, hvem han kom i Forretningsforbindelse med. Senere blev han Garver, tog en Kompagnon; men da Forretningen gik godt, smed han en skøn Dag med Vold og Magt og med Assistance af en lille Trup Lejesvende, Kompagnonen og hans trofaste på Porten, og tvang ham til at sælge sig sin Part for så godt som ingenting. Ved Eriebanen tjente han sine første Millioner. Gould kom ind i Eriebanens Bestyrelse, udspredte løgnagtige Rygter om dette Foretagende, hvorved han bragte Banens Aktier i Miskredit, disse faldt og ganske hemmelig opkøbte han Aktierne til en lav Kurs, og man mener, at han ved denne Operation tjente 10 Millioner Dollars. Senere kom natur ligvis Eriebanens Aktier i bedre Kurs, Gould solgte suksessivt og til gode Priser, hvad Aktier han havde, og alle Pengene, han fik ind herfor, indsatte han i New Yorker-Banker. I en flov Finansperiode forlangte Gould alle sine Penge, c. 20 Millioner Dollars, på engang udbetalt. Bankerne måtte ty til overordentlige Forholdsregler: opsagde Lån, solgte Aktier, søgte at gøre Penge o. fr. — det hele fremkaldte Panik med nedadgående Kurser, som Gould benyttede til atter at erhverve sig Aktierne. Goulds hele Liv har været dæmonisk eventyrligt. For Exempel anlagde Amerikanerne engang en Konkurrencebane til Eriebanen, og berøvede denne derved dens Eneret. Gould bestak en Dommer, og denne gav G. Ret. Gould udrustede så et et helt Tog fuldt af bevæbnede Folk, satte Vognene ind på Konkurrencelinien og kørte i fuld Fart mod et ventende Jernbanetog. Begge Lokomotiver knustes, en Mængde Mennesker dræbtes og kvæstedes, men Gould lod Skinnerne oprive og satte sluttelig sin Vilje igennem.

I Præsident Grants Regeringstid ansloges hans Formue allerede til omtrent 200 Millioner Dollars; han var en mægtig og »anset« Mand, der selskabelig kom sammen med Præsidenten. Grant var egenlig en taus Mand, men desuagtet lykkedes det dog for Gould en Aften at få ud af ham den Hemmelighed, at de amerikanske Papirpenge snart vilde blive indløste med Guld. Gould anstillede sig da, som havde han fået grundig Mistro til de amerikanske Seddelpenge; han fik alle »*sine Venner*« til at sælge heraf på Levering, opkøbte i al Hemmelighed Slutsedlerne, og da det endelig viste sig, at Sedlerne var gode som selve Guldet, havde han ruineret hele sin Bekendtskabskreds; mange af dem fallerede, flere tog sig af Dage; men Gould var endnu mere mægtig, rig og anset end nogensinde før. I disse Dage, og under den seneste Panik, er det atter Gould, der tumler sig, og som har bragt Skræk på New

York Børsen; nu som forhen er hans Vej betegnet med Selvmord og Fallitter; men Gould er stadigvæk rigere og rigere, mægtigere og mægtigere i »*denne Verden*«.

Odense, den 24. November 1890.

Fra Finland.

Af *L. Schrøder.*

For nogle Aar siden var jeg til Stede i en Kreds af Mænd og Kvinder fra Nordens tre Kongeriger og fra det Naboland i Øst, der er knyttet saa nöje til os, *dels* derved, at det har faaet Kristentroen fra Sverig og endnu har den lutherske kirkelige Oplysning til fælles med vore nordiske Folkekirker, hvad der som bekendt begynder at blive en Sjældenhed i Reformatorens eget Fædreland, *dels* derved, at det særligt ved Digtere som Runeberg og Topelius har ydet sit store Bidrag til at göre det nordiske Aandsliv rigt. Ved hin Sammenkomst blev der talt om det danske Sønderjylland og om den Trængsel, Folkelighed og Modersmaal der maatte lide, og man hørte med Deltagelse derpaa. Men da jeg i Sommer mødte en af dem fra *Finland,* jeg ved hin Lejlighed havde gjort Bekendtskab med, saa lød det første Ord efter Hilsenen omtrent som saa: »Nu forstaar jeg først, hvad jeg den Gang hørte om Sønderjylland.«

Der har været og er i Finland en alvorlig Bekymring for, at der kan komme svære Tider baade for den finske og for den svenske Folkelighed indenfor Landets Grænser. Finland er siden 1809 et »konstitutionelt Storfyrstendömme«, men forenet med det russiske Zarrige. Det har sin egen Rigsdag (»Landdagen«) med fire Stænder, som Sverig havde sin til 1866, og Kejser-Storfyrsten styrer Landet ved et Senat, hvis Formand, Generalguvernøren, er hans Stedfortræder i Landet; i Petersborg er en »Komité for finske Sager« under Ministerstatssekretæren, som er Kejserens nærmeste Raadgiver for Finland. Forholdet mellem Finland og Rusland maa siges i en Aarrække at have været lykkeligt. Men i den sidste Tid har der været forskellige Vanskeligheder. Det synes, som den russiske Presse vil forsøge at vække Misnöje hos Regeringen med den Forfatning, Finland har, og som hjælper dets Folk til at leve sit eget Liv.

Russiske Bladskrivere søger at forhindre, at den af Finlands Landdag vedtagne og af Kejser-Storfyrsten stadfæstede *nye Straffelov* træder i Kraft fra Nytaar. Der kan i russiske Blade fremkomme Ytringer om, at der i Finland skal være en skarp *Modsætning imellem »Overklassen« og »Underklassen«*, og at det kun er hin, der er imod Landets fuldstændige Sammensmeltning med Rusland. Overfor Paastande af denne Art staar de finske Blade sammen; al anden Uenighed imellem dem ophører, naar Spörgsmaalet er om at bevare deres Lands nuværende Stilling.

Det har vakt stor Glæde, at Professor *Danielson* i en paa Svensk, paa Finsk og paa Russisk udgiven Bog om »*Finlands Forening med det russiske Rige*« med stor Dygtighed har gendrevet en russisk »Videnskabsmands« Fremstilling af, hvordan de to Lande fik samme Fyrste. Den finske og den svenske Udgave blev reven bort paa nogle faa Dage, og Forfatteren har ogsaa paa andre Maader faaet Beviser paa, at man i höj Grad paaskönner hans Arbejde.

Den stærke *Folkehöjskole-Bevægelse*, som er opstaaet i Finland, bliver heller ikke uberørt af den herskende Gæring. Den Savo-Karelske Afdeling af Studenterne i Helsingfors har ikke kunnet faa Tilladelse til at afholde et Lotteri til Fordel for sit Folkehøjskolefond, og Folkeoplysningsselskabets Andragende om at faa Lov til over hele Landet at indsamle Penge til Oprettelse af Folkehöjskoler har mødt Afslag. Men det er rimeligt nok, at det ikke vil skade Sagen, at den faar nogen Modgang at kæmpe med.

N. F. S. Grundtvigs Breve fra England til Dronning Karoline Amalie.

1843.

Ved *F. L. Grundtvig.*

Der maa jo selvfølgelig have været en særlig Anledning til, at Dronning Karoline Amalie i Foraaret 1843 tilbød N. F. S. Grundtvig en Rejse til England. Det er rimeligt, at G. i Samtaler med Dronningen kan have sagt, at han nok kunde have Lyst til paa nært Hold at se den kirkelige Bevægelse derovre, og maaske faa Lejlighed til at give et Ord med i Laget. Med sin Ven Gunni Busck havde han som i Spøg talt om »en Rejse til Oxford«.[1]) Han blev imidlertid, som han skriver til Ingemann, »overrasket af et Brev fra Dronningen med Tilbud om en saadan Rejse paa hendes Bekostning«. Dette Brev fik han den 3dje Maj,[2]) og den 10de Maj var han indbudt til at møde paa Sorgenfri for at gjøre nærmere Aftale med Dronningen. 9de Maj tilskrev han hende, og udtalte sin Glæde over »den Engelske Rejse«. Han mente ikke at kunne rejse før efter Pinse, men han vilde dog se at komme afsted i Juni Maaned, »den sidste Time, man endnu tør vente at finde dem, man søger, enten i London eller Oxford«. »Mit inderlige Ønske er nu kun — skriver han —, at Rejsen maatte blive lidt kjendeligere frugtbar end mine Forrige, saa D. M. kunde have den Glæde at see, De virkelig gjorde en god Gjerning ved at skjænke mig saa stor og uventet en Glæde, og, hvad der for mine Øjne var, Lejligheden til den mest indgribende Virksomhed, i videnskabelig saavelsom kirkelig Henseende! Jo mindre der imidlertid blev Tegn til, at D. M.s Godhed herved udrettede mere end at vise sig for mig i al sin Ynde, desmere vilde det vistnok paaligge mig at gjøre min Taknemmelighed umiskjendelig, men jo bedre Rejsen lykkes, desbedre vil jeg være istand dertil, og Lysten dertil, vil jeg haabe, skal med Guds Hjælp under ingen Omstændigheder fattes.«

---

[1]) Gunni Busck. 2. Udgave. S. 275.

[2]) Grundtvig og Ingemann. S. 258. Maaske dette Brev endnu er i Behold.

G. tog sin Søn Svend med sig. Han var netop den Gang i Færd med at fordanske »Engelske og skotske Folkeviser«, og for ham havde Rejsen særlig Betydning ved den Lejlighed, den gav ham til at sætte sig ind i den engelske Folkedigtning.¹)

Hvad der foreligger trykt om G.s Rejse, er kun saare lidt.²) Mere findes der vel i hans efterladte Papirer; men dem har jeg ikke haft Lejlighed til at gjennemse. Om Udbyttet af Rejsen udtaler han sig i et Vennebrev til Ingemann;³) men hvilken stor Betydning dette sidste Ophold i England havde for ham, blev ham vistnok først senere ret bevidst. Allerede i »Brage-Snak« spores det dog paa mange Steder.

De efterfølgende Breve vil maaske til Dels skuffe adskillige; men de forekommer mig dog at indeholde meget, som nok fortjener Opmærksomhed.

F. L. Grundtvig.

1.

London. 13de Juni 1843.

Allernaadigste Dronning! Igaar Middags ankom jeg til den store Stad ved Floden, hvori man virkelig kan gjøre Dagrejser, som Profeten i Ninive, og jeg er endnu

---

¹) S. Grundtvig: Engelske og skotske Folkeviser. S. 331.

²) H. Brun: Grundtvigs Levnedsløb. I. S. 178 fg. Nogle Digte fra Rejsen findes i N. F. S. Grundtvigs poetiske Skrifter. VI. S. 465 fg.

³) Grundtvig og Ingemann. S. 262.

alt for ør af al den Knagen og Bragen, jeg hørde ombord, hvor Vind og Vove især i Søndags holdt en meget larmende Gudstjeneste, saa jeg vil idag ikke engang prøve paa at skildre, hvad Indtryk Verdens-Staden gjør paa mig; men da Fru Browne¹) iaften gaar til Danmark, er Lejligheden til at sende et Brev, uden at skulle bryde sit Hoved med Udskriften, dog meget for god til at lades ubenyttet.

Uagtet jeg derfor med Hovedet sejler endnu, sidder jeg dog virkelig midt i London, i en udmærket stille Egn og i en saa hyggelig og pyntelig lille Storstue, at jeg tydelig kan se paa min Søn, han er voxet en hel Tomme og befinder sig som en Prinds.

Sætter jeg mig tilbage til den Tid, da jeg var ifærd med at fylde mit nittende Aar, da forstaar jeg ogsaa godt, hvordan en saadan lille Prinds i sine egne Tanker maa føle sig smigret ved at komme til London uden mindste Frygt enten for Lommetyve eller Lokkeduer, med saadan en glimrende Verden for Øjne og endelig med saa god en Ven og Ledsager som *Dennis,* der med sin velsignede Aabenhed jubler ved at kunne vise Svend, at alt Engelsk er mageløst.

Hvad D. M. neppe vil kunne samle af disse sejlende Linjer, vil Fru Browne vist melde, at Mr. *Wade*,²) forhen i Helsingør, nu i Nord-London, med al sin venlige Omhyggelighed har skaffet mig en lille hyggelig Bolig ved Siden ad sig, og at Dennis er hos ham.

Det mærkeligste jeg for Resten endnu har set og hørt paa Rejsen er, hvad jeg opdagede i Fredags Aftes, da jeg, vranten i Regnvejr kom ombord paa Damperen i Hamborgs Havn, thi der fandtes ikke blot ved et Vidunder blandt 19 Passagerere 8, skriver otte Danske, men iblandt

---

¹) Den engelske Legations-Sekretær Brownes Hustru. I det følgende nævnes Sønnen Dennis.

²) Til denne Mand havde G. skrevet: Aabent Vennebrev til en engelsk Præst. 1839. De var gamle Kjendinge.

dem igjen en Mand, kun tre Aar yngre end jeg, som fortalde i alles Paahør, at han gjorde denne Rejse for at vise *sin Fader* England. Dersom Dron. veed, hvad en Kjeldermand er i figurlig Forstand, vil D. M. vel fristes til at tænke, jeg, i Mangel af bedre Selskab, har taget til Takke med en saadan ombord, men her var det dog en aldeles bogstavelig Sandhed, at en rig Planter fra Jamaica, der, efter to Giftermaal vilde slaa sig fra Verden med det Tredje, og leve af sine Renter, havde været ovre i Jylland og besøgt sin gamle Fader, Jubeldegn og Skoleholder Skouborg, og tog ham nu med sig i hans 89de Aar, for at vise ham England og saa følge ham hjem igjen, og, hvis Landet behagede hans tredje Kone, opslaa sin Bolig paa en Herregaard midt iblandt os. Dette er noget, jeg veed vilde strax tiltrukket sig D. M.s Opmærksomhed, saa jeg vilde ønske, jeg kunde fortælle den lille mærkværdige Historie hel og holden, men det forhindrede den gamle Paters vedholdende Søsyge fra Elben til Themsen, udentvivl den første Sygdom i hele hans Liv, ligesom det var første Gang, han forlod Landjorden.

15de Juni.

Da Fru Browne for ondt Vejr opsatte sin Rejse til imorgen, og jeg fik det for sent at vide til at kunne skrive med Posten, haaber jeg, D. M. overseer den Fejl i Formen, at jeg fortsætter det i Mandags begyndte Brev, som om jeg skrev til en af mine Jævnlige, da jeg ved at skrive det om, vilde gjøre det stivere, altsaa daarligere!

Da jeg allerede igaar fandt det nødvendigt at tage en Hviledag, har jeg vel endnu ikke seet meget andet end Tummelen og det umaadelig Brogede, London altid modtager sine Gjæster med, men dog var jeg i Tirsdags nærværende ved et Møde i *Overhuset*, som gav mig en levende Forestilling om de høje Herrers offenlige Samtale.

Hertugen af Wellington var jeg imidlertid baade for kortsynet til ret at betragte og for langt fra til tydelig at høre, da han ingen Taler er og har desuden mistet sine Tænder. Jarlen af Aberdeen, som har det udenlandske Departement, hørde jeg derimod tydelig, og, skjøndt der hverken var noget Genialsk i hans Tankegang eller synderlig Veltalenhed paa hans Læber, ønskede jeg dog af mit Hjerte, at vore Ministre i Hjemmet baade saa godt kunde bruge Modersmaalet og saa aabent, mandig og klart yttre sig om vigtige Folke-Anliggender.

Ved et godt Lykketræf var det nemlig den højst vigtige og meget indviklede Tvist mellem den *Skotske Kirke* og den Engelske Regjering, Ministeren udtalte sig om, og jeg maa i den Henseende anmærke, at Tvisten angaar den Skotske Kirkes gamle Ret til at forkaste de Præster, som kaldes enten af Regjeringen eller Private, naar de *ikke* findes *skikkede* til deres Post. Her kommer det aabenbar saa ganske an paa, hvad Vedkommende forstaar ved at være *skikket* til Embedet paa et vist Sted, at det er en Sæd til uendelig Tvist, hvori lettelig begge Parter kan have Uret, men nu har omtrent 600 Skotske Præster, med de Dygtigste i Spidsen, haardnakket besluttet at træde nd af Stats-Kirken, hvis ikke *hver* Menighed maa have Ret til, uden at anføre nogen Grund, med de fleste Stemmer at forskyde den Præst, der sendes dem.

Ministeren foreslog naturligvis en Middelvej, som han selv forudsaa vilde mishage begge Partier, men Hovedsagen er, at vi i alle Protestantiske Stats-Kirker finde en Trang til *Frihed,* som maa tilfredssstilles, hvor ikke Stats-Kirken skal gaa vis og snar Opløsning imøde.

Ingen Regjering er i denne Henseende saa lykkelig, som den Danske, der kan redde sin Stats-Kirke og beholde hele sin Indflydelse paa dens Embedsmænd, og fri Haand ved Kaldenes Besættelse, naar Den *blot*, ved at *løsne* Sognebaandet (som her slet ikke kjendes), vil gjøre det muligt for den enkelte Christen at have en frelst Samvittighed og bevare sine Børn fra Fristelse, skjøndt han har en vantro Skolemester og Sognepræst. Gud aabne den Danske Regjerings Øjne for sin Lykke, før den er forspildt, hvad i vore Dage kan være *een Dags* Værk!

Føler jeg mig rask nok, da gaar jeg paa Mandag til *Oxford*, for at betragte tætved den Gjæring, der truer *Englands* egen Stats-Kirke med Opløsning, og da D. M. vil, saavidt muligt, sættes ind i de Engelske Tilstande, skal jeg da stræbe at fremstille, hvad det her kommer an paa, som er noget langt dybere end det Skotske, og, vil Gud give en god Vending, langt glædeligere.

Paa D. M.s Taalmodighed og Nøjsomhed har jeg fremfor alt sidste Vinter havt saamange Prøver, at jeg dristig sender dette fattige Brev til en Dronning, som, vil Gud, at Rejsen lykkes, har skjænket mig den rigeste Nydelse under Solen, som jeg har Forestilling om.

Gud velsigne og bevare, oplyse og forherlige Majstæterne og Fædernelandet!

Allerunderdanigst
N. F. S. Grundtvig.

2.

London. 2den Juli.

Allernaadigste Dronning! Henved 14 Dage tilbragde jeg i Oxford, og det var den allerbekvemmeste Tid for en Fremmed at see Universitetet i sin Glands, da det var Slutningen med alle Examiner, Højtideligheder og Pris-Uddelinger, som lokker Folk fra alle Kanter til dette Musernes Hovedsæde; men D. M. veed nok, at alt Saadant er spildt paa mig, som i alt Saadant kun seer en Chinesisk Tragi-Comoedie, saa det morsomste for mig var, hvad D. M. ventelig ogsaa har seet de Tydske Aviser fælde Taarer over, det store Oprør nemlig, som forstyrrede og afbrød den store Universitets-Fest i Onsdags (28de Juni), hvad jeg paa en saadan Fødselsdag tager for et godt Varsel. Kunde jeg med Pennen give et levende Billede af den store Hurlumhej, troer jeg, selv D. M. vilde trække paa Smile-Baandet; men da det er ugjørligt, vil jeg blot sige, hvad der morede mig. Det er nemlig en gammel Skik eller Uskik, at Studenterne paa denne Dag har deres Frisprog paa Galleriet, som de ene besætte, medens Salen under dem er amphitheatralsk beklædt med pyntede Damer i Hundredetal og Gulvet fyldt med Magistre og deres gode Venner, til hvem ogsaa jeg uværdig var at regne, medens Vice-Kantsleren og Universitetets andre Embedsmænd i gammeldags Stads med mange septersirede Pedeller throne under Damernes Fødder.

Efterat nu de unge *John-Buller* efter Sædvane havde klappet, hysset og brølet Bifald eller Mishag med deres Foresatte, andre dem bekjendte Mænd og Tildragelser, Damernes blaa Hatte etc., og Højtideligheden skulde aabnes med en **Latinsk** *Tale* af Professoren i *Poesien*, da blev Brølet fra oven saa umaadeligt, at man ikke kunde høre et Ord af den Latinske Taler, men saae ham blot staa og gjøre Grimacer, som en Stum, der forgjæves stræber at tale, eller (hvad just er det Samme) et dødt Sprog, der vil lege levende. Det tog jeg for et godt Varsel, uden naturligvis at takke de ubændige Lømler for det, og da jeg, efter den sørgelige Afbrydelse, deltog i en stadselig Frokost hos en af dem, der havde vundet en academisk Pris, men var besveget for sin offenlige Ros og Berømmelse, benyttede jeg Øjeblikket til at indskærpe de tilstedeværende Damer, at siden de udgjør Kjærnen af det store Auditorium, burde de for længe siden lært Universitetet af med at tale Latin. At jeg saaledes benytter mit Frisprog i Frihedens Hjem til daglig paa barbarisk Engelsk at prædike Oprør mod *Dødbideriet* under alle Skikkelser, tvivler D. M. vist ikke om, men skjøndt det er et Kætteri, ingen af alle Engelands Secter har vovet at bekjende sig til, synes det dog at finde aabne Øren, da Engelskmanden igrunden sætter Daaden og det virkelige Liv langt over al Boglæsning og alle Luft-Kasteller, saa han kun af en urimelig Overtro har gjort en Undtagelse med det »Classiske« Dødbideri og Bogstav-Væsen. Selv mellem Vinflaskerne efter Maaltidet i Oxfords rige Collegier har man derfor leet ret hjertelig ad det classiske Afguderi, som den forvovne Udlænding blottede i hele dets Tomhed.[1])

Dog, Hovedsagen, som er det kirkelige Røre, hverken glemde jeg i Oxford, eller kan glemme her, hvor jeg har den Lykke at skrive til en Dronning, for hvem »Christi Brud« er den sande Himmel-Dronning, der, skjøndt af jordisk Byrd, dog i samme Grad, som Hun »glemmer sin Slægt og sin Faders Hus«, vinder Dejlighed og Naade for *Kongens* Øjne.

Den Biskoppelige Kirke har nemlig lige fra Begyndelsen været en ligesaadan Selvmodsigelse, som den Engelske Carachter i flere Henseender, saa den vel paa den ene Side med sine gammeldags Biskopper, sin dybe Ærbødighed for den »Apostoliske Tros-Bekjendelse« og den »oprindelige« Christendom, var langt *mere kirkehistorisk* end nogen Anden af de Protestantiske Stats-Kirker, men paa den anden Side, i Henseende til *Sacramenterne,* Korsets Tegn, Alter og Kirkeskikke var næsten reen Calvinistisk og vilde have Alt bevist af Skriften. Denne baade løjerlige og sørgelige Orthodoxi, der bestandig slog ihjel med Bogstaven, hvad Aanden gjorde levende, tog igjen med den ene Haand, hvad den gav med den Anden, lastede Romerne for hvad den gjorde selv og roste Calvinismen for hvad den ej selv vilde rette sig efter, denne, igrunden selvmorderiske Orthodoxi har bestandig havt sit Hovedsæde i Oxford, men blev i det attende Aarhundrede næsten fortrængt af en reen *calvinistisk* Prædiken, som udgik fra *Cambridge*, og herimod er det først og fremmerst endel Oxfordere siden 1833, med Dr. Pusey og den veltalende Præst Newman i Spidsen, har gjort en kraftig og højst mærkelig Opstand, som sætter hele den Biskoppelige Kirke i Gjæring og maa føre til en afgjørende Sejer eller Undergang. I Almindelighed beskylder man nu de saakaldte *Puseyiter* for at være rene *Papister,* og skjøndt der i Engeland kun hører meget lidt: en Smule Ærbødighed for Moderkirken, som fødte os alle, og en Smule Kjærlighed til Korsets Tegn og de oprindelige Kirke-Skikke, til at kaldes Papister, saa kan jeg, efter flere Samtaler baade med Pusey og Newman, ej tvivle om, at de jo er paa farlige Veje tilbage, om ikke til Paven i Rom, saa dog til det Hierarchi, der, uden Pave, er et Rige uden Konge og kun med en Dronning (Kirken og Jomfru Marie) i Ideen, der faar Skyld for Alt, hvad Bisperne gjør. Er nu *Hovedmændene* igrunden Papister, da staar vist nok hele Partiet Fare for enten at blive det Samme eller blive til Intet, men da selv Hovedmændene er alvorlige, ærværdige og, saavidt man kan dømme, retsindige og oprigtige Mænd, kan selv *de* mulig komme paa rette Vej, naar de see, at den oprindelige Christendom, Troens og Bekjendelsens Uafhængighed af Skriften og Sacramenternes guddommelige Virksomhed langtfra at føre til Papisteri, netop udelukker det, og jeg har fundet saa aabne Øren for denne her hidtil ubekjendte Udvikling hos dygtige Mænd af *begge* modsatte Partier, at jeg tør haabe, mine Bestræbelser for at klare den sælsomt indviklede Kirkesag vil, med Guds Hjælp, ikke blive frugtesløse, thi det er ikke her som i Danmark, hvor de Fleste slet ikke veed, hvad Talen er om, men apellere til Cancelliet. Begge Partier afnødte mig det Løfte at komme til Oxford igjen sidst i Juli, da der atter findes Folk, og, skjøndt det forsinker min Rejse nordpaa, er jeg glad ved at have lovet det, da Oxford er den store Brændpunkt, og Dørren der synes aaben, hvad især slog mig, da en Præst fra den Calvinske Side, hvem jeg, Dagen i Forvejen, havde bekæmpet saa skarpt som sjelden Nogen, selv kom med, just da jeg vilde rejse, for at overtale mig til enten at blive eller komme igjen.

---

[1]) Om Optrinet i Oxford findes nogle Bemærkninger hos H. Brun. I. S. 184.

Hvad jeg nu egenlig skal tage mig for disse tre Uger i London, veed jeg vel ikke saa lige, da mine Besøg i det Brittiske Museum denne Gang mere er en Indførelse af min Søn, som, Gud ske Lov! synes at slaa godt an, end Sysselsættelse af mig selv, og min Jagt efter nyudkomne Angelsaxiske og andre historisk mærkelige Bøger er en Bisag, der trætter mer end den sysselsætter; men jeg formoder dog, at Lady Radstock, som en ærlig Søster til Fru Browne, vil holde Ord og gjøre mig bekjendt med Damer, som er værd at tale med, og D. M. veed, at Forkjærligheden for det smukke Kjøn er *det* poetiske Element, der sidder fastest hos mig, saa naar jeg kan komme tilrette med Damerne, trøster jeg mig let over Herrernes Mishag.

Egnen omkring Oxford, som jeg tilfældigvis paa en lille Udvandring stiftede nærmere Bekjendskab med, er saa yndig med en lille Flod Isis (Moder til den over al Verden berømte Thems), Enge, Bakker og Skove, er saa yndig, at jeg bestandig tænkde paa Sælland og savnede kun *Bøgen.*[1])

Farten paa Jernbanen, som jeg ved denne Lejlighed førstegang prøvede, behagede mig derimod ikke synderlig, men alle smaa Ubehageligheder veje dog intet mod den store Behagelighed D. M. har skjænket mig: at kunne i et afgjørende Øjeblik have levende Samkvem med Europas ypperste Folk, der ved alle Lejligheder møder mig med en Velvillie, som jeg maa forundre mig over.

At det netop var i »Dronningens« Collegium i Oxford jeg fandt ligesom et Hjem, var mig for Navnets Skyld dobbelt kjært, og at jeg tør skrive til Dronningen, som en Mand til sin Næste, om hvad der møder mig, gjør mig naturligvis denne Udenlands-Rejse dobbelt dyrebar.

---

[1]) „Fuglesyn af Oxford“. Poetiske Skrifter. VI. S. 465.

Dr. Bowring[1]) har jeg endnu ikke fundet hjemme, og Mrs. Fry,[2]) hører jeg, er endnu i Frankrig.

Allerunderdanigst
N. F. S. Grundtvig.

3.

London. 20de Juli.

Allernaadigste Dronning! Førend jeg, vil Gud, paa Mandag tiltræder Skotlands-Rejsen, vil jeg dog benytte D.M.s Tilladelse til at sende et Brev, skjøndt det er langt fra, jeg kan give det et værdigt Indhold, da jeg, siden jeg kom fra Oxford, næsten ikke har gjort andet end skrive ud af en gammel Almanak i det »Brittiske Museum«[3]) og løbe Byen rundt efter Bøger, og ingen af Delene har, selv efter min Bogorme-Dom, mindste Krav paa Dronningens Opmærksomhed. Som det imidlertid gaar, kan jeg dog ikke bare mig for at skrive om en Bog, der har gjort mig Livet surt, uden at jeg endnu er blevet den mægtig. Det er nemlig en nys begyndt Udgave af Angel-Sachsiske Prækener, som er af stor kirkehistorisk Vigtighed, da de lære os, *hvordan* Christendommen var kjendt og blev forkyndt paa Modersmaalet i Knud den Stores Tid af det Folk, som var Tydskernes og vore Lærere. Man skulde nu vel tænke, at naar Engelskmænd stifte et Selskab til Udgivelse af, hvad der gjør deres Forfædre Ære over hele Christenheden, de da ogsaa ønskede først og fremmerst, det maatte blive Alle vitterligt, men det er saa langt fra, at Selskabet, der har begyndt sin Virksomhed i Aar med Udgivelsen af de mærkværdige Prækener, ikke paa nogen Maade vil overlade Andre end Selskabets *Medlemmer* et Exemplar, og vel ærgrede det en af mine engelske Venner, som selv sidder i »Raadet«, da jeg spurgte ham, om jeg da i den Kirkehistorie, jeg agter at skrive, skulde fortælle Verden, at jeg ikke, som jeg ønskede, kunde lade den Protestantiske Verdens Moderkirke vederfares Ret, da dens vanartede Sønner ej vilde overlade mig dens Prækenbog; men Enden blev dog, at vilde jeg have den, fik jeg at gaa ind i Selskabet, og betale strax 2 Pund og aarlig eet, ventende taalmodig paa, hvad jeg fik for mine Penge. Det var da paa Dansk, at det var mig, som skulde gjøre Offeret til deres Fædres Ære, og skjøndt jeg krymper mig endnu, bliver det vel ogsaa Slutningen.[1])

---

[1]) Om denne Mand gives Oplysning i Bogen: Chr. Molbech og N. F. S. Grundtvig. S. 242. G. havde Hilsen med til ham fra Ingemann. Grundtvig og Ingemann. S. 261.

[2]) Den bekjendte Elisabeth Fry.

[3]) Maaske den samme, der 1830 var udgivet af S. Fox: Menologium, or the poetical calendar of the Anglo-Saxons.

En anden Bog, som jeg dog endelig fik Fingre paa, skjøndt den ej engang fandtes i det »Brittiske Museum«, er en i *Frankrig* udgivet gammel Historie om *Hervard Lofrikson,*[2]) den *sidste* Angel-Sachser, som jeg husker, allerede flere Aar tilbage tiltrak sig D. M.s Opmærksomhed.

Dog, dette vil være meer end nok om gamle Bøger, og af nye Mennesker har jeg ikke i Vrimmelen stødt paa Nogen, som jeg tør indføre hos D. M., uden det skulde være en gammel Diplomat, som har øvet sig baade i Peking, Constantinopel og Heidelberg, og som jeg forleden mødte ved en Frokost hos den berømte »Tory« Sir Robert

---

[1]) Den omtalte Samling er sikkert: The Homilies of the Anglo-Saxon Church. Udg. af B. Thorpe for Ælfric Society. 1—2. Af denne Bog ejede G. to Exemplarer. Han omtaler Prædikenerne i „Kirkespejl“, 2. Udg. S. 157.

[2]) „Chroniques Anglo-Normandes“, II, udgiven af F. Michel (Rouen 1836).

Inglis; men om China fik jeg dog en langt mere levende Forestilling ved at betragte et Hus, her er bygt, aldeles i Chinesisk Smag og opfyldt med eftergjorte Chinesiske Guder og Mennesker i fuld Størrelse, med allehaande Meubler, hele Værelser, Boutiquer, Værktøj, Bøger etc., saa man virkelig paa en Maade finder sig hensat midt i det »himmelske Rige« og selv »John-Bullerne«, man er omringede af, forstyrre, *efter* den Chinesiske Krig ej mere Illusionen, men forhøje den snarere. Dette ret Engelske Indfald skal have kostet 40000 Pd., men forrenter sig vist godt.

Nys kom jeg hjem fra »Underhuset«, som jeg dog ogsaa maatte besøge, men skjøndt jeg af stor Gunst var kommet paa det ypperste Galleri, maatte jeg dog tilstaa, at jeg saae kun lidt, hørde mindre og forstod saagodt som slet intet, undtagen at det for alvorlige Mænd maa være en sand Lidelse at sidde og tale i et Raad, hvor det er en Naade at blive hørt, selv naar Talen er om saa vigtige Ting, som *Irlands* Beroligelse. Den, jeg bedst kunde høre, var en rasende Irlænder, der skabde sig, som om han vilde gjort kort Proces med Næverne, men jeg lyttede forgæves efter en rolig Udvikling af den Sandhed, at naar man mer eller mindre gjør det til en Forbrydelse at have Vaaben, da afvæbner man kun dem, der ikke vil misbruge deres Vaaben, thi de, der vil, vove intet ved at overtræde Loven, som altid maa sætte mindre Straf for blot at have Vaaben end for at slaa Folk ihjel med dem, og jo flere Vaabenløse Morderen finder for sig, des dristigere kan han gaa frem.

Dr. Bowring traf jeg omsider, men han er blevet saa aldeles en Statsmand, at Alt, hvad han fandt Stunder til, var at vise mig Radicalernes ny Clubhus, der i Pragt kappes med et Kongeligt Slot af første Rang, til overflødigt Bevis paa, at Folket ikke vilde vinde noget ved, at deres republicanske Dyder blev herskende.

I Tankerne følger jeg nu Majestæterne over Smaaøerne til Føhr, og ønsker, at Rejsen maa have været saa behagelig og Opholdet blive saa vederkvægende, som muligt!

Allerunderdanigst

N. F. S. Grundtvig.

4.

Edingburg. 6te August.

Allernaadigste Dronning! til Skotlands Hovedstad, som var den yderste Grændse for mine Rejse-Ønsker, kom jeg i Gaar Eftermiddags, og om den veed jeg da kun af egen Erfaring, at det er en paa ganske ejendommelige Skjønheder rig Stad, hvis Beliggenhed mellem Havet og en Højde, dobbelt saa stor som Dronningstolen, ej lader sig beskrive uden til Kjedsommelighed og kun forestille ved Øjesyn.

Af de 14 Dage, jeg har været borte fra London, tilbragde vi de Halve i Oxford, hvor jeg vel ikke saae mere enten til Dr. Pusey eller Mr. Newman, men blev saa fuldelig bekjendt med den kirkelige Stilling, som neppe nogen Engelskmand er, da de gjerne hver indskrænke sig til deres eget Parti og forstaa ej hinanden. Det var denne Gang »Magdalen College«, hvor jeg kom mest, og i Søndags var jeg tilgjæst hos Collegiets meer end graa Hoved, Dr. Routh, en Olding paa 89 Aar, noget tunghør, men rask og rørig og æret som en Patriarch ved hele Universitetet. Han talde om Christian den Syvendes Besøg i Oxford (1768) som en temmelig ny Begivenhed, og spurgde til hans Søn, saa det varede lidt, før jeg fik hans Danske Historie til at holde Skridt med Tiden, saa vi naaede D. M., men da drak han paa godt Gammeldags den Danske Konges og Dronnings Skaal, som jeg takkede for saa godt jeg kunde og var vis paa at handle i Majestæternes Aand ved at ønske Patriarchen en sund og fornøjet Alderdom.

Havde jeg nu været en Engelskmand, da havde jeg i Mandags, ved Hjælp af Jernbanerne, tilbagelagt hele Vejen fra Oxford til Lancaster (50 Danske Mil), men da jeg nu hørde til de noget langsomme og endnu mere magelige Danskere, saa nøjedes jeg med en Formiddags-Rejse, paa 15—16 af vore Mil, med levende Heste til *Birmingham*, og anvendte Eftermiddagen til at besee denne uhyre Damp-Maskine med sine 100000 Skorstene, thi et mere passende Navn veed jeg ikke til denne gruelig ensformige og kjedelige Fabrikstad i Ørken, hvor man syndes kun at tænke ved Damp paa Penge, men da det nu er ligedan i hele det store Nordamerica, fornøjede det mig dog ved nogle Timers Opoffring at faa en levende Forestilling om Bissekræmmer-Livet paa hin Side Verdenshavet. Ved Indgangen til Jernbane-Contoiret stod med store Bogstaver: »tør jeres Sko!« og det mindede mig om Ordet: »drag dine Sko af, du staar paa hellig Grund!« thi det var jo Birminghamernes Helligdom. Herfra begyndte jeg da ogsaa min eneste Jernbane-Fart, som er værd at nævne, da jeg Tirsdag Formiddag foer henved 30 D. M. til Manchester, saae mig om der 4—5 Timer, og rejste om Eftermiddagen 12 D. M. til Lancaster, og derpaa endnu 6 D. M. til Baads med galloperende Heste ad Canalen til Kendal. Denne Sejlads, hvor man bestandig nærmer sig Bjergene og gjennemsejler tilsidst et af dem og faar et Glimt af Atlanterhavet, var smukkere end jeg kunde forestillet mig den, skjøndt jeg havde hørt den berømme, og *Kendal*, en lille By mellem grønne Bjærge, har efterladt sig et særdeles smilende Indtryk, skjøndt det var en Regndag, jeg opholdt mig der, saa vi maatte aagre med enkelte Solskinstimer og til Slutning betale en dejlig Aftenvandring med en ægte Bløde.

Det var en af de Oxfordske Magistre i Dronning-Collegiet (og os der ubetalelig), som havde overtalt os til, naar vi drog nordpaa, at lægge Vejen om ad Kendal (hvor han i Ferierne levede hos sin gamle Moder: ret et Pragt-

Exemplar af en gammelengelsk Matrone), og kun ved hans Hjelp blev vi da ogsaa istand til at gribe de gunstige Øjeblik. Vi var nu tæt ved de berømte Indsøer mellem Vestmorlands de grønne og Cumberlands de sorte Bjærge, og skjøndt jeg ikke kunde bekvemme mig til, efter Engelsk Mode, at anvende 5—6 Dage til en ordenlig Rundar, saa jeg kunde sige, jeg havde været paa alle de smukke Steder, man finder nøjagtig beskrevne i »Søernes Rejsebog«, besluttede jeg dog at bruge mine Øjne saa godt jeg kunde i hele *to* Dage, og jeg angrer det ingenlunde, thi skjøndt vi forlod Kendal i Torsdags Morges under mørke Udsigter, og skjøndt jeg allerede Fredag Middag afbrød Runderingen for at være her i Gaar, har jeg dog paa denne min første Bjærgrejse seet saameget Nyt og Smukt, at mig synes, jeg for Øjeblikket ej kunde rumme meer af det Slags; thi, efter min Erfaring kan man af det Smukke let see for meget ad Gangen.

I Kendal-Fruerburet mellem de grønne Bjærge modtog jeg Brevet fra Stege, hvormed D. M. har beæret og glædet mig, og ønskede da dobbelt, at Møens Klint maa have viist sig for D. M. i al sin Glands, som et Billede af den Danske Skjoldmø, der unægtelig har straalet paa Dronningstolen, er vel, som D. M. henpeger til, endnu i »Skjærsilden«, men vil sikkert, naar vi, trods den stive Protestantismes Forbud, læse en stille Messe for hende, besøge den elskede »Plet af Jord« lyslevende og »favne Dronningen«, saa hver Tvivl forsvinder. Saaledes udlægger idet mindste jeg *Dronningens* Drøm, og mig bedrøver det slet ikke, at de »Himmelske« vilde gjøre Besøget i Danmark saa langt som muligt, thi det ligner den Danske Kjærlighed, der heller for en Stund vil undvære den fuldkomne Glæde end forlade det elskede Fæderneland i saa sørgelig en Tid, som den sidste vil være, før Herren kommer.

Dersom Skotland lader mig see eller høre noget, som er værd at gjentage, skal det være mig dobbelt kjært for

Tilladelsen jeg har til at meddele D. M. det, men Varslerne er ikke de bedste, thi vi har kun faa Anbefalinger, og min Ven, Mr. Wade, som trolig har fulgt med og banet Vej, er blevet syg her; men Vorherre vil nok vende Alting til det Bedste, saa naar vi kun rigtig kan lære at forstaa Ordsproget, at »det Bedste er godt nok«, da vil vi altid være fornøjede.

D. M. er nu hos »Friserne« paa Føhr, og altsaa, efter min historiske Regnemaade baade Engeland og Danmark nærmere end Tydskland, saa Luften der maa vist være den Anskuelse gunstig, at et Engelsk Forbund vilde være Norden ligesaa gavnligt, som et Tydsk Formynderskab har været fordærveligt og hindret den kraftige Gjenfødelse og Udvikling af Folkelivet, som er vort store Savn.

Gud bevare Kongen og velsigne Majestæterne med et lyksaligt Liv og en højlovlig Ihukommelse!

Allerunderdanigst

N. F. S. Grundtvig.

5.

London. 16de August.

Allernaadigste Dronning! skjøndt jeg ikke veed Noget mellem Edingburg og dette, hvorom jeg kan fortælle, hvad D. M. ikke rimeligvis har hørt bedre før, maa jeg dog betegne, at jeg er sluppet vel fra den for en Hjemføding, som jeg, baade lange og besværlige Rejse, og det maa jeg vel skjønne paa, thi da Mr. Wade laa syg i Edingburg af Rosen i Ansigtet og jeg selv ikke befandt mig ganske vel, var jeg virkelig nærved at grue ved Tanken om en Landrejse paa henved 100 Mile Dansk. Imidlertid havde jeg dog det Haab til Vorherre, at ligesom Han i det Hele underlig har styret til denne uformodenlige Udenlands-Rejse, Han ogsaa vilde gjøre en god Ende paa den, og Haabet blev ikke beskæmmet, thi skjøndt Opholdet i Edingburg baade var kortere og ugunstigere, end jeg havde ventet, fik jeg dog et smukt og levende Indtryk af denne mærkelige Klippestads Ejendommelighed og fik over Forventning den gamle Dr. Chalmers, de kirkelig Misfornøjedes berømte Hovedmand i Tale. Vel kom jeg til ham som en Tyv om Natten, og vel var vi langtfra at kunne enes om Christi Kirkes faste Grundlag og rette Skikkelse, men jeg fandt dog en saa aaben, godmodig og kraftig Olding, at mit Aften-Besøg hos ham og hans milde, livlige og betænksomme Kone, der immer vilde mægle imellem os, svæver for mig som en behagelig Drøm mellem Bjærgene.

I Torsdags (10de) begav vi os paa Hjémvejen, men, for at prøve vore Kræfter, den Dag kun til Melrose, som ligger yndig i Bjærgenes Skjød ved Bredden af Tved, hvor baade de storladne Ruiner af et berømt Abbedi tildrager sig Alles Opmærksomhed, og hvorfra man kun har en halv Mils Vej til Abbotsford, Walter Scotts dejlige Herregaard, som vi i Mag besaa, med Digterens Bibliothek, Vaabenhald og Studere-Kammer, der bevares til hans Minde og besees af de fleste Rejsende. Vel gjorde Digteren Southeys Hus mellem Cumberlands Bjærge, som stod øde og var tilleje,[1] mere Indtryk paa mig end Herregaarden ved Tved, hvor en gammelagtig snaksom Madame med sin Pegepind viste os alle den Dødes Herligheder, men i Studerekamret stod, ved Siden af Kongers og Jarlers prægtige Foræringer, en gammel Lænestol, som han havde siddet paa ved sin Pult til Overtrækket var slidt itu og Blækklatterne blevet utallige, den vakde dog min Skriver-Sympathi, saa jeg ikke kunde bare mig for at prøve det Sæde.[2]

Efter den 24 Timers Idyl i Melrose,[3] kjørde vi en besværlig Vej over Grændsebjærgene, berømte af Jagter og af Fejder i fordum Tid, da Percyerne raadte i Northumberland og de Skotske Douglasser kappedes med dem; og Natten efter i Newcastle, den gloende Ovn mellem hundrede Kulmiler, gav ingen Vederkvægelse; men derfor fulgde vi heller ikke Strømmen, som gaar paa een Dag henved 60 Danske Mil fra Newcastle til London, men foer i Mag gjennem Durham og York, beundrende især den Sidstes Cathedral, som jeg aldrig saae Mage til, og holdt saa Søndag i Leeds, en temmelig stor men styg Fabrik-Stad i Yorkshire, hvor vi havde Anbefaling til Ypperstepræsten Dr. Hook, navnkundig blandt Oxforderne af den ny Skole. Han var saa artig at behandle os som sine Gjæster hele Dagen, men da han tilbragde den for det meste i Kirken, var det knap nok, jeg slap med at komme der to Gange, hvad dog er Alt hvad jeg kan bære, fornemmelig i Engeland, hvor Højkirken er umaadelig kold og stiv. I Mandags overgav vi os endelig til Jernbanen paa Naade og Unaade, og kom efter meer end 40 Miles Fart, over og under Jorden, ved højlys Dag til London, som efter den lange Omflakken syndes mig et roligt Hjem. Langtfra der at glemme mit Danske Hjem, tænker jeg imidlertid nu kun paa at tage ordenlig Afsked med det Brittiske Museum, med London og i det Hele med Elvedronning-Øen, som jeg ej meer skal see, og som dog ikke blot har havt en afgjørende Indflydelse paa mit det lille, men paa hele Menneske-Slægtens det store Levnedsløb. Mit aandige Forhold til den er vist nok langt mere æventyrligt end historisk, men just derfor har mine Besøg en poetisk Virkelighed om ikke for Andre saa dog for mig selv, saa jo mere jeg faar Stunder til at tygge Drøv paa Alt, hvad der har omringet og gjennemfaret mig, des mere vil jeg takke Gud og Dronningen for et Æventyr, der poetisk talt gjør mig en halv Snes Aar yngre igjen, ved at oplive gamle Minder og nye Forhaabninger. Øjeblikkelig kan jeg vel ærgre mig over, at Folk her, ligesom hos os, igrunden intet Begreb har om et virkeligt Liv i Aandens Verden, men jeg indseer dog snart, at Haabet om bedre Erfaringer var ogsaa æventyrligt, mig nødvendigt for muntert at gjøre mit Bedste, men derfor lige udsvævende, da Guldet, som Milton siger, selv i Himlen var Mammons højeste Glæde.

---

[1] Digt om „Southeys Hus“. Poetiske Skrifter. VI. S. 468.

[2] Her skrev G. i Fremmedbogen det engelske Vers, som er anført i Poetiske Skrifter. VI. S. 470.

[3] Omtales i „Kirkespejl“, 2. Udg. S. 159.

17de August.

Da jeg her slet ikke læser Aviser, er det kun tilfældigvis, jeg har hørt, at Espartero har afraadt i Spanien, at Danmark skal belave sig paa en Russisk Dronning og at Tanken om et venligt Forbund mellem de tre Nordiske Riger gjælder for en stor Forbrydelse i Rusland, som med Rette i et saadant Forbund seer en Hindring for sit inderlige Ønske at indlemme os i det store Slave-Compagni, og skjøndt det mellemste aabner en sørgelig Udsigt, vil jeg dog ikke sætte mig til at græde derover, thi dels skal med Guds Hjelp mine Øjne ikke see en Russerinde paa Danmarks Dronningstol, og dels har jeg det Haab, at Vorherre tager sig anderledes faderlig af det lille, foragtede Danmark end at gjøre det til et Russisk Guvernement med en Hessisk Statholder. Skulde det blevet Enden, er jeg vis paa, Gud iblandt andet havde skjænket mig en Hytte mellem Norges eller Northumberlands Bjærge, hvor min Afkom, fribaaren som jeg, kunde aande i Guds fri Luft og tænke og tale i Fædrenes Nordiske Aand; thi det føler jeg, at om jeg saa var halvfemtsindstyve Aar, vilde jeg lade mig bære bort fra et Land, hvor enten Tydsken eller Russen herskede. D. M. vil kalde det min overspændte Danskhed, men skjøndt jeg ligesaalidt i denne som i nogen anden Henseende er fejlfri, føler jeg dog, at selv vort Støv nødvendig maa krympe sig ved at nedtrampes af den Aands Foragtere, som har svævet over os, og maa ønske at kunne flyve bort med Aanden, som indviede den Plet af Jord, der bar vor Vugge, til et virkeligt Fæderneland, og tager det med sig, naar den forsvinder.

Denne Følelse blev ogsaa nys ret levende hos mig, da jeg en dejlig Morgen i Keswick mellem Bjærgene vandrede ensom ved Digteren Southeys øde Hus, i hans Have, hvor Blomsterne var nær ved at kvæles af det frodige Ukrudt, og paa den smalle Sti ned til den brusende Flod, med Cumberlands sorte Bjærge for Øje, thi da blev mit Hjerte blødt ved Tanken om Livet, som her havde blomtret, og jeg følde, at Døden var dobbelt, naar ingen beslægtet Aand skulde besøge de Steder, hvor vi vandrede, hvor vi glødede, og nød det fulde Maal af Menneskelivets Glæder og Sorger, som det er Digteren tilkejset.

Dog Sværmeriet, vil man sige, klæder ikke nær saa godt til de graa Haar, som til de gule, og jeg skulde derfor neppe røbet mig selv, naar jeg ikke vidste, at D. M., om end ikke saa indtaget for det Danske og Nordiske, som jeg, dog hàr Hjerte til at deltage i alt Menneskeligt, og Øre for et andet Sprog end det, der kalder Alt, hvad man ikke kan faa Fingre paa, vildt eller dog tomt Sværmeri.

Nu, med mit gamle Haab, at ingensteds paa Jorden skal Mindet om hjertelige og folkelige Konger og Dronninger, Kæmper og Skjalde findes mere varigt og levende, velsignet og frugtbart end i det lille Danmark

allerunderdanigst

N. F. S. Grundtvig.

6.

London. 28de August.

Allernaadigste Dronning! det er Søndag, og ventelig den sidste Søndag i London, saa i Engelske Øjne er det en stor Synd, at jeg, uden endnu at have været i Kirke, tager Pennen i Haanden; men kunde jeg blot skrive et

Brev til D. M., som var værdt at læse, da vilde jeg let kunde bære Sukket af den Engelske Overtro ved min Sabbats-Overtrædelse, da jeg er vis paa, man maa langt hellere gjøre Lidt godt end Meget slet, og fornøjer mig derfor langt mere over den Engelske Hverdags-Virksomhed end over Søndags-Ørkesløsheden, der vel stræber at skjule sig under Kirke-Tjenesten fra Morgen til Aften, men bliver derved for aabne Øjne kun desmere indlysende. Hvor lidt de forstaa eller tro, at Sabbaten er gjort for Menneskets Skyld, fik jeg da ogsaa i Søndags et slaaende Bevis paa, thi jeg kom med min Søn til *St. Pauls* lidt efterat Tjenesten var begyndt og vistes tilbage af en Politibetjent, der ganske koldt fortalde mig, jeg kom bag efter, hvad dog paa Londons lange Veje maatte synes saameget mere tilgiveligt, som Aviserne, trods deres uhyre Størrelse, ej har Rum til et Ord om Kirketiden eller nogen anden Oplysning i denne Henseende. Man skriger sig hæs mod Papisteri, og seer ikke, at Grunden til alt Papisteri er Betragtningen af den legemlige, regelrette Gudstjeneste, som en god Gjerning, enten saa Hjertet tager Del deri eller ikke, thi kun i saa Fald var det ligegyldigt, *hvor* man gik i Kirke, naar kun alle Bønnerne blev læst og man holdt ud fra først til sidst, og desværre er det dog ikke blot Puseyiternes, men næsten alle Partiers Indbildning. Vist nok har man ogsaa hos os kun lidt Tro paa det Ord, at det er kun Aanden, Guds Aand, som i Sandhed gjør levende, men man føler dog lidt bedre, at Gud er ikke de Dødes Gud men de Levendes, og bliver derfor heller rent borte fra en Kirke, hvor man finder det koldt og dødt, saa der tør man haabe, at naar Sjælene føle det Tomme i Verdens-Livet, de vil sukke efter et bedre Liv og flokkes hvor det findes, medens vi næsten maa opgive alt Haab om dem, der indbilde sig, de kun blive salige ved en himmelfarvet Død, ja maa vente i dem, ligesom i Oldtidens Pharisæer, at finde fnysende Fjender ad det sande aandelige Liv, der nødvendig maa bekæmpe, blotte og beskæmme deres Daarskab.

Nu kom jeg fra Kirke, men fristes til snarere at angre Kirkegangen end mine ringe Tanker om den, thi skjøndt Alt gik meget ordenligt og var meget sandt, og henpegede paa meget Smukt, saa var dog det Hele kun et balsameret Lig af Herrens Huses Dejlighed, og en Skygge af de Bjærge, som er trindt om Jerusalem. Mellem alle de Bønner, der saa klarlig pege paa al menneskelig Elendighed, Skyld og Trang, og gjentages efter god gammel Skik baade af Lærd og Læg, hverken hørde jeg det mindste Suk eller mærkede det mindste til nogen Følelse af, hvor højt vi trænge til Vorherre og hvor god Han er. Saaledes gaar det med Bønnerne, som dog er det grønne Træ, endsige da med Prækenen, som i Bispe-Kirken altid har været det Tørre, saa naar jeg vil høre en taalelig, maa jeg gaa til Methodisterne, som imidlertid ogsaa er ved Haanden, thi ligefor mine Vinduer, paa den anden Side af Grønningen, har jeg deres Hoved-Kirke, hvor deres Patriarch, John Wesley, prædikede mangfoldige Aar og hviler nu i Fred, og der har jeg endog hørt en overordenlig god Prædiken, der kun fattedes Anvisningen til virkelig at finde det Guds Rige, den levende udtalde vort Savn af og dejlig skildrede, saa den oplivede mit gamle Haab, at Wesleyanerne, der aabenbar kun flygtede for Døden, da de i forrige Aarhundrede forlod Bispe-Kirken, vil endnu avle en Levning af levende Christendom.[1])

Forleden Dag, da Dronningen sluttede Parlamentet, stod jeg med de mange Tusinde i St. James Park for, om muligt, at see, hvad der sad paa Stor-Britanniens Throne, men skjøndt jeg var hvad man kaldte nær nok, fik jeg dog bogstavelig en lang Næse, thi Hendes Næse var Alt hvad jeg saae. Det maa ellers være en besynderlig Stilling at beklæde en af Verdens højeste Throner og dog ingen Ting have at sige uden hvad Ministrene foreskrive, thi det er, synes mig, mindre end Intet. Man beskylder Hende imidlertid for at være Puseyite, især fordi Hun til sin Søns Lærer har valgt en af den berømte Wilberforce's Sønner, der hælder til Oxforderne, og man forundrer sig meget over, at Sir Robert Peel har tilladt Hende saa fri en Bevægelse. Hun skal da ikke rose af de Fremskridt, Friheden har gjort siden Dronning Elisabeths Dage, men saaledes gaar det: man har vel opdaget, det var alt for lidt, at kun *een* Person i hvert Land havde menneskelig Frihed, men man har glemt, det er topmaalt Daarskab at ville have den Person, der skal beskytte Alles Frihed, til at være den eneste Slave, som om man kunde være det og dog have Lyst til at virke og lide for Andres Frihed.

---

[1]) Til dette Kirke-Besøg sigtes i „Kristenhedens Syvstjærne“. 3. Udg. S. 65.

Jeg var i Gaar første Gang oppe i det berømte Coliseum og saae Panoramaet af den store Stad, som har Magt over Hedningerne, og det er tilvisse i sit Slags et mageløst Syn, men Kuppelen, som skal forestille Himmelen, er nu paa flere Steder revnet af Alderdom, hvad nødvendig hos mig just ikke forstyrrede Illusionen, men førde til alvorlige Betragtninger, som kun ligge alt for nær, men dem vil jeg saameget mindre stræbe at beskrive, som Brevet allerede noksom viser, jeg er igjen paa Vej til Prædikestolen, og vilde ikke bytte den lille i Kjøbenhavn med den Største i London!

Dog, kunde jeg end ikke, uden at bruge Vold, hindre Pennen fra alle disse Udskejelser, saa maa de dog heller ingenlunde hindre mig fra, hvad jeg denne Gang ene greb Pennen for, da jeg umulig med god Samvittighed kunde forlade London uden aabenlyst at minde mig selv om den varige Erkjendtlighed, jeg skylder D. M. for Udenlandsrejsen af Dronningens Naade, en Erkjendtlighed, der maa være saa meget større, som jeg ikke for Verden kan bevise, at Rejsen var Pengene endsige da Naaden værd.

At jeg imidlertid, som er vant til at tro paa Trods imod Verden, ogsaa tror, Rejsen har sit Værd, er naturligt, saa jeg ønsker kun, at D. M. maatte tro det Samme, tro som jeg, at den uberegnelig har bidraget til baade at jeg kan slutte min og min Søn begynde sin Virksomhed bedre end ellers; thi er det kun vist, at vi begge trængde til saadan en Rejse, da følger det af sig selv, at Dronningens Naade har hele Fortjenesten, da den ved vore egne Kræfter var aldeles umulig.

Hvad nu min Virksomhed angaar, da veed jeg vel, at efter de Treds, som jeg, vil Gud, fylder i næste Uge, er derpaa ikke stort at regne, men da jeg dog baade ønsker og haaber, at Vorherre vil skjænke mig Lyst og Kraft til endnu endel Aar at virke levende med Mund og Pen, kan jeg ikke være blind for den store Vederkvægelse, det er, efter 12 Aars Kværsæde at røre sig frit en Sommers Tid, eller for den Oplysning baade om det Forbigangne og Nærværende, Omgangen med Engelske Mænd og Bøger og andre Mindesmærker har givet mig og føder naturlig af sig, og da jeg agter, om Gud vil, at lade en Kirkehistorie blive mit første boglige Værk herefter, staar det soleklart for mig, at den Engelske Rejse dertil var ganske nødvendig.

Nu at tale om den Virksomhed, jeg venter af min Søn, kan vel kun undskyldes af den Forkjærlighed, vi naturlig har til hvad vi kalde vort eget, men det er dog ikke blot for min egen men ogsaa for Kirkens og Fædernelandets Skyld, jeg ønsker og haaber, at mine Sønner kan og vil begynde hvor jeg slipper, thi »Høsten er stor men Arbejderne faa«, og Ungdoms-Kræfterne kvæles sædvanlig saaledes ved den bagvendte Skolegang, at jeg med Rette venter noget Ualmindeligt selv af Ungersvende med almindelige Anlæg, naar de har ved en Undtagelse beholdt deres Kræfter og fattet Maalet for en Virksomhed, som er Menneske-Livet værdt.

For hvem der nu har noget poetisk Anlæg, som Tilfældet er med min yngste Søn, kan jeg ikke tænke mig en lykkeligere Omstændighed end i voxen men dog tidlig Ungdom, i en gammel Digters Selskab at se et saadant Land og Folk som det Engelske, om han end ikke, som min Svend, var, netop ved sin Sprogkundskab og sin Kjærlighed til Storbritanniens poetiske Middelalder, særdeles skikket dertil, saa, med Guds Hjelp, maa denne Rejse have en ligesaa velgjørende som afgjørende Indflydelse paa hele hans følgende Liv og Virksomhed!

Jeg kan derfor umulig andet end anse denne Rejse for en af Guds store Velgjerninger mod mig og mit Hus og bede Gud velsigne Dronningen, som vilde og udrettede dette, saa D. M. maa føle megen Glæde baade deraf og af alle Deres Bestræbelser for at gavne og glæde baade Store og Smaa!

Ja, Gud velsigne Kongen og Dronningen og gamle Danmark med sine bedste Velsignelser, som er dem, der glæde Hjertet og ældes kun som Vin og Venskab til voxende Glands!

Allerunderdanigst

N. F. S. Grundtvig.

Unge danske teologer fra 1827—1829.

(Af Chr. Sigfred Leys papirer.)

Sigfred Ley valgte theologien til sit studium. Men det var kun så småt, han begyndte at høre professorernes forelæsninger. Den megen latin huede ham ikke. Derimod blev han stærkt optaget af deltagelsen i det ungdomsliv, som Grundtvigs unge venner i hovedstaden i de nærmeste år levede med hinanden. Der har måske næppe siden hen været levet så rigt et ungdomsliv, som de unge i disse år fik lykke til at leve det. Kampen for livet i kirke og skole gav det sit indhold. Kampens høje og stærke bølgeslag skænkede det sin friskhed.

Sigfred Ley var i begyndelsen selvskreven som formand i de unge grundtvigske theologiske studenters lag. Selv var han af fuldt hjærte med i livsbevægelsen. Også havde han en god forstand på de grundtanker, som denne rummede. Derhos kunde Sigfred Ley danne et bindeled mellem de unge og de ældre på grund af sit personlige venskab med Grundtvig, Jakob Kr. Lindberg, dr. Rudelbach, Jens Hornsyld m. fl. Men alt som virkelighedskravene gjorde sig gældende under de unges fremvækst, glippede styret for den unge Ley, indtil livet kom til en tid at stå for ham som helt i tåger.

Den unge vennekreds af theologiske studenter bestod for det første af Leys skolekammerater fra borgerdydsskolen på Kristianshavn, *Harald Laurent, Laurits Hagen, Frederik* og *Martin Hammerich, Jørgen Hansen, Holger Tryde* og jøden *Syskind.* Hertil kom nu *Georg Jensen,*[1] en urmagersøn fra Kjøbenhavn, jævnaldrende med Ley, men allerede 1825 privat dimitteret; dernæst *Ludvig Daniel Hass,* født 1808, student fra metropolitanskolen 1826. Han gik i de unges kreds under navnet »fader Hass«, fordi der dengang var noget gammelagtigt i hans væsen. Så var der *Carl Frederik Hassenfeldt,* født 1800 på Sorø akademi, hvor hans fader var forstkasserer. 1828 tog han theologisk embedseksamen, men opholdt sig et par år derefter i hovedstaden som lærer. Det er denne mand, som Vilh. Birkedal[2] synger om, at han var:

---

[1] Jvf. Morten Eskesen: minder og udsigter, s. 54 flg. og 87 flg.

[2] En livsførelse, II, s. 44.

— — »en ridder uden frygt og dadel,
en mand af hjærtets ægte adel,
et barn og dog en helt.«

Det var Hassenfeldt, der som præst i Velling ved Ringkjøbing »ringed sammen« for Birkedals sjæl, så det spredte blev til ét i »*ordet*«.

Kristian Østergård, som blev student 1828, følte sig som den yngste i kredsen både hvad åndsevner og kundskaber angik.

Den 13. i tallet i dette unge grundtvigske vennelag, men tillige den navnkundigste, var *Hans Lassen Martensen*. Han er født 19. august 1808, og blev 1827 student med udmærkelse fra Metropolitanskolen.

Martensens slægt stammer fra en gårdmand i Bovlund, Agerskov sogn, i Sønderjylland. Dennes søn, Hans Krestensen Lassen, kom til at bebo et lejehus, der hørte ind under gården Mandbjærg i samme sogn. Han havde lidt penge og holdt to køer på stedet. Det var Martensens oldefader. Han døde 1780, 72 år gammel. Martensens bedstefader, Marten Hansen Lassen, ernærede sig ved at tække for folk og ved at lave træsko. Martensens fader, Hans Andersen Martensen, var født i Rurup, Branderup sogn, det samme sogn, hvor Hans Andreasen Krygers slægt var fra, og hvor Frederik Barfoeds fader var præst. Han nød en god og dansk skolegang i Rurup, kom siden til Flensborg, blev styrmand og derpå skibskaptajn. Martensens sønderjydske fædreneslægt har ord på sig for at have været rigt begavede hvad forstand angår.

Hans Lassen Martensen var alt i sin skoletid bleven åndelig og tildels kristelig vakt. Dette skyldtes væsenlig Jakob Kristian Lindbergs indflydelse, som i de år var adjunkt ved Metropolitanskolen. Lindberg havde fattet godhed for den unge, begavede discipel. Og denne var bleven draget til sin lærer. Under den hebraiske undervisning, læsningen af 1. mosebog, besvarede Lindberg ofte Martensens religiøse spørgsmål og indlod sig i udførligere samtaler med ham. I disse skildrede han Grundtvig som det største åndelige lys iblandt dem, hvem alle sandhedsvenner måtte følge. Det var på opfordring af Jakob Kr. Lindberg, at Martensen læste Grundtvigs verdenskrønike af 1812. Også lånte Lindberg ham af Grundtvigs skrifter og bragte ham undertiden på skolen et hæfte af Grundtvigs »Dannevirke«. Det unge hjærte blev på denne måde truffet af adskillige glimt og lyn. Og et røre fremkaldtes indeni ham.

Martensen valgte straks det theologiske studium. Og alt tydede i begyndelsen på, at han helt og holdent vilde slutte sig til Grundtvig. Jakob Kr. Lindberg indbød ham til sammenkomster med ligesindede i sit gæstfri hjæm. Her stiftede han bekendtskab med Grundtvigs ældre og yngre venner. Blandt de ældre var det særligt dr. Rudelbach, han kom i berøring med. Ikke blot ved sin kristelige alvor, men også ved sin store lærdom og sit uhyre bibliothek drog Rudelbach den unge student til sig. Når Martensen stod midt i Rudelbachs bogsamling lige overfor R. selv, havde han en fornemmelse af, at nu var han begyndt at komme ind i theologiens land.

Blandt de unge var det især Sigfred Ley og Laurent, som Martensen tidligt knyttede venskabsbånd med, noget senere foretrak han brødrene Hammerich, i hvis hjæm han nød stor gjæstfrihed.

I personligt forhold til Grundtvig kom Martensen først senere. Men det levende kendskab til Grundtvigs skrifter øgedes i rigt mål hos ham i studenterårene. Afhandlingerne i »Dannevirke« og theologisk månedsskrift, Grundtvigs mythologiske arbejder og poetiske værker, de vidunderlige optrin af kæmpelivets undergang i nord, Roeskilde rim, krønikerim og særlig nyårs morgen greb ham mægtigt. Et var der fremfor alt hos Grundtvig, som gjorde et uudsletteligt indtryk på den unge Martensen, det var Grundtvigs opfattelse af ånd og ord, hans opfattelse af ånden og åndens verden som *det eneste virkelige,* medens alt andet er mer eller mindre uvirkeligt, kun skin og skygge, og af kraftens ord, når det levende ytrer sig, som den højeste magt blandt livets magter. Og han fik ikke dette »som en læresætning, men som en levende kraft, i ånd og liv, i ånds og krafts bevisning, at der derom ikke kunde være den fjærneste uvished«.

Det er kun i få og temmelig løsrevne træk, at biskop Martensen i sin selvbiografi[1]) skildrer disse sine ungdomsår. Og på et par steder i denne skildring lader den højærværdige forfatter endog skimte igennem en mulighed for, at han har ført sit ungdomslivs selvkritik fra bagklogskabens kateder. Men i hvert fald løfter Martensen dog så meget sløret fra sin sjælelige udviklings første historie, at vi får at vide, at den mægtige ånd, som igennem Grundtvig på hint tidspunkt tiltrak ham så stærkt, bragte hans udvikling i fremvækst. Og der er ingen tvivl om, at Martensen i sine første ungdomsår med glæde gav sig helt hen i det, som var kærnen i hine dages kirkekamp, åndens overhøjhed i Jesu Kristi rige, barnetroens førstefødselsret og den bestemte hævdelse af en virkelig grundsætning mellem tro og vantro, det kristelige og det antikristelige, sandhed og løgn, lys og mørke. Derfor kunde den unge Martensen så godt være med til i de unges kreds at føre angrebet på den gamle og den ny rationalisme, kunde være med til på en munter måde at fortælle »anekdoter« om rationalisterne, om hvad stiftsprovst Clausen havde sagt eller gjort, hvad sønnen havde sagt på sine forelæsninger o. s. v.

Men ved siden af denne inderlige selvhengivelse til livets første stormagt søgte hans rige sans for det humane tidligt at gøre sig gældende. Han besad ikke selv nogen synderlig oprindelig end sige storslået natur, men han havde rige evner til at samle sammen på andres marker og i fremmede haver. Han følte tidlig trang til at vandre frem ad filosofiens bugtede tankeveje, at stå stille overfor kunstens skønhedsværker, at bade sig i poesiens og æstetikens solstråler og at fordybe sig i naturvidenskabens granskninger. Længslen herefter var alt så småt vakt hos ham i skoleårene ved læsningen af Henrik Steffens »om den falske theologi og den sande tro«. I sit rusår fik han af dr. Rudelbach anvisning på Marheinekes system des catholicismus. Snart fik den unge begavede student også adgang til Hans Christian Ørsteds hjæm. Denne førte vejledende samtaler med ham om adskilligt i naturen. Her hørte han stundom på en filosofisk samtale, i hvilken Anders Sandø Ørsted lagde sin fortrolighed til Kant, Fichte og Schleiermacher for dagen. Også Øhlenschlæger lærte den unge Martensen at kende. I hans sidste studenterår åbnedes tillige professor H. N. Clausens studerekammer for ham. Om theologi førtes der ikke synderlig tale her, men derimod om kunst, om Rom, om Thorvaldsen, Øhlenschlæger og Weyse, om politik og om sociale spørgsmål.

---

[1]) Af mit levned. I. 1882.

Der blev på denne og flere måder givet den unge mand rig lejlighed til at samle sammen på adskillige frøkorn, ideer, tanker og oplysninger, udsprungne af højst forskellige kilder. Men ud af disse var det, at der efterhånden kunde fremspire åndrige betragtninger i mængde. Det var en særlig vanskelig stilling, den unge Martensen således efterhånden kom i. Det åndfulde og det åndelige — og det af allerbedste art — greb dybt i hans hjærte. Men det krævede en langsom og stille vækst, måske en udvikling under adskillig trængsel og modgang fra verdens side, men så også med en forjættelse i sig om en opstandelse af alt det ædle, der lå skjult i hjærtets grav, og som stammer fra himlen. Men det åndrige — det Martensen vistnok siden hen gav navnet »mellembestemmelserne« — det fængslede i sine mange og brogede skikkelser tillige hans sjæl og drog ham hen imod en langt hastigere udvikling, men også langt skrøbeligere, fordi verdens glans var ikke fri for at låne den noget af sit lys. Tillige må man dog huske på, at der alt i Hans Lassen Martensens ungdom var naturlige evner i vækst, som kunde begunstige hans vågnende sympati for det geniale og det åndrige. Han var rask i sin tankegang og havde let ved at udtrykke sig både i tale og i skrift, og det endog i visse måder i en formfuldendt stil.

Det var i Sigfred Leys værelse i stuen i Boldhusgade, hvortil der var egen indgang, at de 12—13 unge theologer af Grundtvigs vennekreds samledes én gang om ugen og holdt »disputérøvelser«. Man skrev afhandlinger eller theses. En skrev om den apostoliske trosbekendelse, en anden om munkene, om poesien o. s. v. De blev så forsvarede og angrebne. Sigfred Ley betragtedes i begyndelsen som ungdomslagets formand. Han udøvede nemlig endnu en hovedindflydelse på de fleste af dem, også en tid på Martensen. Men det varede dog ikke længe, inden disse to så forskellige naturer tørnede sammen — og de kom så til at stå som de to modsatte yderpunkter i vennekredsen.

Martensen omtaler i sine livserindringer kun to af denne vennekreds. Den ene er *Harald Laurent*, som efter hans dom »havde et blidt gemyt og stor modtagelighed for åndelige ting«. »Han vedblev at være min ven indtil sin død«, siger Martensen. Den anden var *Sigfred Ley*. Om denne skriver han: »jeg formener, at han uagtet de mange hårde og skarpe kanter, ikke blot var et dybt gemyt, men også et dybere tænkende hoved. Få var trængt så dybt ind i Grundtvig som han, der granskede Grundtvig ved dag og ved nat. Med ham kunde man også indlade sig om alvorlige problemer, hvad jeg oftere gjorde og med nytte«. —

Sigfred Ley var ikke nogen fin natur i almindelig forstand. Alt, hvad der hed form, var ham tildels et ukendt land. Han var heller ingen ordenens mand. Der var tvertimod noget kaotisk over ham, så det var ikke så underligt, at Martensen på mange måder slet ikke kunde med Ley. Martensen skriver om hine unge Grundtvigianere, at »de paradokser, Grundtvig udtalede, men som hos ham dog oftere havde et stænk af det åndfulde og poetiske, bleve hos disse forvandlede til plumpe, prosaiske påstande, hvor ethvert spor af vingestøvet var forsvundet.« Kan være, at dette til en vis grad passede på Sigfr. Ley, der anvendte en stor nidkærhed for at hævde mesterens standpunkt i alle retninger. Men forresten var — morsomt nok — Martensens egen selvstændighed ikke synderlig stor i de dage. Han kopierede endog i sin ydre optræden dr. Rudelbach, vistnok sig selv ubevidst. Han gik med stok som Rudelbach, vred munden, så bister ud, satte benene skævt og talede efter Rudelbach.¹)

Martensen blev aldrig vred i de unge kammeraters kreds, når han blev modsagt. Men jævnligt så man et ironisk smil på hans læber, og han kunde godt give den overlegne og komme med sit yndlingsudtryk: »ja, han er nu, hvad man kalder et kvæg«. —

Engang var Martensen opponent ved »disputérøvelserne« hos Ley. Kragerop (senere præst ved Frue kirke i Århus), som stod kredsen fjærnere, var kommen med den aften og var præses. Som sådan havde han fået noget at tænke på af Martensen, men vidste ikke, hvordan han skulde rede sig ud deraf. Martensen stod med det lune smil, slog på dåsen, tog sig langsomt en pris, ventede. De andre lo alle sammen, præses var som tilintetgjort. — En anden aften havde Martensens glimrende fægtemåde ødelagt en påstand af Frederik Hammerich om Schillers

---

¹) Fr. Hammerich: Et levnedsløb, s. 187.

die Räuber. Forgæves havde Hammerich værnet om den til det yderste, men til ordkampen duede han ikke synderligt. Hans tanker klarede sig ikke hurtigt nok. »Ja, ja«, sagde Ley, »hver mand har sit, og Hammerich har nu det, som just fejler Martensen. Det bruser lidt i ham, hvor tør han end kan være. Vilde vi lægge dem begge sammen, fik vi en hel karl ud af det.« Glad var Fr. Hammerich, og han kastede sig stolt hen i sofaen. Hans ære var reddet.¹)

Under disse disputérøvelser havde Martensen gerne for skik at gå op og ned ad gulvet. Når han så — som jo stundom skete — kom med beviser, som var tynde i Leys øjne, tog denne en lille stok, som han sædvanlig havde i hånden, og svippede med denne over Martensens ryg og tynde ben, så han måtte hoppe lidt derved.²)

Der var imidlertid en anden ting, som optog disse ungersvende i lige så høj grad som drøftelsen af de brændende livsspørgsmål. Og det var *deklameringen.* Men når der skulde deklameres, blev scenen forflyttet til 1. sal oppe hos skrædermesteren selv. Mangen en søndag eftermiddag om vinteren samledes de her, stundom også om hverdagen. På deklameringens område var der ingen, der kunde gøre Sigfred Ley førsterangen stridig. Han var ypperlig dertil og almindelig beundret af sine venner i så henseende. Hans kraftige og klangfulde og indøvede organ, hans levende indbildningskraft og fremfor alt hans dybe selvhengivelse i digterens ord, måtte gøre indtryk og vække begejstring hos den, der hørte på. Særligt længe mindedes man hans fremsigelse af »Habor og Signe« ud af Sakse.

L. Hagens yndlingsnummer var Jens Baggesens »biskopsvise«, hvis begyndelse er:

»Fanden, fra den tid han drat
ned fra himlen i den mose,

---

¹) Smst., s. 188.

²) Meddelt mig af Vilh. Birkedal, som har hørt det af L. Hagen.

vi som bedste verden røse,
baglænds, hov'dkuls, uden hat;
mens han nu som amtmand snyder
Russer, Tyrker, Prøjser, Jyder —
er vor herres abekat.«

Brødrene Hammerich var begge meget lystne efter at komme til at deklamere. Engang pladsen var ledig, udbrød de i munden på hinanden: »lad mig — nej lad mig«. — Sigfr. Leys søster Hanne fremsagde: Grundtvigs »Karen Bjørns minde«, Danmarks datter vil Du vinde ærligt navn af Dannekvinde o. s. v. — »Gamle Ley« bad gerne Laurent om at deklamere Grundtvigs »til Elises søster«. Han tænkte da på sin yngste søn.

Undertiden samledes en mindre kreds i dagligstuen om Sigfred Leys sjælden gode oplæsning- »Nyårsmorgen« af Grundtvig, Ingemanns »De sorte riddere« og »Reinald underbarnet« var dengang den kæreste læsning. — H. L. Martensen og Jakob Kr. Lindbergs hustru samt en del af slægten udgjorde den stadige tilhørerkreds ved disse oplæsninger.

Om sommeren samledes dette ungdomslag af danske theologer jævnligt i Frederiksberg have. Her lejrede de sig i det grønne og frydedes ved Sigfr. Leys oplæsning. Også her var Martensen stadigt med. Endnu på sine gamle dage omtalte biskop Martensen med glæde de timer, som han havde nydt under Leys kønne og åndfulde oplæsning.[1])

Også til såkaldte »mjødgilder« samledes de unge venner et par års tid med hinanden. Men i disse vilde Martensen ikke deltage. Han skriver herom: »det var disse unges mening, at det oldnordiske aldeles ikke fandtes i sin ægthed hos Øhlenschlæger, men kun hos Grundtvig; og for at hæve det oldnordiske blev der endogså i aftenkredse drukket mjød.«

---

[1]) Meddelt mig af Niels Lindberg, til hvem biskop Martensen ved en lejlighed personligt udtalte sig derom.

Ved et par lejligheder optrådte denne ungdomskreds mere offenligt i samling som en grundtvigsk kreds.

En del kristelige lægmænd opfordrede i foråret 1827 *Jakob Kr. Lindberg* til at opsætte en erklæring af almindeligt indhold om Grundtvigs kirkekamp med professor H. N. Clausen. Erklæringen skulde være således beskaffen, at kristelige folk kunde underskrive den og at den således kunde udgives. Arbejdet voksede op for Lindberg til en lille bog, »*om kristendommens forsvar*«. Men da politiet foreløbig gjorde vanskeligheder med dens udgivelse, besluttede han sig til at lade den afskrive. Lindbergs mange unge venner påtog sig at skrive hver et eksemplar, — også Martensen skrev sit. En del af de unge, deriblandt Fr. Hammerich, samledes til dette arbejde ude på Blegdamsvejen hos Lindbergs. Arbejdet gik rask, men trak dog i langdrag og tog hele natten med indtil morgengry. Da det var færdigt, blev de endnu en stund sammen i oprømt stemning og sang fædrelandssange. — En halv snes stykker af vennerne samledes i den store sal hos Leys en søndag formiddag for at skrive bogen af. Her var Martin Hammerich. Han foreslog, at de skulde kaste frakken. »For vi har jo rene skjorter på«, føjede han til. Som de var i fuldt arbejde, ringede det på. Det var Jakob Kr. Lindberg, som kom. Han vilde tilse de unge. Hans ansigt strålede af glæde og deres ligeså.

»Om kristendommens forsvar« fik mange underskrifter landet over. Ley sendte den bl. a. til en farver Kåbe i Præstø, ledsaget af følgende brev:

»Højstærede hr. Kåbe!

Lad det ikke undre Dem at se brev fra mig. Det er en sag, som angår alle danske kristnes tro, jeg skriver til Dem i. Såvel Deres personlige omgang, medens jeg var i Præstø, som Deres ærede og kære breve til mig lod mig kende Dem som en sand kristen. Jeg tager mig derfor den frihed at sende Dem medfølgende bog med anmodning om at underskrive den, hvis De, som jeg sikkert véd, er grundenig med alle kristne, som alt har undertegnet. Dernæst beder jeg Dem at forevise den med samme anmodning til alle troende kristne, som De kjender, ligemeget af hvad stand de er. Det var forunderligt, om der ikke i Præstø eller dog i Skibbinge skulde findes nogle, på hvem Grundtvigs prædiken havde virket i den tid, han var hos dem. Vi vide det jo nu alle, at den ædle Grundtvigs forsvar for kristendommen har bragt ham til at måtte søge sig et andet sted, hvor han dog idetmindste tør skrive frit, og sikkerlig rejser han herfra, om ikke sagerne forandre sig. Gud give, at denne bogs udgivelse måtte vise, at troen ej er død for folket, men at der end findes mange, som tør være deres tro bekendt for al verden. — Dog bogen må tale for sig selv. Jeg vil kun endnu melde Dem, at den for nogle dage siden er begyndt at gå rundt i Kjøbenhavn, og at alt henved hundrede troende have påtegnet. Til kristelige præster og skolelærere rundt om i Danmark ere håndskrifter af den sendte. I Guds navn er foretagendet sket, det vil vist falde ud til hans ære. — — En god hilsen ønskes Dem af hjærtet og Guds velsignelse over Dem og Deres hus med kærlighed og ærbødighed.

Deres
C. S. Ley
(Boldhusgade no. 157).

E. s. Er der brave bønder på Deres egn, da vilde De forbinde dem ved også at lade skriftet komme til deres kundskab og underskrift.

Kbhvn., d. 29. maj 1827.

Ley.

S. T.
hr. farver Kåbe.«

Den anden lejlighed, hvorved endel af det unge vennelag kom til at optræde i samling, var *dr. A. G. Rudelbachs* bortrejse fra Danmark 1829, da han var kaldet til gejstligt embede i Glaucha i Saksen. Det var under et ophold i Saksen i efteråret 1828, at Rudelbach fik embedet. Sigfr. Ley fik så det ærende at fortælle Grundtvig herom, hvad han så også gjorde. Det var den første gang, skriver Ley i sin dagbog, at han fik en ordenlig samtale med Grundtvig. I flere dage før afrejsen boede Rudelbach og hans hustru i skrædder Leys gæstfri hjæm. Sigfred Ley havde ved sammenskud fra sine unge venner fået købt en stor og smuk sølvpokal, som skulde skænkes Rudelbach som en mindegave med tak for hans deltagelse i kirkekampen.

Indbydelsen til at være med i hædersgaven lød således:

»Til dr. Rudelbachs kristelige venner!

Det er os alle vitterligt, at dr. Rudelbach nu forlader Danmark. Det gøres ikke behov at minde om, hvor stor danske kristnes gæld er til udgiveren af theologisk månedsskrift, den augsburgske konfession med sammes apologi, Thomas af Kempis og trøste-bogen, hvad de er den mand skyldig, der, til harme for herrens uvenner først i en kristelig sag føjede sit navn til *Grundtvigs*. Det gøres ikke behov at minde om dette og mere; ti vi ære og elske ham jo alle som Guds ords højlærde og trofaste tjener.

Han forlader os nu, ikke fordi han elsker noget folk på jorden højere, men fordi fremmede tilbyde ham, hvad han blandt os forgæves søgte: lejlighed til at virke som en mand, hvis ærlige tro herren udrustede med mandig kraft og sjelden lærdom. Den tak, som ved hans bortgang visselig er ham den kæreste. og som vi jo med Guds hjælp også alle ville yde ham, er først at vi i en god samvittighed bevare troen, hvis vidne han var iblandt os, og dernæst, at vi i et kærligt hjærte gæmme mindet om ham. Dog, som det er den sande kærligheds og taknemligheds skik, at den ikke blot opfylder hjærtet, men også stræber at gøre sig kendelig, så vilde det vist også være os alle kært, om dr. Rudelbach i det fjerne kunde bevare *et erindrings og taknemligheds tegn fra danske venner*.

Man opfordres derfor herved til at sammenskyde en liden sum, hvorfor, som en passende foræring, en sølvpokal kunde anskaffes.

Endelig håber jeg, at ingen vil finde det ubeskedent, at jeg gør denne opfordring; i så fald må min kærlighed til min gamle lærer undskylde mig.

Chr. Sigfr. Ley,
stud. theol.

Kjøbenhavn, i februar 1829.«

Bidragyderne, som selv har tegnet deres navne, følger derefter samt Sigfr. Leys regnskab over gaverne. Listen ser således ud:

»H. C. Ley	10	rdl.
Chr. Sigfr. Ley	5	—
H. A. Laurent, stud. theol.	10	—
M. C. Clausens enke	20	—
G. Jensen, stud. theol.	5	—
C. F. Hassenfeldt, cand. theol.	5	—
L. D. Hass, stud. theol.	2	—
L. Siemonsen, katechet	5	—
L. Gøricke, stud. theol.	5	—
En ubenævnt	2	—
Stud. theol. L. C. Hagen	3	—
H. Martensen, stud. th.	3	—
I. L. W. Hansen, stud. theol.	3	—
C. F. Kragerop, cand. th.	3	—

P. C. Petersen, cand. philos. & philog.	2	rdl.
H. C. Hansgaard, fdm. i admiral	2	—
H. C. Andersen, bogholder i g. p. direktionen	3	—
F. Plochross	5	—
En ubenævnt	2	—
N. J.	4	—
J. Høi, snedkermester	20	—
Spandet, assessor	2	—
I. Madsen	5	—
Schade, stud. theol.	2	—
M. P. Kierkegaard	5	—
N. Olsen	5	—
Aborre, skomagermester	2	—
P. Fenger, sognepræst	5	—
H. Cramers	5	—
Cand. theolog. L. S. Borring	1	species
Hammerich, J., grosserer	10	rdl.
L. C. Müller, cand. theol.	2	—
P. A. Jacobsen	2	—
summa	173	rbdr.
For pokalen	154	rbdr.
for futteralet	10	—
for tegningen	5	—
summa	169	rbdr.
Overskud	4	rbdr.

Disse fire rbdlr. gav jeg til Rudelbachs søstre og bad dem anvende dem som de selv vilde.

Chr. Sigfr. Ley.«

Følgende indskrift af Grundtvig fandtes på sølvpokalen:

»Mellem klipperne, som tale
end om Luthers faste borg,
hvor fra himlens kongesale

fly på vinger suk og sorg,
kom i hu, at på det jævne
did og danske venner stævne!«[1])

Skønt det atter var gået tilbage i timelig henseende for skrædder Ley, kunde han dog ikke andet end give sit minde til, at sønnen måtte samle en større vennekreds i hans hjæm til et afskedsgilde for Rudelbach. I den store sal samledes så henved 30 mennesker den 4. april 1829. To lysekroner med vokslys oplyste salen. Fint skåret smørrebrød og vin af bedste slags blev båren rundt. Foruden hædersgæsten, dr. Rudelbach, var tilstede Grundtvig, Jakob Kr. Lindberg, assessor Spandet, Ludvig Chr. Müller, Martensen, Georg Jensen, Laurent og adskillige andre. Hanne Ley kom også ind i gildessalen med sin yngste broder, ét ar gammel, på armen. Grundtvig gik venligt hen til hende og sagde: »der er krummer i drengen«. Grundtvig talte i det hele meget den aften imod sædvane og var i strålende humør. Han og Rudelbach og Lindberg sad ned. De andre måtte stå op. Lindberg vilde have haft Jens Hornsyld med. Men de unge havde sat sig derimod, da de var ængstelige for, at den gamle præstemand ved sin megen talen skulde ødelægge deres fest. Hele selskabet kom i mørkningen. Festen begyndte i den oplyste sal med at Sigfred Ley med pokalen i hånden nærmede sig Rudelbach for at overrække ham den. Rudelbach vilde afvise gaven med et gentagende: nej — nej. »Jo, De skal virkelig have den«, sagde Ley så, idet han skubbede pokalen fra sig. Denne blev da fyldt med vin og gik rundt til hele selskabet. Grundtvig drak først. I det hele taget var der en festlig og mild stemning oppe blandt de mange ved den lærde vens afsked. Ingen disputeren hørte man — som ellers mellem de unge. Det var som sagt Grundtvig, der førte ordet. Den 21årige Martensen kom ikke til at tale med Grundtvig i dette selskab. Han siger selv[1]): »ikke længe iforvejen havde jeg en aften hos Rudelbach første gang set Grundtvig ligeledes uden at tale med ham«. — I øvrigt skiltes dette selskab hos skræder Ley i god borgerlig tid ved det·lag klokken 11.

---

[1]) Grundtvigs poetiske skrifter, V., s. 494.

En knap månedstid efter dette afskedsgilde stod Sigfred Ley fadder til Jakob Kr. Lindbergs søn, Nils Lindberg. Det var den 1. maj 1829. Assessor *Spandet* var også fadder. Fra faddergildet fulgtes han og Ley hjæm sammen. Og Spandet fortalte da Ley en hel del om Grundtvig i hans tidligere tid. Ley har opskrevet denne fortælling således:

»I foråret 1810 holdt Grundtvig dimisprædiken. I efteråret 1810 begyndte hans sindssygdom. Han var til alters og begyndte med ét at græde højt. Da han med de andre kommunikanter kom op i koret, og den forreste række knælede ved alteret, var han bag ved, men kastede sig dog på knæ og græd højt. Siden den gang sagde folk, han var bleven gal. Han sad ofte og stirrede på én plet, afbrød ofte en samtale og hulkede, faldt ikke sjelden i gråd o. s. v. — Engang gik han også midt ad gaden med en lang pibe, som han holdt i spidsen i den ene hånd og en flaske i den anden. — Spandet kendte dengang ikke synderlig til ham, skønt han lå på Walkendorfs kollegium med ham. — (Hvem kan forstå, ja hvem kan ane, hvad der har krydset sig i et hoved som Grundtvigs, da pludselig hele hans tankegang skulde have en anden retning; og nu hans hjærte, det rene, det ædle fra moderen, det hjærte fra faderen og fra fædrene, de gamle troens præster, der holdt hardt ved deres kristendom og gæmte den som deres dyrebareste skat; det hjærte, der ej altid havde hængt ved gamle Danmark, men i drømme svunget sig til de kolde fjelde, det vågnede nu; hvad må det da ikke have haft for en kamp? Hvad må ikke en natur så sandhedskærlig dyb som Grundtvigs have følt for en rædsel og pine, da den vågnede af dødssøvnen, og så det, som den hidtil havde fulgt som strålende sole, være kun irlys, det, den hidtil havde søgt som diamant og ægte perler, være ved dagens lys kun uægte, bedragerske stene og malet glasstumper, — og solen, det sande lys, det havde den klemt øjnene til for, og perlen, som ene er værd at eje, havde den foragtet.)

---

[1]) Af mit levned, s. 30.

Engang (jeg husker ej, *hvordan* Spandet sagde, talen faldt om gråd og latter) sagde Grundtvig: »ja, der står i i biblen, at Jesus græd, men står der nogetsteds, at han lo?« —

Grundtvig var i det hele i den tid meget indesluttet i sig selv, og ofte så og hørte han ikke, hvad der passerede omkring ham — en ting, som han nu er så aldeles fri for som ingen anden, så åndrig og lærd mand er det. Han kan være, sagde også Spandet, dybt inde i den mest levende samtale, men hører dog på samme tid, hvad hans kone siger til børnene eller pigen i sideværelset. —

Til etatsråd Olsen kom Grundtvig også ofte før 1810. Han og fru Olsen ere sødskendebørn; ti fruens moder (Balles første kone) var en søster til Johan Grundtvig.

Med en Fich (nu præst i Fyen[1]), som var huslærer hos Blichers (Grundtvigs kones fader) på Låland, havde Grundtvig temmelig megen omgang. Han skal være en kristelig præst.

Grundtvig har nok aldrig brugt papir, når han prædikede. I førstningen idetmindste, han prædikede her i byen, brugte han det ikke. Han stod ganske rolig uden at gestikulere og talte af hjærtets fylde (Spandets eget udtryk). Han prædikede ofte for Østrup[1]) 2 gange på samme søndag, men holdt da 2 forskellige prædikener.«

---

[1] Det er Hans Jakob Fich, født 1784, død 1852 som præst i Bogense.

I sommeren 1829 var Grundtvig en videnskabelig rejse i England, fra hvilken han vendte tilbage midt i september. Under hans fraværelse trnede kirkekampen i Danmark med at antage så skarpe, lidenskabelige former som ikke tidligere. Hvor meget sprængstof, der var kommen i luften, mindes vi om gennem følgende linjer i et brev fra Grundtvig til Ingemann af 28. september 1829: »allerede i London, hvor jeg tilfældigvis hørte tidende om den fiskalske tiltale mod den ærlige, konge og fæderneland tro hengivne Lindberg, formindskedes glæden, hvormed jeg efter en sørgelig sommer havde tænkt at gæste den kære hjæmstavn, og hvad jeg mere har set og spurgt siden min hjæmkomst, er desværre kun skikket til at nære min bekymring og i det mindste for øjeblikket afskære mine forhåbninger, så vel om en gavnlig virksomhed for mig herhjæmme som om en glædelig løsning af den hårde knude, man synes at ville stramme til det yderste. Sandelig, er timen ikke kommen, da jeg vil føle mig tvungen af min samvittighed til at gøre brug af den frihed, herren trods al verden mægter og vedbliver at skænke sine tjenere, da ser jeg ikke andet råd end at berede mig på udvandring; ti stillingen, som den er, og som den tegner til at måtte vorde, kan jeg umulig længe være en uvirksom tilskuer af.«

Det var under Grundtvigs bortrejse den sommer, at *Jakob Peter Mynster* den 12. søndag efter trinitatis havde holdt en prædiken i hovedstaden, som vakte mistanke hos flere af den unge grundtvigske teologiske kreds, deriblandt også hos Martensen. Flere af disse unge følte sig åbenbart som en art forposter med forpligtelse til at råbe an, hvad der nærmede sig, for at erfare, om det var en fjende. *Frederik Hammerich* var i deres tal, han skriver[1]) herom: »Vi havde da skrevet en opfordring til ham (Mynster) om dens (prædikenens) udgivelse og undertegnet os »flere theologiske studenter«, hvorefter opfordringen afleveredes af *Laurent* på adressekontoret. Man vilde dog ikke trykke den i avisen, inden navnene på disse studenter meddeltes redaktionen. Laurent meddelte dem altså, men det syntes *Martensen* ikke havde været nødvendigt og var slet ikke tilfreds med.« —

---

[1]) Det må være Nils Kristoffer Østrup, kateket ved Garnisonskirken fra 1812—19 og tillige fra 1817—19 præst ved Citadelskirken.

Foruden denne første offenlige opfordring til Mynster angående hans prædikens udgivelse fulgte der en ny, også i »adressekontorets efterretninger«, sålydende:

> »Nyligen anmodede nogle unge theologer hr. konf. dr. Mynster om at udgive sin i slotskirken den 6. september holdne prædiken om den kirkelige kamp i vort fædreland. Nogle *andre* unge theologer, som også gerne ønskede at kende hr. konf.s synsmåde for denne sag, anmode ham ligeledes herved om at udgive bemældte prædiken, *eller dog offentligen at erklære sig i denne for alle kristne højst vigtige sag.*«

På denne opfordring svarede Mynster så i »adressekontorets efterretninger« tordag den 24. september 1829 således:

> »At jeg ikke har holdt nogen prædiken »om den kirkelige kamp *i vort fædreland*« finder jeg mig foranlediget til at erklære. Derimod har jeg på sidst afvigte 12. søndag efter trinitatis prædiket »om de indre bevægelser i Kristi kirke« i almindelighed. Skulde jeg blive sindet at udgive denne prædiken i trykken, da vilde det kun være, dersom jeg turde tro, at dette kunde tjene til opbyggelse, og ikke for at nære strid eller at tilfredsstille nysgerrighed. Mynster.«

---

[1]) Hammerich: Et levnedsløb, s. 188.

Hassenfeldt, Georg Jensen og *Sigfred Ley* sendte da privat med navnes underskrift følgende brev til Mynster:

»Til hr. konf. dr. Mynster!

I adresse-avisen anmodede undertegnede Deres højærværdighed om at udgive Deres på 12. trinitatis søndag holdne prædiken, fordi vi ikke tvivlede om, at flere end de, der hin søndag vare Deres tilhørere, ønskede at kende Deres anskuelse af den kirkelige kamp i vort fædreneland. Fjorten dage efter ytrede nogle af vore medstuderende samme ønske og tilføjede den bøn, at Deres højærværdighed, hvis De ikke fandt for godt at udgive prædikenen, dog vilde erklære Dem i denne for alle kristne højst vigtige sag. I adresse-avisen for igår har Deres højærværdighed ladet os vide, at Deres prædiken ikke var »*om den kirkelige kamp i vort fædreneland*«, men »*om de indre bevægelser i Kristi kirke*« i almindelighed, samt, at De ikke vil give Deres prædiken i trykken for at nære strid eller tilfredsstille nysgærrighed.

Hvad det første punkt angår, da synes det os klart, at under en kirkelig kamp i fædrenelandet må en prædiken om de indre bevægelser i Kristi kirke, når den er udarbejdet efter tidens tarv, nødvendig tage nærmest hensyn til denne kamp og altså vel kunne siges at være om den kirkelige kamp i vort fædreneland. Det kan altså ikke være meningen af Deres højærværdigheds ord, at De intet hensyn har taget til den religiøse gæring iblandt os, så meget mindre som Deres tilhørere, hvor uenige de end ellers ere om bemældte prædiken, dog deri synes at være enige, at den tog stadig hensyn dertil. Der står da kun tilbage at antage, at hvad Deres højærværdighed kalder indre bevægelser i kirken, det kalder vi kirkelig kamp; men så bliver jo dog tingen den samme.

Hvad det andet punkt angår: beskyldningen for stridslyst eller nysgerrighed, da vide *vi* os fri for disse drivefjedre til vor anmodning, og kunne heller ikke af vore medstuderendes opfordring se, hvad der har bevæget Deres højærværdighed til at beskylde *dem* derfor. Vi har, som vi håbe, med den skyldige agtelse anmodet Deres højærværdighed om at udgive Deres prædiken og kunne godt være vore bevæggrunde til denne anmodning bekendt. De har nemlig, siden De udgav Deres prædiken »om den kristelige visdom« intet ladet trykke, hvoraf man kunde kende Deres mening om en sag, som visselig ingen kristen anser for ubetydelig. Nu ønskede vi at kende Deres anskuelse af denne sag, og vidste ikke, at den mand, som hidtil ytrede sig med kristelig frimodighed og siden, som agtet theolog og yndet præst havde en stor indflydelse på alt kirkeligt i vort fædreneland, vilde stødes over, at unge theologer æskede hans dom.«

Der skulde en ikke lille kristelig frimodighed til under kirkekampens hidsighed for de unge grundtvigske theologer at træde op på livets side imod mænd med sådan en statskirkelig indflydelse som kongens skriftefader J. P. Mynster og theologisk professor H. N. Clausen. Og vi må derfor ikke se altfor strængt på, at det for en enkelt iblandt Grundtvigs unge venner, som for Hans Lassen Martensen, kom til at skorte noget på denne frimodighed, om vi end samtidigt må beklage, at han derigennem noget for tidligt kom ud af sit ungdomslivs religiøse gæring i kirkelig retning.

Frederik Nygård.

Fra Bogmarkedet.

Af *Holger Begtrup.*

S. Schandorph: *Fra Udlandet og fra Hjemmet.* Fortællinger. (C. A. Reitzels Forlag, 1890).

De to sidste af disse fire Fortællinger, nemlig »*Valgtryk*« og »*En behagelig Juleaften*« handler om hjemlige Æmner og har tidligere været trykte, »Valgtryk« i »*Venstres Almanak*« for 1890. De to første, større Fortællinger, »*Agnes*« og »*Villaen*«, er Frugter af Forfatterens langvarige Ophold i Paris og Omegn. Men skönt de er »fra Udlandet«, er der dog kommet meget »fra Hjemmet« med i dem. Schandorphs danske Natur gör sig stadig gældende. I den förste Fortælling er Heltinden, Agnes, tilmed en rigtig rar lille dansk Frue, som er rejst til Paris med sin Mand, der er Kunstmaler, og her faar man derfor paa en morsom Maade et pænt dansk Hjem stillet midt ind imellem franske Hoteller og Restaurationer. Agnes er en Kvinde paa henved 40 Aar, lidt ældre end sin Mand og mindre paavirkelig under de ny Omgivelser. Hun er fulgt med ham til Udlandet for at sørge for, at han kan have gode Kaar at arbejde under. Meget af hendes Tid er optagen af det rene Linned og den megen Stopning. Fransk forstaar hun ikke meget af, og det franske Kunstnerliv er hendes jævne, lidt prosaiske Natur aldeles fremmed. Hvor gærne hun vil, har hun ikke Ævner og Bevægelighed nok til at følge sin Mand i hans Liv og Ideer. Men hun har moderlig Omsorg for ham, passer paa, at han bestiller noget, og lader ham for Resten have sin Frihed, endogsaa lidt ud over, hvad en Ægtemand burde kræve. Manden, Ludvig Hansen, har naaet at vinde sig et godt Navn, og han bindes til sin Hustru af taknemmeligt Minde om, at hun i den usikre Tid, da han maatte arbejde sig frem, trofast hjalp ham med Opmuntring og Tillid. *Uden* hende var han aldrig bleven dygtig nok til at bryde igennem. Men nu, da det gælder om at hævde Stillingen ved fortsat Fremgang, er det, som om han *med* hende ingen Vegne kan komme. — Den lille Fru Agnes mærker med Sorg, at hun er ham som en Klods om Benet. Og Manden fjærner sig, med hemmeligt Samvittighedsnag, mere og mere fra sin Ægtehustru og hengiver sig i sin Daarskab til en meget koket fransk Baronesse, hvis indtagende Skönhed Forf. gör nogle slemme Streger i ved sine realistiske Detailskildringer af Tænder og Tæer. — Tilsidst bryder Agnes overtvært og rejser hjem, for at Ludvig Hansen kan faa uhindret Lejlighed til at udvikle sig i Frihed — uden Ansvar. Det er iöjnefaldende, at Heltinden og Forfatteren ved denne Løsning har ladet sig for stærkt paavirke af den frie Kærligheds Lærdomme blandt Kunstnerne i Paris. Fortællingens Moral er i al Fald mindre god. Men Skildringen af Agnes er nydelig og maa vist være hentet fra nært Hold, saa livagtig og ægte træder Billedet af den lille, blide, bestemte, begrænsede, men finttænkende, lidt smaalige, men yderst agtværdige og altid elskværdige danske Dame frem i de brogede Omgivelser.

»*Villaen*« er en Studie af fransk Smaaborgerliv med en Række grovkomiske Figurer. Der hører stive Øren til at tage imod den Dynge af græsselig sjofle Skældsord, hvormed de opvarter hinanden. Det hagler med Uartigheder. Schandorph overgaar sig selv i Rundhaandethed. Han maa have gjort et særligt Studium i dette Fag, og for Folk med Vid er der nok at grine af. — Men ikke blot moralsk, ogsaa kunstnerisk maa det beklages, naar en Forfatter i den Grad gör sig til Skjald for Grøftens Mudder.

Amalie Skram: *S. G. Myre.* Roman. (Schubothes Forlag, 1890).

Hos Schandorph vrimler det med Udtryk, som man faar Lyst til at springe over, naar man læser hans Bøger höjt i en blandet Kreds. Grundtonen er dog elskværdig og sund. Fru Skram er *ikke* elskværdig som Forfatterinde. Hun mangler aldeles Schandorphs lystige Humør til at bøde paa det grimme, men er tilvisse lige saa dumdristig som han i Udmalingen af Livets Laster. Hos hende virker derfor hele Fremstillingen pinlig, og det samlede Indtryk bliver stygt og frastødende. Side efter Side vælger Forfatterinden med Flid de skrækkeligste Æmner og Scener til Fremstilling og overdænger sine stakkels Personer med det sorteste Dynd. At man tilsidst faar lidt til overs for de skikkeligste iblandt disse Væsener, er ikke Fruens Skyld — det er netop af pure Medlidenhed med den græsselige Behandling, hun giver dem. Men denne Medlidenhed vender sig derefter hos veltænkende Mennesker mod Forf. selv, hvis glimrende Fremstillingsgaver og livskraftige Indbildningskraft enhver maa beundre. — Hvem vil nægte, at de »dyriske« Drifter er Betingelse for et kraftigt Menneskeliv? Men det dyriske maa aves af en overlegen Vilje. Digterens Arbejder faar ogsaa Kraft og Farve fra Driftslivet,. men der kræves af Kunstneren aandeligt Herredömme over Lidenskabens Ytringer. Han maa kunne töjle sin Pegasus, ellers traver den muskelstærke Hest med ham igennem Dynd og Taager ad Tartaros til. — Hos Fru Skram savner jeg en virkelig Aandskraft, som kan anvende hendes rent ud enestaaende, hos en Kvinde höjst forbavsende Naturkræfter i det godes Tjeneste. Det Kaos af Lidenskaber, som hun magter at give Udtryk, begraver i sin utæmmede Gæring enhver höjere Stræben. Det er ligefrem tragisk at se en Forf. ligge saaledes under for sine egne Ævner. Tænk, om en kraftig og ren Vilje fik Herredömme over alt dette! Det vilde give Spændkraft til en storartet og velgörende Magtudfoldelse. Nu fuser og hvisler det ud til alle Sider som Spildedamp og Søle.

»*S. G. Myre*« er en Slags Fortsættelse af »*Sjur Gabriel*«. Bøgerne fører Fællestitlen *Hellemyrsfolket*, og det er gamle Sjur Gabriels Sönnesön, Sivert Jensen, som er Fortællingens Helt. Hvad han fra 19 til 26 Aars Alderen oplever af Overtrædelser mod fjerde, femte, sjette, syvende og ottende Bud er overordentligt. Og dog er han en ganske flink Fyr i Sammenligning med sine Omgivelser. Den pæneste i Munden er en Jordemoder. Og da hun efter saadanne gode Kvinders Sædvane taler djærvt ud af Posen, kan man deraf slutte sig til de andres Tone. — Men dygtig er Pennen ført. Scenerne staar en for Öje som skarptegnede Landskaber, Fjældstrand og Bygader i styg Regn og Snesjap. — Var der bare *Varme* og *Sol*, vilde det være et anderledes lysteligt Livsbillede. Men saa maatte Forfatterinden først skyde Ham.

Amalie Skram: *Börnefortællinger*. Dansk Udgave. (Schubothes Forlag, 1890).

Naar man har læst S. G. Myre, studser man ved, at samme Forfatterinde giver sig af med at skrive *Börnefortællinger*. Det er da ogsaa mere Fortællinger *om* Börn end *for* Börn. Men der er meget fornøjeligt i dem. Forældre og andre Börneopdragere kan godt have Nytte af dem og maaske genfortælle dem for Börnene. Synskredsen er videre end i almindelige Börnebøger. En Historie foregaar i det Asovske Hav, en anden paa Hondurasfloden. Den sidste er den bedste. En ung Dame sejler med en Missionær og hans Kone op ad Floden i en Baad, som ros af fire Negere. Kaktus, Kalaer, Palmer og Kæmpeliljer gror langs Bredderne mellem Rør og Siv. Paa en Gang tysser Præsten paa den unge Dame: de maa ro ganske stille et Stykke videre, fordi der ligger Krokodiller i Floden. Naar man passer paa, gör de ingen Ting. Men der var en Gang et Selskab, som vovede at drille de skrækkelige Dyr, og det blev fuldstændig maset og opædt. Man forstaar den stakkels Piges Skræk. Hun tör knap sé paa de uhyggelige, lange, smalle, grönlige Dyr, som næppe tre Alen fra Baaden ligger i Mudderet ved Bredden og slaar langsomt med Halen. De slipper dog godt forbi. — Paa en lignende stilfærdig Maade fører Forf. os i disse Fortællinger helskindet forbi de Dyndets Uhyrer, hun ellers saa tit fremmaner. Men man er jo ængstelig og tror overalt at öjne Krokodilrygge i det mildt bølgende, grönlige Vand.

K. Franzos: *Judith Trachtenberg.* (Schubothes Forlag, 1890).

Franzos, som jeg tidligere har skrevet nærmere om her i Tidsskriftet, har to Strænge paa sit Instrument. Den ene har en dyb og ægte Klang og toner vemodig om hans jødiske Landsmænds sörgelige Kaar. Den anden er mere höjstemt, men ikke rigtig ægte i Klangen. Naar han griber i den, færdes vi blandt romantiske og forbryderiske Mænd af den østerrigske Adel. I Judith Trachtenberg klinger begge Strenge. Heltinden er nemlig en jødisk Fabrikants Datter, men lader sig bortføre af en kristen Greve. Sammenspillet er ikke harmonisk. Det hele bliver en meget spændende Feuilletonroman, men Udbytte giver i Grunden kun de Blade, som er anvendt paa Skildringen af Jødernes Liv og Fordomme og det sörgelige Racehad mellem dem og de k»ristne«.

Sjæledyrkelse og naturdyrkelse, bidrag til bestemmelsen af den mytologiske metode af **H. S. Vodskov.** Første bind: Rig-Veda og Edda. 1—2. hefte. 1890.

Det er et større værk på mytologisk område, som cand. Vodskov her har begyndt at udgive med kultusministeriel understøttelse. Værket vil udkomme i tre bind, hvert på seks hefter; men hvert bind kan købes for sig. Efter al rimelighed vil købernes tal ikke blive så stort som til andre gode skrifter. Dertil er emnet for spesielt, undersøgelserne for vidt favnende. Og efterdi det i mange enkeltheder er videnskabelige førstehånds-undersøgelser, der her bydes, bliver fremstillingen også sine steder for tung og knudret for læsere i almindelighed. Og dog er der vist ingen tvivl om, at disse bidrag til bestemmelsen af den mytologiske metode, som her bydes, vil have en ikke ringe værdi for adskillige, deriblandt også lærere og folkeoplysere i det hele taget.

Det hedder i indbydelsen: »For øjeblikket er som bekendt den nordiske mytologis oprindelse og betydning, ja næsten dens tilværelse i højeste grad omstridt. Medens dog endnu adskillige forskere mene, at de tyske og nordiske folk som alle andre have haft deres religion, og at denne religion er deres egen, så skal den efter de nyeste teorier være importeret vare. *S. Bugge* lærer, at det først var ved hedenskabets slutning, norske vikinger med norsk genialitet digtede størsteparten af vore myter ud fra græske sagn; *den keltiske skole* har med ret, og støttet på virkeligt urtidsslægtskab, påvist en lang række analogier mellem oldkeltiske og oldnordiske guder, *John Rhys* træder i Bugges fodspor, og alt dette er kun de sidste udslag af den store komparative bevægelse, den *komparative* mytologi, som fører alle indogermanske mytologier tilbage til en urindogermansk, der renest skal genfindes i *rig-veda*. Hertil kommer, at selv de, som ikke tro på, at rent belletristisk oversættelse og efterligning kan blive til religion, at de ere lige så uenige om myternes betydning. Efter nogle ere de naturmyter, efter andre etiske. *Victor Rydberg* synes i sine *undersökningar* at opfatte samtlige germanske myter som en oprindelig afsluttet episk enhed, medens endelig nutidens største og vigtigste religiøse skole, den *animistiske*, som har ført beviset for, at alle »vilde« folkeslag er sjæledyrkere, det vil sige tilbede deres forfædre, medens den har fået repræsentanter, som nægte, at der gives nogen som helst naturdyrkelse, det være sig nordisk, indisk eller græsk, som forsikre, at det er sjæledyrkelse ét og alt. Der er neppe et eneste spørgsmål i nordisk mytologi lige fra dens væsen som helhed til dens mindste enkeltheder, der ikke netop hos de nyeste forskere, hos Bugge, Vigfusson, Rydberg, Hoffory, H. E. Meyer, Lippert etc. har fået de mest modstridende svar.

Det er disse forhold, der har bestemt nærværende værks hele anlæg og art. Ved kritisk at gennemgå alle disse teorier, søger det at vinde faste udgangspunkter for undersøgelsen og en ny metode, og ved at påvise den nordiske mytes plads indenfor den hele religions historiske udvikling, kommer det til det dog egentlig *ret naturlige resultat, at den nordiske religion er en religion og er nordisk.*«

Blandt adskillige ny værdifulde ting, som Vodskovs bog vil bringe, er *rig-vedas* mytologiske alder og art; det er første gang, vi herhjæmme vil få en anskuelig forestilling om denne indiske edda, der nu engang for alle har trængt de brahmanske og buddhistiske spekulationer tilbage. — Det vil ikke mindst for os Danske i vore dage være af stor interesse at lære kultur- og åndslivet, som knytter sig til *Hinduerne,* at kende. Vor danske missionær *Edvard Løventhal* har jo nemlig i sin udmærkede, klare og overbevisende bog: »*Efter 16 år i Indien*« atter vakt opmærksomheden for Hinduerne som det hedenske hovedfolk, man i nutiden må ønske, missionens hovedbestræbelser vil samle sig om. Rig-veda vil være af en ikke lille interesse til oplysning om Hindustan. Blot denne lille oplysning. Rig-veda var og blev grundlaget for den theologiske dannelse blandt Hinduerne; men det vil sige, man lærte den udenad og så ikke mere. En indisk lærd, der har gået i skole hos Evropæerne, erklærer, at der er tusinde Brahmaner, som kunne alle rig-vedas fyrretyvetusinde verslinjer på deres fingre, men neppe ti, der har gjort noget forsøg på at forstå dem. Da Englænderne vilde afskaffe den indiske skik, at enkerne brændtes sammen med deres afdøde mænd, da var det evropæiske lærde, som viste, at det eneste sted i rig-veda, hvorpå Brahmanerne beråbte sig, netop med rene ord sagde, at enkerne *ikke* skulde følge deres mænd i døden. — Til visse et sjældent og mærkeligt syn. Et stort folk med forfinet åndelig kultur og med verdens rigest lønnede teologer. De holder den helligste af deres bøger højt i ære, den lyder fra de lærdes læber, overleveres gennem det levende ord fra slægt til slægt, og dog er den død, død som vor Edda var det, før biskop Bryniulf genopdagede den, død som et oldtidsminde, der gæmmes i jorden, hvorover årtusinder uforstyrret har dynget deres grus og muld, — indtil mænd fra en anden verdensdel træder til, indtil evropæiske lærde indså de indisk-persiske sprogs betydning for vore nordiske og for de romanske, indtil selv det lille Danmark sendte to af sine bedste sønner til Indien, Rask 1819—23 og Westergaard 1841—43, indtil endelig siden 1876 en indfødt lærd i Bombay med evropæiske hjælpemidler for første gang udgiver og oversætter rig-veda for sine landsmænd.

Fader vor, digt af **Chr. Richardt**, med tegninger af Carl Thomsen. (Milo, 1890. 3 kr. 50 øre).

De fleste af billederne er nydelige og tiltalende ved deres hjæmlige præg; og de fleste af versene er ægte Christian Richardt'ske vers. Som eksempel:

»Hør vor bøn, når middagsheden brænder,
om velsignelse til dagligt brød!
så med tak af dine faderhænder
alt vi tage, viv og børn og venner,
lys og lykke — trøst i savn og nød!
og som svaler, uden næringssorg
kline reden mod din faste borg«!

Frederik Nygård.

Medens det paa Kunsthandler *Ernst Bojesens* Forlag udkommende Pragtværk »**Oldemoders Fortælling om Nordens Guder**« med Tekst af *Tvermose Thyregod* og Illustrationer af *L. M. Moe*, hvorpaa jeg før har henledt Opmærksomheden, nu foreligger afsluttet i 6 Hefter à 85 Øre, saa er der fra samme driftige Firma til Julen 1890 ikke blot som for tidligere Aar udgivet »**Juleroser**« og »**Børnenes Juleroser**«, som baade ved deres Indhold og ved deres overordentlig smukke Udstyrelse fortjæner den Paaskønnelse i vide Kredse rundt omkring i Nordens Lande, som bliver dem til Del, men tillige en Bog, der er udmærket vel skikket til Jule- eller Nytaarsgave. Det er **L. Buddes Julefortællinger** med Billeder af *Carl Thomsen* og Melodier af *J. P. E. Hartmann*. Jeg haaber ved en anden Lejlighed at kunne komme nærmere ind paa Buddes Forfatterskab.

Paa *V. Pontoppidans* Forlag er udkommen Rejseerindringer af *Chr. Martini* og *Chr. Schønberg*: **To danske Kongofarere,** med Illustrationer af den samme Kunstner (V. Jastrau), som havde tegnet Billederne i *J. Kr. Knudsens* »Rejse i Rødkarenernes Land«.

Johannes Ferdinand Fengers *Det Sydvestsjællandske Broderkonvent* — Optegnelser af Forfatteren fra Aarene 1837 til 1854 om det nævnte Præstekonvents Møder — er et betydningsfuldt Bidrag til dette Hundredaars danske Kirkehistorie. (Karl Schønbergs Forlag).

L. Schrøder.

Levneds-Skildringer af Mænd og Kvinder,

der er døde i Aaret 1890.

I.

Den 8. November 1890 døde Gaardejer **Jens Hansen** i *Holev* ved Odense. Denne ualmindelig dygtige, men dog jævne, stille og vennesæle Bonde fortjener at kjendes og mindes af alle danske, men dog særlig af Landmændene, og jeg skal derfor efter Opfordring søge at tegne et Billede af ham og hans Virksomhed for »Danskeren«s Læsere.

Jens Hansen fødtes den 8. Juni 1816. Hans Fader havde Hollufgaards Mølle ved Odense i Forpagtning, men han døde tidlig, saa da Jens Hansen var 8 Aar gammel, fik han Stedfader. Skjønt Jens Hansen i sin Ungdomstid havde stor Lyst til at komme ud for at se sig om og lære noget, blev han dog hjemme, da Stedfaderen mente, der var nok at lære hjemme. 21 Aar gammel sendtes han til Holev for at styre sin Moders Fødegaard, som Stedfaderen havde overtaget. Efter at have styret Gaarden i 7 Aar for sin Stedfader, forpagtede han den i 1845, og endelig naaede han i 1852 saa vidt, at han blev Selvejer. Det var paa denne Gaard, han levede og virkede som Landmand lige til sin Død. Han var 2 Gange gift, og hans efterladte Enke er en Søster til hans første Hustru. Paa sine sidste Dage gav han disse to Søstre det Lov, at dersom han havde udrettet noget, der var værd at tale om, da havde han de to udmærkede Søstre, han havde været gift med, at takke derfor.

Jens Hansen var ihærdig og udholdende i sit Arbejde som faa. Da jeg for 1½ Aar siden søgte at skildre E. Tesdorpfs Virksomhed for »Danskeren«s Læsere, udtalte jeg, at man passende over hans Historie kunde skrive: »En Arbejders Liv«. Denne Overskrift kunde med samme

Ret sættes over Jens Hansens Historie. Skjønt meget forskjellige i mange Retninger kom de 2 jævnaldrende Mænd dog til at følges ad paa de fleste af Landbrugets Omraader, og de har da ogsaa flere end én Gang prøvet Kræfter Side om Side, hvor det gjaldt at vinde Prisen for Frugten af deres Arbejde, saaledes ved Landmandsforsamlingen i Svendborg 1878, hvor det var Jens Hansen, der vandt Prisen, nemlig Kongepræmien for en Samling Malkekvæg. — Ved Siden af at være en ihærdig og udholdende Mand var Jens Hansen en Mand med et frejdigt og lyst Blik paa Livet, en Mand, der ikke var bange for at sætte sig ind i og prøve det nye, der kom frem paa hans Virksomheds Omraade, men som tværtimod altid gik i Spidsen for sine Kaldsfæller, og det lige indtil Alderdomssvagheden standsede hans store Virksomhed. Han vilde stadig udføre sin Gjerning bedre og bedre, og skjønt han derfor sikkert mangen Gang har maattet betale dyre Lærepenge, naar han slog ind paa noget nyt, saa er han dog ved Hjælp af sin sunde Tankegang og sin praktiske Sans altid kommen godt forbi Skjærene, saa han døde som en velhavende Mand.

Naar man kjender de omtalte Egenskaber hos Jens Hansen og desuden kjender Landbrugets Udvikling i den Tid, han har arbejdet, saa kan man noget nær slutte sig til, hvilken Gren af Landbruget han til de forskjellige Tider har skjænket sin særlige Opmærksomhed. I Trediverne og Fyrrerne var det paa Mergling, Brakning og god Jordbehandling i det hele, man skulde kjende den dygtige, fremskridtslystne Landmand, og her træffer vi da ogsaa Jens Hansen som den, der til ikke ringe Forbavselse for sine Bysbrødre gaar i Spidsen. Men navnlig syntes disse dog, det gik for galt, da Jens Hansen — ligesom Tesdorpf - først i Halvtreserne for Alvor begyndte at dræne. Ved disse »Indretninger«, Rørene, mente de da, at alt Vandet maatte tappes ud af Marken. I Treserne begynder de mest fremskredne Landmænd — og blandt dem Jens Hansen — at indse, at Jorden udpines ved de omtalte Forbedringer, og at der bør tilvejebringes en større Gødningsmængde ved Hjælp af en større og mere velfodret Kvægbesætning, end man hidtil havde været vant til. Jens Hansen begynder derfor i 1860 at fodre med Kornskraaning og i 1862 med Oljekager i ikke ringe Udstrækning, noget, der den Gang var yderst sjældent. Roedyrkning og Sommerstaldfodring var han heller ikke sén til at tage fat paa, og allerede i 1880 naaede han til at dyrke et helt Skifte, d. e. 10 Tdr. Land eller $\frac{1}{8}$ af Marken, med Roer. Ogsaa paa Mælkebrugets Omraade var Jens Hansen blandt de fremmeligste.

Men det er dog fremfor alt som Opdrætter af rødt fynsk Malkekvæg, at Jens Hansen har vundet sin Berømmelse, og Grunden dertil turde maaske være den, at mens andre nogenlunde let kunde følge Jens Hansen med de ovenomtalte Forbedringer, naar han først havde vist dem Vejen, saa er Arbejdet i Kostalden af en saa vanskelig Natur, naar det virkelig skal føre til noget i den Retning, Jens Hansen arbejdede, saa at faa eller ingen har kunnet følge ham paa denne Plads. Saa vidt som det røde fynske Malkekvæg er kjendt og skattet, saa vidt er ogsaa Jens Hansens Navn kjendt og skattet. Hans Ko, Holevkoen kaldet, er en temmelig stor og stærkt bygget Ko med stærkt udviklede Mælkeredskaber, og dens Form i det hele saavel som som dens Farve er saa ejendommelig, og dens Nedarvningsevne saa sikker, at sagkyndige Folk let kan gjenkjende Holevkoen og dens Afkom i andre Besætninger. Som Vidnesbyrd om Jens Hansens Dygtighed som Kvægopdrætter skal jeg her efter hans egne Optegnelser, saaledes som Forstander Jørgen Petersen har meddelt i »Vort Landbrug«, opføre, hvor mange Præmier, han har faaet for sit Kvæg:

Kongepræmien for en Samling Malkekvæg ved Landmandsforsamlingen i Svendborg 1878.
Første Præmie for hele Besætningen (en Sølvvinkande) af »F. St. patr. Selsk.« 1884.
11 første Pr. for Samlinger af Malkekvæg ved Dyrskuerne.
5 anden » — — —
32 Præmier for Tyre (enkeltvis og i Samlinger).
20 » » enkelte Køer.
11 » » Ungkvæg (første og anden Præmier).

Desuden har Jens Hansen faaet 25 Præmier for Faar og Væddere, Sølvmedalje, Broncemedalje og hædrende Omtale for Smør, samt endelig som Belønning for sin Virksomhed som Landmand i det hele:

1878 en Ærespræmie (et Sølv-Kaffeservise) af »F. St. patr. Selsk.« for fremadskridende Landbrug.
1881 det kgl. danske Landhusholdningsselskabs 1. Sølvbæger.

Det tør vel saaledes slaas fast, at Jens Hansen har været en af de Landmænd, der har gaaet i Spidsen med Hensyn til det danske Landbrugs Udvikling, og at han derfor ogsaa har arbejdet for mer end sig selv. Thi ikke blot har han givet sine Kaldsfæller et godt Eksempel, som de bag efter med Fordel kunde følge uden at give dyre Lærepenge, men mange har kunnet og kan fremdeles nyde Gavn af det udmærkede Malkekvæg, som han har opdrættet, og det er da heller ikke sjældent, at man træffer Kvægavlsforeninger, der mere eller mindre kan takke Jens Hansen for deres gode Tyr. Siden 1877 har Jens Hansen til Avlsbrug solgt — saa vidt det kan skønnes af Optegnelserne — 26 Køer, 29 Kvier, 38 Tyre og 78 Kalve.

Men ogsaa ud ad til som Borger i det danske Samfund fyldte Jens Hansen sin Plads saa godt, at han vil blive haardt savnet i sin hjemlige Omgangskreds. Han var fremdeles en Ven af Højskolen; han efterlader sig 10 Børn, der alle har været paa Højskole, og selv besøgte han som ældre Mand ikke sjældent Højskolen, naar der var Møde, undertiden i flere Dage.

Men hvad var saa Grunden til, at Jens Hansen fik Lykke til at udrette saa meget?

En væsentlig Grund hertil var som nævnt hans store *Arbejdsomhed* i Forbindelse med hans stadige Lyst til Fremskridt. Disse Egenskaber medførte, at Jens Hansen flittig gjæstede Landbrugsmøder og Landmandsforsamlinger, at han var en opmærksom Læser af Landbrugsblade, og at han ikke blot sendte sine Børn paa Højskole, men ogsaa paa Landbrugsskole eller til andre gode Læresteder, f. Eks. ogsaa til Ourupgaard hos Tesdorpf. Ved alt dette bødede Jens Hansen paa sin i Ungdomstiden mangelfulde Uddannelse. Han holdt sig nemlig ikke for god til at lære af sine Børn, naar de havde været ude og lært noget godt.

Dernæst skal det fremhæves, at Jens Hansen ikke arbejdede alene for at skaffe sig et større økonomisk Udbytte af sin Gjerning, men ogsaa fordi *han virkelig havde Kjærlighed til sin Gjerning*. Derfor gik det med ham som med de store Kunstnere, der stadig søger større og større Fuldkommenhed og ikke slaar sig til Ro med, at de allerede er langt foran andre. Fik han Øje paa noget, hvorved han troede at kunne fuldkommengjøre sin Gjerning, da kunde han vanskelig undlade at forskaffe sig det, selv om det syntes tvivlsomt, hvorvidt det kunde betale sig. Det var derfor ogsaa paa sin Plads, da en sjællandsk Bonde, en Mand, der ogsaa har udvist stor Dygtighed paa Landbrugets Omraade, stod frem ved Jens Hansens Baare og tolkede sin og sine Standsfællers Taknemlighed til Jens Hansen, »thi den Slags Virksomhed som Jens Hansens, den betaler sig ikke«, sagde han. Og han føjede til, at ligesom Samfundet understøtter Digtere, Kunstnere og lign., saaledes burde det ogsaa understøtte en Mand som Jens Hansen. Denne Sammenstilling passer godt. Jens Hansen var noget af en Kunstner, men hans Kunstværker var levende; og hvis man over hans Kunstværker vilde sætte Overskriften: »Ej blot til Lyst!« saa vilde denne Overskrift indeholde en ikke mindre dyb Sandhed i dobbelt Betydning, end den indeholder, hvor man ellers anbringer den over Kunstværker. Og det var ikke blot i Kostalden, man fandt Vidnesbyrd om Jens Hansens kunstneriske Evner. Hvis nogen skulde være saa lidt Landmand, saa han ikke kunde finde Vidnesbyrd i denne Retning i Jens Hansens Gaard, hans Møddinghus eller paa hans Mark, saa kan han vises ud i den venlige Have og den dejlige Lystskov med Gange, Parkanlæg o. s. v., som under Jens Hansens Arbejde og Omhu er »opelsket« paa et Sted, hvor der tidligere var Mose og Morads.

Endelig skal det fremhæves, at Jens Hansen var en ydmyg og gudhengiven Mand. Han vilde ikke have noget skrevet om sig efter sin Død, da han syntes, at det kun var saa lidt, han havde udrettet; men var det værd at skrive om, da skulde de to udmærkede Søstre, han havde været gift med, i det mindste dele Æren med ham. Det var tilvisse sandt, hvad der vidnedes ved hans Baare, at han ofte tænkte alvorligt over saadanne Spørgsmaal som: »Hvad har vi Mennesker, som vi ikke har modtaget fra oven?« og: »Hvad gavnede det et Menneske, om han vandt den ganske Verden, men tog Skade paa sin Sjæl?« Den gamle, bekjendte Pastor Strøm fra Marslev, der i 42 Aar havde været Jens Hausens Præst, vidnede, at skjønt han og Jens Hansen ikke sjældent havde været uenige i borgerlige Spørgsmaal, saa var der dog aldrig kommen Mislyd mellem dem, fordi de var enige i de højeste Spørgsmaal, og fordi de gjensidig troede om hinanden, at de hver for sig i borgerlige Forhold arbejdede for, hvad der efter deres Overbevisning var virkelig Sandhed og Ret. Strøm var derfor ogsaa sikker og glad i sit Haab for den afdødes Sjæl, saa meget mere som han i de sidste Aar stadig havde mødt den samme Tanke, aandelig talt, hos Jens Hansen, som vi møder hos Abrahams gamle tro Tjener: »Opholder mig ikke! Herren har givet mig Lykke paa min Rejse; lader mig drage, for at jeg kan rejse til min Herre!« Ja, det var sikkert Jens Hansens inderste Overbevisning, som Præsten her udtalte: »*Herren har givet mig Lykke paa min Rejse*«.

At Jens Hansen stadig og flittig arbejdede paa at udføre sin Gjerning bedre og bedre; at han dernæst virkelig elskede sin Gjerning; og at han dog, naar alt kom til alt, søgte Lykken fra oven, det var sikkert nok de egentlige Grunde til, at han fik Lykke til at gaa foran og bane Vejen for saa mange andre.

E. Tesdorpf havde den prisværdige Opfattelse, at de store Gaarde skulde være Kulturens Planteskoler, Mønstergaarde i Ordets bedste Forstand, hvorfra det fremadskridende Landbrug skulde forplante sig til Omegnen gjennem Eksemplet. »Vi, de store Jordbrugere, er kaldede til at bryde Isen,« sagde han, og deri saa han den egentlige Berettigelse for de store Gaardes Tilværelse. De smaa Gaarde kunde ikke gaa i Spidsen, mente han, og derfor burde der ogsaa være et passende Antal store Gaarde i et Land. Og det kan ikke nægtes, at ligesom Tesdorpf med Held stræbte efter at gjøre sine Gaarde til Mønstergaarde, saaledes var det ogsaa paa den Tid, da Tesdorpf og Jens Hansen var i deres kraftige Alder, gjennemgaaende Herregaardene, der gik i Spidsen. Men Jens Hansen staar som et lysende Vidnesbyrd om, at det dog alligevel er muligt for den jævne Bonde at kappes med den store Godsbesidder, naar det gjælder Fremgang i Landbruget.

Jens Hansen søgte aldrig at gjøre sig bemærket. Han var, som der blev sagt ved hans Baare, ikke af dem, som man vender sig om og ser efter, naar man møder dem uden at kjende dem; men han var af dem, hvis Minde man vil vende sig om og se efter. Maatte mange af hans Kaldsfæller faa Lykke til at træde i hans Spor, saa vilde det sikkert lysne ud over Danmark!

Dalum Landbrugsskole ved Odense, i Decbr. 1890.

Niels Anton Hansen.

Om Varemarkedet.

Af *Chr. Faber.*

Om **Varemarkedet** er der i Øjeblikket ikke meget andet at sige end: meget rolig, men med fast Tendens. — *Kaffe* uforandret flovt; men Priserne er i den seneste Måned ej synderlig lavere. De store Tilførsler i Brasilien vedvarer, særlig i Santos; men på den anden Side er Beholdningerne i Evropa mindre, end de har været i de sidste 5 År. — *Sukker* rolig, men Priserne synes temmelig konstante. — *Ris* uforandret, men Tendensen dog noget vaklende. Det samme kan siges om *Sago*. — *Kartoffelmel* meget fast.

Frugter. Amerikanske *Æbler* holder sig vedvarende højt. — *Blommer, Valenzia-Rosiner* stigende, hvorimod *Smyrna-* og *Sultana-Rosiner* og *Korender* er flovere. *Mandler* rolig, men fast.

Krydderier gennemgående flov, undtagen *Peber*, der er noget fastere.

Frømarkedet meget fast. Hen i Tiden ventes højere Priser.

Amerikansk Kød i Fustager noget lavere. Forbruget heraf er stoppet noget af, derimod bruges der nu endel pakket i Blikdåser à cirka 14 & 6 Pund Brutto. Original-Emballagen heraf er Kasser på 6 eller 12 Dåser.

Svinefedt uforandret.

Cikorie fast. Fabrikanterne er bleven enige om at indskrænke Produktionen og noterer derefter Priserne 3 Kr. højere pr. 100 Pd. Eiby Cikoriefabrik bliver nedlagt, hvorimod Tørreriet er lejet ud for et længere Tidsrum.

Kornmarkedet svinger noget frem og tilbage, men Tendensen må — med Undtagelse af *Rug*, der er flov — kaldes fast. Der ventes højere Hvedepriser længere hen i Tiden.

Rubelkursen bliver ved at holde sig flov.

Sølv. Amerika synes at have svært ved at gennemføre Sølvloven.

Foderstoffer uforandret — længere hen i Tiden ventes bedre Priser.

Æg flove og nedadgående.

Smør ligeledes.

Odense, den 23. December 1890.

Thomas Carlyle.

Kilder: Carlyles Erindringer og hans „Sartor Resartus“. V. Troyes Bog om ham. Forskjellige Artikler.

Ved *U. Birkedal.*

Navnet Carlyle mødte mig første Gang, da jeg tilfældigvis kom til at kaste et Blik på det lille Forord, Charles Dickens har medgivet sin udmærkede Fortælling: »To Byer«, hvor den store franske Revolution skildres. Her nævner nemlig Dickens »Hr. Carlyles vidunderlige Bog« om samme Æmne, og jeg fik da hurtigt Bud efter »Den franske Revolution«.

Det forekom mig, som havde jeg aldrig før anet, hvad Historieskrivning vil sige, og ganske særligt, som om jeg først nu fik en Forestilling om, *hvad* »den franske Revolution egentlig var. Vel havde jeg læst Thiers' Behandling — men den syntes mig nu som dovent Øl i Sammenligning med den fyrige Vin. Betaget og uden at kunne standse læste jeg de tre Bind igjennem og er tidt, tidt siden vendt tilbage dertil med usvækket Beundring. Dog nærmere herom på sit Sted. Først en kort Skitse af den store Englænders Liv.

Han blev født 1795 i en Landsby i det sydvestlige Skotland i Grevskabet Annandale. Forældrene var Almuesfolk af de små Jordbrugeres Klasse, og fattigt og småt var det i Hjemmet. Men Faderen var, efter Sønnens Skildring af ham, en sjælden begavet, »dybttænkt« Mand, i Almindelighed meget fåmælt, men med glimrende — ubevidst — Veltalenhed, når noget greb ham, fuld af ypperlige Tanker og slående Vendinger og Udtryk. Carlyle mener, at Faderen var langt ævnerigere end han selv og at fra Faderen havde han arvet alt det dygtige i sin Natur. Moderen var en blød og mild Kvinde. Medens den gamle

Carlyle vakte Ærefrygt, men ikke Fortrolighed hos de ni Børn, hvoraf Thomas var den Førstefødte, hang de ved hende med deres fulde Tillid. Da hun højt bedaget døde, efter at den ældste Søn forlængst havde vundet Ære og Berømmelse, var det ham et tungt Tab. Ingen elskede han dog som hende.

Det var et Hjem, hvor den gammeldags strænge Gudsfrygt prægede hele Livet. Forældrene havde sluttet sig til en lille Menighed, der var udtrådt af Statskirken. Gudstjenesten holdtes i et ringe, lyngtækt Hus, men Præsten var en »apostolisk Mand«, der forstod at føre Ordet, og Carlyle modtog uforglemmelige Indtryk herfra; Indtryk, som sikkert havde deres væsentlige Del i, at endskjønt han tidlig vedkjendte sig en dogmefri Guds- og Forsynstro og i Kristendommen kun så en historisk Religionsform, bevarede han sin dybe Ærbødighed for Kristendommen som den hidtil fuldkomneste Form og dens Stifter som det fuldkomne Forbillede for Menneskelivet.

Nøjsomt og tarveligt gik Barndomsdagene, med strængt Arbejde fra Børnene kunde begynde at tage lidt fat. Det var »ikke just morsomt, men sundt«. Viljesstyrke. lige til stædig Trods, og Virkelighedssands opøves under sådanne Forhold. Alt Skinvæsen, al Løgn hadedes i det Hjem som den rene Pest og Elendighed.

Han fik sin første Undervisning i Landsbyskolen, men allerede som tiårs Dreng sattes han i Latinskolen i Annan, og kun fjorten År gammel lod Faderen ham indskrive som Student ved Universitetet i Edinburg. Mange Familjevenner frarådede Faderen dette, da de frygtede, det skulde skille Sønnen fra Forældre og Sødskende. Dette blev dog aldrig Tilfældet.

Der holdtes kun Forelæsninger fem Måneder af Året. I den øvrige Tid tog de unge Mennesker så Arbejde i deres Fødeegn eller underviste privat. Trangt var det for den unge Carlyle, indesluttet og sky var han af Naturen.

Kammeraterne forstod dog snart, at han var den betydeligste af dem og spåede ham en stor Fremtid.

Foreløbig dyrkede han især Mathematiken. Den tiltalte ham ved sin Klarhed og Bestemthed. Snart kom dog andre Spørgsmål op i ham, Spørgsmål af den dybest indgribende Betydning for hans hele Fremtid, udvortes og indvortes. Og skjønt han var en overordentlig lovende Student i de mathematiske Fag — deriblandt Astronomi — opgav han det som Livsvej. Universitetsstudierne dreves, efter hans Mening på den åndløseste Måde og førte kun til dum Opblæsthed og småligt Pedanteri. Det var »Rationalismens« gyldne Dage i Edinburg som andetsteds.

Forældrenes Mening var, at han skulde være Præst. Det stod naturligvis for dem som det højeste Mål. Thomas følte sig ikke draget den Vej. Stærke Tvivl var begyndt at gjære hos den tyveårige Ungersvend. Indtil videre tog han en Lærerplads i Annan i Mathematik. Stor Respekt forstod han at indgyde, men liden Hengivenhed. Det var som med hans Fader. Han stiftede her Bekjendtskab med *Edvard Irving*, den navnkundige Præst, efter hvem »Irvingianerne« har fået Navn. Han var fem År ældre end Carlyle og havde allerede vakt store Forventninger ved sin Begavelse, sine Kundskaber og sin hele glimrende Personlighed. Foreløbig forestod han en Skole i Kirkcaldy, men da Folk dér syntes, han var for stræng, søgte de en anden, der kunde tage Luven fra ham, og Valget faldt på Carlyle, der også tog derimod, ikke uden stor Betænkelighed. Men da han første Gang mødtes med Irving, kom denne ham så hjærteligt i Møde, at de to konkurrerende Skoleforstandere snart blev de inderligste Venner. Tidt strejfede de sammen omkring i Egnen på lange Udflugter. Irving ejede en stor Bogsamling, som Carlyle ret svælgede i.

Den første, dybe Ungdomsforelskelse — ikke af lykkelig Art, — greb ham ved denne Tid. Hun var ung og smuk, gjengjældte også hans Følelser — men frygtede for hans fattige Kår. De måtte skilles, og der blev som et uhyre Øde og Mørke om ham. I en af sine første Bøger: »Sartor Resartus«, har han, under opdigtede Navne, givet en gribende Skildring af den berusende Elskovslykke og det nagende Savn.

Theologien havde han afgjort opgivet, og Juraen kunde han ikke ret længe holde ud med. Hans Barndomstro var bristet for ham og først efter tunge, åndelige Kampe kom han til Hvile i den Livsanskuelse, der bærer hele hans Gjerning — en mandig Erkjendelse af Tilværelsens strænge Alvor, men tillige af den Tilfredsstillelse, der ligger i *Arbejdet*, i dette at gjøre sin Pligt på sin bestemte Plads i Livet. Der er en Gud, der holder Verdenstøjlerne, og hvis Lov er Sandhed og Retfærd. — Mere herom i sin egen Sammenhæng.

Det var jo et tungt Slag for Forældrene. De forstod ikke hans Tvivl, men de lod ham være i Fred dermed. Kun til Irving, nu Kapellan hos Dr. Chalmers i Glasgow, kunde han betro sig helt og fuldt, og at Venskabet holdt uforandret trods dette, er et Vidnesbyrd både om, hvor grundfæstet det var, og om Irvings store Frisind og åndelige Skønsomhed. — Da Carlyle endelig havde gjennemstridt sin Kamp, var han fra Yngling modnet til Mand. Nu stod han ved Trediveårsalderen og skulde se at finde sin bestemte Gjerning i Livet. At det var med Pennen i Hånd, han skulde bryde sig en Bane, følte han, men var ikke bleven sig sin Ejendommelighed bevidst. — Han havde til »Edinburgs Encyclopædia«, et da meget bekjendt Tidsskrift, leveret en Del Levnedsskildringer af fremragende Mænd, Frugten af betydelig Belæsthed, samt nogle mathematiske Arbejder af megen Værd. Men slige Opgaver tilfredsstillede ikke hans brændende Trang til at frembringe noget dygtigt. Vel ejede han poetisk Sans og Ævne i sjælden Grad, men hans hele Natur forbød ham at udtale sig i bunden Stil, pyntende og filende på Vers. Formen var ham intet, Tanken alt, men just derfor blev hans Tanker Digte i Prosastil.

Der var dog en Gjerning, han følte sig drevet til — at gjøre sit Folk *bekjendt med den tyske Literatur*, som netop den Gang havde tilbagelagt sin strålende Banes Højdepunkt. I England var man bunduvidende om Goethes og Schillers Betydning. Man vidste kun om den nyere tyske Literatur i det hele, at den ikke tog de »Anstændigheds-Hensyn«, som man hinsides Kanalen betragtede som hellige. Carlyle var dybt greben af disse mægtige Ånder, og han bød først sine Landsmænd en Oversættelse af Goethes: »Wilhelm Meister«, omhyggeligt og tro udført, således som i det hele alle hans Oversættelser fra Tysk er det. Han sendte et Eksemplar til den gamle Digterkonge i Weimar og heraf udsprang en Brevveksling, som Carlyle henregner til sine lykkeligste Tilskikkelser. Samtidigt havde han arbejdet på en Livsskildring af *Schiller*. Det er en i sig selv udmærket og fint skrevet Levnedstegning af den store, alt da længst afdøde Digter, men det er endnu ikke den egentlige Carlyle. Det smukke klassiske Sprog er som en stram Klædning, der hindrer hans frie Bevægelser. Han udtalte senere en hård og meget uretfærdig Dom over Bogen, som han sammenlignede med en gammel Hest, der egentlig burde have en Kugle for Panden. Alligevel dukker hist og her den Carlyleske Ild frem, og for en Kjender som Goethe var det straks klart, at denne »rent og roligt tænkende fremmede« var en ny oprindelig Kraft med store Muligheder. Oversættelsen af »Wilhelm Meister« udkom 1824, Schillers Liv Året efter.

Irving havde skaffet ham en Lærerplads 1822 hos en rig Familie Buller. De to opvakte Drenge, han underviste, sluttede sig til deres alvorlige Lærer med Liv og Sjæl, og han fik rigelig Pengeløn for sit Arbejde. Bullers flyttede til London, hvor han opholdt sig et halvt Års Tid og hvorfra han var en lille Udflugt i Paris, der gav ham nye Impulser. Det literære Liv i Hovedstaden tiltalte ham ikke. Det harmede ham især at se den Mængde journalistiske Skriblere, der levede af Skandale og Bagvaskelse, og dog vilde betragtes som Hædersmænd. »De er ikke Mennesker med rødt Blod, de er bare Indretninger til at skrive Artikler«. *Irving* var nu Præst i London ved Caledonia-Kapellet. I Begyndelsen havde han været svært på Moden. Alle Landets åndrigste Mænd og Kvinder flokkedes om hans Prækestol. Men han havde ikke kunnet bære det. Den fine Verden havde snart fået andre Afguder og nu var det kun skikkelige Hverdagsfolk, der fyldte hans Kirke, Folk med kritikløs Beundring, medens Irving just trængte til et alvorligt, besindigt Ord, som også Carlyle gjentagne Gange prøvede at sige ham — men forgjæves. Irving vilde nu overtale Vennen til at slå sig ned i London. Men Carlyle var bleven træt af sin Stilling i den Bullerske Familje, der flakkede ham for meget omkring, og London var han indtil videre mæt af. Da nu et gammelt legemligt Onde — dårlig Fordøjelse — plagede ham på det heftigste, besluttede han at rejse hjem til Annandale. Han tog en lille Gård i Forpagtning, lod en af sine Brødre drive den og arbejdede selv med sine Oversættelser fra tysk. At han formåede at give også metriste Oversættelser, kan man overbevise sig om ved f. Eks. at se de Stykker af Schillers Dramaer, han har indflettet i Levnedsbeskrivelsen. Et Års Tid nød han således Landlivet og smagte en Fred, som sjælden før eller siden.

Ved denne Tid mødte Carlyle først sin tilkommende Hustru. Det gamle Hjærtesår havde efterhånden lukket sig. Frøken *Jane Welsh,* en ung, smuk Pige, Datter af en afdød formuende Læge, havde i sin Barndom haft Irving til Lærer. Irving havde senere som Skolebestyrer i Kirkcaldy forlovet sig med en Datter af Sognepræsten dér.

Han besøgte undertiden sin forrige Elevs Hjem, og da Jane Welsh snart blev voksen og meget indtagende, blev hans Hjærte fangen af hende og hun sværmede på sin Side stærkt for ham. Han vilde gjerne hæve sin Forlovelse; men da et sådant Skridt siger mere i Skotland end andetsteds, og da han tilmed var en Kirkens Mand, måtte hans Forlovede frivilligt have givet ham hans Ord tilbage. Det vilde hverken hun eller Faderen — og Irving måtte holde Bryllup med tungt Sind. Det er mer end sandsynligt, at denne hans Livs Ulykke fik stor Del i hans sværmeriske Forvildelser. »Var *jeg* bleven hans Hustru,« sagde Fru Carlyle senere, »så vilde der ingen Tunger have været«. Irving brevvekslede stadig med Frk. Welsh, der bad ham om Råd og Vejledning med Hensyn til de literære Studier, hun drev. Hun vilde uddanne sig til Forfatterinde. Irving følte sig ikke hjemme nok på dette Område og gav hende Anvisning på sin Ven Carlyle. De syntes straks godt om hinanden, beslægtede Naturer som de var. Han havde kastet sig ikke blot over den engelske, men også den franske Literatur, og var desuden godt inde i den spanske og italienske Bogverden, medens han stadig var sysselsat med at gjøre sit Folk bekjendt med Tysklands store poetiske Rigdom. Han åbnede nu hele denne rige, åndelige Verden for sin unge kvindelige Lærling, og hun så' snart, at han var en Mand, sit Hoved højere end alle, hun nogensinde havde kjendt. Hun følte sig overbevist om, at han vilde blive en af Englands Stormænd i Fremtiden.

Carlyle vidste intet om hendes tidligere Forhold til Irving. Hun havde endnu ikke forvundet sin smertelige Erindring og afviste derfor Carlyle. da han bejlede til hende. Men netop derved erfarede hun, hvor stor en Plads han havde i hendes Hjærte. Irvings blændende, men holdningsløse Personlighed blegnede ved Siden af den ensomme, tungsindige Skikkelse, der helt ud var en *Mand.*

Da gav hun ham sit Ja, men hun mente at burde sige ham, at et Liv i Armod og Forsagelse kunde hun næppe bære. Hun beundrede ham mere end hun elskede. Det syntes da at have lange Udsigter med Giftermål.

Men just nu skulde det hænde sig, at en kvindelig Bekjendt af ham, der vidste Besked med Irvings Ungdomskjærlighed, omtalte denne Sag i et Brev til Carlyle; hun gik ud fra, at han kjendte dette. Det stod nu for ham som om han måtte give sin Forlovede hendes Frihed; hans Bane lå så mørk og trang, og hun var skabt til Lys og Glæde. Da brød hun overtvært. Hun vilde ved straks at blive hans Hustru aflægge et Vidnesbyrd om, at hun følte sig ubrydelig bundet og ingen anden Lykke attråede. Han opholdt sig i sit fattige Barndomshjem; hun gjæstede ham dér og hendes frie, kvindelige Ynde vandt hende den simple Bondefamiljes Hjærter. Lidt havde han lagt op og han håbede på tilstrækkeligt Arbejde fra forskjellige Tidsskrifter. Selvstændig vilde han være og afviste med en ikke elskværdig Heftighed Svigermoderens Tilbud om, at det unge Par kunde bo hos hende. — Han gik med ikke liden Ængstelse til Ægteskabet. Dagen forud havde han, for at berolige sig, læst i Kants: »Den rene Fornufts Kritik!«

Det blev et Ægteskab fuldt af Lys og Skygge. Hun havde mange Karaktertræk fælles med ham, og derfor var der forsåvidt en sjælden gjensidig Forståelse. Men det selvstændige, påståelige i begges Natur førte til mange Brydninger. Hun var i usædvanligt Mål literært anlagt; hendes efterladte Breve viser det. Nu måtte hun lade alle Tanker og Drømme i den Retning fare og hengive sig til en knap tilmålt Husholdnings Økonomi. Hun gik med fuld Bevidsthed ind i dette forsagende Liv. Hun havde sat det til sit Livsmål: at skåne sin Husbond for alle de smålige Sorger og Bekymringer, der vilde have oprevet ham og stækket hans Ånds Vinger. Hun blev denne Opgave tro til det sidste — men det kostede! Og han tog det som noget selvfølgeligt, tænkte ikke på, hvad hun ofrede — før det var for sent. Da skjønnede han det af hendes efterladte Breve, som han selv samlede og udgav, skjønt han derved lod Offentligheden vide sin blinde Selvoptagethed. Det var ham som en smærtelig, men befriende Bod.

Hun bredte Solskin over hans Liv og forstod selv i de trange År at give Hjemmet et forunderligt poetisk, skjønt Skjær. De første Par År boede de tæt udenfor Edinburg på Comely Bank. Det gik kun småt med det Arbejde, han havde håbet at få fra londonske Forlæggere, og den lille Kapital svandt stærkt. Da flyttede han til en lille Bondegård, som hans Kone ejede, Craigenputtock, lidt nordost for Dumfries, i et øde Hedelandskab tæt ved irske Sø. I denne Ensomhed levede de 6 lange År. Det blev hans »Patmos«. Her kunde de leve billigere end noget andet Sted. Gården gav selv de første Livsfornødenheder og selv med små Indkomster kunde de komme igjennem. Da han herude stiftede Bekjendtskab med Redaktøren af det da meget ansete Tidsskrift: »Edinburg Review«, Jeffrey, Englands daværende navnkundigste Kritiker, og fik sine Afhandlinger (Essays) til Tidsskriftet godt betalte, levede han sorgfrit med Hensyn til Udkommet. For Fru Carlyle var det hårdt nok, kun med en klodset Tjenestepiges Hjælp, at sørge for Husvæsnet. Hun måtte nu og da med sin fine Damehånd selv malke Køerne. Han sad fordybet i sine Arbejder eller færdedes ude på lange, enlige Ture, tilfods eller tilhest, hensunken i Tanker. Vistnok talte han tidt og længe, men ikke såmeget *med* som *for* hende, ypperligt og betagende; men den dybe Fortrolighed manglede. Han læste i disse År mere end måske ellers nogensinde og tilegnede sig en udstrakt Viden, med den hurtige Opfattelsesævne og den fortrinlige Hukommelse, han ejede. Han skrev sine Essays om Skotlands Evald, den rigt begavede, ulykkelige Robert Burns, noget af det bedste i den Art, der nogensinde er skrevet; også Voltaire og Diderot hehandlede han med fin, overlegen Forståelse, med et vidt og rummeligt Syn. »Frygt aldrig nogen seende Mand«, siger han om Voltaire. I en Tidsbetragtning: »Tidernes Tegn« har vi hans Livsanskuelse i dens store Omrids: Tidens Ulykke er, at de gamle Tros- og Tankeformer ikke længer rummer Livet. Men Tvivlen vil blive den lutrende Ild, hvorpå en Slægt med Tro på Livet og dets ægte Værdier vil gå frem.

Men i Længden kunde det ikke tilfredsstille ham således at skrive og skrive for Udkommets Skyld, og desuden meldte Trangen sig til gjennnem et Samfundsliv at modtage ny Tilskyndelser. Han havde skrevet sin åndelige Historie i en Bog »Sartor Resartus« (den lappede Lappeskrædder) eller »Klædernes Filosofi«. Helten er han selv i let gjennemskuelig Forklædning. Han holder her Dom over al Tidens Fladhed, Løgn og Humbug i Skole og Universitet, Samfundslivet, Stat og Kirke. Det er her, han med sælsom betagende Magt skildrer sine åndelige Kampe i Ungdomsårene; skildrer, hvorledes Livsleden, den fortvivlede Selvopgivelsestanke, rugede over hans Sjæl, med sin døde Vægt; hvorledes han da med »ildøjet Trods« udæskede Tilværelsen, Døden og Helvede og lod det »evige Nej« runge gjennem sit Væsens Dybder; og hvorledes da omsider »det evige Ja« som en Sol brød frem og gav ham Tro på en levende Gud, hans Sandhed og Barmhjærtighed. Hans første smerterige Ungdomskjærlighed er, som ovenfor sagt, også her skildret med gribende Styrke. Man mærker, at der endnu findes Ar som efter et dybt Sår.

Vild og uformelig som denne Bog er og med en besværlig Iklædning, virker den dog uimodståeligt fængslende på alle, der har erfaret noget lignende; det er en engelsk »Werthers Lidelser«. Sagtens er den også påvirket af dette mærkelige Udslag af Goethes unge »Storm- og Trængselstid«.

Da han År 1831 gjæstede London med Håndskriftet til denne Bog i Lommen, kunde han ingen Forlægger finde. Ingen vilde tage sig af dette hans Smærtens Barn, undtagen et Ugeblad, der vovede sig dertil i små Billinger ad Gangen. Flere Abonnenter truede med at afsige Bladet.

Så fandt han Forlægger i Amerika. Syv År måtte gå, før den udkom som Bog i England. Da var Dommen fuld af Anerkjendelse. Carlyle havde i Mellemtiden vundet sit afgjørende Slag og var bleven anerkjendt som en fremragende Ånd.

Dette Besøg i London, der varede et godt halvt År, bragte ham i Forbindelse med en hel Skare af det unge England, frem for alle med Stuart Mill. Mill så straks, at Carlyle sad inde med rige Ævner; han antog, at det var som en Førsterangs-Digter, den alt da 36-årige Skotte skulde vinde sin Plads i Historien; og at Carlyle er en digterisk Natur med et vidunderligt Væld af Oprindeligheder i sig, er også vist, men Formens Gave var ham dog ikke skjænket, eller rettere: hans hele voldsomme, ildsprudende Natur kunde ikke tvinge sig ind i Formerne. Det var ham kun om at gjøre at få sagt, *hvad* han vilde; *hvordan* var ham ligegyldigt, men just derved får han en Stil så ejendommelig, så gjennemglødet af virkelig, lødig Poesi, frisk fra Naturen selv. Der er her det, der minder om Grundtvig, om hvem det med Rette er sagt, at han »altid vilde noget mere end blot et smukt Digt«. Carlyle på sin Side fik varm Hengivenhed for den unge Mill, men savnede Poesi hos ham. »Han er uheldigvis bare spekulativ«; en Dom, der sikkert må sandes.

Den politiske Bølgegang gik højt just da. Det var *Reformbillens* Dage. Carlyle så på det hele med Foragt. Han så alt da, at Samfundsonderne ligger for dybt til at helbredes ved selv de ypperligste Love, almindelig Stemmeret o. s. v.; sine Tanker herom har han senere udformet i flere Lejlighedsskrifter, — men tillige Skrifter af blivende Værd, og som kan studeres med rigt Udbytte den Dag i Dag. Også her påtvinger sig Sammenligningen med Grundtvig — konservativ og radikal på en Gang, og det i fuld og god indre Sammenhæng. De literære Berømtheder som Bulver så han på med uforstilt Ringeagt. Byron og Scott dømte han også strængt, fordi de efter hans Mening havde misbrugt deres rige Ævner.

Irving måtte han nu med dyb Sorg og Medfølelse betragte som tabt for sig og Folket. Det »tungetalende« Sværmeri var brudt ud blandt hans Tilhørere. Et »Åndens Værk«, mente Irving, der altid lod sig drive længer og længer ind i sygelig Ophidselse, Carlyle søgte at åbne hans Øjne, men forgjæves. Irving kunde ikke længer vende om. God og kjærlig var han som altid, når de mødtes, men urolig, spændt, som med stadig tilbagetrængt Gråd. Carlyle delte jo ikke Irvings Tro og kunde derfor intet videre Indtryk gjøre på ham. Først da Irving et Par År senere lå på sit Dødsleje og så' tilbage over sit Liv, der med alle rige Betingelser var så mislykket, sukkede han: »Havde jeg dog holdt Carlyle fastere!« I et efterladt Brev til sin Menighed udtalte han Tvivl om hele Bevægelsen. Han var bleven anklaget for Kjætteri, udstødt af den skotske Kirke, dømt, som Vennen fra de unge Dage siger, »af nogle ærværdige Stokke i sorte Kapper, der dømte i en Sag, som næppe St. Johannes på Patmos kunde have været Dommer i.« — Under Opholdet i London fik Carlyle Bud om sin Faders Død. I hans »Erindringer« har vi en Skildring af gamle Jakob Carlyle, så fuld af kjærlig, ærbødig Forståelse, at den på en Gang er et Vidnesbyrd om Sønnens rige Hjærtelag under den barske, kantede Optræden og tillige et ypperligt Stykke Menneskeskildring.

En Mand op mod de firti, som endnu ikke har vundet noget Hovedslag, har ikke megen Udsigt til, at det nogensinde vil ske. Hans skotske Landsmænd mente også, at han forløftede sig på umulige Opgaver. Knugende Modløshed kunde også gribe ham selv, — men nu fik han sin »Kongstanke«.

Han »længtes efter at skrive et Mesterværk«. Han havde omfattende historisk Viden og følte, at i Retning af Historieskrivning lå håns Fremtid. Skulde det være John Knox, Skotlands Kalvin, hvem han beundrede og betragtede som en Mand uden Mage — eller skulde det være den franske Revolution? Han opfordrede Mill til at behandle sidstnævnte Æmne, men Mill turde ikke binde an med denne Opgave. Så gav Carlyle sig selv i Vej. Han havde i enkelte Essays givet Skildringer af Forhold og Personligheder. der hang nøje sammen med Æmnet. »Voltaire«, »Diderot«, »Cagliostro« og »Diamanthalsbåndet«, (den berygtede Historie, hvori Marie Antoinette, Frankrigs Dronning blev indviklet, skjæbnesvangert nok for hende) havde været som Stationer på Vejen til dette Mål. Men på Craigenputtock kunde han ikke blive. Han vilde og måtte til London og de satte alt ind på det ene Kort, om hans Bog vilde lykkes. Ellers vilde han kjøbe Spade og Riffel og begynde Livet pány i Amerikas Urskove.

Som en fuldmoden Mand, i Besiddelse af sin hele åndelige Spændkraft, kastede han alle Broer af bag sig og tog Bolig i den larmende Hovedstad. Det var Året 1834. Han gik da i sit 40. År. Hans fremtidige, blivende Hjem var nu et lille Hus i Chelsea.

Han omgikkes her stadig med Mill og den åndrige Enkefru Taylor, der siden blev Mills Hustru. De unge Radikalere dømte han nu strængere; de forekom ham at være uden sædeligt Alvor. Han siger, at medens de udbredte sig om Sætningen: »Den største Lykke for de fleste Mennesker«, var deres egne Hjem tidt Småhelveder af Ufred og Dårskab. Kun Mill hævede sig langt over dette, men Carlyle mente, det var dårligt Selskab for den unge Tænker.

En stor Prøvelse forestod ham, da han havde fået første Del af »den franske Revolution« færdig. Han havde lånt Mill Håndskriftet, inden det skulde i Trykken og Mill havde igjen lånt Fru Taylor det. Hun lå en Aften i Sengen og læste deri og lagde det skjødesløst fra sig på Bordet, da hun slukkede Lyset. Følgen var, at da Pigen næste Morgen kom ind for at lægge Ild i Kaminen, tog hun Håndskriftet og tændte op med! Mill kom, bleg som Døden, til Carlyle om Aftenen og kunde næppe få sit Ærinde stammet frem. Det var også et næsten knusende Slag. Carlyle gjemte ikke sine Optegnelser og Kladder. Han skrev i det hele lige ud af sin glødende Sjæl. Han måtte være i Stemning — og Stemninger lader sig ikke således pa Kommando kalde frem. Og han havde bygget sit Håb om Udkommet på dette Arbejde. Mill fik ham dog til at modtage en Forstrækning, som kunde fri ham for ligefrem Næringssorg. Men at skrive Bindet om igjen blev ham en Lidelse så tung som ingen anden. Han prøvede og prøvede — forgjæves. Da sad han en Dag og så' på en Mursvend ligeoverfor. Han så, hvordan denne lagde Sten på Sten, hurtigt og uden at spilde Tiden med streng Nøjagtighed i Linjen — bare blive færdig, når ellers Arbejdet er trofast. Så sagde Carlyle til sig selv: Fuldkommenhed nåes nu en Gang ikke; lad mig tage fat, så godt jeg kan. — Og *så* kom Stemningen efterhånden igen, — så endskjønt han selv påstår, at det forulykkede Bind stod langt over det udkomne, er det dog ikke godt at vide, hvordan Skildringen skulde være bleven mægtigere og mere gribende. Færdig var han med hele Værket 1837.

Det gav et Sæt i den engelske Læseverden, da det udkom. Man vidste ikke, hvordan man skulde tage denne Lavastrøm af en historisk Fremstilling. Det er Feberglød, Jubel, Harme og Trods, der står ud af disse Blade og river Læseren med ind i det vilde Revolutionskaos. Lige fra det første Kapitel, hvor vi føres ind til »Ludvig den højt-elskedes« (ɔ: den 15.s) Dødsleje, ind i den forpestede Stank af levende Forrådnelse — et Sindbillede på den

Elendighed, hvori Frankrig var sunken, og hvorfra kun Lægedom var at vente i en vildtrasende, men også lutrende og rensende Brand — til det sidste Kapitel, da vi hører Kanonskuddene drøne, hvormed Napoleon Bonaparte knuste Jakobinismens Levninger, følger vi med åndeløs Spænding det mægtige Drama, der rulles op.

Men noget, der lignede den carlyleske Stil, var ikke hidtil kjendt. Selve Kapiteloverskrifterne må man stejle ved, f. Eks.: »Mumbo Jumbo« (om Fornuftsgudsdyrkelsens Galskab), »gå ad H . . . . . . til« (Rædselsregjeringens Fald) o. s. v. Selv står han midt i dette Ildhav, taler som Deltager og gjør Læserne til Deltagere (»vi«), tiltaler de optrædende Personer, spottende bifaldende, beundrende. Han forstår dem, føler, lider og håber med dem. Han har vidtrækkende *Sympathi* for alle menneskelige Bevægelser, Attråer og Kampe; og Sympathien er altid Betingelsen for Forståelsen.

Han ser op til alle de Skikkelser, der forstår Virkeligheden og ser til Bunds i Tingene. Selv i sine ubændigste og vildeste titanske Ytringer er *Kraften*, Viljen, Oprindeligheden, ham et tiltalende Skue. *Mirabeau* maler han med glødende Farver, en Mand, »født til Menneskenes Konge«; en »Konge« kan nemlig aldrig undværes. Vi ser denne Vulkan af Lidenskab, Veltalenhed og Sandselighed, i to korte År sprude Ild i Natten, — og så slukkes og efterlade Mulmet endnu tykkere. — Vi sér »Pøbelens Mirabeau«, *Danton*, med sit store Hjærte drive ind i den uundgåelige Kamp med »den søgrønne Formel«, Robespierre, og bukke under. Vi sér *Napoleon Bonapartes* Skikkelse tone bestandig tydeligere frem i Forvirringen og forstår, at han *måtte* blive Enden på Revolutionen.

Men selv mange af *de* Personer i det store Sørgespil, der står brændemærkede for den almindelige Bevidsthed som Uhyrer og Afskum, har han Forståelse af. Han ser, at der selv i en *Robespierre* gjemte sig noget oprindeligt godt og dygtigt. Han kalder mod vor Vilje Medlidenheden frem, når han viser os den usalige »dydige og ubestikkelige Advokat fra Arras« hin Julinat liggende i det sejrende Konvent med sin knuste Kæbe bundet op i smudsigt, blodigt Linned, iført den himmelblå Kjole, han bar ved »Festen for det højeste Væsen«, og udbryder: »o Læser, kan dit hårde Hjærte stå for *det*?« — *Marat* er bleven dræbt af Charlotte Corday. »Også han lå engang i Svøb og sov trygt i Vugge som alle vi andre. O, I Menneskenes Børn! Charlotte og han, den skjønne og den hæslige, sov vel, i den Moders Skjød, som bar Eder begge!« — Kun for blodgale Uhyrer som Carrier, i hvem der *ingen Idé* findes, men kun Rovdyrsinstinkt, har han intet tilovers. — Vil man have et lidt mere samlet Indtryk af dette Mesterværk, kan det anbefales at læse Kapitler som disse: »Processionen«, »Mirabeaus Død« eller »Kongens Flugt«. Han ligefrem *ser* Tingene gå for sig og får sine Læsere til det samme. Og så denne *Humor*, der glimter igennem alle Vegne, af ægte nordisk Art; også den er Udtryk for den dybe Deltagelse. Gråden ligger tæt op ad den. Der er mangfoldige Steder, der lyder som en Prædiken, der går til Marv og Ben og vidner om dyb Menneskekundskab og praktisk filosofisk Sands. F. Eks.: »Folks Ord er et stakkels Udtryk for deres Tanker; ja selv deres Tanker er et stakkels Udtryk for den indre, unævnte Hemmelighed, hvorfra både Tanke og Handling har deres Oprindelse. Intet Menneske *kan* forklare sig, *kan* få sig forklaret; Folk ser ikke hinanden, men forvrængede Gøglebilleder, som de *kalder* hinanden; som de må slås med; thi om al Kamp er det træffende sagt, at det er *Misforståelse*.« — Af den Slags slående Bemærkninger vrimler der.¹)

Vil man i det hele have en levende Forestilling om,

---

¹) De, der ikke kan Engelsk, henviser jeg til en Oversættelse i Udtog af Værket i nork „Ørebibliothek", besørget af Troye. — På Engelsk findes meget billige Udgaver af Carlyles fleste Bøger. (Routledges Shilling-Udg.; British autors).

hvad den franske Revolution egentlig var, hvad særligt Sansculotismen og »Bjærget« betød, så skal man studere Carlyle. Grundtvig har sikkert benyttet hans »vidunderlige Bog« flittigt i de Forelæsninger (»Mands Minde«), der jo netop holdtes i Årene lige efter, at den var udkommen. »Historiens statelige Muse er forvandlet til en henført Profetinde med vilde,sære Fagter (Troye).« Men just *således* må den vældige Verdensbrand beskrives.

Med et Slag var Carlyle nu optaget blandt Samtidens Storånder; alle Næringssorger var nu forbi for stedse. Men medens Bogen var i Trykken havde det knebet. Han havde da bekvemmet sig til at holde offentlige Forelæsninger. Det var hans Natur hårdt imod således at »udstille sig selv«. Med nedslagne Øjne og stammende begyndte han; men snart tog han Ild og det fængede i Tilhørerne. Det lykkedes aldeles over Forventning, og gjentoges År for År. Folk brast i Gråd ved denne forunderlige vilde Veltalenhed.

Af disse Forelæsninger vilde han kun udgive én, den »*om Helte eller Heltedyrkelse*«. Hans historiske Trosbekjendelse er her udtalt med en forbausende Klarhed og Styrke.

Der er en såkaldet »Geniusdyrkelse«, der består i en *blind* Beundring for de rige Begavelser, »Stormenneskene«, som vi er kommen i Gang med at kalde dem herhjemme. Disse må, hedder det, ikke bedømmes efter de gængse Sædelove, men kan tillade sig, hvad almindelige dødelige ikke tør. En Mand som Napoleon (den store) udtalte ligefrem, at »Moralen ikke kunde være til for Mennesker som ham«. Denne »Dyrkelse« forudsætter, at der overhovedet ingen almengyldige Sædelove gives.

Carlyles »Heltedyrkelse« er af en anden Art. Han ser Verdenshistorien som Indbegrebet af »Heltenes« — de store Begavelsers — Liv og Virken og han gjør enhver Tidsalder ansvarlig for Erkjendelsen eller Miskjendelsen af dens store. Man har at lytte til og adlyde, hvad »Helten« siger. Men — vel at mærke — det er kun forsåvidt og sålænge, som Helten er Budbringer af de evige, urokkelige Sandheder, og står på Virkelighedens Grund i dødelig Kamp med Løgn og Skinvæsen — det er kun forsåvidt og sålænge han *er* en Helt. Carlyle er selv den første til at bryde Staven over ham, når han kommer uden for Virkelighedsgrunden og ind i Skinverdenen. Således behandler han Napoleon i Kapitlet »Helten som Konge«. I sin Ungdom, da han griber ind i Revolutionens Forvirring og bringer Orden, er han »Helt«. Da han senere lader sig blænde af tom Glans, synker han ned blandt almindelige Lykkeriddere. Sammenholdt med *Cromvell* er Soldaterkejseren lille. Hans Kejsernavn og Magt er kun *Stylter*, der giver ham et falsk Indtryk af Storhed. Englands Lord-Protektor er derimod en virkelig Storhed, fordi han levede på og kæmpede for en evig Sandhed, for Retfærdighed, for et Guds Rige på Jorden. Han troede selv derpå og når han kaldes for Hykler, den største, der har været, kommer det kun af den godtkjøbs »Rævekløgt«, der i Virkeligheden er elendig Dumhed, ude af Stand til at forstå andet end Rævestreger og måle med anden Alen end den foragteligste Småligheds. Carlyle drog her Grundlinjerne til *den* Opfattelse af den puritanske Storskikkelse, som han senere ved Udgivelsen af »Cromvells Taler og Breve« gav en urokkelig Underbygning. Foruden Helten som Konge skildrer han i denne udmærkede Bog Helten som *Guddom* (Odin i Norden), som *Profet* (Muhamed), *Digter* (Dante, Shakespeare), *Præst* (Luther, Knox), *Forfatter* (Samuel Johnson, Rousseau, Robert Burns). Han viser os Enheden i Mangfoldigheden af Særevner, nemlig det store Hjærte, det klare, indtrængende Øje, ubevidst Oprigtighed og Enkelthed. Der er — dette er Carlyles dristige Påstand — i enhver *Helt* Stof til *alt* — Digter, Profet, Præst, Konge. Luther kunde f. Eks. under andre

Forhold være bleven en stor Digter, Shakespeare en navnkundig Hærfører og den fattige skotske Bonde Burns en overlegen Statsmand. At leve i Tingenes Kjærne og sky »Humbugen« som Pest, det er det, der skaber »Helten«.

Men det var ikke alene det forbigangne eller de fremfarne Stormænd, han syslede med og forklarede, — han tog også på sin Vis levende Del i Samtidens Bevægelser, i hans eget Englands Farer, Kampe og Håb. *Arbejderspørgsmålet* var trådt ham nær ind på Livet alt i hans Ungdom, da han var Vidne til Opløbene i Glasgow og hørte de brødløse Arbejderes forbitrede Råb mod Rigmændene, der hjærteløs vedtog en Korntold og lod de fattige Klasser sulte og lide. I sin »*Chartism*« krævede han nu både Aristokratiet og Radikalismen til Regnskab for det store, menige Folks Nød, og han slog fuldt så hårdt til den sidste Side, der hidtil havde regnet ham blandt sine. Han hudfletter Radikalerne for deres hjælpeløse Opgivelse af at råde Bod på Samfundselendigheden: »ethvert Onde ophører at være et Onde, blot det mødes mandigt; det er ædelt Kamphåb i Stedet for uvirksom Jammer. Ondet selv bliver da et Gode.« I Oplysning, spredt blandt Menigmand i størst mulig Omfang, og dernæst i Udvandring, ser han Råd for Uråd, og kalder harmfuldt på Kirken og dens Mænd. Malthus's berygtede Overbefolkningslære undergiver han en skånselsløs Dom.

I »*Fortid og Nutid*«, der udkom 1843, fører han atter et tungt Slag mod de styrende med deres begrænsede Tankegang. Øjeblikket var alvorligt. De vanvittige Kornlove medførte Hungersnød trindt i England. Tusinde arbejdskraftige og arbejdsvillige Mennesker puttedes ind i Fattighusene til et elendigt Dagdriverliv. Ved Selvsyn på en Rejse rundt i Landet havde Carlyle fået et Indtryk af Egennytten og Dårskaben opadtil og nedadtil og lod atter såvel Regjeringen som dens Modstandere høre drøje Sandheder.

Han havde fået fat i en gammel Dagbog fra St. Edmundsburys Kloster, affattet i det 12. Århundrede af Munken Jocelyn. Denne naive, men levende Fremstilling af Tilstandene, som de var i England under Kongerne af Huset Plantagenet, naturligvis skrevet på det morsomste Klosterlatin — havde han nu den udmærkede Tanke at bruge som en Modsætning til Nutidens Forhold — og Sammenligningen faldt *ikke* ud til Gunst for vore Dage.

Han viser nemlig, at den store Hovedbrøst, den egentlige Brådd i Arbejderspørgsmålet, det er *den oprørende Ligegyldighed, hvormed Arbejdsgiverne se på Arbejderne*, ikke som Mennesker med Kjød og Blod, med Nerver og Følelser som de selv, men som et Stykke Værktøj. Man giver dem deres Løn, — denne afpasset efter den jernhårde Lov om Tilbud og Efterspørgsel og uden noget somhelst andet Hensyn, uden Tanke om, at det er Medmennesker med samme Ret til Livet som Fabrikherren; dermed er alt sagt. At dette skaber et Klassehad, er selvfølgeligt, en Kløft åbner sig, altid bredere og dybere, tilsidst vil den sluge hele dette Samfund, der hviler på en eneste stor Løgn, «den oplyste Egenkjærlighed«, med sit »lad stå til!« »Vi må tilbage til Naturen og dens Sanddruheder og Ærligheder, at de indre Livskilder atter kan begynde at rense vor oppustede, svulne, væmmelige Tilværelse.« Vi må begynde at reformere os selv. Uden *det* hjælper alle Love ingenting, hvor fortræffelige de end er. — Så midt i denne fortvivlet forvænte Nutid oprulles Billedet for os af Fortiden. Den gamle Munk maler os England af Anno 1200 så friskt og levende, at vi forstår, at således *var* det. Alle »historiske Romaner« blegner overfor dette uforlignelige Maleri, som Kulisserne ved Dagslys. Det, der er den ledende Tanke, det er: den Gang *talte* de ikke om deres Religion, deres Pligter o. s. v., men *levede* simpelthen deri, så godt de forstod det. »*Abbed Samsons*« Skikkelse træder i al sin Simpelhed så storladen frem, ivrigt, men uden mange Ord, beskjæftiget med at styre Klostret, altid en Fader overfor sine Munke, og overfor enhversomhelst, der stod i Forhold til Klostret, Bønder, Forpagtere og Daglejere, selv de vornede, der gjorde Dagværk i Mark eller Have. Disse Mennesker er for Abbed Samson — Mennesker og ikke Maskiner, ikke Nummere, der, uden at der skjænkes dem en deltagende Tanke, straks erstattes af andre Nummere.

På denne Baggrund — hvis mange rige Enkeltheder ikke engang kan berøres — ses ret Nutidens himmelråbende Synd, den Ryggesløshed, hvormed Mennesker på Livets Solside behandler Medmennesker på Skyggesiden. Der er ingen Tro længer, intet Samfund, intet værd at kalde Tro eller Samfund, klager han, Forfaldet i Rettergang, i Kirke og Skole, blotter han skånselsløst, og taler truende Ord til Englands Godsejerstand, disse ørkesløse, tidt *værre* end ørkesløse, fine Dagdrivere, der særlig er *kaldede* til at afhjælpe Folkets Nød, men ikke føler deres Pligt. Forsvind af Jordens Overflade! tiltordner han dem, hvis I ikke kan finde ud af Eders Pligter. Mammonsdyrkelsen og Mammonsregimentet må ophøre. Arbejdet må ses som den største Velsignelse og Hæder.

Carlyle vil overlade andre at gjøre Forslag om Enkelthederne i en ny Ordning af Forholdet mellem Arbejdsherrer og Arbejdere; kun mener han, at en varig Overenskomst maa træde imellem de to Parter i Stedet for den usikre og korte, som nu er det almindelige.

Denne vægtige Bog med sin mægtige, harmglødende Veltalenhed burde studeres af enhver, der vil søge at trænge ind til Arbejderspørgsmålets Kjærne, *forstå, hvad* det er og vinde noget Begreb om, hvad der skal og kan gjøres. Endnu halvthundrede År efter er den at kalde for et af de værdifuldeste Indlæg i Ordskiftet i denne Sag, der efterhånden melder sig med hele sit frygtelige Alvor og bydende kræver sin Løsning.

Når en Afhandling om *Walter Scott*, hvem Carlyle (i Lighed med Grundtvig) ikke sværmer for, fordi Scotts Arbejde ikke går indenfra udad, men omvendt: fra Skindet indad uden at nærme sig sine Personers Hjærte, samt »*Cromwells Taler og Breve*« er nævnte, er dermed et Hovedafsnit af Carlyles Forfatterskab til Ende. Hans store Bog om *Cromwell* er alt omtalt. Brevene og Talerne (i Parlamentet) er forbundne ved Indskud af Forfatteren; efter Sædvane taler han lejlighedsvis selv med og gjør sine Bemærkninger til sin Helts Ord. Et uhyre Arbejde er gået med — umådelige Dynger af Flyveskrifter fra den cromwellske Republiks Tid og større historiske Værker fra Eftertiden — de fleste af disse uden al Forståelse af Cromwell — måtte gjennempløjes og sigtes. Men det tør nok siges, at ingen fremtidig Forfatter mægter at rokke væsentlig ved Carlyles Cromwell-Billede — Billedet af Manden, *der levede i sin Tro*, i sin brændende Overbevisning og følte sig som Guds Tjener på Jorden. Den menneskelige Ømhed, der kommer frem i den bloddryppende Krigers Breve til Børnene, Slægt og Venner virker underligt gribende. Det er et Stykke Historieskrivning, dette, som i mine Øjne er fuldt i Højde med »den franske Revolution«.

Nu fulgte en halv Snes År, hvori Carlyle ikke udsendte noget større Værk. I disse År optog den politiske Stilling i hans Fædreland ham stærkt, ikke mindst det *irske* Spørgsmål. Han tænkte endogså på at få Sæde i Parlamentet. Han rejste selv derover og så' i Kartoffelsygdommens Tid det frugtbare Land hærget af Ulykken. Foruden dette Spørgsmål beskjæftigede det om en forsvarlig Folkeundervisning, om Kolonierne og endelig om Slaveriets fuldkomne Ophør, ham i høj Grad. Han var med Hensyn til dette sidste ikke bange for at gå stærkt mod den filantropiske Strøm, der flød over af Lovtaler over dette store Fremskridt. Carlyle gik ud fra, at Negerne nu en Gang er af en ringere Race end de Hvide og ikke vil arbejde, uden de tvinges dertil. Han vilde have Love, der skulde sikre dem mod Mishandling og have forbudt, at de solgtes som andre Varer. Nærmest tænkte han sig Forholdet som et humant Livegenskab, hvor der gaves de fremmeligste af de sorte Adgang til at kjøbe sig fri. At lade f. Eks. de vestindiske Øer med deres rige Kultur gå til Grunde under de dovne, uvidende Negeres Vanrøgt forekom ham Dårskab.

Da hans Artikler herom udkom i et Tidsskrift, vakte det en Storm af Uvilje. Stuart Mill, hans tidligere Ven, angreb ham skarpt, og Venskabet var ude. De var også for forskjellige til at det kunde holde. Mill var en Logiker, Carlyle en brændende Digterånd, — og tillige et Virkelighedsmenneske.

Da Revolutionen udbrød 1848, ventede han sig i Begyndelsen meget af den — en Fuldendelse af den store Revolution, som han selv så mesterligt havde skildret. Han håbede, at bedre Samfundstilstande skulde udvikle sig. Håbet blev jo skuffet; Ludvig Napoleon, denne usalige Eventyrer, ødelagde med Svig og Vold de Frugter, den kunde have båret. Carlyle udsendte i 1850 otte Hefter — thi intet Blad turde i hine Dage vove at optage Artiklerne — »Flyveskrifter om den sidste Tid«.

Det er de velkjendte Carlyleske Tanker, men fremstillede friske og levende fra hans brændende Sjæl. Fyrstemagten havde tabt Troen på sig selv og faldt for Revolutionsårets vældige Stormløb. Demokratiet rejste sig i sin Vælde og der må regnes med det som en Kjendsgjerning. Men en demokratisk Fristat har i Virkeligheden aldrig kunnet bestå. Oldtidens Historie har vist det, Nutidens bekræfter det. Det amerikanske offentlige Liv giver, mener Carlyle, de uhyggeligste Varsler. »Det er Fuskernes — de er altid de fleste — evige Forret at styres af de kloge.« Men nu er det Bladsmørerne, ikke Guds udkårne, der råder. De virkelige store, det er de tavse, der fylder deres Plads hver i sin Kreds, og først kommer, når de så at sige må tvinges dertil — en Cromwell f. Eks. Den såkaldte »britiske Frihed« foragter han af sit Hjærte, fordi det kun er forgyldt Elendighed, Skin og Bedrag, sålænge utallige engelske Arbejdere med samt deres »britiske Frihed« ikke lærer at læse og skrive og går løse og ledige, fordi man, i Kraft af »britisk Frihed«, ikke tør begrænse Kapitalismens hellige Ret. »For vor britiske Frihed bor vi oven på giftige Kloaker.« Han foreslår at give bemeldte Frihed Løbepas for en Tid, for dog en Gang at få *gjort* noget. — Han taler om de utallige irske og andre Arbejdere og Måden at få dette pinlige Spørgsmål ordnet: lad dem under streng, jernhård Tugt sættes til at udtørre Irlands Sumpe og opdyrke Englands og Skotlands hidtil unyttigt henliggende Jord. »Nægter I at tage fat«, burde en engelsk Førsteminister sige, »eller er I ulydige, vil jeg begynde med at advare jer, prøve at opmande jer. Hjælper det ikke, får I Pidsk. Hjælper heller ikke det, så vil jeg lade jer skyde og befri Guds Jord for eder!«

Han revser Øllebrødskjærligheden, som bygger de hyggeligste Fængsler for alt det værste Pak, holder Lærere o. s. v. til dem — mens rundt om dette herlige Fængsel utallige Familier lever i Elendighed, uden at der tænkes på dem, *deres* Oplysning og Forhjælpelse til menneskeværdige Kår. *Først* når de bliver Tyve eller Røvere og kommer i Fængslet, får de disse Goder! — Dette er, siger Carlyle, et hæsligt Spøgelse af Kristendommens egen ærlige, oprigtige og retfærdige — derfor også vise — Tankegang. Det er et af Beviserne for, »at Kristendommen er så godt som udslukket af alle Hjærter«. Medlidenhedens Ret begynder først der, hvor en Strenghed, sorgfuld, tavs, ubønhørlig som Skæbnen, er gået forud. Det er ikke Parlamentsveltalenhed, der viser, hvad en Mand *duer* til — snarere det modsatte. Vil du have en Mand til *ikke* at udføre det, han tror, så få ham til at *tale* en hel Del derom.« Carlyle kom en Gang ind og overværede en Parlamentsforhandling. Den ene tungefærdige Taler stod op efter den anden, bifaldet af Meningsfæller. Men for C. var det Vindbøjtleri. Så kom Hertugen af Wellington, Sejerherren fra Waterloo. Han talte stammende og ubehjælpsomt, — men der var mere overbevisende Kraft i de få Sætninger, det endelig lykkedes ham at få sagt, end i al den anden glimrende Veltalenhed. Og, spørger han med Rette, er det dog ikke til syvende og sidst »Veltalenhedens« eneste Målestok: den overbevisende Evne?

Han vil have Ungdommen våbenøvet. I det hele nærer han stor Beundring for Mandstugten, der tvinger alle de mange Viljer ind under en: gå, så går han, kom, så kommer han! men i Fredstid skal Soldaterne ikke gå i det fortærende militære Pedanteri, men bruges til store offentlige Arbejder, efter Romernes Forbillede. — Frem for alt er *Fattigdomsondet* den store truende Fare, avlet af al Uretten, Løgnen og Hykleriet gjennem mange Slægtled. — Jesuitismen i det offentlige som i det private Liv, den religiøse såvel som den politiske, hudfletter han ubarmhjærtigt. Der har vel altid været Løgn og Hykleri til, men nu er den *sat i System*. Han mener, at Parlamentet — som han atter og atter vender tilbage til — egenlig nu, i den kæmpemæssigt udviklede Presses Dage, er overflødigt som en ridende Post langs en Jernbanelinje. Det er i Bladspalterne, ikke i Underhussalen, den offentlige Mening nu udtales med sin afgjørende Vægt. Siden »det lange Parlament« — det fra Cromwells Dage — er det gået bestandigt tilbage. Siden da har der endnu kun været et Parlament, der var Sandhed i; men ikke i England. Det var det franske Nationalkonvent med sin Alvor og Viljeskraft.

I disse »Flyveskrifter om den sidste Tid« er der en god Del af Jonathan Swifts skjærende Vid, der går til Marv og Ben, som et Våben, der tilføjer vanskeligt lægte Sår. Han skildrer således Nutidssamfundet under Billedet af en Svinesti med Svinefilosofi, hvis Mening er den, at enhver må rive til sig det bedste han kan. Svinehedens Svinevidenskab, Svinebegejstring og Svinefromhed skildres. »Hvad er Retfærdighed? din egen Del af det almindelige Svinetrug, ikke noget af min. Men hvad er så min Del? Ja, deri ligger rigtignok den store Vanskelighed, hvorom Svinevidenskabeligheden nu, efter lange Overvejelser, intet afgjørende kan sige. Min Del? ja, det er i det hele alt det, jeg kan få fat på uden at hænges eller komme i Tugthuset. Jeg behøver jo ikke at sige, at der er Galger, Trædemøller og Lovbestemmelser, som de Retskyndige har foreskrevet.« —

Der rejste sig et Harmskrig også ved denne Bog — han lod hånt derom og ventede trygt, at Tiden skulde give ham Ret. Og Tiden *har* i mange Ting givet ham Ret.

Ikke længe efter udkom en Bog af ham, helt af anden Art, en Levnetstegning af *John Sterling*, en højt begavet ung Mand, der med hele sin Kraft havde fordybet sig i Spørgsmålet over alle Spørgsmål: Livets Mening og Mål. Han vilde vie sig til det Stykke Arbejde at gjenføde den engelske Statskirke, men efter knap et Års præstelig Tjeneste havde han opgivet Håbet herom og nedlagt sit Embede. Forøget Interesse får den udmærket skrevne Bog, hvori Carlyle viser sig som den overlegne Sjælekjender, ved at indeholde en Værdsættelse af Englands daværende mærkeligste kirkelige Personlighed, *Coleridge*, der længe og for en stor Kreds af den åndsvakte Ungdom næsten var som et Orakel. Også Carlyle havde en Tid hørt til hans Beundrere, men havde snart set, at Coleridge var mere en upraktisk Drømmer, der kunde fylde sine Tilhørere med en vis uklar Begejstring, end en virkelig Bannerfører.

Arbejde, Arbejde, mens Årene gik! det var ham en Livsfornødenhed. Men hvilket Æmne skulde han nu tage for. Cid »el Campeador«, Spaniens vidtbesungne Helt; William Erobreren eller de gamle Nordmænd? nærmest tiltrak dette sidste Stof ham. Han mente, at det norske

Blod i de engelske Årer havde givet Englænderne nogle af deres største Egenskaber.

Men så blev det til noget helt andet, noget, der ikke let kunde været gjættet på — nemlig Frederik den 2. af Prøjssen, med Tilnavnet »den store«.

For os Danske er det en Skikkelse, der på Forhånd møder os som noget fjendtligt og støder os bort. Den kongelige Røver, der brød sit højtidelige Tilsagn om at agte Maria Theresias, den unge østrigske Kejserindes, Arv, sikret hende ved Faderens, Kejser Karl den 6.s, berømte »pragmatiske Sanktion«; Gudsfornægteren — som man, rigtignok med påviselig Uret, kalder ham såvel som Voltaire. Frem for alt afskyr vi Polens første Deling.

Ikke desto mindre kan det ikke nægtes, at Frederik den 2. var et stort Hersker- og Hærførersnille, en ubøjelig Karakter, der med næsten enestående Sjælsstyrke holdt ud i den forfærdelige »Syvårskrig«. Han lagde Grunden til Prøjssens Magt, som den senere har udfoldet sig, holdt Orden i Finanserne og gjennemførte en strængt retfærdig Retspleje, ens for store og små. Han var en *Kjendsgjerningens Mand og en Arbejdets Mand.*

Det er dette, der tiltaler Carlyle. For ham er der egentlig kun de to Mænd i Evropa i det 18. Århundrede: Frederik af Prøjssen og Voltaire — dette forunderlige Vennepar, hvis Forhold også udførligt belyses i det tretten Bind store Værk. Om Voltaire havde han for mange År siden skrevet en Afhandling, der ikke er blind for den navnkundige Franskmands Svagheder — Forfængeligheden, Mistænksomheden, Kattevenligheden — men giver ham den Ros, at han *havde Øjne at se med,* — unægtelig et Fortrin i en Verden, hvor de fleste enten har Briller på med farvet Glas, eller er noget nær blinde.

Carlyle måtte gjøre en Rejse til Tyskland for på Stedet at sætte sig ind i Tingene — på Bibliotheker, Musæer, i Statsarkiver o. s. v. På selve Valpladsen for de schlesiske

Krige færdedes han. En tysk Beundrer, en rig Kjøbmand, havde påtaget sig at ledsage ham og lette den nu aldrende Mand Rejselivets Ubehageligheder. Tyskerne tiltalte ham som »ærlighjærtede, hårdføre, grove i Trækkene, men sjældent afgjort stygge«. I Luthérværelset i Wartburg greb Tanken ham stærkt om den store Kirkemands Kraft, Kamp og Sejr. Det berlinske Selskabsliv skyede han, nervøs og pirrelig, også plaget af Søvnløshed som han var.

Kort efter sin Hjemkomst mistede han sin gamle Moder, hvem hans Hjærte hang inderligere ved end ved noget andet Menneske. Det giver et smukt Indblik i hans Hjærte at mærke den Taknemlighed, han føler for sin Moder, den simple, skotske Bondekone. Uden at tabe Ligevægten havde hun set sin »stakkels Tom« blive en stor Mand, hvem alle så' op til. De fjerne Barndomsdage stod så levende for hans Erindring med Hjemlivet og Kirkelivet, og han griber påny Lejligheden til at bekjende, hvor meget han skylder sine Forældre og især sin Moder.

Tretten År gik med til »Frederik den 2.«. Han var en Olding pa 70 År, da han lagde sidste Hånd på Værket. Et Kæmpearbejde — et uhyre Stof skulde atter gjennempløjes og sigtes, endnu mere end da han arbejdede på sine to foregående større historiske Værker (D. fr. R. og Cromwell). Englænderne har et ejendommeligt Ord for en åndløs Historieskriver. De kalder en sådan for »Dry-as-dust«, ordret »Tør-som-støv«. Hr. »Tør-som-støv« findes alle Vegne, men den tyske er den værste, siger Carlyle. Tyskernes Grundighed bliver til en Last.

Værket begynder med den tyske Histories Daggry; går ud fra Brandenburg, skildrer de tyske Riddere og deres Betydning. Man ser glimtvis Henrik Fuglefænger, Konrad af Hohenhaufen, Stamfaderen til Hohenzollerhuset (det prøjssiske Kongehus), og følger den lange Række Kurfyrster; enhver af dem har fået sin Karakteristik, så man glemmer dem ikke let. Fortællingen bliver som en altid bredere Flod, der optager mere og mere Tilløb undervejs hele det tyske Rige, hele Evropas Historie efter Hånden som vi skrider frem. Tilsidst kommer vi til Frederik Wilhelm den 1. I den almindelige Bevidsthed står han jo som en mer end halvgal Tyran, en ren Husdjævel og besat af et Vanvid efter unaturligt høje Gardister, som han dog aldrig vilde bruge, gjerrig som han var.

Carlyle skjuler ikke Mandens Særheder, — men lader os bag ved se en Oprindelighed, Ægthed og Dygtighed samt en Herskerævne, der må kaldes *genial*. *Han* lagde Grunden til Prøjssens Storhed og »fægtede med« i sin mere glimrende Søns Kampe. Hele hans ejendommelige Husliv med sine Lys- og Skyggesider åbenbares for os og vi tvinges — det er en af Carlyles ejendommelige Ævner ligefrem at *tvinge* sine Læsere til at opgive tidligere, dybt rodfæstede Synsmåder, som man hidtil holdt for urokkelige — til at anerkjende denne Konge. Vi ser hans Tobakskollegium og fatter, at her har man endelig et Statsråd, der duer noget, Med Hensyn til Frederik Wilhelms unægtelige Hårdhed og Råhed overfor sin Familje, især Kronprinsen, oplyses vi om, at flere af hans Rådgivere har ophidset og opægget hans af Naturen heftige Sind på en uforsvarlig Måde. Fr. Wilh. har virkelig været en oprigtig gudfrygtig Månd, hvem man intet som helst har kunnet påsige som Ægtemand, og hvem man aldrig så' drukken, — i en Tid som den, hvori han levede.

Det er ovenfor påvist, hvad der havde vakt hans Beundring for Frederik den 2. At han delvis har Ret, er vist unægteligt. Men Carlyle er ligeså vist gået den politiske Moral, som han dog ellers anerkjender den uundgåelige Nødvendighed af, for nær ved at undskylde, ja forsvare sin Helt i Ting, der nu en Gang ikke skal eller kan forsvares. Overfaldet på Maria Theresia *var* et Brud på al Tro og Love. At Frederik den 2. udviklede store Egenskaber som Hersker og Hærfører dækker ikke over denne Kjendsgjerning. Tilbøjeligere synes mig må man være til at indrømme, efter Carlyles grundige, ved historiske Aktstykker støttede, Fremstilling, at Polen *var* aldeles opløst og ikke *kunde* råde sig selv, så Valget stod kun imellem at overlade det til en ødelæggende Borgerkrig eller at dele det, hvormed naturligvis ikke Rænkespillet — som dog nærmest kommer på den russiske Kejserinde Katarinas Part — er retfærdiggjort så lidt som Troløsheden overhovedet.

For Carlyle er Frederik den 2. af Prøjssen »den sidste Konge i Evropa. Når den næste vil komme er et meget langt Spørgsmål«. — Hans karakteristiske Foragt for alt det politiske Bavl i det fri England får i denne Bog om en prøjssisk Enevoldskonge ret Lejlighed til at ytre sig. England har egenlig kun haft én »Konge« siden sin »Revolution« (af 1689) – den ældre Pitt, hvis Karakter på Bunden er den samme som den »store« Konges.

Værket – hvis to første Dele udkom 1858, de elleve sidste 1865 — hilsedes med den største Anerkjendelse, også i Udlandet, selvfølgeligt især i Tyskland. Mac Auley, den berømte historiske Forfatter, nedlagde dog en skarp og ikke uberettiget Indsigelse imod Carlyles énsidige Beundring for den »store« Frederik. For Moralens Domstol kan denne ikke gå fri for de vægtigste Anklager. — Men med alt det og trods den Manierthed, hvortil den carlyleske Ejendommelighed ikke sjældent forfalder, ligesom hans Yndlingstanker atter og atter tages op, så det næsten trætter, er det et dygtigt, udmærket dygtigt Stykke Arbejde. Tyske Officerer studerer endnu de schlesiske Krige efter den engelske Forfatter. Man får Besked, grundig og pålidelig Besked om alt, hvad der i nogen Måde kan bidrage til at belyse Æmnet. Der er sagt — og det er rigtigt nok —, at Ilden fra »den franske Revolution« fattes, og at »Frederik den 2.« for så vidt bærer Alderdommens Mærke. Men førstnævnte Bog skildrer jo en helt anden Tid og Optrin af ganske anden Art og et Folk af helt forskjellig Natur. Stilen måtte derfor ganske af sig selv blive anderledes Ild og Glød, end hvor det rolige prøjssiske Folk og dets hårdnakkede, udholdende Konge skulde skildres.

Han blev udnævnt til Lord-Rektor ved Universitetet i Edinburg — efter at Gladstone netop havde været det. Det er mere en Æresbevisning end et virkeligt Embede med Pligter, og Carlyle undgik altid Skinnet. Men her vilde han dog tage imod Udmærkelsen, da det var en Hyldest, hans særlige Fædreland, Skotland, beviste ham. »Det tredje Slægtled anerkjendte ham herved som en ikke helt uværdig Arbejder«. Han modtoges med stormende Begejstring i Edinburg, da han drog der op for efter Skik at holde sin Tale. Det gjorde et gribende Indtryk, da den gamle, høje Mand med det grå Skjæg og de dybe, sorgfulde Øjne rejste sig op og begyndte sin Tale, — først sagte og bævende, men efter Hånden stærkt og kraftigt med den ægte, ukunstlede Veltalenhed. Han talte til de unge Studenter naturligt og jævnt om, hvad der hører til et sundt og sandt Liv. Det er ikke Veltalenhed, siger han — en gammel Tanke hos ham —, ikke derom det gjælder, nej snarere er »Tavshed en Mands evige Pligt«. Han talte til dem om »det ærlige Arbejde« som den store Lægedomskilde på Jorden. Lønnen? »at vi får gjort Arbejdet eller dog prøvet på at gjøre det; der er ingen bedre Løn i Alverden.« — Ny Bifaldsstorm, da han havde endt. I den nærmeste Tid derpå solgtes hans Værk i umådeligt Omfang i Skotland, selv hans før så miskjendte »Sartor Resartus«, dette »stakkels Bæst«, hans smertefødte Barn, gik af i 20,000 Eksemplarer. Nogle Dage var han derpå hos sin Slægt i Barndomshjemmet i Annandale.

Men her mødte ham det tungeste Budskab — hans Hustru var død. Der havde været Tider — årelange —, da en Skygge havde rejst sig imellem dem; ikke at han så' eller anede det, optaget af sig selv og sit Arkejde, som han var. Han kom i den store Verden, følte sig — forøvrigt i al Uskyldighed — tiltrukken af Lord Ashtons smukke og åndfulde Hustru, medens hans Hustru sad hjemme. For hende var det usigeligt bittert. I sine Dagbøger og Breve gav hun sit Hjærte Luft. Med Årene var hendes Helbred svækket. Han satte den største Pris på hende, større end hun og han selv vidste, — at *vise* det faldt ham svært. De senere År havde dog bragt dem nærmere. Hun havde drevet på ham, at han skulde tage til Edinburg, havde hørt om hans store Dag og glædet sig og følt sig stolt over sin Husbond. Dette var den sidste Glæde, Livet bragte hende, — en Dag ude i Hydepark sank hun tilbage i Vognen og var død. — Carlyle kunde næsten ikke fatte det. Nu kom han først til at se, hvad hun havde været for ham — og nu var hun borte, og han kunde aldrig få hende det sagt, havde kun et »skjælvende Håb« om et Møde hinsides Graven. I sine »Erindringer« og i hendes Breve, som han udgav uden at undtage noget, hvor lidet smigrende det end var for ham, gjorde han Bod for sin Forsyndelse i dette Forhold. Bøjet og færdig med Livet var han egenlig fra den Dag, skjønt han levede mangt et År efter, modtog store Æresbevisninger — den prøjssiske Fortjenstorden, Tilbud om en Statspension og Bathkorset. Det første modtog han, da han følte det fortjent, det sidste afslog han. Han havde forudset Prøjssens Sejr over Frankrig og skrev i Times i Novbr. 1870 et berømt Brev, hvori han viste, at Frankrig fik Løn som forskyldt. — Han var i sine sidste År optaget af Tanken om den voksende Gudløshed, der i sig bar mørke Varsler for de næste Slægtled, — men vel også var nødvendig for at Troen på Gud og hans Retfærdighed og Kjærlighed atter kunde vinde Magt over Sjælene. Skrive kunde kan ikke mere, da hans højre Hånd var lam. Stille og blidt døde han 5. Februar 1887, næsten 86 År gammel. »Det blev ligesom koldere og mørkere i Verden, siden den gamle grå Mand gik bort«, stod der i Times. Bevidnelser af Taknemlighed for alt, hvad han havde været for utallige enkelte og for England i det hele, kom frem. Regjeringen vilde lade hans Støv hvile i Westminster Abbediet; men han havde selv bestemt, at det skulde være i Annandale ved hans Moders Side, stille og uden Stads.

Også for mig har han været meget. Derfor dette Forsøg på en Levnedsskildring af den store Englænder.

Han har været en Prædikant med noget af »Elias' Ånd og Kraft«, stadig i frygtløs Kamp med Løgn, Skin og Hykleri, og Talsmand for Livets store bærende Grundsandheder.

Stavnsbaandene.

Efterklang fra Stavnsbaandsfesten.

Af *Alfred Levinsen.*

Digtningen blev afsluttet for sent til at kunne udkomme til Stavnsbaandsfesten. Dog blev et større Brudstykke optaget i et Dagblad umiddelbart før Festen. Nu er 2½ Aar forløbne siden da. Maatte der vise sig at være et og andet i Digtningen, som ikke behøver Festens forhøjede Stemning for at have Betydning!

December, 1890.

Den 20. Juni 1888.

Et gyldent Ord er Frihed; hvor den kom,
I Fryderaab udbryder Land og Stad.
Et andet Ord, der drager Verden om,
Er Kjærlighed; den kommer stille glad.
En Frihed uden Kjærlighed er tom,
De tvende store Ord skal følges ad.
Held den, der fri paa Foden er og Haanden,
Naar Kjærlighedens Baand har bundet Aanden!

I Dag til Ende randt et Hundredaar
Fra Stunden, da den første Friheds Vind
Saa mægtig ændred Bondens Trællekaar.
Vi prise vil hans Held, det varme Sind

Hos dem, der letted vist hans Tynge haard,
Og Friheds Guldold, som de vied ind.
Saa mindes vi det Baand, der steds bør holde,
Til Jorden skjuler Lemmer stive, kolde. —

Paa bøjet Ryg og mørke, sløve Blik
Man fordum kjendte Bonden i vort Land.
En Trællesjæl var Frugt af Trælleskik.
Med Blusel mindes vi hin Trællestand.
Dog ej af Haardhed ene frem den gik,
Langt mer af Tidens Tryk og Uforstand.
Dog lyt! fra Oldtid, Midold, Nytid lyde
Der Røster nu; de Tidens Tanker tyde.

Til Vaaben! vort Liv er et kæmpende Spil!
Svinger Sværd! Griber Skjold!
Thi snart drikker Ørnen, der hæst
Hist skriger, Jert Hjærtes Blod.
Skyder Baaden i Sø; lad det rask kun staa til!
Lader Aarenes Told
Kun stønne; i rygende Blæst
Gyng lystig paa Bølgernes Flod!
Snart i vildeste Stævne staar Bryst imod Bryst,
Og Bytte og Ære Du vinder i Dyst
Nu ved List, nu ved Mod.
Velkommen, Du Kæmpernes Lyst!
Dog hvo røgter din Gaard, hvor fra Fædrenes Høj
Tit Blikket med Længsel mod Havdybet fløj;
Hvor hver Tue har baaret din Fod? —
Til Trællen det lyder: vogt Kvæget og pløj!
Og, skal Kæmpen sig fjærne fra Gaarden trygt,
Trællen skal kues og skjælve af Frygt! —

Til Vaaben! vort Liv er et Korsfarertog
For Gud Herrens Sag,
Til i Himlenes Helligdom
Vi hisset for Tronen staa.
Grib Lansen, hvormed Du Hedninger vog,
Ringbrynjen tag,
Byd Farvel til Din Hustru saa from,
Og sving Dig paa Gangeren graa!

Den Vender har Kirkerne hærjet med Ild,
Og han flygter saa hurtig og skjuler sig snild;
Dog til Hest kan Du naa
Og tugte Røveren vild.
Dog hvem skal koste Din Ganger stærk?
Og Vaabnene tunge? og Panserets Særk?
Og Din Gaard tit forlade Du maa,
Naar Kongen kalder til Ledingsværk! —
Lad da Bonden betale med Slæb og Slid;
Ridderen vover sit Liv i Strid! —

Til Arbejd! thi Fjenden har hærjet vort Land.
Svinger Pisk! Griber Plov!
Kun ilde det gik her og der,
Saa ussel var Landets Vagt.
Thi styre ej mange! Lad herske én Mand!
Hans Bud være Lov!
Ham lyde en Landeværns Hær,
Og et Hof skal højne hans Magt!
Korporalstokken rette da Bøndernes Ryg,
Der bøjer sig dybt under Skatternes Tryk:
Ved vort Hof er der Pragt
Med Silke og Fløjl og Paryk!
Dog hvad Under, om længselsfuldt Bøndernes Blik
Fra Spidsrod og Træhest og Grødgryder gik
Og paa Lejlighed gjærne gav Agt
Til at flygte og prøve de fremmedes Skik?
Dog Jorden og Hæren behøve hans Haand;
Lad Foden lænkes af Fødestavns Baand!

Og saa fødtes da Jeppe Nielsen.
Mork hans Fa'r i sit Haar sig purred;
Ej fik Drengen en venlig Hilsen:
Moderen græd og Faderen knurred.

Jord var Gulvet, og Ler var Væggen;
Græsset groede tæt paa Taget;
Horn var Ruden, og stor var Sprækken;
Faderen drak, og Moderen klaged.

Hjem drev Hyrden, naar Dagen endte,
Landsbyens Kvæg; da Drengene fulgte.
Det var den eneste Glæde, de kjendte;
Hjemme de tit maatte græde og sulte.

Jeppes Lærer, en Degn afdanket
(Før var han Kusk), kun lidet formered
Jeppes Lærdom; til Slut afbanket
Blev paa sit Fadervor han konfirmeret.

Nu til Hovmarken ofte han skikkes;
Dér han lærer at sleske og sløse.
Ude paa Kroen om Aftnen der drikkes;
Eder der vanker og Handel med Tøse.

Holdes der Gilde, hans fejreste Glæde
Er det at æde, saa længe han orker,
Ganen saa jævnt med Øllet at væde;
Derpaa han strækker sig, gaber og snorker.

Saare nødig Soldat han springer,
Allerværst er de Staklers Stilling;
Derfor han kløver sin ene Finger,
Skaffer sig saaledes fri Bevilling.

Fjærnt er det Ønske et Hjem at stifte,
Ene at leve er sikkert det bedste,
Dog man ham tvinger til snart sig at gifte,
Driver ham ud paa et jammerligt Fæste.

Ak, naar saa Kornet dog lykkes omsider,
Trampes det ned af Jægernes Skare;
Mælder sig Høstens de trange Tider,
Herremanden la'r ej ham fare.

Nu skal der saas, — og han kaldes til Ægter!
Hen ad de usle Veje hans Krikker
Vognen at trække kun vanskelig mægter.
Jeppe græder, thi Haabet klikker.

Stakkels Jeppe skal villig kjøre,
Taalig lide og rolig slide!

Siger Du »bæ!« lad ingen det høre!
Du vil dog ikke Træhesten ride?

Ja, hvad skal man sige? Den historiske Ret!
Og Forholdenes Magt!
At gjøre en Ændring er ikke saa let
Som at faa det sagt!
For Spring i Blinde tag Jer i Vare:
Statens Grundvold kan komme i Fare!

Nej, lad os kun blive paa gammel Vej
Ved Fædrenes Arv!
De nymodens Tanker de passe ej
Til danskes Tarv.
I krænke de store, og Bøndernes Skare
I nye Forslag ser kun en Snare.

Ja, vel er der meget, som Sagerne gaar,
Der ikke er ret;
Dog hvad skal man sige? Mens Verden staar,
Er Verden slet.
Den bedre ej bliver! Blot selv vi os klare!
Vi skal jo dog ej for de andre svare!

Et Væld af Blod
Udstrømmed fra Golgatha;
Som varmende Flod
Det rislede bort derfra.
Det skylled over de Hjærter øde
Med Kraft fra ham, der for Verden døde.
Da slog Hjærter hinanden imod,
Sammen i Kjærlighed stod.

En Ild faldt ned
I Sjælene Pinsedag
Med væbnet Fred,
Med Gløden for hellig Sag,

Der hviler ej og slaar af paa Maalet,
Saa Sløvhed, Mismod udslukker Baalet.
Trods andres Haanen og dorske Ro
Ilden brænder i Tro.

Og det var Fredrik, den Kronprins god,
Han var saa hastig en Herre:
Længe nok suged man Bondernes Blod,
Det blev alt værre og værre!
Dagene strænges, mens Vinteren gaar;
Lad os nu faa Vaar!

Og det var Kronprinsens ædle Mænd,
Tyske, norske og danske,
De smiled saa glade og svared igjen:
Eders Ønske dele vi ganske;
dog, dersom vi sikkert vort Maal vil naa,
I Skridt maa det gaa.

Da kom der et Bud en Skjærsommer fejr,
Da Dagene vare saa lange:
Endt er Trældommen, Lyset vandt Sejr,
Forbi er de Tider trange! —
St. Hansblus jubled fra Høj til Høj,
Hvor Budskabet fløj.

Og gamle Jeppe han gloed stort,
Der brændte noget i Øjet;
Og, kjørte han ind ad Vesterport,
Det hvide Hoved han bøjed;
Og unge Jens svang sin Hue da
Med højt Hurra!

Det hørtes aldrig i Danmark end,
At Bonden var løst af Lænke,
At nu imellem de frie Mænd
Saa trygt han kunde sig bænke.
Og derfor steg der saa mangen Bøn
For Kongens Søn.

Hil være den sjette Frederik!
Hvad end som Konge han fejled,
Alle dog hilste med Tak i Blik,
Naar i Baaden ved Slottet han sejled.
Saa stolt laa Frederiksberg Kanal
Den Aften sval.

Ej bar han et Navn, der stiger mod Sky
Paa Heltes svimlende Baner;
Os rører hans Bomuldsparaply
Dog mer end de vajende Faner.
Han elsked sit Folk og løste dets Baand:
Gud signe hans Aand!

Den store Landbokommission
Med mangen god Betænkning kom
Om Fæstegaardes Taxation
Og Overgang til Ejendom.

Et billigt Laan de Bønder fik;
Og Øxne gumled snart i Stald;
Paa Hoveri der blev sat Skik,
Og læmpelig det gled mod Fald.

Man skifted Jord: ihjel man slog
Hint Fællesskab, der før blev set,
Og i Betragtning snildt man tog
Beliggenhed og Bonitet.

Man rejste Hegn og skaffed Fred
Mod Skovens Dyr og Næstens Kvæg;
Man skjærmed Skov; hjalp Vand af Sted,
Hvor Jorden var for sur og klæg.

Ja mangt et yderst vigtigt Krav
Blev lagt i Kommissionens Vold,
Og hver Erklæring, som den gav,
Bar Præg af Kraft og Maadehold.

I den saa mangen Ædling sad:
Colbjørnsen, Bang og Reventlow;

Man ænsed ikke hines Had,
Der kaldte Frihed for et Rov.

I nitten Aar man sammen kom,
Trods Arbejd stort man blev ej træt;
Og Tienden blev lavet om,
Og fattige til Hjælp fik Ret. — —

I det fjærne lød Brag
Som Vulkanen, der sprænger den Jordskorpe svag,
Der var samlet paa Skjændsel i Hundreder af Aar,
Nu paa Slot, nu i Lund,
Og hvor skumle Bastille saa truende staar,
Nu aabner Jorden sin Mund,
Det er Dommens Stund.
Det gamle synker med et eneste Slag,
Én Nat, og det nye er rejst paa sin Grund:
Nu har vi den klare Frihedens Dag,
Mørket er kun bag.
Ej Forskjel! ej Strid! ikke Stænder! Nationer!
Én Sjæl i Millioner! —
I Slottets Sal, under Hyttetag,
I de fjærneste Zoner
Man vildes af Jubel, man raver i Rus ved de liflige Toner.

Og hvad mener nu Du?
Ikke sandt? det er stort; hvor det løfter vor Hu!
Det er andet end langsomt om Retten at lede,
End Smaating at veje, med Omhu sig brede,
End Jorder at skifte og Marker at frede!
Og dog, hvilken Gru!
Se, hvor Frihedens Søn blev Tyran i et Nu!
Ej er hellig den Ild, som Vulkanen nu slynger,
Det er Slakker og Dynd; hør Faldøxen synger
Med hvinende Skrig over Ligenes Dynger.
Nej, pris, at det vilde hos os blev holdt nede!
At Varmen ej voxed til Feberens Hede!
Ja, ve hint Folk! det i Blod sig forynger;
Bølgen svulmer, Skibet gynger!

Da stod frem der en Mand.
Da Landet vakled ved Afgrundens Rand.
Se ham storme af Sted med en sejrende Hær,
Der til ham slaar sin Lid,
Ved Italias Floder, i Snemarkers Skjær,
Rastløs fra Strid og til Strid.
Det er Eventyrs Tid.
Over Spaniens Bjærge og Ørkenens Sand
Tykt hvirvler sig Krudtdampen hvid.
Hvo ikke er skjærmet af Is eller Vand,
Ej holder Stand.
I Støvet for Kejserens Batailloner!
Én Mand blandt Millioner!
Én Vilje lyder fra Land til Land.
Selv de mægtigste Troner
Maa skjælve: han kommer som Folkenes Forsyn og leger med Kroner!

Ogsaa Dig, ikke sandt?
Har han blændet; Dit Blik og Din Tanke han bandt!
Det er andet saa dristig med Livet at spille,
At stige saa højt og saa mægtig at ville
End at leve saa jævnt i det skjulte og stille.
Og dog, paa hver Kant
Er der Vold, er der Svig: hvilke Rænker han spandt!
Og for Issen med Kroner og Lavrbær at smykke
Han knuser med Ro Millionernes Lykke!
Thi Blodet strømmer, og Byrderne trykke!
Nej, Ære for hine med Hjærterne milde!
De tænkte paa andre aarle og silde.
Ja, se, hvor de vandre saa lyst, dog i Skygge!
Tyst de virke, fast de bygge.

Grev Kristian Ditlev Reventlow
Var hyppig Gjæst i straatækt Hjem.
Glad hilsed Bonden bag sin Plov,
Hvor jævn og mild han vandred frem.

Og, hvor han kom, han fik Besked
Om Markens Grøde, Havens Frugt,

Om hvad i Huset der gik med,
Om Barnet skrev og læste smukt.

Naar da han stod ved værdig Nød,
Han Hjælp og Raad saa villig gav;
Og op i Slottets Sale bød
Han Fattigmand fra Hytte lav.

I Skolens Stue tit han sad
Og hørte ad og spurgte ud;
Og den, han roste, straaled glad;
Og varmt han talte da om Gud.

I Nød, i Fryd mod ham han saa
Med barnligt Blik, før ind han sov;
Og ham gjaldt Takken, naar han laa
Og Hvilen nød i herlig Skov.

Hans Blik var klart; dog saa han lyst.
Trods Kamp han priste Lykken god.
I Kongens Borg var kjendt hans Røst,
Hans Hu til Hjemmets Fred dog stod.

En Plads i Venners Kreds saa vid
Fik Bonden sky og plump og grov;
Thi mindes skal til sene Tid
Grev Kristian Ditlev Reventlow.

Ja, Øjet dvæle maa med Velbehag
Ved saadant Liv: et Liv i Herrens Frygt.
Sin Kraft han lagde og i Gjerning svag,
Den blev en Grund, hvorpaa der bygtes trygt.
Hint Junibud blev Gry for liflig Dag
Med Vidnesbyrd om Danskens Aand og Kløgt.
Der kom et Hundredaar, der mere vejer
Paa Mindets Vægt, end hvad fra før vi ejer.

Saa send os, Dag! Glimt af Din hele Pragt,
Til Frihedsbudet staar Du helt i Gjæld!
Den friske Friheds Aand, som det har vakt,

Ej i det ydre blot blev Folkets Held,
Den Kirke, Kunst Velsignelse har bragt.
Saa straal da, Dag! og først om Timen mæld,[1])
Da Aandens Sky hen over Danmark svæved,
Og i Forventning Folkehavet bæved!

En Torden lød
Ved Axels By.
Lynet brød
Gjennem Sky.
Se atter dets Glød!
Det lyned paa ny!

Hin Vaar, da Kongedyb saa Kampens Brus,
I Digterkongens Dyb slog Lynet ned
Og vakte Vaar: hans Digtning blev et Baand
Imellem Nordens Vinter, Sydens Sommer.

Hin Høst, da Frue Taarn sank træt i Grus,
Dog vælted Masketog sig kaad af Sted,
Da tændte Lynet Digterpræstens Aand;
Hans Kvad var Høstens Storm, hin Seer-Dommer.

Og Sommervindens milde, søde Sus
Udfolded Vaarens skjulte Herlighed,
Saa liden Kvist blev stor og løvrig Vaand.
Med Digt og Toner Kongens Følge kommer!

Mens end man lagde Grund for Danmarks Hus,
I Danmarks Have var der Sommerfred;
Dér sysled Gartnerskarens snilde Haand
Med rene Liljer, skjære Rosenblommer.

Skikkelser store
Stode for Synet:
Jason, Hakon;
Thor rynked Brynet;

---

[1]) Skjærtorsdagsslaget i Kongedybet 1801 vakte Øhlenschlæger. Kjøbenhavns Bombardement i Efteraaret 1807 fremkaldte Grundtvigs første Digtning: „Maskeradeballet i Danmark“.

Gudrun græd,
Da smelted der Is;
Brynhild lo
Paa sin vilde Vis.

Skikkelser milde
Svæved for Øje:
Valborg, Dagmar,
Inge den høje.
Gurre Dig hæv
Paa ny af Dit Grus!
Engle, bring Trøst
Til Svend Dyrings Hus!

Fra Oldtid det lysned, fra Midold det lued,
Saa rent blev da mejslet, hvad Sjælene skued.
Da saa man til Siden, hvad nærmest der laa;
Saa fint blev nu malet, hvad Øjnene saa.

Man hvilte i Hverdagshistoriers Hygge,
Man samled paa Bukkar i Bøgenes Skygge,
Man saa gjennem Laagen paa Ændernes Færd,
Man vandred paa Heden, kom Bønderne nær.

Man revsed de usle, der ynded saa fade
For Aandens Olje Frasens Pomade.
Huldsalig man lo af den Borgermadam,
Baroner og Naader fik Last og fik Skam.

Og ned da i Videnskabs Dybder man trænger;
Dér blotte Fæstere var vi ej længer:
Vi selv kunde søge til Mosernes Bund,
Til Ordenes Rod og til Sjælenes Grund.

I Kunst og i Videnskab fremdrog man Guldet.
Nu præges til Mønter det, renset fra Muldet,
Og sættes i Omløb, at Menigmand maa
En højere aandelig Møntfod faa.

Jo mer man dog mønter, des mindre man finder,
Kun Talens Sølvaarer rigere rinder.

En taalelig Velstand man træffer hos fler,
Men Rigdom som den Gang kun sjælden man ser.

En Guldalder var det. Luk op kun Dit Øje,
Da skuer med Undren Du Guderne høje;
Paa Guldtavl flytte de Brikker med Lyst,
De prøve paa Leg, og de møde til Dyst.

Som Odin bekvemt i det fornemste Sæde
Sad Digternes Konge. En Ring var hans Glæde.
Den dryppede Ringe hver niende Nat.[1])
De andre Nætter var Kongen lidt mat.

En Thor, der hamred paa Jætterne bister,
Var Grundtvig i Kampen mod Rationalister.
Han aged med Bukke; de haltede lidt:
Hans Venner havde for stor Appetit.[2])

I Sorø var Bolig for Balder hin gode:
At skyde paa ham var den højeste Mode.[3]
Frej-Winther i Lunden saa drømmende gik,
For Bøndernes Døtre han mangled ej Blik. — —

I Hallen Guder sade
Hos Vandets Fyrste Æger;
De Guder var saa glade,
Thi Honning flød i Bæger.[4])
I Sal da Loke traadte;
Han tit var Guders Ven,
Tit deres Sag forraadte:
Asloke-Baggesen.

I Tiders Gry han blanded
Med Odin Blod det røde;
Nu syntes han, for vandet
Var Kosten, Guder nøde.

---

1) Saaledes forælles der om Odins Ring Drøpner. 2) Da Thor en Gang havde slagtet Bukkene, slog Tjalfe trods hans Forbud et af Laarbenene itu for at komme til Marven. Da nu Thor bagefter gjorde Bukkene levende, haltede en af dem. 3) Aserne morede sig med at kaste og skyde paa den formentlig usaarlige Balder. Man erindre bl. a. Heibergs Angreb paa Ingemann i hans „Julespøg og Nytaarsløjer". 4) Det var til Dels som Modvægt mod Tidens vandede „rosiflængiske" Kritik, at Baggesen rettede sit Angreb mod sin tidligere Ven Øhlenschlæger.

Han gød da i en Draabe
Saa sur og bittersød;
Strax hørtes Guder raabe:
Han har fortjent sin Død.

De brat sig vilde hævne;
Han ene stod mod Hæren.
Af den vil jeg kun nævne
Tyr-Hauch, hin Gud for Æren.
Han ogsaa fik at mærke,
Skarp var hin Jægers Sax.
Kun foran Thor den stærke
Sprang Loke som en Lax.[1]

Og saa blev Loke bunden;
Og Tider kom og glede;
Med Gjallarhorn for Munden
Stod Guderne nu rede:
»Sig Fimbulvinter mælder[2]
Med løste Stormes Flok;
Og Ulvetid fortæller:
Det gaar mod Ragnarok!«

Kun langsomt der bygtes paa Statens Grund:
Fortjenesten var kun fra Haand og i Mund.

Da hørtes det Budskab: nu Kongen tilpas
Er Stænderforsamlingens lette Stillads.

Bag det var der Væxt som hos Barnet i Svøb;
Dog syntes det mange, at Dagene krøb.

Men da kom der Storm, og med vajende Flag
Stod Bygningen færdig og fri nu en Dag.

Og trindt var der Jubel; som Hæderssalut
Fik Flaget da Mærke af Kugler og Krudt.

---

[1] Som bekjendt tabte Baggesen i paafaldende Grad sin Sikkerhed og sit Lune, da han under Kampen maatte vexle Hug med Grundtvig.

[2] Foran Ragnarok (Verdens Undergang) kommer Fimbulvinter og Ulvetiden. De ældre Digtere saa i Fyrrerne meget mørkt paa de nye Rørelser i Tiden.

Dog, medens de Storme om Bygningen slaa,
Lidt sent i det Indre maa Arbejdet gaa.

Frem trængte dog Dampen med Aktier og Drift,
Skjønt Tiderne trange gav Modet en Rift.

Vi gøded og feded, drog Sukker af Jord;
Paa Smørret og Øllet for Tiden vi tror.

Vi stræbte vor Ungdom at drive i Flor;
Og Højskoler rejstes — dog ikke i Soer.

Ved Bygningen knejse et Taarn imod Sky!
Det gamle sank under Fjendernes Gny.[1]

Det gjaldt om at vinde Gud Herren et Folk;
Dertil han behøved saa mangen en Tolk.

En Moses var Fører i Ørkenens Sand;
Han stod og saa mod »det hellige Land«.

Blandt Psalmedigternes Davidskor
En Psalmetænker gik dunkel-stor.

Fra Sønden kom Pris til vor Salomon
For værdig Form og en dannet Aand.

Elias stod ene med Jordskjælvets Brus.
Da fulgte Aandens det stille Sus.

Om Synden og Naaden den Tale saa sand
Gav Gjenlyd i Hjærter saa vide om Land.

Fra Livsens Kilde der strømmed en Flod, —
Da hævede Taarnet sig højt fra sin Fod.

Nu efter Ord kommer Gjerning bag!
Da løftes Taarn over Husets Tag.

---

[1] Rationalismen stod paa sin Højde, da Frue Taarn faldt ved Bombardement 1807 under Englændernes Jubelraab. — Som bekjendt kaldte Mynster det sydvestlige Sjælland for „det hellige Land". — Som „Dronningen fra Sønden" (fra Saba) ærede Salomon, saaledes kom der Pris sydfra, fra Tyskland, til Martensen. — Om Elias (S. Kierkegaard) se 1. Kong. 19, 11—12. I det følgende sigtes bl. a. til de to Vilhelm'er, til V. Birkedals Postille „Synd og Naade" og til V. Becks „fra Livsens Kilde".

Ja, rigt som aldrig før var Folkets Liv,
Og til dets frie Færd i hundred Aar
Stavnsbaandets Løsning var et mægtigt Bliv!
Dog ak! det ægte Stavnsbaand, det, som gaar
Fra Aand til Hjærte, under indre Kiv
Og inderst Kulde og ved ydre Saar
Blev altfor løst. Vi fastere det binde!
Lad Frihed, Kjærlighed hinanden finde!

Den første Sorg kom en Vinternat,
Da Dannevirke blev tavst forladt.
For stærkt var Strængen da spændt; den sprang;
Trods ivrig Bøden saa slap den hang.
Og Skyttefester og Sang om Norden
Og Forsvarsmøder faldt tungt til Jorden.
Man rokked og nikked: ja, hvad kan det nytte!
Her var et Bjærg, som ingen kunde flytte.

Den værste Kval, jeg i Verden véd,
Er venstres og højres Proces saa fed.
Med samme Klapren fra Aar til Aar
Taalmodig Talerens Mølle gaar.
Og svært i Vælten de Herrer komme,
Der ret kan røre den hule Tromme.
Ved dens Musik man sin Vrede varmer:
Man danser for Estrup eller nappes med Gendarmer.

Den største Fare var dog hin Vind,
Der tørred Hjærter og huled Sind.
Som tomme Skyer dem splitted ad,
Hvad ej man greb med Forstanden flad.
En gammel Visdom blev nu moderne.
Man før holdt tæt, for de Tanker gjærne;
Dog nu frøs Tappen med ét af Tønden,
Da Vinden blæste her ind ifra Sønden.

Mens Hjærtet pintes af Ulvetid,
Kom Fimbulvinter saa stræng og hvid.

En Istid1) var det; fra Fjæld da skred
Saa mangen Blok, der kom tung her ned.
Da kvaltes Blomst, og da sluktes Stjærne:
Dødt i det nære, mørkt i det fjærne!
En Hvisken der lød om »det tredje Rige«:
Hvad dermed mentes, skal ingen kunne sige.

Ja meget der sled i de bedste Baand;
Det bøjed og kølned og huled vor Aand.
I Støv vi knæled for fremmedes Gud;
Han hører dog ej, skjønt vi skikke ham Bud
Og hoppe, skrige, i Haar os rive,
Til Blods os skære paa skarpe Knive.2) —
Træd nær! Vi tales nu ved om det gamle,
Om det, vi kan elske, om det, der skal os samle!

Vi tales ved om vort Fædreland.
Et Land at elske vort Hjærte kræver.
Af Folkedybets det store Vand
Som Bølge liden vort Hjem sig hæver.
Snart Bølgen synker og viskes bort,
Dens Sted ej kjendes, men Havet bliver,
I Tider lange det ruller fort,
Og nye Bølger det Fylde giver.
Vort Hjærte søger bag Bølger smaa
Mod det, der varer, mens Tider gaa.

Og Hjærtet kræver at aande frit.
Det trættes, byder man det at dvæle
I trange Spørgsmaal om Dit og mit.
Det længes ud mod de mange Sjæle,
Mod fler end dem, som vort Øje saa.
For hver, der huser vort Hjærtes Tanker,
Hvem Tak vi skylde, til hvem kan naa
Vor Gjernings Frugter, vort Hjærte banker.

---

1) Før Danmark hævede sig af Havet, indtraf den saakaldte „Istid", da der overalt laa store Ismasser. Paa disse førtes mange store Blokke ned fra de norske Fjælde til Danmark. 2) Som Baalspræsterne ved Karmels Bjærg. Elias havde bedre Held med sig. Han lod Folket træde nær til det Alter, han havde bygget af „tolv Stene efter Tallet paa Jakobs Børns Stammer", og paa hans Bøn svarede Gud da ved at sende Lynet ned at fortære Offeret paa Alteret, hvorpaa Elias dræbte Baalspræsterne. Kort efter strømmede den længe ventede Regn ned over det udpinte Land.

Dog, om det end trodser hver Skranke saa frit,
Et Sted dog det standser og hviler sig tit.

Det Sted det hedder: vort Fædreland.
Med lige Varme at rumme alle,
Det Altets Skaber alene kan.
En Del af Jorden vi vor vil kalde.
Den Del af Slægten, som staar os næst,
Hvis Væsen vort som et Spejl bekræfter,
Hvis Trang, hvis Færden vi kjende bedst,
Ved den vil Hjærtet sig særlig hæfte.
Til Slægten sender vort Hjærte Bud;
I Folket hviler vort Hjærte ud.

Et jordisk Fædreland er dets Krav.
Vi til Gudsfolket os gjærne knytter;
Den Aand, der løfter fra Jorden lav
Dets Haab og dets Virken, ej bort vi bytter.
Mod Fædrelandet bag Skyers Vold
Med Længsel ofte vort Blik vi sende.
Dog, mens vi færdes paa Jordens Bold,
Vi udad ogsaa vor Gjerning vende.
Vor Aand har Plads i Gudsfolkets Kor;
Vor Sjæl begjærer: et Land paa Jord!

Dog, før den et jordisk Fædreland
Endnu kan søge, det alt er fundet.
Før end vort Ønske vi tolke kan,
Der alt saa mangen en Traad er tvundet,
Der binder fast til vort Folkehjem.
O, lad i Mindet herom os mødes!
Den gamle Ild lad os lokke frem,
At fælles Kjærlighed kan opglødes,
At samles kan vi med Mod og Tro
Og virke godt for vort Fædrebo! —

Den Vinterkvæld faldt os ikke lang,
Vi ivrig slugte de gamle Skrifter
Om Fortids Liv udi Dannevang,
Om Hjælp i Nød og om skjønne Bedrifter.

Og, naar den liflige Sommerstund
Os lokked ud under Bøgens Krone,
Til Danmarks Pris vi af Hjærtens Grund
Da lod de jublende Sange tone.
I Sjælen bruste da Danmarks Aand,
Den bandt os til sig med stærke Baand.

Saa kom da de Aar, der kued vor Sang.
De gamle Bøger blev sat paa Hylde.
Parolen lød over Dannevang:
Nu med Romaner I skal Jer fylde!
Man skærped Øjet og spidsed Pen
Og bød Farvel til al Tro og Glæde.
Man glemte Kunsten: at gi' sig hen;
Og tit, naar vi hørte en Sanger kvæde,
Var Tanken sløret og Klangen tom,
Skjønt flot med Brændingens Kast det kom.

Vi længtes efter lidt ægte Klang
Af trofast Hjærte bag spraglet Kaabe;
Vi længtes efter den gamle Sang,
Der bød os elske og tro og haabe. —
Dog, naar Du gaar i det lyse Skin
Af Jomfruløv i Skjærsommertiden,
Du glemmer Dig selv og Dit triste Sind,
Og Loupen gjemmer Du da til Siden;
Og atter lyde de gamle Sange,
Og ud de vide de Hjærter trange.

Ja, priset være den Sang saa kjær,
Thi ved dens Toner vort Hjærte hænger;
Og mens de lyde, fra fjærn og nær
Sig liflige Billeder sammen trænger
Fra Bølgemarken bag Bølgers Ly,
Saa mildt bevæget, ej vild, forvoven,
Med Kæmpehøjen ved venlig By,
Med Kornet, der skifter med Sundet og Skoven,
Hvor Fristed findes for travle Støj,
Dog skimter man Hyttens blaalige Røg.

Den Billedskare har samme Præg.
Dog stor Mangfoldighed Øjet fryder:

Se Vikingslandets Klippevæg,
Hvor trodsig den Østersøs Bølger bryder,
Mens Marehalms Klitter ved Vesterhavs Bred,
Der Formen skifte og Farven dæmpe,
Paa ægte jysk for at naa sit Med
Sig lidt efter Stormens Luner maa læmpe;
Og husk saa Klinten saa fast og fin
Med grønne Krans over snehvidt Lin!

Ja, Forskjel er der paa hér og dér:
Thi jomfrufrisk smiler Sol i Lunden,
Mens lyngklædt Bakke i Solens Skjær
Er som et vemodigt Træk om Munden.
Ja, Heden er en alvorlig Svend,
Mens Glæden igjennem Skoven strømmer;
Dog Heden længes mod Skoven hen,
I Nætterne lange den sukker og drømmer
Om Nattergalsangen i Skovens Sal
Ved Søen saa skjult og saa dyb og saa sval.

Ja, godt vi føle, trods Forskjel klar
De Billeder alle tilsammen høre.
Og Landets Dele saa aabenbar
Fik Vink om Livet til fælles at føre.
Som Manden paa Vagt for Børn og for Viv
Saa Jylland sindig mod Havet dækker.
I Hæl bider Dragen; det værger sit Liv,
Og Haanden til Sælland, sin Hustru, det rækker
Af Døtre en Flok blandt Forældrene staar;
En Dreng lidt ensomt paa Eventyr gaar.

Ja, naar, mens Du nynner paa gammel Sang,
Saa herlig for Sjælens Øje fremstiger
De Billeder mange fra Danmarks Land,
De smelte sammen til: Danmarks Rige.
Vi mægter ej skille den Billedhær,
Thi Plads de har i det samme Hjærte;
De tidlig kvæged det med sit Skjær
Og væved sig ind i dets Fryd og Smerte.
Derfor som ét de for Sjælen staar.
Og stærkt føles Baandet, der Hjærtet naar.

Thi hvor vi elske vort gamle Land,
Naar ret til Bunds vi i Sjælene kigge!
Vi længes nok efter paa sydlig Strand
Den blomstrende Pragt med Øjet at drikke;
Og, naar med Øxe og Tov vi gaa
Did hen, hvor Fjælde til Fjælde smiler,
Det store Syn vi da undres paa;
Dog inderst inde vor Sjæl kun hviler,
Naar ret den mættes af dansk Natur:
Dens Toner staa i den samme Dur.

Og hvor vi elske vort gode Maal,
Til Spøg og Alvor saa lige tjenligt,
Ej slesk i Klangen, ej haardt som Staal,
Saa mildt bevæget, saa kysk, saa venligt.
Ej praler Sproget paa Alfarvej,
Men Sløret falder for trofast Bejler:
Han skuer en Skjønhed, han glemmer ej;
Saa rent den danske Natur det spejler!
Ja, Sproget er vort: vi klart det forstaa,
Og deri vi høre vort Hjærte slaa.

Og Hjærtet banker vort Folk imod,
Vort Folk fra nu og fra gamle Dage,
Med sjette Fredrik og Fredegod,
Med Landsoldaten og Uffe hin spage,
Med Æsbern Snare og Willemoes.
Vort Folk har Landets Natur med rette;
Det ej forkjæle skal blinde Ros,
Dog heller ikke dets Præg vi slette!
Og, staar dets Ære og Liv for Fald,
Hvem hører da ikke vor Moders Kald?

Ja, er det ej sandt, at i Sjælenes Grund
Den gamle Kjærlighed ej er rusten?
Og var det en sørgelig Drøm ej kun
Hin Fejghed, hin Kulde, hin Kjævlen saa gusten?
Saa træder da nær som paa Karmels Top,
Om Fædrelandsaltaret samler Jer alle,
At Luen fra oven kan ildne Jer op,
Og Frugtbarhedsregnen kan plaskende falde!

At hver, som forgifter vort Hjærteblod,
Maa bøje sit Knæ eller falde for Fod!

Ja, smelt nu, Is! Og af Bølgernes Flod
Hæv, Danmark, Dig atter! Du skjøn Dig forynge!
Som høj efter Syndfloden Regnbuen stod,
Det ædleste Stavnsbaand mod Himlen sig slynge!
Da mødes Guder til Leg paa ny,
Thi Vinteren endte og Ragnaroksstunden;
Da kommer der atter et Frihedsgry,
Frit Kræfterne gode sig røre fra Grunden!
Ja, maatte vi virke i Frihed til Gavn
For Danmark, vort Hjem og vor Fødestavn!!

Levneds-Skildringer af Mænd og Kvinder,

der er døde i Aaret 1890.

I det forløbne Aar er der ved Døden bortkaldt usædvanlig mange betydelige Personligheder. Deres Tal er nu i de første Dage af 1891 forøget med den holmslandske Skolelærersøn, *N. J. Fjord*, der som en tredive Aar gammel Seminarist kom til Kjøbenhavn for at lægge sig efter Matematik og Naturvidenskab, men som efter at have fuldendt dette Studium snart fik en stor Virksomhed som Docent paa Landbohøjskolen, som Medlem af Skolelærer-Eksamens-Kommissionen, som Tilsynsmand ved de længere og kortere Undervisningskursus for Lærere og Lærerinder i Ferierne, og endelig som Leder af en Række betydningsfulde landøkonomiske Forsøg og som Præsident i Landhusholdningsselskabet. Han var en af de faa, som havde den misundelsesværdige Lykke i en politisk splittet Tid at kunne samle Mænd fra de stridende Partier til enig Samvirken; hans jævne, bramfri Optræden, hans selvfornægtende Iver for at tjæne sit Folk under et ihærdigt Arbejde, hans Hensynsfuldhed over for de mange, han kom i Forhold til, og ganske særligt over for sine Medarbejdere ved Forsøgene, og hans samvittighedsfulde Paalidelighed, — det er disse Egenskaber, som gav ham den Plads, han har haft i vort Samfund, og som det ikke vil være muligt for nogen anden at udfylde. Naar Fjords Død over hele Landet har fremkaldt en levende Følelse af, hvor meget han har været for vort Folk, saa er der i de kirkelige Embedsmænds Kreds kommen en lignende Følelse frem ved Efterretningen om Kontorchefen *Jonquières*' Død; der er noget ejendommeligt i, at den vigtigste Embedsstilling under den danske Kirkestyrelse i en meget lang Aarrække har været betroet en Mand, som hørte til det reformerte Kirkesamfund; men alle Vidnesbyrd gaar ud paa, at han har været sin Stilling voksen. Naar det ligefrem er utænkeligt, at nogen kan udfylde Fjords dobbelte Stilling i Forhold til den danske Lærerstand og til det danske Landbrug, og naar det trækker ud med Besættelsen af Jonquières Plads, saa er den Bestilling som Organist ved Holmens Kirke, der blev ledig ved Professor *Gades* Død, hurtig bleven besat. Derfor vil hans Bortgang ikke føles mindre stærkt, saa vist som han indtog en saare fremragende Plads iblandt vore Tonekunstnere, og det med god Grund er fremhævet, at han var den mest evropæisk berømte Mand, vort Fædreland ejede, ligesom *Johanne Louise Heiberg,* der døde i det samme Døgn, var den videst kendte danske Kvinde. — Disse Bemærkninger har jeg villet forudskikke Fortsættelsen af Levnedsskildringerne.

L. Schrøder.

II.

Det er næsten som et Æventyr, at der var en Missionær af den gamle Trankebarmission, som levede til ind i 1890.

Den engang saa blomstrende Mission var bleven undergravet af Rationalismen; Krigen havde udtørret dens ydre Hjælpekilder, og det saa meget mere, som det lille Trankebardistrikt, af Størrelse som Amager, var omgivet af Land, som Engelskmændene nylig havde taget i Besiddelse og ikke mere vilde slippe. Fra 1810 var den Mission, som kort forinden havde favnet en stor Del af Sydindien, indskrænket til det danske Distrikt. Endnu var der i Trankebar ansat baade Præster ved Zionskirken for at betjene Garnisonen og de bosiddende Danske, og Missionærer, som virkede ved Jerusalemskirken, men 1825 udstedtes en kgl. Resolution, i hvilken det bestemtes, at disse Embeder herefter skulde forenes. Det hedder her, at »de gejstlige Embedsmænd, som i Trankebar vedbliver at føre Navnet Missionær, skulle kun der, hvor de kunne haabe at udrette noget, og hvor Personernes moralske Karakter opmuntrer dertil, bestræbe sig for at udbrede Kristendommen, til hvis Udbredelse iøvrigt ingen Pengeunderstøttelse bliver at anvende.« — Med disse lidet opmuntrende Udsigter varede det et Par Aar, inden en dansk Præst kunde bestemme sig til at rejse til Trankebar, men han døde paa Overfarten. Saa kom Møhl.

Knud Eskild Møhl er født 1805 i Østerlinnet i det Tørninglenske, hvor hans Fader dengang var Præst. Knap 23 Aar gammel udnævntes han til Præst for Zions Menighed og Missionær, og arbejdede i Trankebar i 7 Aar. Han har i en særdeles livligt skreven Bog skildret sine Oplevelser i Indien, og heri tillige givet en anskuelig Beskrivelse af Trankebar. Fenger skriver i Missionens Historie om ham kort og godt: »Han gjorde, hvad han kunde«. Ved sin Hjemkomst til Danmark medbragte Møhl 2 Hindudrenge, til hvilke Missionsvennerne knyttede store Forventninger.

Grev F. A. Holstein til Holsteinborg (død 1836) paatog sig at bekoste deres Opdragelse, og de sattes først i Huset hos den tidligere grønlandske Missionær Jakobsen, da Skolelærer i Lynge, under Fengers Opsyn. Folk, der kunde iagttage Drengene, naar disse troede sig ubemærkede, var rigtignok betænkelige ved Braminen Ignatius, naar de saa hans Overmod overfor Kammeraten, som var af en lav Sudrakaste, og de frygtede for, at Josva ikke kunde have nogen Fremtid som Ordets Forkynder, naar han saa sløvt lod sig hundse; men de to unge Mennesker skulde nu videre uddannes, og saa satte man dem i Jonstrup Seminarium, hvorfra de i 1841 sendtes hjem til Indien. Hermed er de ude af Sagaen. Møhls Eftermand, den energiske Hans Knudsen, blev ved Sygdom tvungen til at vende hjem til Danmark, blev her Landsbypræst, derpå en kort Tid Præst ved Diakonissestiftelsen, udviklede en forbavsende frugtbar litterær Virksomhed, og stiftede siden Samfundet, der antager sig vanføre og lemlæstede Børn; død 1886. — Leipzigmissionen tog sig nu af den lutherske Kirke i Trankebar, og da den danske Regering 1845 solgte vore Besiddelser i Ostindien til England, var den tankeløs eller hensynsløs nok til at overdrage Missionens Kirke, Bygninger og Kapitaler til Leipzigmissionen, skjønt Dansk Missionsselskab alt havde bestaaet i 24 Aar. Leipzigerne har siden benyttet sig af deres Ret og holdt fast paa Byttet, saa at Dansk Missionsselskab, da det optog Arbejdet i Indien, var udelukket fra Trankebar, og maatte bryde sig nye Baner.

Da Møhl drog ud, var han lige bleven gift med sit Søskendebarn, f. Møhl. Hans Hustrus Helbred nedbrødes i det usunde Klima, og han mistede hende paa Hjemrejsen. Men nu begyndte et nyt Afsnit af hans Liv: i Sommeren 1836 udnævntes han til Præst i Ølstykke, hvor han skulde henleve saa mange Aar ved sin anden Hustrus Side (født Schram). Men skjønt den fordums Missionær nu førte et stille Liv paa den minderige Egn (Ølstykke ligger nord for Roskilde, ved Værebro), fulgte han dog levende med i Tidens Spørgsmaal, og lod i sin høje Alder trykke nogle Betragtninger over Stemninger og Tilstande, bestemte for Venner. I de sidste 6 Aar var han Senior for Danmarks Præster, og sov hen, mæt af Dage, den 15. Juni 1890.

Ludvig Wagner.

Efterskrift. Til ovenstående vil jeg kun føje den lille meddelelse, at i sidste forår skrev Møhl til L. Schrøder, at han vilde skænke sin samling af mineralier og forsteninger til Askov højskole, og samtidig indbød han ham til at besøge sig for at træffe nærmere aftale. Den gamle præst døde dog, inden sagen var bragt i orden, men enken meddelte, at hun ønskede, det skulde blive ved den afdødes bestemmelse i den henseende. Den udgør nu en værdifuld del af Askov højskoles naturhistoriske samlinger. Ved meddelelsen om hans død rejste jeg til Sælland for på Askov højskoles vegne at være med ved hans jordefærd, som var smuk og stemningsfuld og overværedes af en stor del af Nordøst-Sællands præster.

Gamle Møhl var en ejendommelig mand; han var — i det mindste i sin nærmeste kreds — bekendt for sine pikante og træffende bemærkninger om personer og forhold. Også forskellige afhandlinger og småskrifter af ham, navnlig i årene 1843—1855, er ejendommelige, især ved hans opfattelse af den »evangeliske urkristendom«, som han søgte i Jesu taler, således som de er optegnede af evangelisterne. Han havde iøvrigt mange interesser og har efterladt sig mange optegnelser i højst forskellige retninger. Særlig havde han stor sands for naturen. Derom er præstegården med have og omgivelser et levende vidne; men det bedste vidnesbyrd derom er dog vist hans livlige bog: »Skildringer af jordens mærkværdigheder« (1840), der blev udsolgt og senere udkom i forkortet udgave.

H. Nutzhorn.

III.

Den 9. januar 1890 døde den gamle domorganist i Roskilde, **Hans Matthison-Hansen**, en sønderjyde af fødsel. Hans fader var en dansk Flensborger-skipper, Hans Hansen, som boede uden for Flensborg by ved den såkaldte »Sønderhulvej« (Adelby sogn). Her fødtes sønnen den 6. januar 1807. Fra sin moder arvede han interesse for musik og begyndte at spille både klaver og fløjte. Men da han tillige havde lyst og anlæg til tegning, sendte faderen ham 16 år gammel til Kjøbenhavn, hvor han blev optaget i sønderjyden Eckersbergs hus (1823) og et par år efter kom ind på kunstakademiets modelskole. Men interessen for den bildende kunst fik i de følgende år en farlig medbejler hos ham i en tiltagende kærlighed til tonekunsten. Han øvede sig ihærdig i at spille på forskellige instrumenter, begyndte at komponere og havde i sinde at slå ind på en musikalsk livsbane. Kuhlau anerkendte hans begavelse, men mente, at han allerede var for gammel til at begynde på at uddanne sig grundig i den retning. Weyse derimod, hvem han viste nogle af sine kompositioner, lovede at støtte ham, og dermed var tærningerne kastede for hans fremtid.

Weyse ikke blot påtog sig selv at undervise ham, men gav ham også adgang til sit orgel i Frue kirke, og det blev særlig som orgelspiller, at Matthison-Hansen opnåede en overordentlig dygtighed. Imidlertid havde den unge mand stiftet familie og trængte til et levebrød. Da så organistpladsen ved Roskilde domkirke blev ledig, anbefalede Weyse ham kraftigt til pladsen, og det havde vistnok dobbelt vægt, at anbefalingen kom fra ham, der ikke blot var den navnkundige komponist og orgelspiller, men også gennem sit mangeårige nøje forhold til domprovst Hertz's familie var bleven nærmere kendt med andre i Roskilde. Man valgte Matthison-Hansen i januar 1832, og kongen stadfæstede valget i marts.

Han flyttede altså til Roskilde og overtog pladsen, der snart blev ham kær, og i hvilken han vedblev at virke til sit livs sene aften. I de første åringer i Roskilde fødtes hans to ældste sønner, Gotfred og Viggo, der begge arvede faderens anlæg. Han komponerede adskilligt; to af hans romanser blev 1838 udgivne i trykken af den nystiftede musikforening i København, der også tre år senere sendte ham en skriftlig anerkendelse for en kvartet for strygeinstrumenter; men den langt overvejende del af hans arbejder er kirkelige kompositioner. Hans genialitet som orgelspiller kom stærkt på tale ved Frederik den sjettes bisættelse i Roskilde den 16. januar 1840. Man havde nemlig bedt Weyse om at påtage sig orgelspillet i domkirken ved den lejlighed; men han svarede, at de nu i Roskilde havde en organist, der selv kunde hævde sin plads, og Weyses ord stadfæstedes ved sørgehøjtiden. Melodien til Ingemanns: »På sin ligseng ligger kong Frederik hvid« (kæmpevise-melodien: »Dronning Dagmar ligger i Ribe syg«) indflettede han på forskellige måder i en fri orgelfantasi, der vakte ikke blot musikeres beundring, men en forunderlig stemning hos alle.

I 1841 blev han anden gang gift, og sønnen af dette ægteskab er Våge Matthison-Hansen, der på faderens gamle dage blev hans hjælper og nu er hans efterfølger i Roskilde. Det er ikke her stedet til at omtale Matthison-Hansens mange kompositioner; han hørte på dette område til den såkaldte eftermozartske periode, og alle senere udviklingstrin i musikalsk komposition lod han sig ikke påvirke af. På hans 25 års jubilæumsdag 1859 gjorde Frederik den syvende ham til ridder, og en talrig vennekreds skænkede ham et stueorgel. Også i udlandet skaffede han sig et anset navn som orgelvirtuos. Med sin søn Gotfred, der 1859 havde fået sin første organistplads, gjorde han en konsertrejse til Norge og Sverig, og 1864 var han i England. Hans ældste barn var en datter, der var gift med marinemaler Melby og i mange år var med denne på rejser i udlandet, navnlig i London, og disses ophold i den store verdensby har formodentlig gjort sit til at få faderen i besøg til verdensstaden, i hvert fald i forening med prinsesse Alexandras indbydelse til at give konsert der ovre. Han vakte det engelske hofs beundring ved sit orgelspil i Westminster; og i krystalpaladset viste han sin fremragende dygtighed ved at spille på Händels-orgelet. Ligeledes har han givet konserter i Tyskland. Kong Kristian den niende gav ham 1869 professor-titlen og sendte ham på hans 50 års jubilæum 1882 sin lykønskning; kongedøtrene Alexandra, Dagmar og Thyra havde hørt til den gamle mesters beundrere; ikke sjældent havde de i sin tid gået ind i domkirken i al stilhed for at høre på hans spil.

Domkirkens orgel var for ham som en trofast ven, hvem han betroede sine stemninger til. Ikke blot ved gudstjenstlige handlinger, men så at sige daglig kunde man se ham gå ind ad domkirkens lille sidedør for at spille på orgelet, også uden at nogen som helst ydre anledning kaldte ham. Hans årlige orgelkonsert strømmede folk til langsvejs fra. Det store og indviklede instrument forstod han at behandle, så ingen tænkte på de mangfoldige vanskeligheder, der er at overvinde ved at spille på det, og hans store livlighed og rige fantasi gjorde, at man altid fik noget nyt og stemningsfuldt at høre, ikke mindst når han uforberedt satte sig til at spille.

Han var en barnlig natur, let til smil og gråd, fordringsløs og hjælpsom. På »bondetinget« ved kirkebakken lå hans lille hus, dækket med vinløv over hele muren. I det lille hyggelige hjem var der fuldt af potteblomster, ungdom og musik; over alt fandtes der flygler, stueorgler og andre instrumenter. Tæt ved ligger domkirken, på hvis kirkegård hans kære lærer Weyse har sit gravsted. Der hviler han nu også selv. *H. Nutzhorn.*

Om Varemarkedet.

Af *Chr. Faber*.

Den strænge Vinter, som tildels har hersket over hele Evropa den sidste Måned, har hæmmet Forretningen. Varemarkedet har derfor været roligt, men gennemgående bibeholdt sit faste Præg. — *Kaffe* fastere. Sidste Rio-Depeche kom væsentlig højere, så de nuværende Priser synes — idetmindste foreløbig — ej at være farlige. Bliver den kommende Høst stor, som forventet, vil vi temmelig sikkert hen i Efteråret få lavere Priser. — *Sukker* synes at bedre sig; men i Øjeblikket er det ej let at danne sig nogen bestemt Mening om Artiklen. — *Ris* og *Sago* pr. strax rolig, men fast; begge disse Artikler vil vist hen i Foråret komme noget lavere. — *Kartoffelmel* ligeledes rolig, men fast; hen i Tiden tør man vel nok påregne højere Priser for denne Artikel.

Frugter. Beholdningen af *Blommer* er ikke stor, og der tales om fabelagtige Priser længere hen i Sæsonen. *Mandler*, begrundet på dårlige Høstefterretninger, vedvarende stigende. — *Valenzia-Rosiner* fast. — *Smyrna-Rosiner* flovere. — *Korender* uklar.

Kryderier. *Peber* fast. — Der er bedre Mening for *Nelliker*. — *Kardemomme* stigende. — *Cassia* meget fast til nugældende Priser.

Frømarkedet vedvar. meget fast med stigende Tendens.

Amerikansk Oxekød i Tønder er noget lavere. Corned Beef i Blikdåser på 6 à 14 Pd. engelsk bliver der nu også brugt en Masse af. Kvaliteten heraf er ligefrem delikat.

Dansk Blærefedt flovere.

Amerik. Taffel-Svinefedt vinder mere og mere Indgang.

Pengemarkedet rigeligt; Diskontoen allevegne lavere.

Kornmarkedet har i den sidste Tid været vaklende, men er de seneste Dage kommen noget fastere med lidt højere Priser.

Rubelkursen er atter lavere, dog med fastere Tendens.

Foderstoffer. Foderstofforretningen har i sidste Måned været uden større Betydning, og Priserne er som Helhed uden videre Forandring. — *Hvedeklid* uforandret fast ved indskrænket Tilbud såvel pr. strax som pr. Forår. — *Rapskager* flove. Fra Frankrig udbydes pr. Forår til usædvanlig lave Priser, hvorimod man ganske naturlig er uden Sælgelyst til lignende lave Priser pr. Efterår. — *Palmekager* uforandrede. — *Solsikkekager* og *Hampefrøkager* lavere, og ved Bud kan Priserne sikkert endnu trykkes nogle Mark.

Æg. Til Trods for de små Udførsler fra Danmark er Priserne i England flove, og yderligere Prisfald er forestående.

Smørmarkedet har i Januar Måned været ret livligt, til Trods for, at Priserne iår er t. E. denne Uge 10 Kr. højere end i den tilsvarende Uge ifjor. Grunden til det gode Marked og den høje Pris må vistnok tilskrives det usædvanlig kolde Vejr, vi har haft, og nu da Tøvejret er indtrådt, kan vi sikkert vente dårligere Marked med lavere Priser. — Endel Manchester-Kjøbmænd har holdt Møde for at demonstrere mod Kjøbenhavns Børsudvalgs Smørnotering, som de finder, bliver holdt for stramt, og givet hinanden Løfte om ikke at købe efter denne, samt, hvis ingen Forandring heri kunde skaffes tilveje, da at uddrage deres Kapitaler og anvende dem andetsteds. Dette er dog nærmest at betragte som et Slag i Luften; men meget værre og skæbnesvangert er det, at der fra London meldes, at der den forrige Uge landede 4000 Fustager australsk Smør, hvoraf endel opnåede Priser kun 10 shilling under, hvad allerfineste dansk noteres til. Vi har her en Konkurrent, der sikkert bliver mindst ligeså farlig som Irland.

Sølv. Under den såkaldte latinske Møntunion, som i sin Tid dannedes af Frankrig, Belgien, Italien, Schweitz og Grækenland, var det tilladt Møntanstalterne fra private at modtage Guld og Sølv til Udprægning. 2 Pund fint Guld gav ca. 3445 Franc, 2 Pund fint Sølv c. 222 Franc. Når private Folk, særlig Sølvmineejerne, indleverede Sølvbarrer, og herfor fik udleveret præget Sølvmønt, indsatte man strax igen disse i Bankerne, for nogen Tid efter atter at tage dem ud som Guld. En Masse Sølv strømmede da — som man kan tænke sig — til de omskrevne Staters Møntanstalter; disses Beholdninger forøgedes så væsentlig, at en Forandring blev aldeles nødvendig. En ny Konvention blev afsluttet, Udprægningen af Sølvbarrer for private Folks Regning blev forbudt, og Sølvudprægningen for Staternes Regning indskrænket. Denne Foranstaltning gav Sølvet sit Knæk, og da samtidig Sølvproduktionen tiltog, flere Lande gik over fra Sølvmøntfod til Guld, måtte Priserne naturligvis falde på Sølvet; men dette fremkaldte et Ramaskrig fra Sølvmineejerne; man råbte ak og ve og på Nødvendigheden af at *beskytte* Sølvmineejerne, begrundet på Sølvunionens Opløsning (man talte slet ikke om den stærkt voxende Sølvproduktion), og da Sølvminerne i Evropa og Amerika nærmest ejes af Rothschilderne og andre rige Bankfirmaer, så man sig istand til at sætte en kraftig Agitation igang for at nå det, og det nåedes. Forrige År gennemførtes Mac Kinleys Sølvlov i Amerika, der forpligtede de forenede Staters Regering til et månedligt Opkøb af 4½ Mill. Unzer Sølv. Hermed mente man at kunne tvinge Sølvpriserne ivejret; men det viste sig senere, at Virkningerne ikke svarede til Forventningerne. Sølvet er endnu stadig 20 pCt. under Guldets Værdi, og derfor er Loven allerede nu bleven forandret. Det månedlige Opkøb af Sølv indskrænkes, men istedetfor tillader Loven herefter private Folk Sølvudmøntninger af *amerikansk* Sølv, akkurat som i Sølvunionens Dage her i Evropa. For at forhindre, at fremmed Sølv indføres i Amerika og nyder godt af denne Lov, bliver der samtidig lagt en Indførselstold på alt udenlandsk Sølv af 20 pCt. Kun Amerikanerne må tjene de 20 pCt., der er Værdiforskellen imellem Sølv og Guld. Beskyttelse på Pengene, Beskyttelse på Produkter og Industrien, ja på alt, hvad nævnes kan, hvorledes mon det vil ende tilsidst — mon ikke med en Explosion?

Telegrafen melder i disse Dage, at Præsidenten agter at bruge sin Vetoret imod Lovens Gennemførelse i sin nuværende Skikkelse.

Odense, den 25. Januar 1891.

Peter Hiort Lorenzen.

Fd. 24. Januar 1791, dd. 17. Marts 1845.

Af *L. Schrøder.*

»*Han talte dansk og blev ved at tale dansk*«. Det er den brave Sønderjydes Eftermæle, som der er god Grund til at opfriske i Hundredaaret efter hans Fødsel. Dette Eftermæle blev skrevet paa tysk i den slesvigske Stænderforsamlings Protokol for Fredagen den 11. November 1842. Det blev skrevet paa dansk paa Sølvdrikkehornet, som — »hamret af gode danske Markstykker« — blev overgivet ham den 18. Maj 1843 ved den første Fest paa Høj-Skamling. Det er indristet i Historiens Aarbøger med en Skrift, der ikke vil slettes, saa længe der imellem Skamlingsbanke og Danevirke findes et Folk, som taler dansk og bliver ved at tale dansk. Ti P. H. Lorenzen blev i denne Retning en Mærkesmand for Sønderjyderne.

Der er faa Optrin i det saakaldte parlamentariske Liv, som har været mere følgerige end det, at den Deputerede fra Sønderborg talte dansk i Stænderforsamlingen paa Gottorp. Over en Menneskealder efter skrev *Goldschmidt*: »Hvor denne lille Begivenhed i det fjærne Norden kom til at udøve Indflydelse i Verden! Hvor sælsomt et Tilbageblik nu kan gribe en! Da P. H. Lorenzen i 1842 blev ved at tale dansk, begyndte han at rokke ved Louis Napoleons Trone, ti Aar för den var rejst. Da han, og alle vi danske, der toge hans Parti, vilde sikre Slesvig for Danmark, da Nationalstriden opkom, begyndte den Strömning, der førte Preussen og Østerrig imod os, tog begge Hertugdömmerne fra os, gjorde de to uenige om Byttet og førte til Sadova og fra Sadova til Sédan.« Det er jo ikke Goldschmidts Mening, at Kejser Napoleon ikke vilde være bleven styrtet, hvis P. H. Lorenzen ikke havde bleven ved at tale dansk hin 11. November, eller at der ikke vilde være opstaaet noget samlet Tyskland med Preusserkongen som Kejser, dersom de øvrige Medlemmer af Forsamlingen paa Gottorp havde fundet sig roligt i, at Sønderborgs Udsending brugte det Sprog, som var Nordslesvigernes Modersmaal. Han afværger denne Mistydning ved at minde om »den Wiener, der ved Donau-Eschingen holdt Haanden for Kilden og sagde: Hvor de imorgen ville undre sig i Wien, naar Floden med et bliver borte!« Donau har mange andre Tilløb end fra Kilden ved Donau-Eschingen. Der er mange andre Begivenheder, der har virket sammen til at frembringe den Flod, som skyllede Tronen bort under Napoleon og løftede Preusserkongen saa höjt, at han kunde faa Navn af Tysklands Kejser. Men Henvisningen til Historien om Wieneren viser tillige, at det er Goldschmidts Mening, at vil man paavise et enkelt Kildespring til den nyere Tids störste Begivenheder, paa samme Maade som man paaviser Donaus Kilde og søger om Nilens Kilde, da maa man gaa tilbage til hint Sammenstød den 11. November 1842 i den gottorpske Stænderforsamling.

Men hvilken Sammenhæng der nu end er imellem Peter Hiort Lorenzens danske Tale og de store Verdenbegivenheder, der førte til, at Frankrig blev en Republik og Tyskland et Kejserdömme, saa er der dog frem for alt en tydelig Forbindelse imellem, hvad der skete den 11. November 1842, og hvad der siden er sket til Fremme af Danskhedens Sag, og derfor er der god Grund for vaagne danske Mennesker til at holde Mindet levende om hin Danskhedens Ridder, og om det store Øjeblik i hans Liv. Ganske særligt ligger det nær for den, der er knyttet til Folkehöjskolen, at værne om dette Minde, saa vist som Stiftelsen af Folkehöjskolen i Rödding staar i den nöjeste Sammenhæng med P. H. Lorenzens Kamp for Modersmaalet, og han selv med fuld Föje kan regnes til denne den ældste Folkehöjskoles Fædre.

Efter *L. Skaus* Bog om sin ældre Medstrider for den danske Sag i Sønderjylland skal P. H. Lorenzen have ført sin Stamtavle tilbage til en brabandsk Soldat ved Navn *Laurenz,* som i det syttende Aarhundrede var kommen herind i Landet med Wallensteins Hær, men som forelskede sig i en Pige paa Als og derfor ønskede at blive der. Hun skal saa have skjult ham, indtil Hæren var ude af Landet. Efterkommerne af dette Par boede i lang Tid paa Hesselgaard i Ringenæs ved Graasten, hvor deres Bomærke, et Lavrbærtræ, var udskaaret i Bjælken over Døren. Familien var dog siden kommen til Als. Thomas Lorenzen blev født 1754 paa Gaarden Hjortholm paa Kegenæs og var Ridefoged i Gram Herred, da hans Hustru, Martha Hiort, fødte den Sön, der blev opkaldt efter hendes Fader, Købmand, Sukkerraffinadør og Raadmand Peter Hiort i Haderslev; senere blev Th. Lorenzen Amtsforvalter i Haderslev Østeramt og døde som Justitsraad, Ridder af Dnbr. og Dnbmd. 1834. Det blev tidlig bestemt, at P. H. Lorenzen en Gang skulde overtage sin Morfaders Forretning, og derefter blev hans Uddannelse ordnet. Da han havde gaaet i nogle Aar i Latinskolen i Flensborg, kom han bagefter i Lære hos den rige Købmand Sthur i samme By. Men allerede 1815 blev han sin egen Mand. Som Følge af den engelske Krig gik Sukker-Raffinaderiet i Staa; men P. H. Lorenzen fik en god Købmands-Forretning.

Men den 24aarige Købmand gik ikke op i sin daglige Dont. Grundtvig har en Gang bemærket, at *Napoleons* æventyrlige Tog til Ægypten og til det hellige Land, og igennem Rom og Madrid, Wien og Berlin til Moskov og til St. Helena tilbagegav aabenbar den i Smaalighed nedsunkne Slægt Synet og Maalestokken for det store og kæmpemæssige, saa det nittende Aarhundredes Bod-Svende og Gaards-Karle har i det hele en mere poetisk Anskuelse af Livet end det attende Aarhundredes Digtere. Men at hine Begivenheder har virket stærkt især paa dem, som fik et Indtryk af dem under deres Opvækst, kan blandt andet oplyses af P. H. Lorenzens Historie. En Borger i Haderslev, der havde været i Lære hos Sthur, medens Lorenzen var ansat paa hans Kontor, har fortalt, at Hurtighed i at hente Aviser, naar Posten var kommen, var et sikkert Middel til at vinde Yndest og Velvilje hos ham. Da P. H. Lorenzen som Købmand i Haderslev holdt sine egne Aviser, fandt han i mange Aar ikke meget i dem, som han kunde have Glæde af. Ti det var i det hele en trang og mat Tid, der fulgte paa den store Kraft-Anstrængelse i Napoleons-Tiden. Men den tyske Folkerejsning imod den franske Trældom drog dog i en Del Aar nogle Dønninger efter sig. Fra 1823 havde Preussen raadgivende Provinsial-Stænderforsamlinger. Og der arbejdedes i Nord-Tyskland med Held paa at nedrive Toldskrankerne imellem de forskellige Lande. I Danmark var der næsten fuldstændig stille og dødt. Lige som det derfor ikke var underligt, at det var en Mand, der havde studeret i Tyskland, *Uwe Lornsen,* der inden for den danske Stats Omraade først gentog nogle af de Tanker, Juli-Revolutionen 1830 havde sat paa Dags-Ordenen i Frankrig, og som han satte i Forbindelse med »Slesvig-Holsten«, saaledes var der ikke noget mærkværdigt i, at en ung Forretningsmand som P. H. Lorenzen, der sværmede for Frihed og Fremskridt, men endnu ikke var bleven sig bevidst, hvad Modersmaal og Folkelighed har at betyde, ventede sig mere af Udviklingen i Tyskland end i Danmark. Det var da fornemmelig i tyske Blade, særlig i et Blad, der udkom i Kiel, at han fra 1830 skrev om Tale- og Trykkefrihed, Nærings- og Handels-Frihed, om den ønskelige Skilsmisse mellem den dömmende og den styrende Myndighed o. s. v. Han vilde arbejde for, at den Landsdel, hvori han havde hjemme, kunde vinde disse Goder; men han mistvivlede om, at dette kunde ske i Forbindelse med Kongeriget; derfor var hans Blik vendt imod Syd.

1834 udstedte Frederik den Sjætte Forordningen om

Provinsialstænderne, hvorefter Hertugdömmet Slesvig skulde have en raadgivende Forsamling med 44 Medlemmer; de 31 skulde vælges af Grundejere paa Landet og i Stæderne og 5 af de større Godsejere, medens Kongen forbeholdt sig at udnævne 4 Medlemmer af det slesvigske Ridderskab, 2 Præster og 1 Professor i Kiel; Hertugen af Augustenborg fik en livsvarig og arvelig Plads i Forsamlingen. P. H. Lorenzen blev valgt for Haderslev og sluttede sig i de to første Samlinger, 1836 og 1838, til det slesvig-holstenske Parti, hvis Fører Hertugen var. Da det danske Trykkefriheds-Selskab havde udgivet et fysisk-geografisk Kort over »Danmark med Holsten og Lauenborg«, var det P. H. Lorenzen, som bragte det paa Tale i Stænderforsamlingen; han oplyste, at han paa dette Kort slet ikke havde kunnet finde »Hertugdömmet Slesvig«, men kun »Sønderjylland«, og bad om Tilladelse til at henlægge det til almindeligt Eftersyn paa Forsamlingens Bord.

Men den samme Drift til at arbejde for Frihed og Fremskridt, som havde bragt P. H. Lorenzen til at se imod syd og holde sig til Slesvig-Holstenerne, fjærnede ham ogsaa fra dem. Han skönnede, at Hertugen af Augustenborg ingenlunde var nogen Ven af virkelig Frihed saa lidt som af borgerlig Lighed, at han var imod, at Bønderne skulde have Jagtret, og ikke kunde fordrage Tanken om Skattebevillingsretten i et Folkeraads Hænder. Da Forslaget om dansk Retssprog for dansk talende Folk kom frem i 1838, fandt P. H. Lorenzen det billigt, men kom ved at stemme for det i skarp Modsætning til Hertugen. I Holsten var der et Parti, som under Olshausens Ledelse udskilte sig fra Slesvigholstenerne, fordi de ikke kunde finde sig i det friheds- og ligheds-fjendske Sindelag, der kom frem hos Hertugen, og som haabede *uden* Slesvig bedre at kunne gaa frem imod Selvstyret. Endelig fik P. H. Lorenzen Lejlighed til at erfare, at der var Mænd i Danmark, som delte hans Kærlighed til Englands og Norges frie Forfatninger. Orla Lehmann skrev hyppigt tyske Breve til ham for at knytte Forbindelse imellem ham og de danske »Liberale«, og da Frederik den Sjætte sidst paa Aaret 1839 blev efterfulgt af den Fyrste, som havde været med at give Norge dets fri Forfatning, kom det paa mange Maader for en Dag, at man ventede, han nu skulde gøre det samme over for Danmark.

I Juni 1838 havde Købmand *Peter Christian Koch* i Haderslev, støttet af de to Universitetslærere i Kiel, *Christian Paulsen* og *Christian Flor*, begyndt at udgive Bladet »Danevirke«. Fra først af var der intet Forhold mellem dette Blad og P. H. Lorenzen. Men der var Mænd i Nordslesvig, som med deres Hjærte var stærkt optagne af Kampen for Danskheden, og som tillige havde jævnligt Ærinde paa Lorenzens Kontor. Naar de nu hørte ham udtale sig med stor Bitterhed om Hertugen og hans Venner, saa kunde de ikke undlade at fortælle det til Koch. En Dag gik denne til Lorenzen og blev meget venlig modtagen. Fra den Tid kom de jævnlig sammen; de spadserede med hinanden, og Lorenzen kom i Kochs Hjem.

Da P. H. Lorenzen var bleven klar over, at han maatte bryde med Slesvigholstenerne, fandt han det ikke rigtigt at beholde den Plads i Stænderforsamlingen, som hans Bysbörn i Haderslev havde betroet ham under andre Forudsætninger end de, der nu var til Stede. Den 14. August 1840 begrundede han i en offentlig Skrivelse, hvorfor han opgav det ham betroede Tillidshverv. »Jeg er nu kommen til den Overbevisning,« skrev han iblandt andet, »at en Forfatning i Lighed med den norske er ganske umulig at opnaa i Forening med Holsten, og at den, selv om Holsten vil, aldrig kan faa praktisk Gyldighed paa Grund af dets Forhold til det tyske Forbund. Og selv om der var en Mulighed for, at Slesvig kunde faa en anden Forfatning sammen med Holsten, saa tror jeg dog, at den kun da vilde blive til Sandhed, naar Slesvig blev indlemmet i det tyske Forbund; men til at virke derfor vilde jeg aldrig kunne beslutte mig.«

Da P. H. Lorenzen 1842 paa ny mødte i Stændersalen, var det som Repræsentant for *Sønderborg.* Laurits Skau skriver om det Omslag, der bragte ham til at skifte Valgkreds: »Gennem en haard Kamp og utallige Ærgrelser havde han erhvervet sig en fast og urokkelig Overbevisning om, at hvis nogensinde hans elskede Fødestavn, Slesvig, skulde erholde sand Folkefrihed, da maatte det være i Forbindelse med Kongeriget, og efter at han først havde vundet Klarhed i dette Punkt, sluttede han sig med samme rastløse Iver, med samme Energi og samme ærlige og trofaste Stræben til de danske Frihedsvenner, som han tidligere havde gjort til de tysk-slesvig-holstenske. Hvad Lorenzen gjorde, det gjorde han *helt;* der var ingen Halvhed skabt hos denne Mand.«

Kong Christian den ottende havde voldt de dansksindede Sønderjyder en stor Sorg ved at udnævne Prinsen af Augustenborg (Prinsen af Noer), Hertugens Broder, til Statholder i Slesvig-Holsten og til kommanderende General i begge Hertugdömmer, og de holstenske Grevebrödre Reventlow-Criminil til Ministre; den ene skulde styre de udenrigske Sager og den anden det slesvig-holstenske Kancelli; den sidste mødte derhos som kongelig Kommissarius ved den slesvigske Stænderforsamling, der traadte sammen 12. Oktober 1842. Det saa da paa Forhaand sort ud for den danske Sag. Men dens Fjender tog dog haardere fat, end man vel kunde have ventet. I Samlingens fire første Uger havde P. H. Lorenzen Ordet fra Møde til Møde for at kæmpe imod dem, der tidligere havde regnet ham til deres Parti. Han brugte i denne Tid ligesom i 1836 og 1838 stadig det tyske Sprog. Dansk var vel hørt i Stænderforsamlingen baade i 1836, da Kæmner Klestrup fra Ærø holdt et Foredrag om Udkastet til en ny Toldforordning, og i det mindste en af de Gange da Nis Lorenzen havde

Ordet, i 1840.[1]) Men danske Taler havde været rene Undtagelser, og de nordslesvigske Deputerede synes ikke at have havt Øje for Betydningen af, at de talte den Befolknings Sprog, som de repræsenterede. — Advokat Gülich, der var valgt i Aabenraa, indbragte et Andragende fra en Del Skibsredere om, at det gamle Mærke paa Skibene »Dansk Ejendom« maatte blive ombyttet med »Schleswigholsteinisches Eigenthum«, og under Forhandlingen derom, som blev taget op paa ny, da en anden Sag laa for, blev det tidligere Mærke kaldt et Trældomsmærke og sammenlignet med de »Brændemærker«, der skamskændede Fæstnings-Slaver. De Haansord, der paa denne Maade blev udslyngede mod det danske Rige, følte P. H. Lorenzen sig forpligtet til at göre Indsigelse imod; men saa vendte man sig imod ham selv som et Værktöj i den danske Propagandas Tjæneste, der »syntes at ville nedtræde Hertugdömmernes Rettigheder i Støvet, udsaa Tvedragtens Sæd i Forsamlingen og handle i *urene* Hensigter.« Og da han saa vilde svare paa disse grove Beskyldninger, nægtede Præsidenten, Professor Falck fra Kiel, ham Ordet, under Paaskud af, at Forretningsordenen ikke tillod det, da han alt flere Gange havde talt. Men — lad det nu komme frem ogsaa her, hvad P. H. Lorenzen den 13. November 1842 skrev til sin Broder, Adjunkt Karl Lorenzen i Sorø, og som først er offentliggjort af hans Sön i den smukke Levnedsbeskrivelse, hvormed han har ledsaget hans Billede i Illustreret Tidende:[2])

»I Forgaars gik jeg over Rubikon. Mit Maadehold har hidtil ikke ført til andet, end at mine Modstandere Dag for Dag blev giftigere. I den sidste Tid indkom der næsten hver Dag ny fornærmelige Forslag, ved hvis Motivering Tiedemand, Güllich, Lübbes, Beseler og andre overbød Holsteneren Löck. Falck var aabenbart Ophavsmanden og sammen med Kommissarius fuldkommen enig om den hele Historie. Selv blev jeg skammelig insulteret af Tiedemand, hvorfor Falck vel kaldte ham til Orden, men samtidig under et intetsigende Paaskud forbød mig at svare derpaa. Efter at nu i Forgaars [11. November] et i höjeste Grad ondskabsfuldt og fornærmeligt Forslag af Güllich var vedtaget med stort Flertal, optraadte jeg og erklærede paa dansk, at alt det, der var forefaldet i de sidste Dage, havde fremkaldt den Beslutning hos mig fremtidig kun at betjæne mig af det danske Sprog ved Forhandlingerne, og da jeg i Folkets Navn krævede som en Ret, at mine Foredrag skulde tages til Protokols paa dansk, saa vilde jeg spörge Kommissarius, om de nuværende Hjælpesekretærer var i Stand dertil. Denne Tale slog som et Lyn ned i en Krudttønde, det var en uforglemmelig Scene. Kommissarius forsikrede, at han ikke havde forstaaet mig (jeg tror ogsaa virkelig, at han ikke forstaar dansk, men des værre for ham og Kongen), hvorpaa jeg anmodede Falck om at oversætte min Tale for Kommissarius. Falck svarede haanlig, at han ikke vilde være min Tolk, Forsamlingen var tysk, mit Forlangende kunde ikke opfyldes, Protokollerne turde kun indeholde tysk. Jeg gentog fast og bestemt mit Forlangende. Omsider svarede Kommissarius, at han troede at have forstaaet mig, men han vidste ikke, om Hjælpesekretærerne kunde opfylde mit Forlangende. Nu erklærede Storm, at de af Forsamlingen valgte Sekretærer ikke vilde verificere en saadan Protokol. Andre skreg, at de ikke forstod mig, atter andre, at man fremtidig ikke vilde svare mig o. s. v. Jeg blev stadig staaende med Armene over Kors og svarede koldt og skærende: hvem der ikke vilde svare, kunde lade det være, hvem der ikke forstod mig, gjorde bedst i at vige sit Sæde for en anden, der forstod det Sprog, som over Halvdelen af det slesvigske Folk talte. Falck brugte nu Magt, forbød mig at tale mere og erklærede Mødet for hævet. — I Morgen gaar Dansen atter løs. Jeg vil ikke vige eller vakle, komme hvad komme vil. Mit Liv staar i Guds Haand og er viet Fædrelandet.«

---

[1]) Fr. Barfod i Ill. Tid. for 1. Februar 1891. [2]) 1891, Nr. 17.

Det er om Lorenzens Optræden i det her skildrede Møde, at Stændertidenden kun indeholder disse Oplysninger: »Den deputerede fra Sønderborg talte dansk,« — »Deputeret Lorenzen fra Haderslev blev ved i det danske Sprog« o. s. v. endnu tre Gange. Det er fuldt værd at agte paa, hvordan han selv har opfattet Sagen. *I Folkets Navn krævede han som en Ret,* at danske Foredrag blev gengivne i Stændertidenden. Den, som ikke forstod dansk, gjorde bedst i at vige sit Sæde i den slesvigske Stænderforsamling, saa vist som *over Halvdelen af det slesvigske Folk talte dansk.* Det var *denne Kendsgerning,* der skulde stilles i Lys ved hans danske Tale. Der maatte en Gang göres Ende paa den Tilstand, da man med den kongelige Kommissarius i Spidsen lod, som om der ikke var nogen dansktalende Befolkning i Sønderjylland. — P. H. Lorenzen havde fuld Klarhed over, at det var et afgörende Skridt, han foretog sig; derfor brugte han det fra Julius Cæsars Historie berömte Udtryk, at han var gaaet *»over Rubikon«.* Og han var sig bevidst, at det kunde komme til at svie haardt til ham selv: *»Mit Liv staar i Guds Haand og er viet Fædrelandet.«* Naar man ser ham, som han har tegnet sig selv »staaende med Armene over Kors«, da er der noget, som minder om Historiens störste Optrin, hvor Talsmænd for Sandhedens Sag, naar de roligt har kunnet holde sig til at give den Vidnesbyrd, har lignet den faste Klippe midt i den stærke Brænding. Man kan blandt andet komme til at tænke paa Verset om Schweizer-Bønderne:

Modigt, roligt uden Mage
Hyrdestav mod höjen Hal
Satte saa i gamle Dage
Schweits og Uri, Unterwald.

Om de følgende Dages Begivenheder foreligger der en Beretning fra P. H. Lorenzens Haand i et Brev, som han den 19. November skrev til Kongen, og hvoraf her skal anføres et Brudstykke: »Den 12. og 13. var ingen Forsamling, og den 14. afgav jeg til Præsidenten en Proposition paa dansk »at allerunderdanigst anmode Deres Majestæt om at ville drage Omsorg for, at kun saadanne Mænd blive udnævnte til Forsamlingens Embedsmænd, som besidde saa megen Færdighed i det danske Sprog, at de tilfulde forstaa et dansk Foredrag og formaa at føre samme til Protokollen«.« — Men Præsidenten nægtede siden at ville forelægge Forsamlingen den, »fordi den var skreven paa dansk.« Striden om min Beföjelse til at tale dansk begyndte igen. — Flere forlangte, at Præsidenten skulde aldeles forbyde mig at tale baade dansk og tysk; men denne tilstod, at han ingen Ret havde til at forbyde dansk Tale i Forsamlingen; derimod tilstedede han ej, at dansk Tale indførtes i Protokollerne, förend Hs. Majestæt udtrykkeligen havde tilladt det. Den 15. holdtes ingen Forsamling; men den 16. gik Præsidenten og Forsamlingen endnu et Skridt videre, idet Præsidenten befalede mig at tie, hvis jeg ej vilde tale tysk. Jeg forlangte som Folkerepræsentant Deres Majestæts Kommissarius' Beskyttelse imod denne vilkaarlige og voldsomme Behandling; men Hr. Kommissarius tav aldeles stille, og Præsidenten befalede mig at forlade Salen. Jeg forsikrede kun at ville vige for fysisk Vold, og Præsidenten erklærede ej at ville anvende den idag, men at ville sørge for, at jeg siden med fysisk Tvang formentes Indgangen til Salen, og hermed hævedes Forsamlingen. En Time herefter blev jeg ved en Haandbillet indbudt til den kngl. Kommissarius, hvor jeg straks mødte. Hr. Kommissarius truede først med at ville rekvirere Politiets Hjælp, for at forhindre min Adgang til Stændersalen. Præsidenten indfandt sig kort derefter. Begge trængte nu ind paa mig, for at faa mig til at afstaa fra mit Forsæt, fordi det vilde være Deres Majestæt ubehageligt, dersom der skulde opstaa offentlig Skandale.« De sidst omtalte Forhandlinger førte vel ikke straks, men dog senere til en Overenskomst, hvorefter P. H. Lorenzen mødte i Forsamlingen den 18. November, men uden at tale.

Brevet er trykt i L. Skaus Bog. Sammesteds er der meddelt en udførlig Beretning om Mødet den 16. November, affattet af P. H. Lorenzen i Forening med hans tilstedeværende Meningsfælle, Jepsen fra Rinkenæs. Nis Lorenzen kom først et Kvarter efter Mødets Slutning. I denne Beretning fortæller P. H. Lorenzen om en lang Formaningstale af *Præsidenten*, som gik ud paa, at han burde föje sig og tale tysk og tilföjer: »Jeg var imidlertid bleven staaende, med korslagte Arme og kold som Is, i hvilken Stilling jeg forblev under hele Debatten, stadig med Öjnene stift heftede paa mine Modstandere.« *Lorenzen* svarede, at han ikke miskendte Præsidentens gode Hensigt, men at han holdt sig af Kærlighed til sit Fædreland og til det undertrykte danske Folk, forpligtet til at blive sit Forsæt tro, indtil Kongen forbød ham at tale dansk. Saa raabte Modstanderne: »Zur Ordnung, zur Ordnung!« *Præsidenten* raabte, at Lorenzen skulde tie, og spurgte, om Forsamlingen vilde tillade ham at tale dansk. De fleste rejste sig og raabte: »Nein, nein!« *Lorenzen* sagde: »Det er ulovligt, Hr. Præsident, hvad Forsamlingen har besluttet.« *Præsidenten:* »De skal tie stille!« *Lorenzen:* »Skal jeg tie stille, fordi jeg har forset mig, eller har handlet imod Loven, eller fordi jeg taler dansk.« »Zur Ordnung, zur Ordnung!« brølte man igen. *Præsidenten:* »Ja, De skal tie, fordi De taler dansk.« Han oplæste en Paragraf af Stænder-Forordningen, og sagde: »I Medfør heraf kalder jeg Dem til Orden og befaler, at De skal tie stille.« *Lorenzen:* »Godt, Hr. Præsident.« Da der atter brøltes: »Zur Ordnung, zur Ordnung,« opfordrede Lorenzen den kongelige Kommissarius til at beskytte ham mod Vold. Kommissarius tav. *Præsidenten:* »De har vist Dem ulydig imod min Befaling, forlad Salen!« »Heraus, heraus!« brøltes der. *Lorenzen:* »Jeg viger kun for fysisk Vold.« *Præsidenten* tog rystende sin Klokke, men satte den hen, idet han sagde: »Idag vil jeg ikke bruge Magt imod Dem; men jeg skal sørge for, at De ved fysisk Magt bliver forhindret i atter at komme ind i Salen. Mødet er hævet for idag.«

Det er et spændende Drama, der opførtes paa Gottorp i hine November-Dage. Men skal det historiske Billede komme fuldstændig frem, saa maa der tillige dvæles ved P. H. Lorenzens Forhandlinger med sine Meningsfæller i Stænderforsamlingen, navnlig da med Nis Lorenzen fra Lilholt, ved hans betydningsfulde Brevveksling med Christian Flor i Kiel, ved dennes Skrivelser til Kongens Kabinetssekretær, J. G. Adler, og ved Beretningerne, der blev tilstillede den Stænderdeputerede i Viborg, Herredsfoged J. P. With — saa vel som ved den kongelige Kommissarius' og Præsidentens Indberetninger og de Overvejelser, som disse gav Anledning til i Kongens Raad. Efter hvad H. R. Hiort-Lorenzen har oplyst, forefindes der i Rigsarkivet en hel Række hidtil ukendte Aktstykker, der kan kaste Lys over Sagen, og som ventelig vil blive lagte til Grund for en Afhandling om den mærkelige og følgerige Tildragelse. Naar en saadan grundig Undersøgelse foreligger, kan der være Anledning til ogsaa her i Maanedsskriftet at vende tilbage til, hvad der vedrører selve den mærkelige slesvigske Stænderforsamling i November 1842. Men her maa det være nok med, hvad der allerede er fortalt, om *Gennembruddet.* Nu skal der peges paa, hvad der fulgte efter, og som vidner om en Rejsning af den danske Folkefølelse i en Styrke og i et Omfang, i og uden for Nordslesvig, i större og större Kredse, hvortil man kun finder faa Sidestykker i vor Historie.

Allerede den 21. November 1842 foreslog Justitsraad *J. P. With,* at Stænderforsamlingen i Viborg skulde indgive en Adresse til Kongen med Bön om, at han vilde beskytte den danske Nationalitet i Nordslesvig, og en saadan Adresse blev kort efter vedtaget med 46 Stemmer mod 3, skönt den kongelige Kommissarius, *A. S. Ørsted*, modsatte sig den af al Kraft og paastod af et Brev, han »tilfældigvis« samme Dag havde faaet fra sin Ven, Etatsraad Falck, at være bleven overbevist om, at P. H. Lorenzen havde besmykket sin Sag.

»A. S. Ørsteds brat synkende Anseelse i det danske Folk skriver sig fra denne Tid,« bemærker H. N. Clausen i Optegnelserne om sit Levnet.

Grundtvig udtalte i den Nyaarstale, han kort efter holdt i »Danske Samfund«, sin Glæde over, at Sønderjyden, »*Angul Dane-Fostre*«, til Trods for sin ubarmhjærtige tyske Skolemester, havde erklæret, at han vilde *blive ved at tale dansk*, en Glæde, som blev dobbelt stor, fordi Nörre-Jyden, »Amlet Danefostre«, paa Timen lod os høre: »Det sejer a med.«

Efter *H. N. Clausens* Fremstilling havde man ovre paa Øerne lidt vanskeligere ved at forstaa, hvad der stod paa Spil. Da den roskildske Stænderforsamling var sluttet, blev de Medlemmer af den, som var i Kjøbenhavn, tilligemed Stadens Borgerrepræsentanter indbudte til at samles hos ham den 30. November. Der blev forelagt et Forslag med flere Afstemningspunkter, og *Hvidt* overtog Ledelsen af Forhandlingen; »men det var, som om Ørsteds Aand svævede over denne Forsamling.« Mörk-Hansen, som henlægger dette private Møde til den 29. November, melder intet om den trykkede Stemning, men priser et Foredrag af *Hother Hage* paa et af *Balthasar Christensen* ledet *offentligt Møde* (30. November i Hotel d'Angleterre), hvor der efter *Tschernings* Forslag enstemmigt blev besluttet at tilstille P. H. Lorenzen en Tak-Adresse og at aabne en Mark-Subskription til en Hædersgave til ham.

Den 2. December 1842 svarede Kongen paa P. H.

Lorenzens Klage, at han »ikke kunde billige« hans Optræden, fordi han ikke havde efterkommet Præsidentens Anmodninger — Lorenzen havde jo ytret nogle faa Ord, efter at Falck havde befalet ham at tie —, men at han paa den anden Side ikke kunde indrömme Stænderforsamlingen Ret til at afgöre i ethvert enkelt Tilfælde, om en Deputeret maatte tale dansk, da dette stred mod de dansktalende Deputeredes »naturlige Rettigheder.« Kongen begærede Stændernes Betænkning om, hvorledes man kunde sikre de dansktalende Medlemmers virksomme Deltagelse, derved at deres Taler optoges i Protokollen i nöjagtig Oversættelse. Under den ny Forhandling, som denne kongelige Skrivelse fremkaldte, tog *Nis Lorenzen* 20. December Anledning af Advokat Güllichs Tale om Frederik Rødskæg, der sov i et Bjærg, men en Gang vilde vaagne og hænge sit Sværd paa en tör Gren (Slesvig), som da skulde grönnes og overskygge hele Verden, til at bemærke, at det var altfor farligt at vække disse gamle Helte; ti *da vilde Holger Danske ogsaa vaagne*, og da vilde der opstaa en blodig Kamp, som var langt værre end den, der førtes med Mund og Pen.

I December 1842 foregik der for øvrigt et lille Optrin i Byen Slesvig, der vidner om, at det kunde medføre Fare for Liv og Lemmer at være sig sit danske Sindelag bekendt. P. H, Lorenzen har fortalt derom i et Brev til Fædrelandets Redaktion af 9. December 1842. To Dage i Forvejen havde der været Fakkeltog for. Statholderen, Prinsen af Noer, og bagefter samledes der store Skarer udenfor det Hus, hvori de to Lorenzener boede. »De begyndte med at bombardere Vindues-Skodderne med Flasker og Stene under Brølet »Landesverräther«, »Propagandist« m. m. Skodderne holdt Bombardementet ud, medens Nis Lorenzen og jeg sad rolige i vor Stue og lod Pøbelen rase. Vi slukkede ikke Lampen, for at Pøbelen ikke skulde tro, at vi vare bange. Vi havde ladte Pistoler liggende paa

Bordet, og det var bekendt i Byen, at vi vilde skyde enhver paa Panden, der brød ind i vor Bolig. Kl. 12½ var atter alt roligt, og vi gik til Sengs.« Under et Fakkeltog for den »tyske« Stænderforsamling, ved hvilket man ogsaa vilde skræmme P. H. Lorenzen, spadserede han en hel Time paa Gaden med sine Venner, ja tændte endog sin Cigar ved en af Faklerne; det maatte derved, mente han, blive indlysende, at der ikke mere kunde være Tale om at fordrive ham.

I Julen rejste *P. H. Lorenzen* til Kjøbenhavn for at tale med Kongen, og den 4. Januar 1843 holdt Kjöbenhavns Borgere en smuk Fest for ham. — Grundtvig priste ham i en Kæmpevise om »Hr. Peder fra Sønderborg«, der rider til Slesvig paa et Føl af Sigurd Fofnersbanes berömte Hest Grane, for at kaste sin Handske til Hr. Hartvig [Advokat Beseler]:

Han lære det skal mellem *Anguls* Börn
ej Dannemarks Venner uddøde;
stat op af Mulde, du gamle *Skrep*,
og kling som i Konningkamps Møde.

Den stumme har faaet sit Maal paany
som *Uffe* i Hedenolds Dage,
og Tyskere to til Ejderholm
han æsker som Uffe hin spage.

Hr. Peders Kamp »for Danmarks Tunge«, varslede Skjalden, skulde ikke glemmes i Bøgelund, »mens Fuglene kvidre og sjunge.«

Et aabent Brev, som P. H. Lorenzen først i 1843 udsendte til sine danske Medborgere gjorde et stærkt Indtryk paa de Bønder i Nordslesvig, for hvem den unge *Laurits Skau* fra Sommersted oplæste det, da de var samlede for at tales ved om, hvordan de skulde hædre den kække Talsmand for deres Ret. De vilde holde en Fest i Haderslev; men ingen af Byens Gæstgivere vilde tage imod dem;

saa maatte Kromanden i *Sommersted* rive Skillerummene ned i sit Hus, for at der kunde blive Plads til det Selskab, som maatte ventes. Det var 21. Februar 1843, at dette første politiske Gilde blev holdt af de danske Sønderjyder. Da man ud paa Natten vilde bryde op, var der falden höj Sne, og derfor blev mange sammen lige til Morgenstunden. Ved denne Lejlighed blev der forhandlet om en Sammenslutning af Nordslesvigerne til Værn om deres folkelige Ret. Men foreløbig blev det bestemt, at der skulde holdes en *Folkefest paa Skamlingsbanke den 18. Maj 1843.*

Det var et kongeligt Reskript, der sikrede Nordslesvigerne dansk Retspleje, hvis Treaarsdag man vilde fejre. Men der kom mere ud af Festen. Den höjeste Del af det anselige Bakkestrøg med den vide Udsigt til alle Sider, men da navnlig over Binderup-Bugten til Fyen, blev indkøbt, og et *Skamlingsbanke-Selskab* blev dannet til at værne om denne Ejendom. En Stænderdeputeret fra Østifterne, *J. C. Drewsen*, mødte for at overgive P. H. Lorenzen Sølv-Drikkehornet, og Laurits Skau holdt den Tale, der gav Grundtvig Anledning til de bekendte Vers i en Sang til 28. Juni samme Aar:

Kan Munden vi faa ret paa Gang
til andet end at spise,
hvert andet Barn i Danevang
forstaar halvkvæden Vise.

For hvad vi fattes først og sidst,
til Lykke ej saa ganske,
men lidt dog baade her og hist
det er det ægte danske.

Derom sang nys en lille Fugl
i Syd paa Skamlings Banke,
og Synd det var at lægge Skjul
paa hele Folkets Tanke.

Vi fører Løver i vort Skjold,
af Hjærter tæt omsatte,
dem førte vi fra Hedenold,
og ingen Abekatte.

Paa Skamlingsbanke blev endelig den foreløbige Aftale truffen om Dannelsen af »*den slesvigske Forening*«, der traadte frem for Lyset den 12. Juni 1843, da *Hans Nissen* fra Hammelev valgtes til Formand, *L. Skau* til Sekretær og *Nis Steffensen* fra Hammelev til Kasserer. — Om Sommeren var H. Nissen og L. Skau paa Før, hvor de kom til at tale ret aabent ud til Christian den ottende. — 18. September blev der ved en Fest i Grams Slotshave paa Kongens Fødselsdag overgivet Nis Lorenzen og en anden dansk Stænderdeputeret hver et Sølvbæger.

I Kjøbenhavn var der imidlertid dannet en Forening til Støtte for Slesvigerne i deres Kamp for det danske Modersmaal under Ledelse af den berömte »*Syvstjærne*« *(H. N. Clausen* var Formand, J. C. Drewsen, N. P. Hansen, L. N. Hvidt, J. E. Larsen, N. I. Meinert og J. F. Schouw). For at forhandle med denne Kreds drog de tre Bestyrere af den slesvigske Forening til Kjøbenhavn i Efteraaret 1843. Især Laurids Skaus Person vakte, som Clausen skriver, »ualmindelig Opmærksomhed«. Den 5. November samledes hundrede Mænd fra Kjøbenhavn med de tre Slesvigere til »en livfuld og oplivende *Fest paa Skydebanen*«. »Til Danskhedens Skaal« ved denne Fest skrev Grundtvig en Sang med Begyndelses-Linjen: »Møens Klint og Skamlings Banke«, hvori han anbragte P. H. Lorenzens: »Dansk vi blive ved at tale«, og sluttede med en Hentydning til Nis Lorenzens Tale:

Derfor hjærtelig »velkommen«
over Bølgen blaa!
Danemark i Alderdommen
skal forynget staa,

klarlig mindes Vermunds Dage,
Klang af Skrep og Sang af Brage,
og med *Holger Danske* trodse
hver en *Barbarosse!*

Den 29. Marts 1844 udkom et kongelig Patent, hvorefter kun *de* deputerede maatte tale dansk, som først vilde afgive den Erklæring, at de ikke kunde tysk. Dette bragte P. H. Lorenzen og hans fire Meningsfæller i Stænderforsamlingen til at erklære, at de ikke kunde møde i Stændersalen, saa længe *de* naturlige Rettigheder var dem nægtede, som Kongen tidligere havde indrömmet dem. Baade Flor og Clausen, Ploug og Skau fraraadede dette Skridt; men P. H. Lorenzen var urokkelig.[1]) — Videre indgav den slesvigske Forening en i meget bestemte Udtryk affattet Adresse til Kongen og offentliggjorde den 12. Juni en Erklæring, som paadrog Bestyrelsen en skarp Forfølgelse. — Det var i den ved alt dette fremkaldte Stemning, at *den anden store Skamlingsbanke-Fest* blev holdt 4. Juli 1844, som skal have talt 12000 Deltagere, og hvor *Grundtvig* i sin Sang mindede om Folke og i sin Tale baade om ham og om Uffe, medens ellers blandt andre *Orla Lehmann*, *Ploug* og *Goldschmidt* havde Ordet. Men særlig maa det mærkes, som Grundtvig bag efter skrev, at »Bonde-Sönnen, fra Sommersted, Laurids Skau, soleklart beviste, at Dannemænd kan faa langt mere Dannelse paa deres Modersmaal end paa latin og græsk og paa det underlige mesopotamiske Sprog«, som de skolerette »Latinere« kan udenad paa deres Fingre, og har möjsommelig skabt med dem; beviste det og forklarede bedre end nogen Præst, hvad det fjærde Bud »ær din Fader og din Moder, at det maa gaa dig vel, og du maa længe leve i Landet«, hvad det har med Fæderne-Landet og Moders-Maalet at göre.«

---

[1]) Naar man læser hans Brev til Christian VIII, vil man forstaa, at den ærekære Mand ikke vel kunde følge et Raad, som i og for sig var klogt.

I Viborg Stænderforsamling stillede Prof. *J. E. Larsen* Forslag om et Andragende til Kongen om kraftigt at stötte den danske Nationalitet i Slesvig, navnlig ogsaa ved danske Undervisningsanstalter. Paa Mødet den 16. Juli blev dette Forslag varmt anbefalet af Biskop *Tage Møller*. Der var Enstemmighed for Andragendet, da det forelaa til endelig Afstemning. Roskilde Stænderforsamling fulgte efter *H. N. Clausens* Forslag i Jydernes Spor, og en Adresse med over 20000 Underskrifter om samme Sag overbragtes senere Kongen af *J. Fr. Schouw*. Grundtvig skrev et Digt: »Viborg-Ting«, som først blev trykt 1885, hvori det hedder:

Fri som Fuglesangen,
raable *jyske* Mænd,
tone over Vangen
Modersmaalet end,
over Mark og Skove,
Hedelyng og Vove,
over Tyras Hus
Danevirkes Grus!

Danefolkets Tunge
trods det *tyske* Nid
tale skal og sjunge
som fra Arildstid,
sjunge om det gamle,
det med nyt ophamle,
puste Blad fra Mund
ret af Hjærtens Grund.

Og ligesom han ved Nyaarstid havde kaldt Nörre-Jyden for Amlet-Danefostre, saaledes brugte han nu Lignelsen om Amlets Hævn over Fenge, der skulde gaa ud over alle dem,

som vil göre Kaal
paa vort Modersmaal.

Det er en underlig rig Tid de to Aar, som følger paa P. H. Lorenzens første modige Optræden som Modersmaalets Ridder midt i Fjendens Lejr. Det var en Tid, som kaldte den ene efter den anden af vore aandelige Høvdinger til at stille sig paa de danske Sønderjyders Side, og det var en Tid, da Begivenhederne kaldte Skjaldesangen frem; dette er nu vist med Hensyn til en af vore store Digtere; men der kan let fremhæves andre gode Sange, som de skildrede Begivenheder har fremkaldt. Her skal endnu kun mindes om Carl Plougs Vers:

Og se — det lysner alt i Syd:
midt paa de tyske Tinge.
Peer Hiort Lorenzen slog til Lyd
med Modersmaalets Klinge;
og Tyras Vold er rejst paa Tryk,
og Slesvigs Bønder Ryg mod Ryg,
vil slaa en Skanse fast og tryg
om Danmarks gamle Rige!

Det bidrog yderligere til at oplive hine Aar, at *det første Studentertog til Upsala* fandt Sted i 1843, at det skandinaviske Samfund, som blev stiftet kort efter, blev forbudt af Kancelliet, og at nogle ansete Mænd, som Kancelliet ikke vilde have Sag med, straks efter stiftede *det skandinaviske Selskab.* Nordens Enhedssag mægtede lige som Danskhedens Sag i Sønderjylland at samle Mænd som Clausen og Grundtvig til Samarbejde. Det var det skandinaviske Selskab, som havde indbudt Grundtvig til at rejse med til Skamlingsbanke.

Men dersom der saa spörges, om den paa de mange livfulde og poetiske Optrin saa rige Tid har baaret en varig Frugt, da maa der særlig henvises til *Rødding Höjskoles Oprettelse.*

»*Handsken er kastet*« — saaledes begynder Indledningen til det lille Skrift af Grundtvig, hvori han offentliggjorde Kæmpevisen om Hr. Peder fra Sønderborg — »ja, den er kastet fra begge Sider, og vi vil ikke, som Börn, trættes om, hvem der gjorde det først, ikke heller, som Filistere, tænke, at Kampen om *Slesvig* mellem *dansk* og *tysk* enten er Enkeltmands Værk, eller kan og skal afgöres med Næver. Kampen har nemlig længe været »fra *ifjor*«, og er aabenbar lige saa gammel som Naboskabet . . . .; og kunde Sværdet eller Tiden jævnet Trætten, da havde den været endt, mange hundrede Aar för *Danevirke* bygtes.« »*Alt det tyske,* der findes *herskende i Sønderjylland,* er noget *fremmed* og fjendtligt, som vi derfor, med *Aandens*

Hjælp, vil stræbe at fortrænge.« Det var i sin gode Orden, at Danmark raabte Hurra for P. H. Lorenzen, og at det bad Kongen hævde Danskens naturlige Ret i Slesvig. Men »hvad andet der end kan og maa göres, kun *ét vil forslaa*, og det er, at Danmarks Folk viser, det er bleven sig bevidst og fortsætter sit gamle Levnedsløb saa kraftig og elskelig, at Vennerne faa Lyst og Mod til at følge med, og Fjenderne faa Syn for Sagn om, at der er et *dansk Rige og Tungemaal,* der vel ej er skabt til at göre Erobringer, men dog i Stand til at forsvare sine gamle Grænser i det nærværende Aarhundrede, som i de forrige Aartusender!«

Altsaa: Kampen, der var indvarslet i Sønderjylland ved P. H. Lorenzens danske Tale den 11. November 1842, var *en aandelig Kamp.* Det gjaldt om, *at de danske aandeligt kunde blive stærkere end Tyskerne* i det gamle Grænseland. Maalet maatte være, *at det danske Folkeliv kunde vise sig saa kraftigt og elskeligt, at Sønderjyderne kunde faa Lyst til for Alvor at være med deri* — ogsaa de, som en Tid var bleven dragne af det tyske. Det gjaldt ogsaa om, at Fjenderne kunde blive nødte til at böje sig for den Kendsgerning, at det danske Folk var levedygtigt. Men hvad maatte der saa til, for at dette kunde naas? Der maatte aabnes »Lejlighed for alle *livlige* og *letnemme* Ungersvende, af höj eller lav Byrd, til at møde en folkelig, en *dansk* Dannelse, som de levende kan tilegne sig, og derved blive fortrolige med *Fædernelandet* i hele dets Tilværelse og med *Modersmaalet* i hele dets Rigdom, Fynd og Fylde. *Ungdommen* er nemlig ikke blot Rigets *Styrke,* men Ungdommen er ogsaa Livets Blomst og Aandens Skaber-Time, da de vide Udsigter, vi skal have Gavn og Glæde af, maa aabne sig for os, og da den Kærlighed, der skal opflamme os til et daadfuldt Levnedsløb, maa finde sin Gerning.«

Det var Grundtvigs kære, stadige Tanke om den folkelige Höjskole, hvor Modersmaalet skulde sidde paa Dronningstolen, hvor Kærligheden til Fædrelandet skulde opelskes, og hvor den voksne Ungdom kunde blive rustet til at øve Stordaad i ædle Fædres Spor, — det var denne Tanke, der trængte sig frem hos ham ved Budskabet om, hvad der var sket paa Gottorp, ligesom den havde meldt sig med Styrke hos ham, da Forordningen udkom om de raadgivende Stænderforsamlinger. Men naar han för altid havde gjort gældende, at det skulde være en af Staten oprettet Höjskole i Sorø, der skulde blive Midlet til at oplive Danskheden, saa blev det ham nu klart, at Öjeblikket var kommen, da der skulde handles, saa kunde Sorø Akademi ikke nu blive omdannet til en saadan Skole, da maatte Tanken søges virkeliggjort paa anden Maade.

»Derfor, alt hvad jeg *mægter*, det vil jeg, i Forbindelse og Forening med *Dannemænd af alle Farver*, gærne bidrage til enhver Indretning, stor eller liden, som har til Öjemed at göre *Ungdommen* levende bekendt og kærlig igaaet med *Fæderneland* og *Modersmaal*, og med alt hvad der hører til at göre dem begge virksomme, ærede og glædelige, og det samme maa de *nu* alle, hver og en, som har glødet for gamle *Danmark!*«

Det er i Indledningen til »Nyaars-Ønske i Danske Samfund«, at man læser disse Linier. I selve Nyaars-Talen har Grundtvig meget stærkt fremhævet Nødvendigheden af *nu* at faa en dansk Höjskole rejst. Men da han holdt den, har han vist nærmest tænkt paa Sorø. Det var, da han skulde give den i Trykken, at han ikke kunde andet end i Forordet at tilföje et Vink om, at kunde Ønsket om Sorø ikke virkeliggöres, da var der endnu en Udvej.

Men ligesom det var P. H. Lorenzens danske Tale den 11. November, der bragte Grundtvig til at se, at nu maatte ingen Tid spildes, saa vilde Staten ikke oprette den danske Höjskole, da maatte Enkeltmænd rejse den, saaledes førte den Bevægelse, hin Tale fremkaldte, ogsaa til, at der baade var Mænd til at stille sig i Spidsen for og Mænd til at yde Penge til Oprettelsen af Skolen, og til at den to Aar efter hin Tale kunde aabnes med et godt Hold Lærlinger.

P. H. Lorenzen, der kunde takke *den* historiske Sans, som var vakt hos ham i hans Ungdom, og *de* Kundskaber, som den havde dreven ham til at samle, for Dygtigheden, hvormed han havde kunnet kæmpe for Frihed og Fremskridt og værge for Modersmaalet i Stændersalen, var hurtig bleven klar over, at der maatte *danske* Undervisningsanstalter til, om Nordslesvigerne skulde blive styrkede til at føre deres Sag igennem til Sejer. Da han derfor sidst paa Aaret 1842 rejste til Kjøbenhavn for at tale med Christian VIII, var det en Hovedsag for ham at lægge Kongen paa Sinde, at der maatte oprettes Skoler af forskellig Slags i Nordslesvig, i hvilke der blev undervist paa dansk. Han har været virksom for, at *den slesvigske Forening* satte Skolesagen paa sit Program som et af sine vigtigste Formaal. Hvad han har tænkt ved at læse det, som Grundtvig skrev i Flugt med Visen om »Hr. Peder fra Sønderborg«, og som maa være sendt til ham, kan vel ikke nu oplyses. Men da Præsten *Hagen*, som da var i Medolden, sammen med andre Præster i Egnen mellem Ribe og Tønder begyndte at forhandle med deres Venner blandt Landboerne om et Forsøg paa ad privat Vej at virkeliggöre Folkehöjskole-Tanken, saa skönnede P. H. Lorenzen, at det maatte Vestboerne ikke staa ene om, og han satte sin Kraft ind paa at faa den slesvigske Forening, der havde sin Styrke iblandt Haderslev-Egnens Bønder, til at arbejde sammen med Mændene i Vesteregnen om denne Sag. Da de tre Bestyrere for »den slesvigske Forening« i Efteraaret 1843 var i Kjøbenhavn for at forhandle med »*Syvstjærnen*«, var Spörgsmaalet om danske Undervisnings-Anstalter et af de vigtigste, der kom under Overvejelse, og ligesom Oprettelsen af Rødding

Höjskole blev den slesvigske Forenings egentlige Stordaad, saaledes vil »Syvstjærnen« især blive ihukommet, fordi den ydede kraftig Stötte dertil. *Grundtvigs* Rejse til Skamlingsbanke havde især til Maal at lykønske Sønderjyderne til, at de havde faaet Mod til at oprette Skolen i Rödding, saa man med god Grund kan sige, at han den den 4. Juli 1844 holdt Indvielsestalen for Folkehöjskolen. *Johan Wegener,* som blev Skolens første Forstander, stod i nöje Forbindelse med P. H. Lorenzen, og han affattede den Erklæring, som bragte den slesvigske Forening en retslig Forfølgelse. *Christian Flor* har vist nok saa stor Del i at faa Samarbejdet i Stand imellem Vestboer og Østboer, imellem Nordslesvigere og Kjøbenhavnere, imellem Clausen og Grundtvig o. s. v., at Virkeliggörelsen af Folkehöjskoletanken ikke vel kan tænkes uden ham, som opgav sin Lærerstilling ved Universitetet for selv at forestaa Skolen, da Wegener efter et halvt Aar traadte tilbage. Det kan vel være vanskeligt nu at afgöre, hvordan Takken skulde udstykkes imellem ham og Hagen og P. H. Lorenzen. Men de høre alle tre til Rødding Höjskoles Fædre. Her, hvor der særlig skulde dvæles ved den sidstes Minde, maa det fremhæves, at han mere end nogen anden har Æren for, at Skolen kunde aabnes med et godt Hold (20) Lærlinger. Hvad det har at betyde, kan man maaske bedst skönne, naar man tænker paa, hvor svært det var for Kold i Begyndelsen af Halvtredserne at samle saa mange Karle, at han kunde faa en Skole i Gang paa Fyen. Det er det første Skridt, der koster. Og den, der nu oplever, at over 2000 unge Mennesker hvert Halvaar samles paa Skoler, der ikke forbereder til nogen Eksamen, har svært ved at tænke sig, hvad Möje det har kostet at faa saa mange samlet i Rödding den 7. November 1844, at Skolen kunde aabnes. P. H. Lorenzen havde en Sön blandt det første Kuld Folkehöjskole-Elever, og han har ved sin Indflydelse bragt adskillige Gaardmænd til at sende deres

Sönner til Rødding. En af hine Rødding Höjskoles første Lærlinger har fortalt mig, at P. H. Lorenzen fremhævede *Historie-Undervisningen* som Skolens vigtigste Fag. I hans Söns ovennævnte Artikel i »Illustreret Tidende« er det bleven meddelt, at det var paa en Rejse paa Landet i Rødding Höjskoles Ærinde, at P. H. Lorenzen paadrog sig den Sygdom, der førte til hans Død den 17. Marts 1845. Hans Helbred har været svækket i Forvejen. Politiske Modstandere har pint ham paa mange Maader. Hans Sönner döjede saa meget under deres Skolegang i Haderslev, at Faderen maatte sende dem til Sorø. De Hamborger-Huse, der havde Penge til Gode hos ham, lod sig bevæge til at trænge paa, for at faa deres Tilgodehavende udbetalt, medens det var svært for ham i en Hast at faa inddrevet, hvad han havde udestaaende. Denne økonomiske Krig tog haardt paa ham. I det hele synes han bedre at have kunnet staa i en Kugleregn end udholde Naalestik. De mange smaa Angreb udtömte hans Kraft, saa den Sygdom, der slog sig til, lagde ham i en tidlig Grav. Et större Mindesmærke blev ikke rejst for ham paa Sønderjyllands Grund, og nu kan der ikke tænkes paa det. Men ogsaa om ham har *den* Rødding Höjskole været et Minde, hvorom *A. D. Jörgensen* har skreven: »Det sandes endnu den Dag i Dag over hele Nordslesvig, at Modersmaalet blandt sine djærveste Talsmænd har ikke faa af denne Skoles Lærlinge fra denne og de følgende Tider.«

Her skal ikke dvæles ved, hvad Rødding Höjskole fik at betyde som Banebryder for den Höjskole-Bevægelse, som siden er vokset frem i og udenfor vort Fædreland. Men lad mig endnu med Hensyn til det, Grundtvig skrev i Anledning af P. H. Lorenzens Tale, göre den Bemærkning, at dersom der har været Tider, da man mente at kunne føre den danske Sag til Sejer i Sønderjylland ad andre Veje end den, han pegede paa, da er de nu for længst forbi. Regeringen i Kjøbenhavn kan nu ikke værne om de danske Sønderjyders »naturlige Rettigheder«. Men den *aandelige* Kamp for at tilbagevinde for det danske Folkeliv, hvad der en Gang har tilhørt det, kan fremdeles føres, og tager jeg ikke fejl, saa føres den nu djærvere dernede end nogen Tid. Der kan fremdeles i det øvrige Danmark arbejdes for at vise Venner, at det danske Folkeliv er saa kraftigt og elskeligt, at det nok er værd at have Lod og Del i det, og at vise Fjender, at det har Livskraft. Mindet om hine Dage i Fyrrerne, da P. H. Lorenzen vandt sin Navnkundighed, maatte gærne mane os til at holde dette Maal fast! — Der er nylig død en brav Mand, Mejeriforpagter *Burkardi* paa Birkendegaard, som var født og opdragen i Sydslesvig, men paa hvem det danske havde gjort et saa kraftigt og elskeligt Indtryk, at han havde sluttet sig til det med hele sit Hjærte, og som det er gaaet ham, er det vel gaaet adskillige Sønderjyder, at de ved at færdes i det øvrige Danmark er kommen til at opdage, at der kunde de rigtig godt finde sig hjemme. Mange andre er der, som i alt Fald ved at se Udviklingen af vort Landbrug, vort Mejerivæsen, vor Hedeplantning, vor Dampskibsflaade, har faaet langt större Forestillinger om, hvad vi kan udrette, end de havde først i Fyrrerne, og det kunde jo vel være, at denne Fremgang i ydre Ting staar i nogen Sammenhæng med en Vækst i aandeligt Liv og Oplysning. Men der er meget andet imellem os, som ikke gör noget tiltalende Indtryk paa Venner, og som ikke bidrager til at skaffe os Agtelse hos fremmede. Maatte det overvindes i de Aar, som kommer, saa vi mere og mere kunde blive et virkelig stærkt Rygstød for vore Landsmænd i deres daglige aandelige Kamp for deres Modersmaal og Folkelighed!

»Der er slaaet Reveille,« skrev Goldschmidt i »Corsaren« i December 1842. »I have ikke hørt det? Det lød alligevel — der er slaaet Reveille! Trommerne gaa, vi danske staa om vor Moder, vort Fædreland.« Og saa sluttede han: »*De danskes Kærlighed skal vokse ved Smerten!*« Mon han anede, hvilke Smerter Kærligheden til det danske skulde komme til at gennemgaa hos Sønderjyderne og hos dem, der har lidt og stridt for og med dem? Han har næppe, saa lidt som nogen anden, tænkt sig de Trængsler, der skulde komme, saa langvarige, saa mangfoldige og saa pinlige. Men det var et Spaadomsord: »De danskes Kærlighed skal vokse ved Smerten.« Kærligheden er vokset med Smerten hos de sønderjyske danske, der i P. H. Lorenzens Spor taler dansk og bliver ved at tale dansk, og den Kærlighedens Vækst har virket og vil fremdeles virke paa det danske Folk nord for Grænsen og øst for Lillebelt, som hans danske Tale paa Gottorp i sin Tid virkede.

Sønderjylland i 1890.

Af *H. P. Hanssen-Nörremølle.*

For Sønderjylland er Rigsdagsvalget Årets vigtigste Begivenhed. Det imødesees med Spænding; thi Valgresultatet er fintfølende som Barometret og udviser med dets Nøjagtighed Fremmedherredømmets Virkninger. Når de danske Stemmetal falder, er Fremtidsudsigterne ikke gode, thi så går det tilbage for den danske Sag; men når de stiger, er der Sejersglæde over Landet, thi så føler alle, at det går fremad mod Befrielsens Dag.

Fra 1867—1881 iagttoges en almindelig, stærk og uafbrudt Nedgang i de danske Stemmetal. Modstanderne jublede allerede over Sejren, og Vennerne begyndte at mistvivle om Fremtiden, men Sønderjyderne holdt desuagtet Modet oppe, og påstode, at Nedgangen ikke skyldtes Frafald, men kun de særegne Udvandringsforhold. Saa ophørte Udvandringen, og da Stemmetallene var drevne unaturligt langt ned, måtte de atter stige, hvis Sønderjyderne havde Ret i deres Påstande. Og Stigningen kom. Den sporedes allerede enkelte Steder 1884 og blev almindelig over hele Nordslesvig 1887. Men Valget i 1887 fandt Sted under særegne Forhold. Rigsdagen var bleven opløst, fordi Oppositionen ikke vilde bevillige nye store Militairudgifter, og Regeringen foregav, at der var Krig i Sigte. Hvis de danske Stemmetals Stigning derfor skulde tages som et uomstødeligt Bevis for den danske Sags Fremgang, måtte en ny Stigning kunne påvises ved Valget i Febr. 1890.

Da Valgresultatet blev bekjendt, viste det sig, at der var en betydelig Nedgang (c. 200 St.) i de danske Stemmetal i Flensborg By, hvor de fleste danske Arbejdere har sluttet sig til Socialdemokratiet, og desuden en Tilbagegang i Flensborg og Åbenrå Amter som Helheder, der omtrent svarede til Socialdemokraternes Fremgang. Men i Haderslev, Sønderborg og Tønder Amter var der overalt en betydelig Fremgang i de danske og — hvor utroligt det end lyder — en forholdsvis endnu større Tilbagegang i de tyske Stemmetal. Ialt blev der ved Rigsdagsvalget afgivet 13,672 danske Stemmer mod 12,359 i 1887. Dermed er det en med nøgne Tal fastslået Kjendsgjærning, at der er Opsving i den nationale Bevægelse, og at det går fremad med den danske Sag i Nordslesvig.

Dette fremgår iøvrigt også af mange andre Forhold. Det stærke nationale Tryk, der hviler på vort offentlige Liv, og især den i de senere År stærkt påskyndede Fortyskning af Skolen, har vakt nyt nationalt Liv i mange Hjem, hvor Sløvheden og Interesseløsheden var i Færd med at bane Tyskerne Vejen. Det går her som så ofte, at man først for Alvor lærer at skatte de Goder, man har, når man står i Fare for at miste dem. Mange, som tidligere smilte overlegent, når der blev talt om Modersmålets store Betydning, har nu lært at skatte det, ikke blot som det naturligste og fyldigste Meddelelsesmiddel, men også som Grundlaget for al sund Oplysning og sand Dannelse. Og nu, da Forældrene daglig har rig Lejlighed til selv at gjøre Erfaringer, indser flere og flere, hvor stor en Ulykke det er at have en Skole, som helt ignorerer Modersmålet og arbejder i fuldstændig Modsætning til Hjemmene. Dette er allerede et stort Fremskridt, for i samme Grad, som Forældrene føler Ulykken og forstaar, at deres Børn under de nuværende Forhold vil blive aandelige Krøblinge, hvis Undervisningen helt overlades til Statsskolen, vil de gribe ind for personligt at udføre, hvad de ævner, af det Arbejde, en god Skole skal udføre — i samme Grad vil Hjemmeundervisningen blive almindelig og Ungdommen besøge kongerigske Skoler for Voksne. Endnu har vi ikke meget at rose os af i disse Henseender, men man har dog her og der begyndt med Hjemmeundervisning, og Højskolebesøgene fra Sønderjylland har i de senere År været hyppigere, end de har været siden først i Halvfjerdserne, da de stod i Forbindelse med den stærke Udvandring.

Misfornøjelsen med de bestående Skoleforhold har udadtil givet sig kraftig Udtryk i fortsatte Forsøg på at få Modersmålet gjenindsat i sin Ret. Som det betydeligste af disse Forsøg må man betegne en stor Petition, som ved Juletid blev indbragt i den preussiske Landdag, forsynet med 13,404 Vælgeres Underskrifter. Petitionen var bleven udbredt af Vælgerforeningen for Nordslesvig i Haderslev, Åbenrå, Sønderborg og Nørre-Tønder Amter, samt i enkelte Kommuner af Flensborg Amt, ialt i Distrikter, som ved sidste Valg afgav ca. 12,500 danske Stemmer. Da Underskrifternes Antal er betydeligt større, fremgaar det deraf, at Misfornøjelsen med Skoleforholdene strækker sig betydeligt videre end til dem, der stemmer Dansk ved Valgene.

Et af Kjendetegnene på, at der er kommen nyt Liv i den nationale Bevægelse, er Foreningslivets stærke Udvikling.

De to store danske Foreninger, »Sprogforeningen« og »Vælgerforeningen«, kan begge opvise et stærkt stigende Medlemstal, og der er i Årets Løb oprettet flere ny Foredragsforeninger, tildels paa Egne, hvor der ikke tidligere er afholdt Foredragsmøder. Desuden er der samtidig bleven afholdt mange offentlige Møder udenfor Foreningerne. Gustav Johannsen har således afholdt en Række stærkt besøgte politiske Møder i den Tid, han ikke har været optaget af sin Virksomhed i Rigsdagen og Landdagen.

Myndighederne har allerede i flere År søgt at hæmme Foredragsforeningerne ved at føre et skarpt Tilsyn med Foreningsmøderne, som altid må anmeldes til Politiet, og ved at udstede forskjællige Forbud, hvoraf især et, som forbyder alle »Udlændinge« — altså også alle Foredragsholdere fra Kongeriget — at tale i Sønderjylland, har ramt Foreningerne meget føleligt. I det sidste År har man i forskjellige Henseender yderligere søgt at indskrænke Forenings- og Forsamlingsretten. Regeringen har således indskærpet et tidligere Forbud mod at foretage Pengeindsamlinger i offentlige Forsamlinger, og derved i høj Grad vanskeliggjort Afholdelsen af frie Foredragsmøder udenfor Foreningerne. Sådanne Møder har ellers det store Fortrin fremfor Foreningsmøderne, at de ifølge en Højesteretskjendelse kan overværes af Kvinder, selv om der afholdes politiske Foredrag. Landraaden i Haderslev har ganske vist i en Instruks til en Politimester i Haderslev Amt i Efteråret søgt at give Foreningsloven en anden Fortolkning; men der er i denne Anledning indsendt Klage til Regeringen i Slesvig, og der kan ikke være Tvivl om, at den vil underkjende Landrådens Fortolkninger. Loven er tydelig nok: Ingen Kvinder i Preussen må være Medlemmer af politiske Foreninger eller overvære *politiske Foreningers* Møder; men det er ikke Kvinderne udtrykkelig forbudt at deltage i politiske Møder, som ikke afholdes af Foreninger; thi sådanne Møder forudså man ikke i 1860, da Foreningsloven blev udstedt. Vedkommende Landraad har været heldigere i andre Henseender. I Haderlev Vesteramt har han givet Politimesteren Ordre til ikke at give de Kromænd, som overlader Foredragsforeningerne deres Lokaler til Afbenyttelse, Lov til at afholde Bal, Dans etc. og derigjennem med Held indirekte tvunget Kromændene til at nægte Foredragsforeningerne Husly. Det viste sig imidlertid, at den Foredragsforening, som først blev husvild, straks vedtog at bygge sit eget Forsamlingshus, og derved fik de tjenstivrige Embedsmænd Lejlighed til at gjøre en ny Erfaring med Hensyn til, hvad Tvang formaar, når der står åndelige Magter bagved.

Tyskerne er blevne meget betænkellige ved det stærke Opsving, som den nationale Bevægelse har taget i de senere År, og de har derfor i Efteråret oprettet en ny »stor« tysk Centralforening til Tyskhedens Fremme i Nordslesvig. En lignende Forening, som blev stiftet i Løgumkloster i Slutningen af 1888, er forlængst havnet hos en Række Forgængere, som alle til Hobe er døde en ynkelig Strådød. Og der kan næppe være Tvivl om, at den ny Forening snart vil gå samme sørgelige Skjæbne imøde, da der er altfor få Tyskere i Nordslesvig til at bære en sådan Forening, og det atter og atter viser sig, at de unge hidsige Embedsmænd, der sætter slige Foretagender i Gang, er trætte, så snart de har nået deres egentlige Maal: gjort sig fordelagtigt bemærkede af deres Foresatte og dermed vundet Udsigt til hurtig Forfremmelse.

Til den nye tyske Forenings Formål hører bl. a. også det, at Medlemmerne skal modarbejde de danske Foreninger, ved at indmelde sig som Medlemmer, give Møde i Forsamlingerne og eventuelt tage Ordet for at imødegå Talerne. Det første Skridt er gjort af den nidkjære Præst i Skjærbæk, som sidder i Foreningens Bestyrelse, idet han i Spidsen for en Række Meningsfæller, har indmeldt sig i den nyoprettede Foredragsforening for Skjærbæk og Omegn, for at gjøre Spektakler, såsnart den belejlige Stund kommer. Dette smukke Formål vil Præsten imidlertid næppe få Lov til at arbejde for ret længe, da vi nu snart har lært at værne om og derigjennem at få Modstanderne til at respektere vor Forenings- og Forsamlingsret.

Den danske Presse i Nordslesvig er i 1890 bleven forøget med et billigt og godt »Illustreret Børneblad«, som allerede har vundet stor Udbredelse og yder en kjærkommen Hjælp i mange Hjem nu, da Børnene ikke lærer at læse Dansk i Skolen. Et godt redigeret Børneblad vil fængsle Børnene og være en stærk Spore til Selvarbejde. Derfor må det meget påskjønnes, at Sprogforeningen søger at skaffe det nye Børneblad Indgang overalt, hvor det er muligt. — De danske Dagblade — ialt fem, hvoraf flere imidlertid udkommer i forskjellige Udgaver — kan ganske vist ikke alle, men dog i det store og hele opvise en ny Tilgang af Holdere, og, trods idelige og forholdsvis hårde Straffedomme, udvikler vor Presse sig meget heldigt for Tiden. De fleste Blade er i de senere År blevne udvidede betydeligt; Udstyrelsen er bleven smukkere og Læsestoffet rigere og mere afvekslende. Og hvad der især må påskjønnes er, at der — i det mindste når man undtager et enkelt Blad — hersker en langt større Fordragelighed i Pressen nu end tidligere. Dette gjør sig især gjældende i Omtalen af indre Forhold og Stridigheder i Kongeriget, som de fleste Blade nu øjensynlig stræber efter at holde så objektiv som muligt, mens stærke Angreb på enkelte Retninger tidligere var hyppige og gjorde megen Fortræd både hjemme og ude. — Tyskerne har ved Årsskiftet begyndt at udgive et nyt Dagblad i det danske Sprog, som udkommer i Haderslev. De har derved pány, trods alle Påstande om det modsatte, stadfæstet den Kjendsgjerning, at endog den tysksindede Del af den nordslesvigske Befolkning er uden Kjendskab til det tyske Sprog. Det er ikke så sært, at disse »Tyskere«, der nødes til at læse deres tyske Avis i det danske Sprog, er misfornøjede med og føler sig generede af, at deres Børn kun lærer Tysk i Skolen, og derfor ogsaa naturligt, at de i et Antal af ca. 500 har sluttet sig til deres politiske Modstanderes sidste Forsøg (Petitionen til Landdagen) på at få Modersmålet gjenindført som Undervisningssprog.

Året 1890 har været rigt på politiske Retssager og mange danske Mænd har måttet tilbringe Måneder, en enkelt, Redaktør Jessen, endog næsten hele Året i preussisk Fængsel. I flere Tilfælde har et enkelt uforsigtigt Ord været nok til at hidføre en hård Straffedom.

Som et Lyspunkt kan nævnes, at der endelig har åbnet sig Udsigt til en heldig Løsning af det såkaldte Optantspørgsmål. Den nuværende preussiske Indenrigsminister Herrfurth viser sig i denne som i mange andre Henseender, som en meget human Mand i Sammenligning med Bismark og den tidligere Indenrigsminister Puttkammer. Trods Hjemmetyskernes og de underordnede Forvaltningsembedsmænds Modforestillinger, har han næmlig givet Regeringen i Slesvig strængt Pålæg om at meddele alle Optanter[1]) preussisk Borgerret, når de ansøger derom, og der ikke foreligger *individuelle* Grunde, som taler derimod. Som Følge deraf er mange Hundrede Optanter allerede blevne preussiske Borgere i Årets Løb og flere Tusender har for Tiden gjort Skridt til at blive det. Afslag meddeles, bortset fra enkelte af de Strøg, hvor Tyskerne har Flertallet, kun undtagelsesvis. De danske Undersåtter er næmlig i en lang Årrække blevne behandlede på en sådan Måde, at der i Reglen ikke kan foreligge personlige Grunde, som taler mod deres Optagelse.

---

[1]) Optanter ɔ: fødte og i Sønderjylland bosatte Sønderjyder, som i Tidsrummet fra 1864—70 valgte at opretholde deres danske Undersåtsforhold, og derfor fremdeles er danske Statsborgere. De er selvfølgelig som saadanne uden borgerlige Rettigheder i Preussen, og kan til enhver Tid landsforvises uden Anklage og Dom, hvorfor deres Stilling i Virkeligheden er retsløs.

Før var en almindelig Påstand af en underordnet Embedsmand, eller måske endog af en Hjemmetysker, nok til at begrunde et Afslag, nu derimod må der fremføres Kjendsgjærninger. Beviser for, at Ansøgeren er besjælet af et udpræget statsfjendtligt Sindelag eller lignende, hvis Regeringen skal kunne afslaa Ansøgningerne, og det er en stor Forskjæl. Der er ialt ca. 30,000 danske Undersaatter i Nordslesvig. Det viser sig, at en Del af dem af forskjællige Grunde ikke vil gjøre Skridt til at blive preussiske Borgere, mens på den anden Side, efter de hidtil gjorte Erfaringer, 5—10 % vil modtage Afslag paa deres Ansøgninger. Hvis imidlertid blot Flertallet af Optanterne — hvad der i hvert Fald er god Udsigt til — får preussisk Borgerret, vil det have vidtrækkende Betydning. Mange bundne Kræfter vil dermed blive løste, den nu desværre kun altfor almindelige Følelse af Rastløshed vil atter forsvinde, og den enkelte vil på ny lære at føle sig som fri Borger i en Retsstat. Lad være, at Friheden kun er ringe, og at Retten i mange Tilfælde kun kan vindes gjennem Kamp: Fremskridtet fra som dansk Undersåt at være prisgivet til den rene Vilkårlighed er dog alligevel umådeligt stort.

De sidste Års Erfaringer med Hensyn til den opvoksende Ungdom er blevne stadfæstede i Årets Løb. Det viser sie, at Preusserne lige så lidt kan vinde Ungdommen i Kasernerne som Børnene i Skolen. Ja for de nordlige Egnes Vedkommende er det endog utvivlsomt, at flere Børn af Hjemmetyskere blive danske end omvendt Børn af danske Forældre blive tyske.

På den anden Side kan man imidliertid ikke lukke Øjnene for, at den opvoksende Ungdom på mange Egne er bitterlig fattig i åndelig Henseende, og at der deri ligger en stor Fare for Fremtiden. Jeg har i det sidste Års Tid i mange enkelte Tilfælde sammenlignet Fader og Søn, særlig i mere fremragende Bondeslægter, og Sammenligningen er i det store og hele desværre ikke faldet ud til Fordel for den unge Slægt. Der gives mange Undtagelser, men som Regel er der ikke Fremgang at spore fra Fader til Søn; mine Erfaringer går endog ud på, at der er en beklagelig Tilbagegang.

Men den sønderjydske Ungdom ligner den sorte russiske Jord, og den vil utvivlsomt bære rig Frugt, når der først bliver pløjet og sået, thi der spores gjærende Kræfter, og der er for mig ikke Tvivl om, at vi for Tiden har Grødevejr hernede — Grødevejr, som trods Vinterkulden varsler om et godt År.

Om Grundigheden og Påliddeligheden af vor Naturerkjendelse.

Af *Poul la Cour.*

Forklaringerne (Theorierne).

At der må tales i Lignelser, når det gjælder åndelige Ting, er temmelig indlysende; thi med selve de åndelige Ting har vor Sandsning intet at gjøre. Når Laplace siger, at han har spejdet ud blandt Stjernerne, men ingensteds set Gud, da er dette barnagtig Tale; thi Gud er — endog efter mange ukultiverede Folks Forestilling — en Ånd, som intet sandseligt, altså heller intet synligt, har ved sig. Når vi altså tale om Gud, hans Magt, hans Kjærlighed og om andet åndeligt, må vi låne Ord og Forestillinger fra de Ting i Sandseverdenen, vi kjender.

Men at vi bærer os ad på lignende Måde, når vi forklarer Natursammenhæng, er næppe så almindelig anerkjendt; og dog kan det vistnok siges, at herpå går alle Naturforklaringer, al vor Theoretiseren, ud.

I Oldtiden nøjedes man ikke en Gang med at sammenligne Naturfænomener med Naturfænomener, men man henførte Naturfænomenerne til menneskelige Stemninger. Et vel kjendt Exempel herpå er den Forklaring, *Aristoteles* giver for, at Vandet nede fra Brønden følger efter Pompestemplet op i Røret. Aristoteles siger nemlig, at dersom Vandet ikke fulgte efter, vilde der blive et lufttomt Rum i Røret, og da Naturen har »Skræk for det tomme Rum« (horror vacui), sørger Vandet for, at der ikke bliver noget tomt Rum.

Aristoteles har skrevet en meget mislykket Bevægelseslære, der er fuld af sådanne menneskelige Sindsstemninger; og disse aristoteliske Forklaringer fik — navnlig efter at de så at sige var kanoniserede af Pavekirken — i det 13. til 17. Århundrede en overordentlig Magt. Der hørte en Kamp til at bryde dem, så svær, som man nu vanskelig kan forestille sig, ikke blot med Pavekirken, der holdt Hånden over dem, men med de Forestillinger, som gjennem 2000 År havde fæstnet sig.

En af dem, der ganske særligt kæmpede imod at tillægge den livløse Natur menneskelige Stemninger, er den også for sin politiske Virksomhed bekjendte Lord *Francis Baco* (1561—1626), som Engelskmændene kalder den store Reformator. Det kan ikke nægtes, at han med den store Myndighed, som hans hele Stilling gav hans Ord, fremførte gode Bemærkninger om, hvorledes Naturforskningen skulde gå frem: ikke Spekulation, men Forsøg skulde være Midlet; »alle Erfaringens Bække skulde strømme ud i Filosofiens Ocean«; derved vilde man erkjende de virkelige Årsager og få Ende på de »Hensigtsårsager, som i Fysiken er gudindviede ufrugtbare Jomfruer«.

Men hvor svært det den Gang var at frigjøre sig for Hensigtsårsagerne, kan man slutte deraf, at selve den

Mand, der fremførte sådanne Grundsætninger, i sin Bevægelseslære bl. a. anbragte sådanne Forklaringer som for Ex. »Afsky for Bevægelse«.

Bacos store Samtidige *Galilei* derimod (1564—1642) handlede, medens Baco talte om, at der skulde handles. Galilei er vistnok den første Naturforsker, som på ethvert Punkt afskaffer de menneskelige Stemninger ved Forklaringen af livløse Fænomener. Også Naturens »Skræk for det tomme« forkaster han som Forklaring for, at Vandet følger med Pompestemplet op i Røret, skjønt han endnu ikke nåede til at erkjende den rette Sammenhæng.

Det viste sig nemlig, at Vandet ikke vilde følge med til en hvilkensomhelst Højde, og at der dog altså måtte være en Grændse for Naturens Skræk. Galilei gjorde da opmærksom på, at enhver Ting, f. Ex. en Metaltråd, som på Grund af Sammenhængskraften holder sammen, dog vil rives over af sin egen Vægt, dersom den bliver tilstrækkelig lang. *Ligeså*, siger Galilei, vil også Vandsøjlen under Stemplet, når den bliver tilstrækkelig lang, rive sig løs fra Stemplet. — Man vil bemærke, at Forklaringen egentlig blot er en Sammenligning: *ligesom* Kobbertråden river sig selv itu, når den er lang nok, *således* gjør Vandsøjlen også.

En sådan Sammenligning plejer man at regne for en god Theori, sålænge alle Enkelthederne i det ene Tilfælde foregår ligesom Enkelthederne i det andet; men hører Ligheden op, og kan der ikke bødes på Uoverensstemmelserne derved, at man tør antage, at der er visse Ejendommeligheder i det ene Tilfælde, som ikke findes i det andet — og disse Ejendommeligheder må så gjerne lånes fra et tredie Tilfælde — så får man Mistillid til Theorien og ser sig om efter en ny.

Således gik det med Vandsøjlen. Hvis nemlig en Kobbertråd brister af egen Vægt, falder den helt ned; men Vandsøjlen, der på Grund af sin store Vægt har sluppet

Stemplet, synker ikke helt ned til Brøndens Vandspejl, men bliver stående i omtrent 30 Fods Højde.

Galileis Discipel, *Torricelli* (1608—47), kom derfor med en ny Forklaring. Han antager, at Luften, der omslutter Jorden, hviler *som et Hav* med sin Vægt på denne og udøver et Tryk på enhver Ting ved Havets Bund. Luften trykker således også på Vandet i Brønden, og driver det op i det tomme Rør; men da Lufthavet har en bestemt Vægt, ligesom et Vandhav har, udøver det også kun et vist Tryk, og kan derfor kun lade Vandsøjlen følge med Stemplet til en vis Højde.

Forklaringen går altså atter ud på Sammenligning, nemlig med det mere kjendte, Vandhavet. Denne Forklaring blev yderligere stadfæstet, da *Pascal* (1623—62) påviste, at Lufthavet trykker stærkere ved dets Bund (Overfladen af den jevne Jord) end højere oppe (på Bjergene), ligesom Vandhavet trykker stærkere i store Dybder end højere oppe. Men Sammenligningen måtte modificeres, da *Boyle* og *Mariotte* påviste, at Luften lader sig sammentrykke, hvad Havet ikke i nogen nævneværdig Grad gjør. Heraf følger, at Luften har mindre Tæthed i Højden end længere nede, hvad Vandet ikke har; og når man nu vil til at forklare Luftens forskjellige Tryk, må man ty til andre Sammenligninger, nemlig til Stoffer, som fylder, men ikke vejer lige meget, og til de for dem kjendte Love — altså bestandig Sammenligning.

Om dette endnu kan forslå, eller om der skal bringes helt nye Forklaringer ind i Lufthavet, når man en Gang naer til at gjøre Rede for Stormhvirvler o. l., vil vi måske få at se, når der en Gang foreligger en Theori, som løser disse Meteorologiens nuværende Gåder.

Vi skulle nu vælge et Område, hvor Naturforskningen ganske særligt synes at være trængt dybt ind i Fænomenernes sande Væsen: Lysets Natur.

Oldtidens Theori gik ud på, at vort Øje ligesom beføler de Gjenstande, vi ser på. Vort Syn sammenlignes altså først med det mere håndgribelige, Følelsen. Med den Bemærkning, at så måtte man jo ligeså godt kunne se i Mørke, gik man dog tidligt over til den Mening, at Synet ikke forårsagedes ved noget, der udgik fra Øjet, men ved noget, der udgik fra de lysende eller belyste Gjenstande og trængte ind i Øjet. — Italieneren *Gassendi* (1592—1655) antog, at dette noget var Atomer, at der altså flyver Atomer efter rette Linier i alle Retninger ud fra det lysende Legeme. Dermed er så Lysets retlinede Forplantning forklaret og ligeledes den Omstændighed, at den lysende Virkning aftager til $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{9}$, $\frac{1}{16}$ osv., når Afstanden voxer 2, 3, 4 Gange; thi i dobbelt så stor Afstand vil Atomerne være fordelte over en 4 Gange så stor Flade, så at hver Del af Fladen kun får $\frac{1}{4}$ så mange Atomer, osv. — Denne Theori blev gjenoptaget af den store *Newton* (1642—1727) og yderligere udviklet, så at den passede på alle da kjendte Lysfænomener. Spejlingen forklaredes ved de små Lysprojektilers Tilbagekastning fra den spejlende Flade i Lighed med en elastisk Boldts Tilbagekastning fra en hård Flade. — At Lyset ved at trænge ind i Vand eller Glas brydes stærkere indad i disse Legemer, forklaredes ved, at disse indøvede en Tiltrækning på Projektilerne.

Man havde ganske vist ondt ved at tænke sig Atomerne *så* små, at det lysende Legeme dog aldrig tabte det mindste i Vægt, og at de trods deres svimlende Hastighed (Ole Rømer havde allerede den Gang fundet Lysets Hastighed, 40,000 Mil i Sekundet) dog ikke ødelagde Øjet ved at bombardere dette; men man kjendte jo dog ikke disse Atomer, og der var jo intet i Vejen for, at et Atom kunde have en Lidenhed som en Sexilliontedel af et Gram eller endnu mindre.

Trods Newtons store Autoritet, der opretholdt denne Theori i omtrent 100 År, næredes der dog nogen Mistro til den, indtil man endelig opdagede Fænomener, som var absolut i Modstrid med den, og som bestyrkede en anden Theori, først fremsat af Italieneren *Grimaldi* (1618—63) og senere af Hollænderen *Huyghens* (1629—95), Tyskeren *Euler* (1707—83) og Engelskmanden *Thomas Young* (1773—1829), indtil endelig Franskmanden *Fresnel* i 1815 ved Forsøg beviste, at to Slags Lys i Forening kan under visse Forudsætninger give Mørke, noget, der er ganske utænkeligt, hvis Lyset bestod af udslyngede Atomer, men som netop indtraf under tilsvarende Forhold som de, der kan bringe 2 Sæt af Vandbølger til at ophæve hinandens Virkninger.

Nu blev Lysbølgetheorien anerkjendt som den eneste, der kunde gjøre Fyldest overfor alle Fænomener. Man forklarede nu ud af denne Theori Lysets retlinede Bevægelse, Spejling og Brydning; ja Fresnel målte Bølgernes Bredde, der er forskjellig for de forskjellige Farvearter, og det viste sig, at det just er Bølgebredden, der bestemmer Farvens Art, så at f. Ex. rødt Lys består af Bølger, der har en Bredde på $0{,}000620$ Millimeter, medens violet Lys har Bølgebredder på $0{,}000423$ mm.

Nu kjender man imidlertid Bølgefænomener af forskjellig Slags. Tænker man sig et Guttaperkatoug spændt fra en Væg over til en anden, vil et lille Slag fra Siden mod Touget tæt ved den ene Ende frembringe en lille Fold, der som en Bølge på Touget iler afsted henimod den anden Væg. Tougets hele Længde gjennemløbes således af en såkaldet »Tværbølge«. Giver man derimod Touget ved den ene Ende et lidet kortvarigt Træk efter Længden, vil den Fortynding, som Touget får på dette Sted, forplante sig igjennem Tougets hele Længde. Det gjennemløbes således af en »Længdebølge«. Hvilken af de to Slags Bølger er det nu, Lysbølgerne består af? Forskjellige Undersøgelser, som det her vilde blive for vidtløftigt og vanskeligt at komme ind på, har vist, at det er ingen af disse Bølgearter. Lysbølgerne i Lysstrålen er nærmest en Art Tværbølger, men dog ikke således, at et enkelt Punkt svinger til en bestemt Side i et enkelt Øjeblik; nej, man må sige det — næsten meningsløse —, at et enkelt Punkt i et enkelt Øjeblik svinger til alle Sider på en Gang. Ved visse Slags Lys (plansat) nøjes et enkelt Punkt dog med det — rigtignok ligeså meningsløse — at svinge til to modsatte Sider på en Gang. — Hertil kommer en anden Vanskelighed, nemlig Spørgsmålet om, hvad det er, der svinger eller bølger. Ved Lysets Forplantning i Luft, Vand, Glas osv., kunde man ganske vist tænke sig, at det var selve disse Stoffer, der bølgede; men ude i Verdensrummet, som almindelig anses for tomt, må der dog sættes noget til at besørge Lysforplantningen fra de fjerne Kloder til vort Øje. Man antager derfor, at der er et særligt Stof, der gjør Tjeneste ved Lysets Forplantning. Dette Stof kalder man Ætheren; men det antages at savne den Egenskab, som ellers ethvert Stof har, at veje noget, at være underkastet den almindelige Tiltrækningslov. — Det er derfor ikke så sært, at man, efter således i adskillige År at være gået på Akkord med sin Sammenlignings- og Anskuelsesevne, nu begynder at slippe denne Theori og opstille en elektrisk, der, hvis det lykkes at gjennemføre den, vil blive en Forklaring, som tyer til et andet i vore Dage ret vel kjendt Område af Naturen — de elektriske Fænomener.

Således går Theorierne bestandig ud på at henføre mindre kjendte Fænomener til mere kjendte. Disse sidste kan muligvis igjen være forklarede ved endnu mere kjendte Fænomener; men tilsidst bunder Forklaringerne dog i noget, som vi ikke har tilegnet os ved Forståelse, men ved så hyppige Erfaringer, at vi ofte fejlagtig bilder os ind at have forstået dem.

Hvad der altså stundom kaldes Nutidens dybe Indsigt i Naturens Kræfter, er i Virkeligheden kun en Evne til at sammenligne de forskjellige Naturfænomener. Dette er det største, vi kan nå af Naturerkjendelse, at se Lighederne — at opdage noget af Enheden i Mangfoldigheden. Men dette er i og for sig en skjøn Opgave. Det er en af Menneskesjælens reneste Glæder at erkjende Enheden på et eller andet Område; og en sådan Erkjendelse løfter samtidig Mennesket til at kunne udrette med Naturens Kræfter, hvad ingen tidligere drømte om. Således har Erkjendelsen af Kraftens Enhed (at Bevægelse, Varme, Elektricitet, Lys osv. er forskjellige Former af et og det samme) siden 1840 udfoldet en Teknik, hvorom man med Undren kan spørge: hvor skal det ende?

Historien har måske på få Områder så klart som på Naturforskningens lige til den nyeste Tid vist, at hver Gang man ydmygt erkjendte, at dette eller hint (f. Ex. at skabe Stof eller Kraft) formåede man ikke, er et Fremskridt sket, hvorved man fik ny Magt, nye Evner. Heller ikke båder det Naturforskningen, at den gives ud for at yde grundige Forståelser og Forklaringer, medens den kun giver Sammenligninger. Jo mere lige den kan styre efter dette — om end beskednere — Mål, des mere Glæde vil den yde sine Dyrkere, og des mere vidunderlige Ting vil den udrette i Verden.

Den prøjsiske Union og Præsteseminariet i Kropp.

Oversat fra Tysk og ledsaget af en Efterskrift af

Frederik Jungersen.

Rationalismen havde hærget den lutherske Kirke i Tyskland. Guds Ord var forvist fra Prædikestolene og Kirkerne og holdt sig kun i de smaa troende Kredse, som

Politiet behagede at kalde Konventikler. En stor Del af den lutherske Kirkes Kirkegods var taget som Laan til militære Øjemed, men er aldrig blevet tilbagebetalt. Det prøjsiske Over-Konsistorium blev af Sparsommelighedshensyn uden videre afskaffet, og man kunde jo i alt Fald ogsaa spare noget ved at sammensmelte den reformerte og den lutherske Kirke saaledes, at man kun behøvede en Overbestyrelse og kunde bruge samme Kirkelokaler. Kong Frederik Wilhelm den tredje ønskede det saa meget mere, som det prøjsiske Kongehus ved en dyb Kløft var skilt fra Folket. Kongehuset var faldet fra den lutherske Kirke og blevet reformert; men det luthersk-sindede Folk saa fra nu af med Mistro paa de kirkelige Anordninger, som udgik fra dette reformerte Kongehus: Paul Gerhards Afsættelse havde i sin Tid klart og tydelig lagt for Dagen, hvad man kunde vente sig af det.[1]) Derfor længtes Regeringen efter at faa denne Kløft mellem Konge og Folk ud af Verden, og det lod sig jo gjøre, naar man kunde faa en Union istand, en Sammensmeltning af de to Kirker. Derpaa havde de prøjsiske Konger længe stilet. Kong Frederik Wilhelm den første, mest bekjendt som den, der stjal sig en Hær af høje Karle sammen fra alle Lande, brugte sit Herredømme over den lutherske Kirke til at afskaffe Altertjenesten, den gejstlige Embedsdragt, den lutherske Maade at fejre Nadveren paa; dersom en og anden Præst ikke kunde finde sig heri, blev han uden videre afsat. Man kjender, hvorledes Frederik den store opfattede sin Stilling som Kirkens øverste Biskop: da Professor Franke i Halle havde prædiket mod et letfærdigt Skuespillerselskab, indløb der kongelig Ordre til ham, i Kraft af hvilken han havde at tilvejebringe Attest for, at han havde været i Theatret og selv hørt Skuespillertruppen, og paa denne af Forgængerne banede Vej skred Frederik Wilhelm den tredje videre frem, idet han ophævede det kirkelige Konsistorium og henlagde alt til Theater, Kirke og Lægevæsen henhørende under en og samme Mand, der nu fik Navn af Kultusminister. Dermed havde man jo røvet Kirken dens Mund, og den havde nu intet Middel til at værge sig mod fremtidige kongelige Vilkaarligheder.

---

[1]) Paul Gerhardt, Forfatter til „Befal du dine Veje“ og „Nu hviler Mark og Enge“ m. fl. blev afsat af den saakaldte store Kurfyrste i det 17. Aarhundrede for sin lutherske Bekjendelse.

Og disse lod ikke længe vente paa sig.

Den 31. Oktober 1817 skulde i Henhold til kongelig Forordning den lutherske Kirke ophøre og den unerede Kirke træde i dens Sted.

I denne unerede Kirke maatte der naturligvis ikke prædikes om Forskellen mellem de Lutherske og de Reformerte; alle den lutherske Kirkes Hovedlærdomme maatte ikke mere fremsættes: følgelig maatte hele Læren om Sakramenterne slet ikke berøres i Forkyndelsen; de theologiske Kandidater maatte ved den saakaldte Unionsrevers udtrykkelig med Navns Underskrift forpligte sig til paa Prædikestolen og for Alteret at rette sig efter denne Unionspraksis. Den 31. Oktober 1817 holdtes saa Nadveren i Overensstemmelse med Unionsritualet, som i Virkeligheden var reformert.[1]) Menigheden mærkede foreløbig ikke meget til denne Forandring og man opfordrede den ikke til at udtale sig derom: saaledes blev i Virkelighed Unionen indført ved et Bedrag mod Menigheden.

Professor Schleiermacher har senere spottende sagt, »at Unionen fløj gjennem Landet paa »den røde Ørns« Vinger«: de Gejstlige, som viste sig ivrige for Unionens Indførelse, blev Riddere af den røde Ørn.

Saaledes syntes den lutherske Kirke paa en Gang at være afskaffet i Prøjsen og i den paafølgende Tid i hele Tyskland, og over alt aabnede Unionen Døren for den nøgne Vantro.

---

[1]) „Præsten siger ved Nadveren, ikke: dette *er* Herrens Legeme men: *Herren siger*: dette er mit Legeme — om det er sandt eller ej, skal jeg ikke kunne sige“ — saaledes gjengav Pastor Paulsen Meningen i sit Foredrag.

Men Herren sendte i rette Tid en Mand, som traadte i Skranken for den undertrykte lutherske Kirke: det var Professor Scheibel i Breslau[1]): han rettede den Bøn til Kultusminister von Altenstein, »om der ikke kunde vises den Imødekommen over for hans Samvittighed, at han kunde faa Lov at holde sin Ordinationsed«. Til Svar blev han først suspenderet, kort efter afsat: han forvistes fra sit Fædreland og døde som landsforvist i Bajern. Nu rejste flere Gejstlige sig, først i Schlesien, senere i andre Provinser; de bad om at maate blive ved den lutherske Kirke. Svaret var: Afsked og Forfølgelse af Politiet, Unionen viste sig snart som en frygtelig Forfølgerske af den lutherske Kirke, hvad den indtil denne Dag er vedbleven at være. Justitsminister Mühler har gjentagne Gange erklæret, at Lutheranerne var i deres fulde, gode Ret, naar de kæmpede mod Unionen; men i Virkeligheden sattes de udenfor Lov og Ret. Juleaften blev Kirken i Hønigern med 500 Soldater erobret for Unionen og Vejen til Alteret banet for den unerte Præst — med Bajonetter! Dernæst blev der, aldeles som i de berygtede Dragonader paa Trediveaarskrigens Tid, paalagt Indbyggerne saa stor Indkvartering, som ansaas nødvendig for at vække Villigheden til at gaa i Kirke hos den unerede Præst. Præsten Kettner blev bortført og i syv Aar holdt i Fangenskab uden at blive stillet for Domstolen; de lutherske Gejstlige bleve jagede som Vildt, udpantede og slæbte i Fangenskab; Menighederne udpintes ved Fængselsstraffe og Bøder af uhørt Størrelse. Lod Fædre deres Børn døbe af en luthersk Gejstlig i Nattens Mulm og Mørke, maatte de til Straf bøde 150 Mark; den lille Bygd Luzine i Nærheden af Breslau maatte alene udrede Bøder til et Beløb af c. 8000 Mark. Man holdt Gudstjeneste i afsides Dale og Skove, men kom man paa Spor efter Deltagerne, blev Bøndernes Kvæg trukket ud af Kostalden for at bringe Ejermændene paa bedre Tanker; det var en Tid, som om den første Kristenforfølgelse var levet op igjen.

---

[1]) Jvfr. Prof. Fr. Nielsen: Statskirke og Frikirke: I. Gammel-Lutheranerne i Preussen, s. 27 flg.

Da var det en dansk Mand, Professor Henrik Steffens, der tog sig af de ulykkelige Lutheranere. Han bestormede Kronprinsen, den senere Kong Frederik Wilhelm den fjerde, at han dog endelig maatte gjøre Ende paa disse Plagerier. Og virkelig fik han ved sine uophørlige Forbønner for sine Trosfæller udvirket, at Frederik Wilhelm den fjerde ved sin Regeringstiltrædelse straks frigav de fænglede Præster, ca. 30 i Tallet, og den 23. Juli 1845 udstedtes en »General-Koncession« for de forfulgte Lutheraner, ɔ: man gav dem Lov til at danne en luthersk Kirke, om end under store Indskrænkninger. Dog fratog man dem alt Kirkegods; men med storslaaet Offervillighed har Lutheranerne siden bygget over 100 Kirker fra nyt af, i hvilke nu det uforfalskede Gudsord forkyndes.

Mange Landskirker omkring i Tyskland efterlignede Prøjsens Forbillede ved Indførelsen af Unionen, saaledes f. Eks. det liberale Mønsterland Baden, hvor den trofaste lutherske Præst Eichhorn, der i Revolutionsaarene havde udvist stor Troskab mod sin Storhertug, endnu i Begyndelsen af Halvtredserne blev jaget som et Stykke Vildt: ni Gange har han været kastet i Fængsel.

Med Annektionen af de nye Provinser begyndte Unionsbestræbelserne ogsaa i disse: Prøjsen og Unionen synes nu en Gang at være uadskillige Begreber. I Kurfyrstendømmet Hessen blev 44 Gejstlige afsatte, fordi de ikke vilde anerkjende den nye unerte kirkelige Øvrighed. I Østfriesland faldt som første Offer Pastor Beer, som udtalte sin Misfornøjelse med, at man gjorde næsten hele Konsistoriet reformert. I Hannover afsattes 8 Gejstlige.

som ikke vilde gaa ind paa Afskaffelsen af den kirkelige Vielse, saaledes som det var paabudt af den unerede Minister. I Slesvig-Holsten anvendtes lige til dette Øjeblik allehaande Plagerier imod de lutherske Præster, da de kom sammen for at nedlægge Indsigelse imod Udeladelsen af det fjerde og femte Hovedstykke af Børnelærdommen,[1]) medens haardere Straffe stilledes dem i Udsigt. Pastor Paulsen i Kropp havde stiftet en Kirketidende for at kæmpe mod Unionen: det første Nummer blev straks konfiskeret og Pastor Paulsen idømt fire Ugers Fængsel, fordi han »gjorde Regeringens Paabud foragtelige og hidsede Folket til Ulydighed«. Siden den Tid er der næppe gaaet noget Aar, i hvilket han ikke har været underkastet nye Straffe for sin Kamp imod Unionen. Omtrent 2000 Mark har han maattet udrede i Sagsomkostninger og Bøder og har nylig siddet 6 Uger fængslet. Den unerede Minister truer fremdeles med Afsættelse, Konsistoriet har dømt ham til Suspension fra sit Embede paa 1 Aar, og alle de Plagerier, som kan tænkes, udøves over Pastor Paulsen.

Pastor Paulsens Menighed i Kropp er vakt til et kraftigt kirkeligt Liv og er rede til ethvert Offer for Guds Rige; der gives næppe ret mange saa levende Menigheder i hele det tyske Rige. Midt i denne Menighed stiftede Pastor Paulsen en luthersk Præsteskole og kaldede som Lærere ved den fire Gejstlige af anerkjendt videnskabelig Dygtighed, to theologiske Kandidater og to andre Lærere. Skolen blomstrede meget hurtig op; fra de fornemste Præstefamilier sendte man sine Sønner, saa at største Delen af de studerende bestod af Præstesønner. Selv den højeste Gejstlige i den meklenburgske Landskirke lod sin Søn studere i Kropp. Meklenburg er hidtil den eneste tyske Landskirke, som har holdt Unionen ude. Ogsaa i de lutherske frikirkelige Kredse blev man opmærksom paa Præsteskolen i

---

[1]) Som bekjendt handler disse to Stykker af Luthers lille Katekismus om Daaben og Nadveren.

Kropp. Protestmenighederne i Elsas-Lothringen erklærede at ville uddanne sine Præster i Kropp, fordi de fleste tyske Universiteter var besatte med Vranglærere. Ogsaa fra Rusland kom Lutheranere for at studere i Kropp. Fra Amerika bleve studerende sendte dertil, saa at Kropp i stedse stigende Grad blev et Midtpunkt for alle Lutheranerne i Frikirkerne. Først og fremmest var Præsteskolen bestemt til at forsyne de Udvandrede i Amerika med Præster. Udvandringen til Amerika er særlig stærk i Hertugdømmerne; det hedder sig saaledes, at der i Amerika skal findes ligesaa mange Folk fra Kropp, som hjemme i Kropp Menighed. Men Hovedsagen for Pastor Paulsen var, at Præsteskolen skulde være et Bolværk mod Unionen. Han var fast overbevist om, at det ogsaa i Hertugdømmerne maa komme til en Frikirke, og hans Haab var at samle de forskjellige Frikirker til én Organisme, et Haab, som turde være nær ved at blive til Virkelighed. De tilkommende unge Præster faa i Kropp ikke alene videnskabelig Dygtighed, men ved det kraftige Menighedsliv og ved at færdes i troende Kredse vækkes hos dem et brændende Hjærte for deres hellige Embede og gives dem en fortrinlig praktisk Fordannelse. Desuden arbejder 2 Hurtigpresser og ca. 20 Arbejdere i Guds Riges Tjeneste, hver Uge udkommer 5 Blade, og den derværende Boghandel har et Lager til Værdi af ca. 80,000 Mark. For Tiden udgjør den hele Anstalts Ejendom: 11 Huse og et Jordtilliggende af ca. 200 Tønder Land; en Ejendom alt i alt af Værdi til henved $\frac{1}{4}$ Million Mark. Alle Beboere af Anstalten udgjøre én Familie og spise ved ét Bord; den fælles Husandagt, der slutter med Trosbekjendelsen, omslutter en Kreds af 150 Personer som én stor Familie. Ogsaa fra Nordslesvig er der mange, som besøger Kropp.

Denne Præsteskole, en Perle i den lutherske Kirke, kunde selvfølgelig ikke være tiltalende for en Regering, hvem Unionen laa stærkt paa Hjærtet; paa særlig smertelig

Maade maatte den hele Virksomhed i Kropp, til hvilken nu ogsaa et Vajsenhus hører, faa dette at mærke. De studerende blev mod Loven indkaldte til Militærtjeneste midt i deres Studier; for en Nordslesviger nedlagdes Forbøn selv af Officererne og Feltpræsten, men hvad der ellers ikke nægtes nogen Bondesøn, blev nægtet denne tilkommende Præst: han maatte holde ud som Soldat fulde tre Aar for saa at begynde forfra paa sine Studier. — En Ansøgning om at matte bortlodde Guld- og Sølvsager, som var skænkede Anstalten, blandt Anstaltens Venner, blev af Overpræsidenten afslaaet, uden at der gaves Grunde til Afslaget. Da man søgte Konsistoriets Tilladelse til at maatte kjøbe et Stykke Præstegaardsjord i dyre Domme til en Legeplads for Børnene, afsloges dette, skjønt Kaldet derved lider et aarligt Tab af 30 Mark. Ja, det forbød endog Pastor Paulsen at være med ved Missionsfester, for at han ikke skulde virke for den lutherske Kirke, et Skridt, som har fremkaldt kraftige Udbrud af Harme selv hos Regeringens Venner.

Dog, da alt dette ikke hjalp, saa kom der Opsigelse fra alle Sparekasser af de i Anstalten indestaaende Laan. Fik man saa Pengene fra en anden Sparekasse, saa kom der Opsigelse fra denne efter en kort Frist, hvad der har skadet den hele Virksomhed i Kropp meget. Alt dette til Trods for, at Kirkens Øvrighed har givet Pastor Paulsen udtrykkeligt Vidnesbyrd for en rosværdig Embedsførelse og for, at hans Menighed er i en blomstrende Forfatning!

Da Konsistoriet i Kiel ikke vilde gaa tilstrækkeligt energisk tilværks mod Pastor Paulsen, saaledes som Ministeren krævede, sendte denne fra den unerede Kirke en ung Mand, der hidtil havde havt Ansættelse ved Konsistoriet i Brandenburg, for at tilvejebringe en kraftigere Optræden fra Kieler-Konsistoriets Side, skjønt det ved Indretningen af Konsistoriet for Hertugdømmerne var lovet, at kun Mænd fra de to Generalsuperintendenters Kredse, altsaa indfødte fra Hertugdømmerne, maatte faa Sæde i deres Konsistorium. Men Ministeren satte sig ud over dette, og hans Udsending foer straks løs paa Pastor Paulsen, der havde offentlig protesteret mod hans Ansættelse. Med Tilsidesættelsen af alle Rets- og Billighedsgrundsætninger blev Müller udnævnt til særlig Undersøgelsesdommer. Han satte endog igjennem, imod de ældre Konsistoriemedlemmers Vilje og til trods for, at alle gejstlige Medlemmer fraraadede det, at Pastor Paulsen, lige saa snart han kom ud af Fængslet i Flensborg, straks igjen blev forfulgt; og der kan ikke være Tvivl om, at Ministeren har sendt Müller til Kiel for at drive paa Pastor Paulsens snarlige Fjærnelse fra sit Embede. Konsistoriets Præsident, som selv en Gang har baaret Vaaben mod sin Konge, arbejder Haand i Haand med Konsistorialraad Müller for at faa Kropperne kastede ud af Kirken. Med Ringeagt for Vedkommendes hellige Embede drager man tilfelts imod Pastor Paulsens Venner: Pastor Beer, Lærer ved Præsteskolen, skal tvinges til at afgive Vidnesbyrd om, hvad hans Ven, Pastor von Barm, har sagt til ham om Kultusministeren, han skal tvinges til at begaa Forræderi mod sin Ven. Da han ikke vil dette, kommer han nok til at vandre i Fængsel. Pastor v. Barm i Siedorf (Lauenburg) straffes, fordi han nogle Gange har overladt Redaktionen af den ny lutherske Kirketidende, til Pastor Beer. Ærværdige Gejstlige, som har forestaaet deres Embede paa dadelfri Maade, straffes, fordi de ikke har villet arbejde i deres Menigheder for Indsamlinger til unerede Anstalter.

Skulde nu Lutheranerne i Hertugdømmerne under saadanne Tilstande ikke kunne gjøre Regning paa Støtte hos deres Trosfæller i Danmark?

Naar et Lem lider, lider alle Lemmer (Gal. 6, 10).

Præsten Johannes Paulsen fra Kropp, som sikkert vil mindes af »Danskeren«s Læsere fra Frederik Nygaards Stykker om hans Liv og Færd, har nylig gjæstet Kjøbenhavn og holdt ved den Lejlighed et Foredrag ved et Møde i Kjøbenhavns Valgmenighed af omtrent lignende Indhold som det her meddelte (der dog, saa vidt vides, ikke er affattet af ham, men af en af hans Medhjælpere ved Præsteskolen).

Han har vundet mange Hjærter iblandt os ved sin hele mandige Personlighed og vakt megen Deltagelse for den Sag, for hvilken han strider saa djærvt.

Kjærnen i hans Kamp er jo denne: han vil med Luther hævde den levende Frelsers virkelige Nærværelse i Sakramenterne som det, hvormed Kristendom og Kirke tilsidst staar og falder; han har en Forstaaelse af, at dette ogsaa var Kjærnepunktet i Grundtvigs Kamp, og om han end hidtil har levet for fjærnt fra os til ret at forstaa vore kirkelige Forhold, saa har han dog længe havt en Følelse af, at det vilde være naturligt for ham at søge aandelig Forbindelse med den danske Kirke for at støttes og styrkes af dens Aandsliv. Nu har han gjort Alvor deraf, og lige som jeg véd, at han har været glad ved at komme i Forbindelse med os, lige saa vist tror jeg, det vil have Betydning for os at komme mere end hidtil i Forstaaelse med den lutherske Frikirke i Tyskland, som for Øjeblikket har trange Kaar, men i hvilken der ogsaa under Kampen udvikler sig Kræfter, som sikkert fortjener vor Opmærksomhed; der er dog ingen Tvivl om, at en Forstaaelse mellem de levende Kræfter paa begge Sider baade er skikket til at udvide Synet og styrke Kraften hos begge Parter; vi danske tror, at Gud gjennem Grundtvig har givet os det bedste i Oplysning, men den haarde Kamp udvikler hos vore sydlige Naboer en Offervillighed og et Mod i Kampen, der i Øjeblikket ikke har saadanne Vilkaar for at udvikle sig hos os, og som vi har godt af at kjende paa nært Hold.

Aarbog for Dansk Kulturhistorie.

udgiven af

Povl Bjerge.

Denne Bog er af Udgiveren sendt med venlig Hilsen til Venner og Kyndinge trindt om i Landet og med en varsom Bøn til disse om at arbejde for Bogens Udbredelse. Efter at have læst Aarbogen synes mig dette Ønske let at imødekomme, da den efter mit Skjøn byder en saare tiltalende og gavnlig Læsning. Er det just ikke et lysteligt »Tidsbillede fra Hoveritiden«, som Povl Hansen har tegnet i »Bonde og Herremand«, saa er det derimod klart, kvikt og let overskueligt. Det gaar en ganske vist til Marv og og Ben at læse om Forholdene i en Tid, man knap kan tro kun ligger et godt Hundredaar tilbage; men har man begyndt med Læsningen, skal man nok fortsætte, thi Skildringen fængsler som en spændende Roman, skjøndt tilvisse og til Lykke paa en anden Maade.

I vore Dage er der paa en haanlig Maade undertiden ymtet om, at med Hensyn ogsaa til Nutidsbønderne maatte man ikke vente Højsind eller Fribaarenhed hos Efterkommerne af hine Trælleslægter, der endnu kun for et Hundredaar siden red Træhesten og dansede under Ladefogdens Pisk. Læser man imidlertid Skildringerne af denne Tid og korser sig over den hjærteløse Vilkaarlighed, som Hovbonden paa mange Steder var prisgiven til, da *undres* man over den Sjælsstyrke og Modstandsævne, hvormed han taalte Trykket og Mishandlingen, saa han ikke gik helt tabt og led Skibbrud paa sin Menneskefølelse og Menneskeværd, mer end Tilfældet var. Med hine Tider og Tilstande for Øje og i Minde faar man tværtimod et saare godt Haab for Fremtiden, naar man nu til Dags ser ud over Danmarks Bondestand, der har bragt det *overraskende* vidt med at glemme og forvinde hine tunge

Tider og Forhold, og kan, hvad Højsind og sand Sjælsadel angaar, godt taale en Sammenligning med de Stænder og Klasser, der handlede saa ilde med og saa' saa haanligt ned paa den. Det er vist ikke for meget sagt, at med Hensyn til Fremskridt i sand og ædel Kulturudvikling kan ingen anden Samfundsklasse i vort Fædreland staa Maal med Bondestanden for det sidste Hundredaars Vedkommende.

Termansen, *N. J. Termansen* — selv et lysende Vidne om, hvad Bondestanden bærer i sit Skjød — har da ogsaa i sin kulturhistoriske Skitse fra Malt Herred gjort opmærksom paa — iøvrigt ikke første Gang — at man ikke skal male alt for sort ved at skildre Bondens Trællesind og Dybtsunkenhed selv i de trangeste Tider, og han fortæller om Bønder i Dagene under og kort efter Nødstanden, som viser i hele deres Færd og Forhold, at de var fribaarne Mænd trods Tidernes Pinagtighed. Malt Herred, der jo er Gjenstanden for Termansens hyggelige Skitse, hører nu ganske vist med til Kolding-Egnen, som Povl Hansen siger om, at den slap forholdsvis godt fra Herremandsvælden, og det er vel ogsaa af den Grund, at Bonden *der* i alle Maader holdt sig mere rank og oprejst end andetsteds, hvor han anderledes fik »Kjærligheden at føle«. Skuepladsen for Povl Hansens Skildring er væsentlig Falster, hvor det aabenbart har gaaet »paa Livet løs« baade med Hensyn til Krop og Sjæl; men selv her maa man undres over det Livsmod, den Villiekraft og Ihærdighed, som de jagede og plagede Bønder lagde for Dagen. Den Tillid, hvormed Hovbonden i sin Nød saa' op til Kongen, er tidt ligefrem rørende. Vidste Kongen bare, hvad Bonden maatte døje af de herskabelige Voldsmænd, da skulde han nok skaffe ham Ret og gode Kaar! Dybt nede paa Bunden af den skræmte, ilde medhandlede Sjæl fandtes der et Barnlighedens Væld, der let kunde bringes til at risle frem, berede og frugtbargjøre det oprevne, opirrede og udpiskede Sind til at bære skjønne Afgrøder til Næring og Trivsel for det ædle Menneskeliv. Men der var en lang og i Reglen ufremkommelig Vej fra Bondens Suk og Klage til Kongens Øre og Hjærte. Kongerne faar vist sjælden set med egne Øjne og hørt med egne Øren, naar Talen er om det menige Folk. De Samfundsklasser, der danner deres nærmeste Omgivelse, har saa tidt haft helt andre Interesser end dette menige Folk og funden det svarende bedst Regning for disse Interesser, at Kongerne kom saa lidt som muligt i Berøring med Befolkningen i dens hele store Almindelighed.

Der peges endnu bestandig fra visse Hold paa den Mistænksomhed, som den saakaldte Almue nærer mod de højere, dannede, eller som det hedder, bedre stillede Samfundsklasser. Der kan være noget, hist og her maaske ogsaa meget, sandt i denne Anke, men naar man har læst slige Skildringer som Povl Hansens, maa dog Hovedindtrykket blive *Undren* over, at vi har et menigt Folk saa ædelt, saa frisindet og fremskredet, saa udviklet, udviklingsdygtigt og udviklingskjært som det, vi i Danmark kan se lyslevende med vore egne Øjne. Hvem der ikke kan — i det mindste dog i nogen Maade — se dette, maa være »hjærteblind«, og en saadan har efter det gamle Ord »sine Øjne forbrudt«.

Det var nok værd at lægge Øren til en bundalvorlig og forstandig Tale om, hvad der kunde og burde gjøres for at udjævne de Mistænksomhedens og Fordommens grimme Kløfter, der ogsaa hos os adskiller de forskjellige Lag og Grupper i Folket. Bare en saadan Tale maatte blive hyppigt holdt og hørt! Men mon der da ikke maatte begyndes med den Indrømmelse, at det slet ikke er en enkelt Klasse eller Gruppe, der er den egentlige Bærer af Mistænksomhed, Fordom, Selvforgabelse, raa Egennytte, smaalig Selviskhed o. s. v., men at alle disse og hvilke andre onde Samfundsvætter, der kunde peges paa, er ret jævnt og ligeligt fordelt gjennem alle Klasser og Afdelinger. Uvætterne kan træde frem i meget forskjellige Skikkelser, under mange Klædninger: i Silke og Fløjl som i Vadmel og Sækkelærred, under det fine, belevne Væsen som i plump og uhøvlet Færd, i Sale som i Hytter, med Balsko som med Transtøvler o. s. v., o. s. v.; men Tingen er i Grunden den samme. Den adelige Junker og Manden i Tørvemosen kan i saa Henseende være lige gode, »hendes Naade« og Gadefejersken ligervis.

De stærke Brydninger og Kampe i Politiken hidser nu mere Partiaanden frem. Raaddenskab, Opløsning og Virvar er der nok af. Interessens Kapløb er i fuld Fart. Kloge Folk venter meget af de forskjellige Interessers forholdsrigtige Repræsentation paa Magtomraadet, og det er vel ogsaa uimodsigeligt, at al god og gavnlig Virksomhed, alt frugtbart og heldbringende Samfundsarbejde maa klart belyses, varmt understøttes og retfærdigt indordnes i hele Statshusholdningen. Maaske er der i denne Henseende megen Brøst at raade Bod paa; men saa gjælder det jo at kunne gjøre det altsammen i den rette Aand. Partiaanden, den være politisk eller social, er aldeles forkastelig og volder kun Ulykke. Den selvisk-glødende Lidenskab er altid en Dødens Engel. Der maa slippes udenfor den kvælende, af selviske Interesser overmættede Parti-Atmosfære og vindes frem til et friere, mere ophøjet Standpunkt, hvor alle, der endnu har nogenlunde sunde Lunger, kan styrkes ved at indaande den rene Fjældluft, der er forholdsvis frigjort for alle Smaalighedens og Selviskhedens væmmelige Uhumskheder. Der maa fra dette Standpunkt vindes frem til et ædelt, klart, frit og højsindet Storblik over de almenmenneskelige og folkelige Livs- og Samfundsspørgsmaal, at Sindene kan indvies til med Varme og Kraft at »løfte i Flok« og i trofast Fællesskab arbejde paa at løse de store uafviselige Samfundsopgaver.

Vi har i det sidste Halvhundredaar oplevet to store Vækkelsestider, der begge hænger sammen med de to slesvigske Krige. Folkefølelsen blev begge Gange stærkt vakt, og der blev Ørenlyd for et aandeligt Folkeord. Den første Vækkelse tonede hen i Sejr og Jubel, den sidste havde Nederlag og Sorg til sin Forudsætning. Det kan imidlertid nok være, at Bevægelsen sidste Gang var dybest og at det just derfor var saa misligt, at indre Splidagtigheder saa bedrøvelig snart fremkaldte Rivninger og Spaltninger i selve Folket, Spaltninger, der netop paa Grund af den dybere Rørelse slog dybtgaaende og farlige Saar. Et stort og ædelt Folkearbejde blev dog imidlertid under alt dette sat i Gang: Arbejdet paa hele Folkets Oplivelse og Fællesoplysning. Der toges fat paa mange Maader; et Brændpunkt for hele Virksomheden kan man dog vel nok pege paa i den *folkelige Højskole*. Denne tog, som bekjendt, Sigte paa *hele* Folket, har ikke sluppet og kan ikke uden Selvmord slippe dette Sigte. Lad kun Navnet kaldes højtklingende og Planen højtflyvende: slig Oplysningsanstalt paa den jævne, hjemlige Grund, med Modersmaalet som Livsnerve, og en Oplysning, der som »Kjærligheden begynder hjæmme fra«, maa der til, skal Kløfterne mellem de forskjellige Samfundslag og Samfundsgrupper nogensinde udjævnes paa menneskelig, det vil sige paa frivillig og væsentlig aandelig Vis, inden fra ud ad.

De saakaldte højere, dannede og fine Kredse skulde derfor nødig tage saa fornem Afstand fra Folkehøjskolen; de staar sig daarligt ved det, staar sig kun selv i Lyset og kaster mørke Skygger ikke alene over sig selv, men over Samfundet i det hele. Det gaar aabenbart ikke ret længe med at kredse i Selvforgabelse og bare Selvoptagethed omkring de mange Midtpunkter for de forskjellige Særherligheder, hvad enten det gjælder Fødsel og Byrd, eller Lærdom, Rigdom, Embedsstilling, selskabelig Uddannelse, Maalføre o. s. v., o. s. v. — Man har ment og sagt, at ingen Samfundskløft er dybere end den mellem Adelige og Ikkeadelige. Maaske. Jeg kjender kun faa Adelsmænd og Adelsfruer paa nært Hold, men de faa har været af en saa ædel og højsindet Tænkemaade og Færd, at jeg ikke personlig er fristet til at drage ugunstige Slutninger med Hensyn til Adelens fremtidige Holdning lige over for den folkelige Oplysning, ihvorvel maaske faa eller ingen adelige Elever endnu har sat Foden inden for Højskolens Døre. Det turde være et Spørgsmaal, om ikke Kløften mellem Lærde og Ulærde, Akademikere og Ikkeakademikere i saa Henseende er af en værre Art. I hvert Fald drager den Skjel paa mange flere Punkter og i mange flere Forhold, ofte paa en stejl og utilgivelig Maade, ligesom den ogsaa, ret beset, turde være en af de latterligste Indhegninger omkring et Herlighedsomraade, for saa vidt Kløften drages af en Smule Stordrenge-Examen: den saakaldte »Artium«. Man maa her gjærne minde mig om de bekjendte »sure Rønnebær«, meget gjærne. Endvidere skal jeg slet ikke nægte, at jeg, skjøndt Ikkeakademiker har paa min Vis haft min Rem af Huden og har vel endnu; men den er dog i Aarene Løb altid bleven smallere og hindrer mig i alt Fald ikke mere i at se det tomme i det Trylleri, der endnu staar omkring Examensvæsenet i Almindelighed og i en fremspringende Beskuelighed om Examen artium i Særdeleshed. Prøvernes virkelige — enten pædagogiske eller praktiske — Betydning og mulige Uundværlighed i det hele er her slet ikke Tale om, kun om de talrige Exameners klassificerende Indflydelse i Samfundslivet og navnlig om den derved stærkt rubricerede Lærdoms Stilling til den almenfolkelige Oplysning. Alle de øvrige omtalte, mer eller mindre ideløse Midtpunkter vil vi nu her lade fare.

Hvorom alting er, saa maa det anses for et umisteligt Gode at have en saadan Ordfører for Livsoplysningen i Almindelighed, for Menneskelivets Oplysning i Folkelighedens historiske Skikkelse som den, vi Danske allerede ejer i den folkelige Højskole. Der er jo ingen anden Skole, der saa afgjort tager Standpunkt i den fælles Menneskeligheds store Livsforhold, for at oplyse disse i

Menneskesamfundets folkeejendommelige Skikkelse, som just denne Skole. Den aabner for Alle, kalder ad Alle; dens Maal er fælles for alle i Folket, og den virker med de Midler, der er hele Folkets aandelige Sameje. Ikke vil den standse med Udsigten lukket ved Folkegrændsen som for en kinesisk Mur, nej, den vil gjærne naa frem til en levende Udsigt over hele Slægtens Liv; men den vil begynde Vandringen hjæmme fra og vandre ad hjæmlige Veje. En saadan Skole med et stort fælles folkeligt Midtpunkt, til Forskjel fra de mange særegne Skoler, hver med sit særlige Maal og sine særlige Midler og Virkemaader, gjælder det om at vedligeholde, støtte og udvikle. Den kommer ogsaa paa Dagsordenen nu flere Steder i Udlandet. Selv den for Øjeblikket maaske interessanteste Mand i Europa, den unge tyske Kejser, har aabenbart ogsaa mærket noget til, at en slig Oplysningsmaade er et levende Nutidskrav, ligesom han jo i det hele synes i en ikke ringe Grad at være tilgængelig for en livlig Opfattelse og Forstaaelse af Nutids-Spørgsmaalene og at være varm for at finde Svar paa disse og Vej til de foreliggende Opgavers heldige Løsning. Skal den i det nittende Hundredaar herskende almindelige Nationalitets Ide, Folkelighedens store Livstanke, virkelig naa frem til en ægte Udvikling i Inderlighed, Aandelighed og menneskelig Virkeevne, da er det ogsaa paa Tide, at den til Gavns faar en ledende Indflydelse paa Ordningen af Folkenes fælles Skoleindretning. Det er Lysets og Varmens Vej gjennem Menneskesjælene, vi maa slaa ind paa, og den Sol, vi maa vende os mod, det er den, der »med Straalearme af Lys og Varme« slutter den inderste Kjærne i Mennesket, Personlighedens sande Grundvæsen i sin Favn og bliver for »Muldets Frænde« i Aandsverdenen »hvad Solskin er for det sorte Muld«.

Dette Standpunkt er valgt i den folkelige Højskole, navnlig ganske særlig i den grundtvigske Højskole. Man skulde her hjæmme helst lade fare den overlegne Fornemhed lige overfor denne Skole. Mon ikke Tiden turde være nær, da selv de, der maaske hver for sig kan paa forskjellig Vis have meget at udsætte paa det, der i mange Enkeltheder rører sig i de saakaldte »grundtvigske Kredse«, alligevel maatte være tilbøjelige til at se mere tillidsfuldt paa hele denne Aandsretning end paa hvilken som helst anden inden for vor Folkekreds. Lad os se lidt paa de forskjellige Aandsretninger her hjæmme hos os! Der er nu Socialismen, den europæisk-fritænkerske Retning, »Indre Mission«, den højkirkelige, stramt officielle og confessionelle Retning og saa endelig den grundtvigske. Naar alt kommer til alt, mon saa ikke det vaagne og varme danske Folkesind med den billige frihedskjære Tankegang nærmest vil føle sig tiltalt og draget hen imod det ved denne sidstnævnte Retning fremkaldte Livsrøre? Det er nok værd gjennem grundig og alvorlig Overvejelse at tage Standpunkt til denne Sag. Der trænges haardt til et vækkende og samlende Oplysningsord for Ungdommen, der i vore Dage maa laane Øre til de mange forvirrende Røster, et Ord, der i lige Grad kan styrke det personlige Frihedsliv hos det enkelte Menneske og det ædle Fællesliv i Samfundet. Den folkelige Højskole baade i dens første almindelige og nu navnlig ogsaa i dens *udvidede* Skikkelse staar netop midt i dette Oplysningsarbejde og burde kjærlig og kraftigt understøttes i sin Gjærning.

Naar vi nu til Slutning atter vender tilbage til Aarbogen, skal det ske med den Bemærkning, at ligesom Bogen jo væsentlig er et Arbejde af Højskolemænd, vil den vel ogsaa først og fremmest blive læst af Højskolefolket i det hele; men ligesom Folkehøjskolen gjærne skulde kjendes, skattes og udnyttes af hele Folket, saaledes har »Aarbog for dansk Kulturhistorie« aabenbart Ærinde til alle, der har folkelig Oplysning kjær.

Foruden Poul Hansens og Termansens ypperlige Skildringer indeholder den en udførlig Fortælling af H. Nutzhorn om Fæstebonden Peder Smed, en Fortælling fra det 17de Hundredaar med et hartad æventyrligt Indhold, der imidlertid giver et meget oplysende Tidsbillede og er fremstillet med et mildt Lune og i en indgydende Form, der ikke er ualmindelig hos Nutzhorn som Taler og Skribent. Den i vor Læseverden vel kjendte og højt skattede Gransker og Forfatter paa Folkelivets og Folkeoplysningens Omraade, Præsten Fejlberg i Darum, har givet sit Bidrag i en livfuld og tiltalende Fremstilling af Cyprianus-Sagnet i dets mange forskjellige Skikkelser, og Bogens Udgiver har meddelt et Par oplysende Aktstykker til Landbrugsforholdenes Historie paa Jyllands Vestkyst.

I Februar 1891. *C. Appel.*

Om Varemarkedet.

Af *Chr. Faber.*

Vare- og Produktmarkedet har, trods det milde Vejr, der har afløst Vinteren, gennemgående været roligt og uden synderlig Omsætning. — *Kaffe* fastere. Priserne er i den sidste Måned avanceret 2 à 3 Øre. Tilførslerne i Rio og Santos er vedblivende meget rigelige; men Lagrene over hele Verden er små, hvorfor Konsumen rigelig kan optage, hvad der kommer frem fra Produktionslandene. Høsten på Java er omtrent mislykket; derfra venter man ej større Tilførsler iår, end hvad Holland alene kan forbruge. — *Sukker*. Artiken på Verdensmarkedet er højere end i Januar, men i de senere Dage atter flovere. Verdensforrådene i Øjeblikket noget større end forrige Års Februar

Måned. Cuba-Efterretninger melder om en forventet stor Høst på Øen iår, der endogså anslås til 1400 Mill. Pund. Amerikas Sukkermarked desuagtet meget fast. Det er vanskeligt i Øjeblikket at danne sig nogen Mening om de nærmeste Fremtidsudsigter for Artiklen. — *Ris* rolig men fast. Den nye Kampagne vil snart tilføre Konsumen bedre Kvaliteter end forrige Års Høst. — *Sago* uforandret. — *Kartoffelmel* meget fast.

Frugter. *Blommer* rolig men fast. — *Rosiner* og *Korender* flov. — *Mandler* bliver ved at stige.

Kryderier helt igennem meget fast.

Frømarkedet ligeså. Amerika afgiver iår meget lidt til det evropæiske Marked.

Amerikansk Kød til de lavere Priser mere efterspurgt. Det i Bladene omtalte Forgiftningstilfælde, fremkommen ved Nydelsen af amerikansk Kød, viser sig ved nærmere Undersøgelse ikke at være korrekt. Man formener nu, at Ulykken er forårsaget ved, at Gryden, hvori Kødet var kogt, kort i Forvejen har været anvendt til Farvning af Tøjer.

Pengemarkedet rigeligt. Diskontoen lavere.

Sølv flov. Om den påtænkte Sølvlov i Amerika bliver gennemført eller endelig forkastet, derom er det evropæiske Marked endnu i Uvidenhed.

Rubelkursen uforandret.

Foderstoffer. Stemningen på Foderstofmarkedet har i den forløbne Måned været rolig til gennemgående lavere Noteringer; men til Trods for de reducerede Fordringer er Købelysten meget ringe. Priserne at notere 3 à 4 pCt. lavere. Tendensen nedadgående.

Æg. Markedet meget flovt, og skønt Priserne Uge efter Uge er dalede 3 à 6 Pence, imødeser man yderligere større Fald, da Tilførslerne er betydelige.

Smørmarkedet stigende.

Kornmarkedet roligt, men fast.

Hungersnød. I Montenegro har Kulden med stærke Snefald iår fremkaldt stor Nød i flere Egne af Landet, enkelte Steder er Folk endogså døde af Sult. Selv bedrestillede Folk i Cetinje kunde en Uges Tid ej opdrive Levnetsmidler, da Forbindelsen med Omverdenen var afbrudt, hvorfor man blev tvungen til at indskrænke Forbruget i Husholdningerne.

Baneanlæg i Serbien. Iår skal der påbegyndes større Baneanlæg i Serbien.

Tunellen mellem England og Frankrig. Der er igen stærk Tale om Anlæget af en undersøisk Jernbane imellem Dover og Kap Grisnez. Arbejdet formenes at kunne udføres på en halv Snes År.

Folketællingen i Østrig. 1. Januar 1891 havde Wien 1,103,857 Indbyggere, Prag 176.649, Lemberg 113,648, Triest 162,118, Gratz 107,413, Brünn 90,029, Salzburg 25,964, Olmütz 16,147, Basen 11,203 — Militæret ej iberegnet.

Børssvindel. Falske Telegrammer blev for en Tid siden afsendt fra Paris til endel Vexelmæglere i London. Telegrammerne var undertegnede »Carmondo« og indeholdt Ordre til Salg af brasilianske Værdipapirer. Da Carmondo fra London fik at vide, at Ordrer var blevne udførte, der ej stammede fra ham, angav han strax Bedrageriet til Politiet. Men mente ved de falske Manøvrer at kunne trykke de brasilianske Papirer.

Dansk Industri-Export. Industriforeningens Sekretær, Hr. C. Nyrop slutter sig til Thor Langes Bestræbelser for en større Export fra Danmark. Ved at udsende dygtige Agenter i Udlandet formener man, ligesom Sverig at kunne opnå et smukt Resultat og skaffe Afsætning i Udlandet for Sprit, Papir, Porcellæn, Stole og Kunstindustri. Det er en smuk og god Tanke, som jeg tror der er Væxt i.

Rigskansler Caprivi. Den nye Rigskansler blev ved sin Tiltrædelse vel modtaget fra alle Sider; men Hvedebrødsdagene varede kun kort, nu er der allerede Uro, Misfornøjelse og Gæring, og særlig er det i Højrelejren, hvorfra man mærker Opposition imod »den nye Æras Mænd«. 1) Landmændene holder på Sukker- og Korntolden og vil ingen Handelstraktat have med Østrig. 2) De Industridrivende arbejder ivrigt imod Arbejderbeskyttelsesloven og for Bibeholdelse af stor Beskyttelse. Fabrikanterne erklære endelig, at det i Længden ej kan gå som det nu går på det socialistiske Område. 3) Og endelig er man misfornøjet med Caprivis Kolonialpolitik. — Den samlede Opposition imod »den ny Æra« har ingen ringere Medarbejder end den gamle Jernkansler Bismarck, der nu som før er en ivrig Forkæmper for Korntold, Beskyttelse af Industrien og endelig Tvang imod Arbejderne igennem en ny Socialistlov.

Engelske Skibsrhedere og engelske Søfolk. United Council of the Dock of London udsendte i Slutningen af forrige År følgende Manifest: »Medlemmer af alle Arbejderforeninger opfordres til at afholde sig fra ethvert Arbejde på og ved de Skibe, der tilhører Selskaberne: Show, Sawill & Albion, New-Zeeland, Shipping Company og British Company, og først at genoptage Arbejdet, når disse Selskaber have forpligtet sig til kun at antage i deres Tjeneste Folk, tilhørende the National Amalgamates Sailors & Firemens Union og til at engagere Folkene på vore Forhyringskontorer.« Overfor dette Manifest sluttede Skibsrhederne sig fast sammen, og denne Enighed fra Arbejdsgivernes Side har bevirket, at Fagforeningerne i disse Dage har måttet tilbagekalde Manifestet.

Den amerikanske Sølvlov. Fra Washington er der den 20. Februar ankommet følgende Telegram: »Repræsentanthusets Udvalg for Møntspørgsmålet har med 8 mod 4 St. besluttet at forelægge Kamret en Betænkning, der ikke billiger den af Senatet vedtagne Lov om fri Udprægning af Sølv og tilråder Kamret at forkaste Loven«.

Berlin. Det nye 3 pCt. prøjssisk-tyske Lån er bleven overtegnet 45 Gange.

Odense, den 24. Februar 1891.

Rettelse:

Side 343, 8. Linje f. o.: „Danmarks gamle Rige“, læs: „Danmarks nye Rige“.